

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník VIII.

Číslo 1/2013

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VIII

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník VIII.

Číslo 1/2013

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VIII

Redakcia: Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava

Kontakt: +421-2-624 11 856
skvrnda@dec.euba.sk

Hlavný redaktor: doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Redakčná rada: prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Kiyoshi Kasahara
doc. Milan Kurucz, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. René Pawera, CSc.
doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Výkonný redaktor: Ing. Alena Michalová

Vydavateľ: Vydavateľstvo EKONÓM,
Ekonomická univerzita v Bratislave
IČO 00 399 957

Evidenčné číslo: ISSN 1339-3502

Za obsahovú stránku a jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.
Príspevky prechádzajú recenzným konaním.

OBSAH

State:

MAREK CSABAY	5
VYBRANÉ ASPEKTY ENERGETICKEJ POLITIKY TAIWANU	

MARTIN GRANČAY	21
GRAVITAČNÝ MODEL ZAHRANIČNÉHO OBCHODU SLOVENSKEJ REPUBLIKY S HOTOVÝMI VÝROBKAMI V ROKU 2011	

VILIAM PAJTINKA	38
ŠIRŠÍ POHLED NA ATRIBÚTY ZLYHANIA ŠTÁTU V SOMÁLSKU	

Diskusia:

JÁN BOCORA	54
MULTIFAKTOROVÉ CHÁPANIE ENERGETICKEJ BEZPEČNOSTI	

SOŇA DANIŠOVÁ	68
TEÓRIA OPTIMÁLNEJ MENOVEJ OBLASTI A JEJ VPLYV NA MENOVÚ INTEGRÁCIU	

LUKÁŠ HOLAS	85
OTÁZKA PROTIRAKETOVEJ OBRANY VO VZŤAHOCH MEDZI NATO A RUSKOU FEDERÁCIU	

MYKHAYLO KUNYCHKA	99
HISTORICKÝ VÝVOJ HOSPODÁRSKEJ DIPLOMACIE	

CHALOTORN SINPROH	118
REBALANCING PROCESS FROM CHINA'S PERSPEKTIVE	

MARIÁN ŠABO	135
ÚLOHA UNASUR V LATINSKOAMERICKÝCH INTEGRÁČNÝCH PROCESOCH NA ZAČIATKU 21. STOROČIA	

Informácie:

MICHAL DRŽKA	148
POSTAVENIE JEDNOTNEJ MENY V TEORETICKÝCH KONCEPCIÁCH EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE A MENOVÁ SPOLUPRÁCA V EURÓPE	

ĽUBICA KREMPOVÁ	162
ŠTÁTNY JAZYK, ÚSTAVA A JAZYKOVÉ POŽIADAVKY NA IMIGRANTOV (PRÍKLAD NEMECKA)	

MARTIN ŠÁLEK	175
POLITICKÝ SYSTÉM IRÁNSKEJ ISLAMSKÉJ REPUBLIKY	

Vybrané aspekty energetickej politiky Taiwanu

Marek Csabay

Abstrakt

Článok sa zaoberá vybranými aktuálnymi tendenciami v taiwanskom energetickom sektore. Pre hospodársky rozvoj Taiwanu, ako ostrovnej krajiny, hrala energetická sebestačnosť kľúčovú úlohu. Hlavnými zdrojmi energie sú konvenčné uhl'ovodíkové palivá – ropa, uhlia, zemný plyn – pri ktorých krajina vykazuje extrémne vysokú závislosť na dovoze. V nadväznosti na liberalizáciu sektora v 90. rokoch, a osobitne nedávne udalosti vo Fukušime, čelí Taiwan výzve zabezpečenia energetickej sebestačnosti a reštrukturalizácie energetického sektora s možným utlmením jadrovej energetiky.

Kľúčové slová: Taiwan, energetická politika, jadrová energia, udržateľný rozvoj

Abstract

The article deals with selected current developments in the Taiwanese energy sector. The energy self-sufficiency has been a critical issue for Taiwan's economic development in the past. Major sources of energy supplies are related to conventional hydrocarbon sources – oil, coal and natural gas – in which the statistics show a high dependency on imports. Following the liberalization of the energy sector in 1990s and especially after the nuclear incident in Fukushima Taiwan faces the challenge how to secure the energy self-sufficiency and restructure the energy sector after possible closing of nuclear power plants.

Key words: Taiwan, energy policy, nuclear energy, sustainable development

JEL klasifikácia: O53, Q48

Úvod

Keďže zabezpečenie energetických potrieb bolo jedným z nevyhnutných predpokladov hospodárskeho rozvoja, Taiwan riešil otázku energetickej sebestačnosti, resp. diverzifikácie zdrojov energie od momentu, keď nastúpil na cestu novej industrializácie v 50. rokoch 20. storočia. Spotreba energie rástla výrazným spôsobom paralelne s hospodárskym rozvojom Taiwanu, osobitne v priebehu posledných dvoch dekád. Dopyt po zdrojoch energie, ale i dopyt po neenergetickom použití zdrojov¹, rástol ako sprievodný jav zvyšujúcich sa

1 Napr. výroba plastov a iné priemyselné využitie.

potrieb priemyselného rozvoja modernej ekonomiky, a to napriek klesajúcej energetickej náročnosti výroby. Ostrovné postavenie Taiwanu tak stavia energetickú politiku do centrálnej pozície nielen z pohľadu potrieb priemyslu, ale i zabezpečenia potrieb obyvateľstva.

Špecifické postavenie Taiwanu v medzinárodných vzťahoch, ktoré ho obmedzuje na pôsobenie ako hospodárskej a kultúrnej entity², nemá vplyv na otázky energetickej bezpečnosti, keďže táto spadá pod hospodársku agendu a v medzinárodnom prostredí nie sú badateľné tendencie obmedzovať Taiwan v prístupe k energetickým zdrojom nad rámec štandardnej hospodárskej súťaže. Predkladaný článok nemá ambíciu byť komplexnou analýzou energetického sektoru Taiwanu, ani samotnej energetickej politiky krajiny, kladie si za cieľ identifikáciu vybraných aktuálnych tendencií v energetickom sektore. Rovnako nie sú predmetom článku aktuálne spory v regióne juhovýchodnej Ázie, ktoré vyplývajú z teritoriálnych nárokov jednotlivých účastníkov. Strategická kontrola výhradných ekonomických zón má síce aspekty súvisiace s energetikou (vzhľadom na predpokladané zásoby uhl'ovodíkov), avšak súčasný charakter sporov má podobu skôr politickej konfrontácie, ako hospodárskej.³

1 Východiská energetickej politiky Taiwanu

Vláda Taiwanu vníma otázky energetickej bezpečnosti ako kritické z pohľadu fungovania štátu a rast hospodárstva. Vzhľadom na mieru zraniteľnosti taiwanskej ekonomiky pri výpadku dodávok energetických zdrojov zo zahraničia, je týmto otázkam venovaná vysoká pozornosť. Význam energetickej politiky je o to vyšší, že spotreba energie kontinuálne rastie.⁴

Medzi rokmi 1990 a 2010 vzrástla spotreba energie z 50,99 miliónov kilolitrov ropného ekvivalentu (angl. Kiloliter of Oil Equivalent - KLOE)⁵ na 120,31 miliónov KLOE, čo predstavuje priemerný ročný nárast o 4,39 %.⁶ Pozitívnym znakom taiwanského energetického sektoru je, že ponuka energie dokáže pokryť rastúci dopyt. V roku 2010 sektor

² S výnimkou 23 štátov uznávajúcich Čínsku republiku (Taiwan).

³ Teritoriálne spory v Juhočínskom a Východočínskom mori nebránia prehlbujúcej sa hospodárskej spolupráci v regióne (napr. v podobe ohlásených rokovanií o Trilaterálnej zóne voľného obchodu medzi Čínou, Japonskom a Kóreou).

⁴ S výnimkou roku 2009, v ktorom hospodársky rast Taiwanu zaznamenal prepád z dôvodu globálnej recesie.

⁵ Kiloliter ropného ekvivalentu (KLOE) je jednotkou energie založenej na približnom množstve energie uvoľnenej pri horení 1000 litrov ropy.

⁶ BOE (2011): *Energy Statistics Handbook 2010*, s. 12.

vyprodukoval energiu v hodnote 145,56 miliónov KLOE.⁷ Základný prehľad parametrov energetickej produkcie a spotreby Taiwanu uvádza Tab.1.

Tab.1: Produkcia a spotreba energie na Taiwane (2010)

<i>Produkcia</i>	Domáce zdroje	0,61 %
	Dovezené zdroje	99,39 %
	Podľa zdroja	49,04 % ropa, 32,09 % uhlie, 10,16 % zemný plyn, 8,28 % jadro, 0,28 % vodné zdroje, 0,08 % solárna tepelná energia, 0,07 % geotermálna, solárna a veterná elektrická energia
<i>Spotreba</i>	Energetické použitie	96,17 %
	Neenergetické použitie zdrojov	3,83 %
	Podľa sektorov	60,78 % priemysel, 12,92 % doprava, 10,71 % obyvateľstvo, 10,95 % služby, 0,82 % poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov
	Podľa formy	48,60 % elektrická energia, 40,23 % ropné produkty, 8,33 % uhlie, 2,46 % zemný plyn, 0,29 % teplo, 0,09 % solárna tepelná energia

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Bureau of Energy MOEA R.O.C.

Najvýznamnejším zdrojom energie je ropa. Taiwan patrí k najväčším importérom ropy vo svete, v roku 2011 sa nachádzal na 11. mieste s dovozom približne 1000 barelov denne.⁸ Od roku 1990 po rok 2010 sa spotreba ropy viac ako zdvojnásobila, pričom v roku 2010 štruktúra jej spotreby pozostávala z 86,78 % zo spotreby na palivá, 6,42 % spotreby na produkciu elektrickej energie a 6,79 % predstavovalo neenergetické využitie.⁹

Keďže Taiwan nemá vlastné zásadné zdroje ropy, takmer 100 % spotreby predstavuje ropa z dovozu. Táto skutočnosť predstavuje hlavný faktor energetickej zraniteľnosti Taiwanu. Dovoz ropy v roku 2011 dosiahol úroveň približne 280 mil. barelov. V hodnotovom vyjadrení Taiwan dovezol ropu na rafinérské účely v hodnote 30,1 mld. USD v roku 2011 a 35,5 mld.

⁷ Tamtiež.

⁸ EIA: Top World Oil Net Importers, dostupné on-line: <http://www.eia.gov/countries/index.cfm?topL=imp>

⁹ BOE (2011): *Energy Statistics Handbook 2010*, s. 60-61.

USD v roku 2012, pričom hlavnými dodávateľmi boli štáty Perzského zálivu – Saudská Arábia a Kuvajt¹⁰ (dodávateľskú štruktúru bližšie pozri v Tab.2).

Tab.2: Dovozy ropných a príbuzných produktov (2012, mld. USD)

<i>Minerálne palivá, oleje a ich produkty (CCC* 27)</i>		<i>Minerálne oleje a ropa (CCC* 2709)</i>		<i>Ropa na rafinárske účely (CCC* 27090010008)</i>	
<i>Spolu</i>	70,2	<i>Spolu</i>	35,7	<i>Spolu</i>	35,5
S. Arábia	12,8	S. Arábia	11,2	S. Arábia	11,2
Kuvajt	8,2	Kuvajt	7,5	Kuvajt	7,5
Katar	5,2	Angola	5,0	Angola	5,0
Indonézia	5,1	Omán	3,9	Omán	3,9
Angola	5,0	Irak	2,6	Irak	2,6
Austrália	5,0	SAE	2,4	SAE	2,4
SAE	4,3	Azerbajdžan	1,0	Azerbajdžan	1,0
Omán	4,0	Irán	0,8	Irán	0,8
Malajzia	3,0	Rovn.Guinea	0,3	Rovn.Guinea	0,3
Irak	2,6	Nigéria	0,2	Nigéria	0,2

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov BOFT MOEA R.O.C. (údaje zaokrúhlené)

* CCC – Customs Classification of Commodities – Klasifikácia komodít podľa taiwanskej nomenklatúry:

Kap. 27 – Minerálne palivá, minerálne oleje a produkty ich destilácie, bitúmenové substancie, minerálne vosky

Kód 2709 – Minerálne oleje a oleje získané z bitúmenových nerastov, ropa

Kód 27090010008 – Ropa na rafinárske účely (špecifikácia uvedená)

Taiwan uplatňuje strategický prístup k diverzifikácii dodávok ropy, ktoré napriek postaveniu Saudskej Arábie ako hlavného dodávateľa, sú zabezpečované z viacerých – teritoriálne nezávislých – zdrojov. Región Blízkeho a Stredného východu sa podieľal v roku 2012 na dovoze ropy 80,6 %, Saudská Arábia však dodala iba 35,5 % všetkých dodávok. Africká ropa predstavovala v hodnote 5,7 mld. USD (s Angolou ako najvýznamnejším dodávateľom) 16 % všetkých dodávok.¹¹

Napriek snahe o diverzifikáciu dodávok, na dovoze ropy je možné ilustrovať riziká, ktorým taiwanský energetický sektor čelí (pozri indikátory energetickej bezpečnosti v Tab.3). Keďže ropa je hlavným energetickým zdrojom a krajina je odkázaná na jej dovoz, zaistenie dodávok ropy je kritickým faktorom pre fungovanie taiwanského hospodárstva. Pre zaistenie bezpečnosti dodávok taiwanské ropné spoločnosti (štátna CPC Corp. a súkromná Formosa Petrochemical Corp.) prevádzkujú o. i. vlastné tankerové flotily.

¹⁰ BOFT MOEA R.O.C.: *Trade Statistics*, dostupné on-line: <http://cus93.trade.gov.tw/ENGLISH/FSCE/>

¹¹ BOFT MOEA R.O.C.: *Trade Statistics*, dostupné on-line: <http://cus93.trade.gov.tw/ENGLISH/FSCE/>

Tab.3: Indikátory energetickej bezpečnosti (2010)

<i>Ukazovateľ</i>	<i>Miera zraniteľnosti</i>
závislosť na dovoze energie	99,30 %
závislosť na rope	49,04 %
závislosť na dovoze ropy	99,97 %
závislosť na rope z Blízkeho a Stredného Východu	79,71 %
podiel ropného sektoru na celkovom dovoze	14,90 %
podiel ropného sektoru na celkovom vývoze	13,63 %
podiel dovozu ropy na HDP	8,72 %

Zdroj: BOE (2011): *Energy Statistics Handbook 2010*

Diverzifikácia v energetickom sektore neprebíha iba v rovine teritoriálneho zloženia dodávateľov, ale i v rovine zdrojov. Ázijské krajiny sú vo všeobecnosti najväčšími dovozcami uhlia¹², Taiwan nevynímajúc vzhľadom na inštalované kapacity tepelných elektrární a produkciu ocele.¹³ Napriek skutočnosti, že druhým najvýznamnejším zdrojom energie je uhlie, čoraz väčšia pozornosť je venovaná zemnému plynu. Taiwan patrí k tradičným importérom skvapalneného zemného plynu (LNG) a disponuje dvomi regasifikačnými terminálmi.¹⁴

Dovoz LNG dosiahol v roku 2010 14,5 miliónov metrov kubických, pričom na výrobu energie išlo 87,09 % spotreby, na priemyselné využitie 10,74 %, na služby 1,65 % a pre domácnosti 0,52 %.¹⁵ V prípade zemného plynu dokáže Taiwan zabezpečiť približne 2 % spotreby prostredníctvom domácej ťažby a 98 % je dovážaných práve v podobe LNG z regiónu juhovýchodnej Ázie, resp. Blízkeho a Stredného Východu, predovšetkým z Indonézie, Malajzie a Kataru (bližšie pozri Tab.4).

¹² Kým dovoz uhlia v Európe a Amerike sa vyvíja prakticky konštantne, dovoz do Ázie rastie.

¹³ EIA: *International Energy Outlook* (2011), s. 76.

¹⁴ Vyloženie a splyňovanie kvapalného plynu prebieha v dvoch LNG termináloch v Yung-An (Kaohsiung) na juhu krajiny a v Taichungu približne v strede územia Taiwanu.

¹⁵ BOE (2011): *Energy Statistics Handbook 2010*, s. 13.

Tab.4: Dovoz zemného plynu a príbuzných produktov (2012, mld. USD)

<i>Minerálne palivá, oleje a ich produkty (CCC* 27)</i>		<i>Zemný plyn a iné plynné uhl'ovodíky (CCC* 2711)</i>		<i>LNG** (CCC* 27111100003)</i>	
<i>Spolu</i>	70,2	<i>Spolu</i>	10,5	<i>Spolu</i>	9,8
S. Arábia	12,8	Katar	3,7	Katar	3,5
Kuvajt	8,2	Malajzia	2,6	Malajzia	2,6
Katar	5,2	Indonézia	1,8	Indonézia	1,8
Indonézia	5,1	Nigéria	1,1	Nigéria	1,1
Angola	5,0	Austrália	0,29	Egypt	0,23
Austrália	5,0	Egypt	0,23	Austrália	0,22
SAE	4,3	SAE	0,14	Rovn.Guinea	0,12
Omán	4,0	Kuvajt	0,13	Nórsko	0,06
Malajzia	3,0	Rovn.Guinea	0,12	Trinidad a T.	0,06
Irak	2,6	S. Arábia	0,09	Alžírsko	0,05

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov BOFT MOEA R.O.C. (údaje zaokrúhlené)

* CCC – Customs Classification of Commodities – Klasifikácia komodít podľa taiwanskej nomenklatúry:

Kap. 27 – Minerálne palivá, minerálne oleje a produkty ich destilácie, bitúmenové substancie, minerálne vosky

Kód 2711 – Zemný plyn a iné plynné uhl'ovodíky

Kód 27111100003 – Skvapalnený zemný plyn

** V roku 2012 sa počet dodávateľov LNG pre Taiwan rozšíril z 10 na 11 (pribudlo Alžírsko, okrem uvedených je dodávateľom aj Španielsko)

Svetový trh s LNG výrazne expanduje v posledných rokoch s pribúdajúcimi skvapalňovacími kapacitami, rastúcim počtom krajín schopných dodávať LNG a rovnako sa zvyšujúcim dopytom. Pred rokom 2006 iba 13 vyvážalo LNG a len 8 krajín ho dovážalo.¹⁶ V súčasnosti trh LNG zahŕňa viac ako 18 dodávateľov (a minimálne 5 reexportérov) a 25 odberateľov, medzi nimi i Taiwan.¹⁷ Spotreba Taiwanu predstavovala v roku 2011 približne 5 % svetových dovozov LNG a 7. miesto vo svete. Medzi rokmi 2002 a 2011 vzrástla spotreba LNG na Taiwane o 125 %.¹⁸ Vzhľadom na skutočnosť, že na čelných priečkach sa nachádzajú aj iné krajiny regiónu (Japonsko, Kórea, Čína), možno juhovýchodnú Áziu považovať za najväčšieho spotrebiteľa LNG (zároveň disponuje takmer polovicou regasifikačných kapacít vo svete, i keď jej podiel vzhľadom na nové inštalácie postupne klesá).¹⁹

¹⁶ IGU (2011): World LNG Report 2011, s. 6.

¹⁷ Tamtiež, s. 11.

¹⁸ CPC: Energy Policy and LNG Supply and Demand in Taiwan, dostupné on-line:

<http://www.cpc.com.tw/big5/files/LNG%20SUPPLY%20AND%20DEMAND%20final-2.pdf>

¹⁹ IGU (2011): World LNG Report 2011, s. 38.

Možno predpokladať, že dopyt po LNG na Taiwane bude v budúcnosti naďalej rásť predovšetkým za účelom výroby elektrickej energie.²⁰

Štruktúra trhu s elektrickou energiou na Taiwane v súčasnosti pozostáva z jedného integrovaného poskytovateľa základnej služby (výroba, prenos a distribúcia elektrickej energie), ktorým je štátna spoločnosť Taiwan Power Company (Taipower), nezávislých výrobcov energie (Independent Power Producers - IPP) a priemyselných producentov pre vlastnú spotrebu. Posledné dve skupiny zahŕňajú predovšetkým výrobu elektrickej energie prostredníctvom kogeneračných jednotiek a z obnoviteľných zdrojov. Výkupcom produkcie IPP je Taipower.

Taipower je spoločnosťou vo vlastníctve štátu (96,92 % vlastní štát, 3,08 % súkromní investori) a vzhľadom na svoju pozíciu je zároveň hlavným vykonávateľom štátnej politiky v oblasti výroby a distribúcie elektrickej energie, zvyšovania energetickej efektívnosti, znižovania uhlíkovej stopy, implementácie inteligentnej rozvodnej siete (tzv. smart grid) a rozvoja obnoviteľných zdrojov. Taipower disponuje inštalovanou kapacitou 41 401 MW a celkovo približne 80 výrobnými jednotkami, z ktorých polovicu tvoria hydroelektrárne. Tepelné zdroje v prevádzke Taipower majú výkon 22718 MW (tie v prevádzke IPP 7707 MW). Obnoviteľné zdroje (bez prečerpávacích vodných elektrární) majú inštalovaný výkon 2608 MW, z toho veterné 523 MW (287 MW Taipower a 236 MW IPP) a fotovoltaiické 44 MW (6 MW Taipower a 38 MW IPP). Taipower tiež prevádzkuje 3 jadrové elektrárne (2 na severe, 1 na juhu krajiny, prvá uvedená do prevádzky v roku 1978) s inštalovanou kapacitou 5144 MW. Vo výstavbe je štvrtá jadrová elektráreň s plánovaným výkonom 2700 MW.²¹

V roku 2011 Taipower vyprodukovala 213 TWh elektrickej energie, na čom sa 54,1 % podieľali tepelné elektrárne, 19,0 % jadrové elektrárne, 1,8 % obnoviteľné zdroje, 1,4 % prečerpávacie vodné elektrárne a 23,7 % predstavoval výkup od IPP, priemyselných kogeneračných zdrojov a iných drobných zdrojov. IPP sa podieľali na celkovej výrobe elektrickej energie 18,6 % vo výške 39,5 TWh.²²

²⁰ CPC: *Energy Policy and LNG Supply and Demand in Taiwan*, dostupné on-line: <http://www.cpc.com.tw/big5/files/LNG%20SUPPLY%20AND%20DEMAND%20final-2.pdf>

²¹ Bližšie pozri <http://www.taipower.com.tw>

²² TAIPOWER: *Annual Report 2011*. Taipei: Taipower 2012, dostupné on-line: http://info.taipower.com.tw/TaipowerWeb//upload/files/32/2011_tpc.pdf

2 Štát a súkromný sektor v taiwanskej energetike

Taiwanská ekonomika sa vyznačuje vysokou mierou štátneho intervencionizmu v podobe formulovania jednotlivých čiastkových hospodárskych politík, aktívneho výkonu riadenia hospodárstva prostredníctvom fiškálnych a iných stimulačných nástrojov, ako aj prostredníctvom priameho výkonu ekonomických činností, ktorý má svoj pôvod v etatizme nacionalistického režimu Kuomintangu pred demokratických reforiem koncom 80. rokov 20. storočia. Napriek liberalizácii hospodárstva v priebehu 90. rokov si štát zachováva relatívne vysokú mieru vplyvu a kontroly v strategických odvetviach, energetiku nevynímajúc.

V energetickom sektore si štát udržiava vplyv predovšetkým prostredníctvom dvoch štátnych spoločností:

- Chinese Petroleum Corporation (v roku 2007 premenovaná na CPC Corp.) v sektore ťažby, dovozu a spracovania ropy a plynu, ako aj distribúcie petrochemických výrobkov,
- Taiwan Power Company (Taipower) v sektore výroby a distribúcie elektrickej energie.

Obe spoločnosti štát otvorene využíva na cenovú reguláciu, aj napriek skutočnosti, že sa tým ohrozuje ekonomika ich prevádzky. Začiatkom apríla roku 2012 došlo po vyše roku k zvýšeniu cien palív, a to o 10,7 %. Ministerstvo hospodárstva priznalo zlý odhad vývoja cien ropy, ktorý zapríčinil snahu o udržanie cien palív, keď bola CPC požiadaná, aby udržiavala ceny palív na nezmenenej úrovni a absorbovala prípadný nárast cien ropy. Vláda sa touto cestou snažila napomôcť oživeniu ekonomiky. Rovnako bol v apríli 2012 ohlásený nárast cien elektrickej energie. Pôvodný plán ohlasoval jednorazový nárast cien elektrickej energie k 15.5.2012. Pod tlakom kritiky tak zásadného zvýšenia cien elektrickej energie vláda ohlásila program postupného zvyšovania cien v priebehu roka (k 10.6.2012 so zvýšením zodpovedajúcim 40 % pôvodného plánu, k 10.12.2012 v rozsahu ďalších 40 % pôvodného plánu, pričom zostávajúcich 20 % bude uplatnených v závislosti spokojnosti verejnosti s reštrukturalizáciou štátnej spoločnosti Taipower).²³

Napriek vysokej miere angažovanosti štátu v energetickom sektore a vysokému sklonu štátnej správy aktívne ovplyvňovať hospodárske dianie, či priamo subvencovať hospodárstvo, štát vníma ako potrebné zapojenie privátnych investorov do rozvoja energetiky s cieľom

²³ Pozri napr.: <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2012/05/10/340609/Taipower-publishes.htm>

zabezpečiť vyššiu mieru sebestačnosti a energetickej bezpečnosti krajiny. Štát vníma spoluprácu so súkromným sektorom ako partnerstvo, v ktorom si ponecháva dostatok kontrolných mechanizmov a priamy ekonomický vplyv (spojený oči. aj s dominantným postavením na trhu).

Po čiastočnej liberalizácii sektoru energetiky (spracovanie ropy, distribúcia palív a výroba elektrickej energie) vstúpili v 90. rokoch 20. storočia na taiwanský energetický trh súkromné spoločnosti. V prípade spracovania ropy to bola predovšetkým spoločnosť Formosa Petrochemical. (FPCC), dcérska firma taiwanského biotechnologického, petrochemického a elektrotechnického koncernu Formosa Plastics Group, ktorá prevádzkuje jediné neštátne rafinérské kapacity v krajine. FPCC vstúpila na trh v roku 1992, plnú kapacitu dosiahla produkcia rafinérie v roku 2000. Kapacita CPC je 720 tis. barelov denne (v troch rafinériách v Kaohsiungu, Taoyuane a Daline), FPCC 540 tis., čím došlo k stabilizácii ponuky palív a zvýšeniu energetickej bezpečnosti krajiny. Prostredníctvom zvýšenia celkovej spracovateľskej kapacity na 1,26 mil. barelov denne mohlo dôjsť i k následnému vývozu benzínu a nafty do zahraničia.²⁴

Otvorením trhu pre dovoz palív v roku 1999 získali popri CPC a FPCC licenciu na ich dovoz spoločnosti Lee Chang Yung Chemical Industry Corp., Chien Huei Industrial Co. a China Global Petroleum Co. a rozšírili tak ponuku LPG, benzínu a nafty na trhu. Vláda rovnako otvorila trh pre veľkoobchodnú distribúciu benzínu a nafty, čo využili desiatky spoločností, rovnako ako v prípade maloobchodu (čerpacie stanice).

V prípade výroby elektrickej energie si hlavnú úlohu zachováva Taipower. Medzi jej hlavné úlohy patrí rozvoj, výroba, distribúcia a predaj elektrickej energie, ako aj rozvoj a správa prenosovej a distribučnej sústavy. Taipower predstavuje teda silného integrovaného hráča na trhu. Vláda už v minulosti podporovala priemyselné podniky, aby rozvíjali kogeneračné systémy. V 90. rokoch vláda začala podporovať vznik nezávislých producentov elektrickej energie. Popri demonopolizácii trhu vláda podnikla viacero opatrení smerujúcich k zvýšeniu efektívnosti celého systému, ktoré zahŕňali:²⁵

- zjednodušenie povoloňacieho procesu pre vznik IPP,
- podporu obnoviteľných zdrojov,

²⁴ Bližšie pozri BOFT MOEA R.O.C.: *Trade Statistics*, dostupné on-line: <http://cus93.trade.gov.tw/ENGLISH/FSCE/>

²⁵ BOE: *Liberalization of Power Market in Taiwan – Guidelines of Policy*, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW_WEBPAGE/webpage/book_en4/page2.htm

- podporu kogeneračných systémov,
- zníženie prekážok pre budovanie energetickej infraštruktúry,
- podporu kvality manažmentu energetického priemyslu (vzdelávanie, výskum),
- opatrenia na zabezpečenie stability a bezpečnosti dodávok elektrickej energie v prostredí liberalizovaného trhu,
- integráciu a spoluprácu riadiacich štruktúr odvetvia a príbuzných odvetví v rámci špecializovaných združení,
- opatrenia na odstránenie obmedzení v činnosti Taipower tak, aby spoločnosť mohla byť plnohodnotným hráčom na liberalizovanom trhu.

V súčasnosti je na trhu viacero nezávislých výrobcov elektrickej energie, ktorí môžu prevádzkovať kogeneračné jednotky, resp. vyrábať elektrickú energiu z obnoviteľných zdrojov. Liberalizácia – a tým aj vstup IPP na trh – prebiehala vo viacerých krokoch od roku 1995. Zahraniční investori môžu prevádzkovať kogeneračné jednotky v 100 % vlastníctve od roku 2002. V súčasnosti pôsobí na trhu 9 IPP s celkovou inštalovanou kapacitou 7707 MW (Everpower 900 MW, Kuokuang 480 MW, Hsintao 600 MW, Hoping 1297 MW, Star Energy 490 MW, Starbuck 490 MW, Mailiao 1800 MW, Chiahui 670 MW, Sun Ba 980 MW). Časť z nich spoluvlastní Taipower prostredníctvom Taiwan Cogeneration Corp., v ktorej kontroluje 28 % akcií.²⁶

Energetická politika Taiwanu

Gestorom energetickej politiky je Úrad pre energiu Ministerstva hospodárstva Taiwanu (Bureau of Energy, Ministry of Economic Affairs – BOE MOEA). Energetická politika bola prvýkrát prijatá ako osobitný dokument v roku 1973 v nadväznosti na prvý ropný šok, ktorý významne ohrozil potreby rozvíjajúcej sa a čoraz energeticky náročnejšej taiwanskej ekonomiky. V nadchádzajúcich rokoch bola viackrát upravovaná pod vplyvom energetických šokov, resp. nových globálnych trendov a environmentálnych tlakov (v rokoch 1979, 1984, 1990, 1996 a 2011). Úprava v 90. rokoch smerovala k liberalizácii energetického sektoru s cieľom vytvoriť otvorený, funkčný, efektívny a zelený systém výroby, distribúcie a spotreby energie. Ústredným motívom súčasnej energetickej politiky (z roku 2011) je

²⁶ Bližšie pozri <http://www.cogen.com.tw/>

udržateľný rozvoj postavený na vyváženosti energetickej bezpečnosti, ochrany životného prostredia a konkurencieschopnosti priemyslu.

Ostatná úprava, ktorá bola v reakcii na udalosti vo Fukušime²⁷, viedla o. i. k záverom k budúcnosti jadrovej energetiky na Taiwane. V zmysle prijatých rozhodnutí nebudú súčasné tri jadrové elektrárne v prevádzke nad rámec udelených 40 ročných licencií a 4. jadrová elektráreň Longmen (vo výstavbe) nebude spustená, kým nebudú splnené všetky bezpečnostné požiadavky. Jej spustenie do prevádzky sa očakáva v horizonte 4-5 rokov.

Zároveň vláda odmietla idealistický variant okamžitého opustenia jadrovej energie.²⁸ Dva bloky jadrovej elektrárne Jinshan (New Taipei City) budú vyradené z prevádzky v rokoch 2018 a 2019, dva bloky jadrovej elektrárne Guosheng (New Taipei City) v rokoch 2021 a 2023 a dva bloky elektrárne Ma-anshan (Pingtung County) v rokoch 2024, resp. 2025. Vláda deklaruje postupné a neodvratné budovanie bezjadrového domova (angl. nuclear-free homeland) v rámci energetickej politiky, čím kompromisne reaguje na požiadavky časti verejnosti a požiadavku zaistenia energetickej sebestačnosti a potrieb priemyslu. V tomto zmysle predbežne neopúšťa myšlienku dobudovania štvrtej jadrovej elektrárne. Prioritizácia bezpečnosti a kvality života charakterizujú novú definíciu misie energetickej politiky – zabezpečiť trvalý blahobyt a kvalitu života obyvateľstva.²⁹

Pri ambícii utlmiť jadrové zdroje, musí súčasná energetická politika Taiwanu brať do úvahy aj niekoľko ďalších základných parametrov, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú jej priority a smerovanie:

1. Taiwan je geograficky izolovaný z dôvodu ostrovnej pozície a energetický sektor musí byť budovaný na princípe sebestačnosti.
2. Ostrov Taiwan nedisponuje prirodzenými energetickými zdrojmi v rozsahu a štruktúre potrebnej na rozvoj modernej spoločnosti pri dominancii fosílnych palív (ropa, zemný plyn, uhlie) v energetike.
3. Dopyt po energii kontinuálne rastie v nadväznosti na hospodársky rozvoj krajiny (za posledných 20 rokov v priemere o 4 % ročne).
4. Súčasnú energetickú potrebu Taiwanu vysoko prevyšujú potenciál miestnych zdrojov – Taiwan je závislý na dovoze energie v rozsahu až 99 %.

²⁷ Nukleárny incident v jadrovej elektrárni Fukushima I po ničivom zemetrasení a tsunami zo dňa 11.3.2011.

²⁸ V roku 2013 sa bude konať referendum o dobudovaní štvrtej jadrovej elektrárne.

²⁹ BOE: *New Energy Policy of Taiwan*, dostupné on-line:

http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/Content.aspx?menu_id=969

5. Fosílné palivá predstavujú primárny zdroj energie: viac ako 50 % energie sa získava z ropy a zemného plynu.

Udržateľná energetická politika má v taiwanskom ponímaní vytvárať rovnováhu medzi cieľmi energetickej bezpečnosti, hospodárskeho rozvoja a ochrany životného prostredia, pričom má brať do úvahy potreby budúcich generácií.³⁰ Ako hlavné nástroje na dosiahnutie uvedených cieľov možno identifikovať zníženie energetickej náročnosti ekonomiky, zníženie závislosti na fosílnych palivách, zníženie závislosti na jadrovej energii, diverzifikáciu dodávateľov energetickej zdrojov a prevenciu vzniku závislosti na jednom z nich, zvýšenie energetickej efektívnosti, podporu nízkouhlíkovej ekonomiky, obzvlášť podporu obnoviteľných zdrojov energie (osobitne fotovoltiky a veternej energie) a implementáciu inteligentných systémov v oblasti energetiky (Smart Grid, Smart Metering, resp. Advanced Metering Infrastructure - AMI).

Spomedzi uvedených nástrojov sú všetky s výnimkou diverzifikácie dodávateľov (a prevencie závislosti na jednom z nich) nástrojmi orientovanými do vnútra ekonomiky. V niektorých prípadoch ich implementácia závisí od koordinácie s inými čiastkovými hospodárskymi politikami (štrukturálnou, investičnou, priemyselnou a pod.). Uvedené – navonok orientované – nástroje Taiwan implementuje v primerane efektívnom rozsahu, ako sme ilustrovali na dodávkach ropy a plynu vyššie. Závislosť na jednom dodávateľskom subjekte nie je v súčasnosti rizikom pre energetický sektor krajiny.

Diverzifikáciu zdrojov a zabezpečenie stabilných dodávok energie vníma vláda v ostatnom období predovšetkým cez prizmu nízkouhlíkovej ekonomiky. Hlavný dôraz sa kladie na rozvoj obnoviteľných zdrojov a zemného plynu (v neposlednom rade tiež na dostavanie 4. jadrovej elektrárne). Cieľom BOE MOEA je zníženie závislosti taiwanskej ekonomiky na ropy, čo vzhľadom na posilňovanie postavenia zemného plynu neznamená bezpodmienečne odklon od uhl'ovodíkových palív. Zároveň BOE MOEA kladie veľký dôraz na zvyšovanie energetickej efektívnosti existujúcich, ako aj nových elektrární, podporu kogeneračných jednotiek a znižovanie strát v prenosovej sústave.

Taiwan patrí k silným podporovateľom čistých obnoviteľných zdrojov, osobitne veternej a solárnej energie, a to i vzhľadom na stupeň rozvoja elektrotechnického priemyslu a mieru environmentálneho povedomia spoločnosti. Z pohľadu podpory obnoviteľných

³⁰ BOE: *Framework of Taiwan's Sustainable Energy Policy*, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/Content.aspx?menu_id=1524

zdrojov energie Taiwan historicky preferoval rozvoj vodných elektrární vzhľadom na vhodné prírodné podmienky. Súčasný plán MOEA kladú väčší dôraz na rozvoj veterných a solárnych elektrární. Cieľom je okrem diverzifikácie zdrojov a zníženia závislosti na ropе, aj zníženie emisií CO₂. Energetická politika si kladie za cieľ zníženie emisií CO₂ do roku 2020 na úroveň z roku 2008 a do roku 2025 na úroveň z roku 2000.³¹

Programy „Million Solar Rooftop PVs“³² a „Thousand Wind Turbines“³³ majú za cieľ vytvoriť podmienky pre rozvoj ako fotovoltaiických (PV), tak veterných elektrární. Pre obe oblasti zriadilo BOE MOEA konzultačné strediská, ktoré majú investorom uľahčiť proces zakladania a budovania PV a veterných elektrární. V prípade PV je cieľom vlády vybudovať do roku 2020 kapacitu s inštalovaným výkonom 1020 MW, do roku 2025 2500 MW a do roku 2030 3100 MW. V prípade veterných elektrární má vláda za cieľ inštalovať do roku 2030 viac ako 1000 turbín s kumulovaným výkonom 4200 MW (z toho 3000 MW tzv. off-shore, tzn. na mori). Vláda zároveň aktívne podporuje presun veterných fariem zo súše na more prostredníctvom stimulov v rámci programu „Offshore Wind Power Demonstration System“.

Zvyšovanie miery energetickej efektívnosti v hospodárstve je úzko spojené s vývojom štruktúry priemyselnej produkcie. Cieľom je zvýšenie energetickej efektívnosti o 2 % ročne tak, aby sa energetická náročnosť produkcie znížila do roku 2025 o 50 %.³⁴ Energetická politika v tomto ohľade úzko nadväzuje na priemyselnú a investičnú politiku, ktorá má záujem rozvíjať predovšetkým menej energeticky náročné odvetvia a zavádzanie opatrení smerujúcich k zvyšovaniu energetickej efektívnosti. Hlavným programom energetickej efektívnosti a znižovania energetickej náročnosti krajiny sú Master Plan on Energy Conservation and GHGs Emission Reduction³⁵ formulujúci stratégiu znižovania emisií skleníkových plynov a National AMI Deployment Plan³⁶ implementujúci inteligentnú energetickú infraštruktúru novej generácie (AMI). Okrem uvedených MOEA aktívne vstupuje

³¹ BOE: *Framework of Taiwan's Sustainable Energy Policy*, dostupné on-line:

http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/Content.aspx?menu_id=1524

³² Bližšie pozri: *Million Solar Rooftop PVs*, dostupné on-line:

http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/SubMenu.aspx?menu_id=1832

³³ Bližšie pozri: *Thousand Wind Turbines Promotion*, dostupné on-line:

http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/SubMenu.aspx?menu_id=1833

³⁴ BOE: *Framework of Taiwan's Sustainable Energy Policy*, dostupné on-line:

http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/Content.aspx?menu_id=1524

³⁵ Bližšie pozri: *Taiwan's Master plan on Energy Conservation and GHGs Emission Reduction*, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/SubMenu.aspx?menu_id=1830

³⁶ Bližšie pozri: *National AMI Deployment Plan*, dostupné on-line:

http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/SubMenu.aspx?menu_id=1831

do tvorby a zavádzania nových štandardov pre vysoko energeticky náročné spotrebiče, resp. produkty.

Osobitnou kapitolou energetickej politiky Taiwanu sú priority v oblasti vzdelávanie a výskum v energetike. Tieto smerujú jednak k budovaniu vlastnej energetickej vedomostnej a inovačnej základne a jednak k budovaniu povedomia o energetike a predovšetkým energetickej efektívnosti v radoch širokej verejnosti prostredníctvom propagácie šetrenia energie.³⁷

Záver

Taiwan je modernou, vyspelou ekonomikou s vysokými energetickými nárokmi, ktorá však čelí nedostatku vlastných energetických zdrojov a závislosti na ich dovoze. Zároveň ide v prípade Taiwanu o krajinu s vysokou mierou povedomia o otázkach ochrany životného prostredia vzhľadom na vysokú koncentráciu obyvateľstva a ostrovný charakter štátu. Energetická politika krajiny, ktorá prešla za ostatných 60 rokov zásadným hospodárskym rozvojom - a býva označovaná ako jeden z hospodárskych zázrakov 20. storočia – tak čelí nevyhnutnosti nájsť rovnováhu medzi mnohokrát protichodnými cieľmi hospodárskeho rastu, stability, bezpečnosti a kvality života obyvateľov.

Citlivosť na otázky bezpečnosti a kvality života možno osobitne konštatovať v nadväznosti na zmeny energetickej politiky krajiny po jadrovom nešťastí v japonskej Fukušime. Otázka využitia jadrovej energie dostala podobný rozmer vo vzťahu k bezpečnosti, ako má otázka využívania uhl'ovodíkových palív vo vzťahu k zraniteľnosti krajiny vzhľadom na potrebu ich dovozu (ropa 100 %, plyn 98 %) – budúcnosť Taiwanu bola zadefinovaná v podobe bezjadrovej a nízkouhlíkovej ekonomiky. Geografická izolácia Taiwanu však kladie isté limity z pohľadu časového horizontu realizácie transformácie energetického sektora takéhoto rozsahu. Popri tradičných cieľoch zabezpečenia stability dodávok energie a diverzifikácie zdrojov sa prioritami stalo zníženie energetickej náročnosti priemyslu, zvyšovanie energetickej efektívnosti, znižovanie emisií CO₂ a podpora obnoviteľných zdrojov (PV a veterná energia). Tieto ciele však nemôžu byť naplnené v krátkodobom horizonte a preto vláda nepristúpila k vyradeniu jadrových elektrární okamžite. Zároveň prebieha

³⁷ Bližšie pozri časť „Advocate Energy Saving Lifestyle“ v BOE: *New Energy Policy of Taiwan*, dostupné online: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/Content.aspx?menu_id=969

reštrukturalizácia v rámci spotreby uhl'ovodíkových palív prostredníctvom zvyšovania podielu LNG.

Vzhľadom na potreby dovozu energetických zdrojov má energetická politika svoje miesto i v rámci realizácie zahraničnej politiky krajiny. Vo vzťahoch s hlavnými dodávateľmi ropy (Saudská Arábia, Kuvajt, Angola, Omán, SAE) a zemného plynu (Indonézia, Malajzia, Katar) sa Taiwan snaží udržiavať vyvážené vzťahy, ktoré zaistia pravidelne a bezpečné dodávky energetických surovín. Diverzifikácia dodávateľskej siete bez výrazne dominujúceho partnera je prostriedkom pre zníženie rizika závislosti na jednom dodávateľovi. Popri všeobecných záujmoch a potrebách definovaných energetickou politikou sa Taiwan zároveň snaží zabezpečiť si podporu Spojených štátov rešpektovaním základných geopolitických línií vytýčených týmto strategickým zahraničnopolitickým partnerom. V tejto súvislosti bolo možné v priebehu roka 2012 pozorovať vývoj v dodávkach iránskej ropy.

V priebehu 1. polroka 2012 Taiwan zredukoval a neskôr plne odstránil dovoz iránskej ropy vzhľadom na zahraničnopolitický záujem konať v súlade so sprísnenými sankciami Spojených štátov voči Iránu. Aj keď CPC v danom období tvrdila, že nedostala definitívnu inštrukciu od vlády zastaviť dovoz iránskej ropy, postupne dodávky obmedzovala. Podobne sa zachovala i súkromná Formosa Petrochemical Co., ktorá deklarovala znižovanie dodávok iránskej ropy v súlade s platnými kontraktmi. Posledná dodávka iránskej ropy bola zrealizovaná v marci 2012. Následne bol v júni 2012 Taiwan vyňatý (spolu s Indiou, Malajziou, Južnou Kóreou, Južnou Afrikou, Srí Lankou a Tureckom) spod sankcií vyplývajúcich z uplatňovania National Defense Authorisation Act. Po sedemmesačnej prestávke však v novembri 2012 Taiwan obnovil dodávky iránskej ropy.³⁸ Ako hlavný dôvod obnovenia dovozu iránskej ropy je všeobecne deklarovaná strategická potreba diverzifikácie zdrojov.

Inou rovinou prelínania sa zahranično-politických a energetických záujmov sú v prípade Taiwanu teritoriálne nároky vo Východočínskom a Juhočínskom mori. Popri skutočnosti, že prípadná teritoriálna kontrola uvedených vôd zabezpečuje prístup k tradičným rybolovným oblastiam a kontrole frekventovaných námorných trás, sa ako čoraz dôležitejšie javia i (nepotvrdené) veľké zásoby ropy a plynu. Je však potrebné podotknúť, že vzhľadom na

³⁸ Pozri napr. *Taiwan resumes Iran oil imports in Nov after 7-mth halt*, dostupné on-line: <http://in.reuters.com/article/2012/12/13/taiwan-iran-crude-idINL4N09N3EE20121213>

súčasný (nízko rozvinutý) stav explo atácie energetických zdrojov v oblasti, tieto nie sú hlavným katalyzátorom teritoriálnych sporov, ktoré eskalovali v priebehu roka 2012.

Použitá literatúra:

1. BOE: Energy Statistics Handbook 2010. Taipei: Bureau of Energy, Ministry of Economic Affairs R.O.C. 2011, ISSN 1726-3743.
2. BOE: Framework of Taiwan's Sustainable Energy Policy, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/Content.aspx?menu_id=1524
3. BOE: Liberalization of Power Market in Taiwan – Guidelines of Policy, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW_WEBPAGE/webpage/book_en4/page2.htm
4. BOE: Million Solar Rooftop PVs, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/SubMenu.aspx?menu_id=1832
5. BOE: National AMI Deployment Plan, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/SubMenu.aspx?menu_id=1831
6. BOE: New Energy Policy of Taiwan, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/Content.aspx?menu_id=969
7. BOE: Taiwan's Master plan on Energy Conservation and GHGs Emission Reduction, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/SubMenu.aspx?menu_id=1830
8. BOE: Thousand Wind Turbines Promotion, dostupné on-line: http://web3.moeaboe.gov.tw/ECW/english/content/SubMenu.aspx?menu_id=1833
9. BOFT MOEA R.O.C.: Trade Statistics, dostupné on-line: <http://cus93.trade.gov.tw/ENGLISH/FSCE/>
10. CPC: Energy Policy and LNG Supply and Demand in Taiwan, dostupné on-line: <http://www.cpc.com.tw/big5/files/LNG%20SUPPLY%20AND%20DEMAND%20final-2.pdf>
11. EIA: International Energy Outlook 2011. Washington: Energy Information Administration Department of Energy 2011
12. EIA: Top World Oil Net Importers, dostupné on-line: <http://www.eia.gov/countries/index.cfm?topL=imp>
13. IGU: World LNG Report 2011. Oslo: International Gas Union 2011
14. TAIPOWER: Annual Report 2011. Taipei: Taipower 2012, dostupné on-line: http://info.taipower.com.tw/TaipowerWeb/upload/files/32/2011_tpc.pdf

Gravitačný model zahraničného obchodu Slovenskej republiky s hotovými výrobkami v roku 2011

Martin Grančay

Abstrakt

Článok predstavuje gravitačný model zahraničného obchodu Slovenskej republiky s hotovými výrobkami za rok 2011. Používa lineárny gravitačný model v log-log forme s údajmi pre 137 až 206 štátov a teritórií sveta s využitím metódy najmenších štvorcov. Vysvetľuje veľkosť bilaterálnych tokov v obchode medzi SR a zahraničnými štátmi a teritóriami ako rastúcu funkciu hrubého domáceho produktu na obyvateľa a počtu obyvateľov, a klesajúcu funkciu vzdialenosti od SR a výšky dovozných ciel. Ostatné premenné nie sú štatisticky významné, preto boli z finálneho modelu vylúčené. Zdvojnásobenie vzdialenosti od SR vedie k približne 2,45-násobnému zníženiu objemu obchodu.¹

Kľúčové slová: medzinárodný obchod, gravitačný model, hotové výrobky, vzdialenosť.

Abstract

The paper presents a gravity model of trade with final goods of the Slovak Republic in 2011. A log-log gravity model is estimated using ordinary least square methods, based on data for 137 to 206 countries and territories of the world. The model explains the volume of bilateral trade of Slovakia with foreign countries and territories as an increasing function of gross domestic product per capita and population size, and a decreasing function of geographical distance and average tariff. Other variables considered are found not to be statistically significant and therefore they are excluded from the final model. Doubling the distance from Slovakia decreases the volume of bilateral trade 2.45 times.

Key words: international trade, gravity model, final goods, distance.

JEL Klasifikácia: F10

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA 009EU-4/2013 „Vypracovanie komplexných učebných materiálov k predmetu teórie medzinárodných hospodárskych vzťahov orientovaných na ich aplikáciu v súčasnej svetovej ekonomike“.

Úvod

Gravitačný model je jedným z najpoužívanějších nástrojov na skúmanie determinantov veľkosti bilaterálnych obchodných tokov v medzinárodnej ekonómii. Bol inšpirovaný gravitačným zákonom Isaaca Newtona, podľa ktorého sila, ktorou sa navzájom priťahujú dve telesá, je rovná násobku hmotností týchto telies a gravitačnej konštanty vydelenej druhou mocninou ich vzájomnej vzdialenosti. V medzinárodnom obchode je logika gravitačného modelu podobná – veľkosť vzájomných obchodných tokov medzi dvomi krajinami je pozitívne závislá od veľkosti ich ekonomík a negatívne závislá od ich vzdialenosti. Čím väčšie sú dané ekonomiky a čím geograficky bližšie ležia pri sebe, tým väčší bude očakávaný obchod medzi nimi. Naopak, ak sú ekonomiky malé a nachádzajú sa každá na opačnom konci zemegule, očakávaný obchod medzi nimi bude blízky nule.

V predkladanom článku aplikujeme gravitačný model na zahraničný obchod Slovenskej republiky v roku 2011. Presnejšie, používame ho na obchod s hotovými výrobkami, ktorý predstavuje väčšinu zahraničnoobchodného obratu SR. Toto obmedzenie volíme vychádzajúc z predpokladu, že podstatu gravitačného modelu viac vystihuje obchod založený na preferenciách spotrebiteľa a úsporách z rozsahu ako obchod vyvolaný rozličnou vybavenosťou štátov výrobnými faktormi, aj keď – ako ukázal Deardorff² – gravitačný model je takmer univerzálne aplikovateľný, čo ho robí nevhodným na testovanie teórií medzinárodného obchodu. Účelom nášho výskumu preto nemôže byť test platnosti Linderovej hypotézy ani Krugmanovej teórie na príklade Slovenska. Naším cieľom je s využitím gravitačného modelu ukázať, ktoré determinanty na makro úrovni ovplyvňujú bilaterálny obchod SR s jednotlivými zahraničnými partnermi. V článku prichádzame k záveru, že tento obchod je rastúcou funkciou hrubého domáceho produktu na obyvateľa a počtu obyvateľov zahraničného partnera, a klesajúcou funkciou vzdialenosti partnera od SR a veľkosti jeho dovozných ciel. Ostatné uvažované premenné sa ukázali ako štatisticky nevýznamné, a to prekvapivo aj spoločná hranica so SR a členstvo partnera v EÚ.

Článok pozostáva z piatich častí. Po stručnom úvode sa druhá časť venuje teoretickým základom gravitačného modelu a jeho uplatneniu v medzinárodnom obchode. V tretej časti vysvetľujeme použité premenné a uvádzame zdroje údajov. Štvrtá časť prezentuje finálny model obchodu SR s hotovými výrobkami za rok 2011. Posledná, piata časť pojednáva

² DEARDORFF, A.: Determinants of Bilateral Trade..., 1998, s. 21.

o implikáciách modelu, na základe vypočítaných parametrov analyzuje vplyv zmien jednotlivých premenných na obchod a poukazuje na limity zvoleného postupu.

1 Teoretická podstata gravitačného modelu

Gravitačný model sa v uplynulom storočí stal populárnym v prírodných aj spoločenských vedách. Jeho uplatnenie siaha od astronómie cez medicínu a dopravu až po ekonómiu. Používa sa všade tam, kde Newtonova gravitačná rovnica založená na vzťahu príťažlivosti dvoch telies, dokáže opísať podobné vzťahy medzi predmetmi spoločenského výskumu, či už nimi sú dopravné prostriedky, ľudia alebo štáty. Do medzinárodného obchodu sa gravitačný model dostal v roku 1962 vďaka prvému nositeľovi Nobelovej ceny za ekonómiu Janovi Tinbergenovi³ a o rok neskôr ho nezávisle vyvinul aj Pentti Pöyhönen.⁴ Nasledovali práce Hansa Linnemanna⁵ a Edwarda Leamera s Robertom Sternom⁶, ktorí do modelu zahrnuli nové premenné a zasadili model do širšieho rámca. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia už bol gravitačný model štandardným a všeobecne akceptovaným nástrojom analýzy medzinárodného obchodu.⁷ V najjednoduchšej forme ho možno zapísať ako

$$T_{ij} = A \cdot \frac{Y_i \cdot Y_j}{D_{ij}} \quad (1)$$

kde T_{ij} sú exporty z ekonomiky i do ekonomiky j (prípadne obrat zahraničného obchodu medzi i a j), Y_i je celkový produkt štátu i (meraný najčastejšie ako HDP), Y_j produkt štátu j , D_{ij} predstavuje vzdialenosť medzi i a j a A je konštanta proporcionality. Z praktických matematických dôvodov sa gravitačná rovnica vo väčšine diel ekonómov používa v lineárnom log-log tvare

$$\ln T_{ij} = a + b_1 \ln Y_i + b_2 \ln Y_j + b_3 \ln D_{ij} + \varepsilon_{ij} \quad (2)$$

³ TINBERGEN, J.: Shaping the World Economy..., 1962, s. 65.

⁴ PÖYHÖNEN, P.: A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries, 1963, s. 93-100.

⁵ LINNEMANN, H.: An Econometric Study of International Trade Flows, 1966.

⁶ LEAMER, E. – STERN, R.: Quantitative International Economics, 1970.

⁷ Pozri DE BENEDICTIS, L. – TAGLIONI, D.: The Gravity Model in International Trade, 2011, s. 56.

pričom $a = \ln A$. Do uvedenej rovnice možno pridať mnoho ďalších premenných ovplyvňujúcich obchod. Hans Linnemann⁸ do gravitačnej rovnice pridal veľkosť populácie krajín i a j . Často sa tiež používajú rôzne *dummy* premenné vyjadrujúce, či obchodujúce štáty majú spoločnú hranicu, či sú členmi ekonomických integračných zoskupení, používajú spoločný jazyk, majú spoločnú koloniálnu minulosť a pod.

Takto postavená gravitačná rovnica má niekoľko problémov. Azda najzrejmejším je problém nulových hodnôt. Matematická logika nedefinuje logaritmus nuly. Je však možné, a dokonca pomerne časté, že medzi niektorými štátmi sveta neprebíha medzinárodný obchod. V tom prípade by ľavá strana rovnice 2 nadobúdala tvar $\ln 0$, čím by stratila zmysel. Nákajúcim sa riešením je upravenie minimálnej hodnoty vnútri logaritmu na 1 prostredníctvom pripočítania 1 k objemu obchodu, t.j. ľavá strana rovnice nebude $\ln T_{ij}$, ale $\ln(1+T_{ij})$. Druhým, dnes preferovaným riešením, je odklon od uvedeného zápisu gravitačnej rovnice a jej riešenia prostredníctvom metódy najmenších štvorcov v prospech iných, komplexnejších metód.⁹ Ďalším problémom spojeným s uvedeným log lineárnym zápisom je jeho ekonomická neúplnosť. Ako to výborne ilustruje Shepherd,¹⁰ predstavme si prípad, že štáty i a k uzatvoria preferenčnú obchodnú dohodu a navzájom si znížia clá. Ekonomická intuícia nás jednoznačne vedie k záveru, že táto dohoda vyvolá zvýšenie objemu obchodu medzi i a k , no povedie tiež k zníženiu vzájomného obchodu medzi i a j . Avšak v jednoduchšej gravitačnej rovnici sa tento vplyv neprejaví a predpokladaný obchod medzi uvedenými krajinami sa nezmení.¹¹

Prvým pokusom o odstránenie problémov jednoduchého log lineárneho gravitačného modelu bol článok James Andersona z roku 1979, v ktorom uvažoval s produktovou diferenciáciou.¹² Použil Cobb-Douglasove preferencie a v prílohe aj preferencie založené na konštantnej elasticite substitúcie, čím vytvoril teoretickú základňu gravitačného modelovania v modernej teórii obchodu. Na Andersonovu prácu, nadviazali Jeffrey Bergstrand,¹³ David

⁸ LINNEMANN, H.: An Econometric Study of International Trade Flows, 1966.

⁹ Napríklad Santos Silva a Teneyro navrhujú použiť metódu PPML (Poisson Pseudo Maximum-Likelihood). Pozri SANTOS SILVA, J. M. – TENEYRO, S.: The Log of Gravity, 2006, s. 641-658.

¹⁰ SHEPHERD, B.: The Gravity Model of International Trade: A User Guide, 2012, s. 12-13.

¹¹ Jedinou možnosťou, ako čiastočne odstrániť tento nedostatok, je použitie *dummy* premenných špecifických pre jednotlivé preferenčné obchodné dohody a vyššie stupne integrácie.

¹² ANDERSON, J. E.: A Theoretical Foundation for the Gravity Equation, 1979, s. 106-116.

¹³ BERGSTRAND, J. H.: The Gravity Equation in International Trade..., 1985, s. 474-481.

Hummels a James Levinsohn.¹⁴ Mnohé práce však aj naďalej používali jednoduchý log lineárny model, ktorý sa ukázal byť vysoko efektívny v odhadovaní bilaterálnych obchodných tokov. Snáď najznámejším príkladom je článok Johna McCalluma¹⁵ z roku 1995, v ktorom skúmal obchodné toky medzi desiatimi kanadskými provinciami a tridsiatimi štátmi USA. Do gravitačnej rovnice zahrnul okrem štandardne používaného hrubého domáceho produktu a vzdialenosti aj *dummy* premennú pre medzinárodný obchod – táto nadobúdala hodnotu 1 pre obchod medzi dvomi kanadskými provinciami a 0 pre obchod medzi provinciou a štátom USA (*DUM_{ij}*):

$$\ln T_{ij} = a + b_1 \ln Y_i + b_2 \ln Y_j + b_3 \ln D_{ij} + b_4 DUM_{ij} + \varepsilon_{ij} \quad (3)$$

John McCallum prišiel k prekvapivému záveru, že objem obchodu medzi dvomi kanadskými provinciami je v priemere 22-krát vyšší ako objem medzi kanadskou provinciou a štátom USA nachádzajúcimi sa v rovnakej vzdialenosti. Rola štátnej hranice sa tak ukázala byť obrovská. Túto „záhadu hranice“ zaradili Maurice Obstfeld a Kenneth Rogoff¹⁶ medzi šesť najväčších záhad makroekonómie otvorenej ekonomiky a Gene Grossmann¹⁷ ju nazval prekvapivejšou ako Treflerov „prípád chýbajúceho obchodu“.¹⁸

Vyriešiť „záhadu hranice“ sa podarilo v roku 2003 Jamesovi Andersonovi s Ericom van Wincoopom.¹⁹ Ich článok je dnes považovaný za „bibliu“ gravitačného modelovania v medzinárodnom obchode. Novým prístupom k problému zistili, že dopad hranice na objem obchodu je v skutočnosti nie 2200-percentný (McCallum), ale pohybuje sa v rozmedzí 20 % – 50 %. Anderson s van Wincoopom uvažovali s heterogénnymi produktmi líšiacimi sa krajinou pôvodu (tzv. Armingtonove preferencie), zapracovali do modelu preferencie spotrebiteľa na báze konštantnej elasticity substitúcie a uvažovali so spotrebiteľom, ktorý sa snaží maximalizovať svoju užitočnosť spotrebou rôznych typov statkov. Ukázali, že objem

¹⁴ HUMMELS, D. – LEVINSOHN, J. A.: Monopolistic Competition and International Trade..., 1995, s. 799-836.

¹⁵ MCCALLUM, J.: National borders mater..., 1995, s. 615-623.

¹⁶ OBSTFELD, M. – ROGOFF, K.: The Six Major Puzzles in International Macroeconomics..., 2001, s. 339-390.

¹⁷ GROSSMAN, G.: Comment, 1998, s. 30.

¹⁸ Ide o empirické zistenie, že Heckscherova-Ohlinova teoréma predpokladá medzi štátmi väčší objem obchodu ako v skutočnosti existuje.

¹⁹ ANDERSON, J. E. – VAN WINCOOP, E.: Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle, 2003, s. 170-192.

obchodu medzi dvomi krajinami závisí od veľkosti obchodných bariér v ich vzájomnom styku relatívne k obchodným bariéram s ostatnými krajinami. Ich gravitačná rovnica má tvar

$$\ln X_{ij} = k + \ln Y_i + \ln Y_j + (1-\sigma)\rho \ln D_{ij} + (1-\sigma)\ln B_{ij} - (1-\sigma)\ln P_i - (1-\sigma)\ln P_j \quad (5)$$

kde X_{ij} je export z i do j , k je konštanta, Y_i a Y_j vyjadrujú hrubý domáci produkt štátov i a j , D_{ij} je vzdialenosť medzi i a j , B_{ij} je *dummy* premenná spoločnej hranice štátov, P_i a P_j sú premenné tzv. multilaterálneho odporu, σ je elasticita substitúcie a ρ je substitučný parameter.

Jednoduché log lineárne gravitačné rovnice sú podľa Andersona s van Wincoopom teoreticky nepodložené a vedú k skresleným odhadom objemu obchodu.²⁰ Kľúčom k správnej formulácii gravitačnej rovnice sú premenné multilaterálneho odporu. Ich význam môžeme objasniť na nasledujúcom príklade: nech existujú dve dvojice malých krajín, z ktorých každá dvojica má rovnaké charakteristiky a leží v rovnakej vzdialenosti od seba. Nech prvá dvojica leží v Tichom oceáne, ďaleko od inej pevniny, a druhá dvojica sa nachádza v strede Európy. Štandardné gravitačné modely by obom dvojiciam prisúdili rovnaký predpokladaný objem obchodu. Dá sa pritom očakávať, že v skutočnosti bude vyšší obchod ostrovnej dvojice, pretože ich kontakt s inými štátmi je kvôli vysokým dopravným nákladom obmedzený. Naopak, obchod vnútrozemskej dvojice bude nižší kvôli vysokej konkurencii susedných štátov. Zohľadnenie premenných multilaterálneho odporu vyrieši tento problém skresleného odhadu.

V predkladanom článku, napriek uvedeným nedostatkom, použijeme jednoduchý log lineárny model. Andersonova-van Wincoopova metóda je odporúčaná predovšetkým pri skúmaní obchodu viacerých krajín, čo nie je náš prípad, keďže skúmame výlučne zahraničný obchod Slovenska. Pri skúmaní obchodu jednej krajiny sú dáta relatívne konzistentné, význam elasticity substitúcie je nižší a problém multilaterálneho odporu do veľkej miery odpadá, resp. je ho možné efektívne vyriešiť pomocou *dummy* premenných.

2 Použité premenné a dáta

Podstatou predkladaného výskumu je tvorba gravitačného modelu zahraničného obchodu Slovenskej republiky s hotovými výrobkami za rok 2011. Hotovými výrobkami

²⁰ ANDERSON, J. E. – VAN WINCOOP, E.: Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle, 2003, s 188.

rozumieme kategórie 5-8 štandardnej klasifikácie SITC, okrem položiek 667-perly, polodrahé a drahé kamene a 68-neželezné kovy. Zaoberáme sa iba hotovými výrobkami, pretože obchod s poľnohospodárskymi statkami a s nerastnými surovinami je do veľkej miery determinovaný vybavenosťou štátu prírodnými zdrojmi a dá sa očakávať, že táto má na objem obchodu výraznejší vplyv ako vzdialenosť od Slovenskej republiky. Aj keď Deardorff upozorňuje, že gravitačný model je možné zostaviť takmer pre akúkoľvek teóriu medzinárodného obchodu, vrátane Heckscherovej-Ohlinovej²¹, v predkladanom článku nebudeme testovať šírku možností jeho uplatnenia.

Predpokladáme, že obrat bilaterálneho zahraničného obchodu medzi SR a jednotlivými štátmi resp. teritóriami, s ktorými obchoduje, je priamo úmerný veľkosti ekonomiky a nepriamo úmerný vzdialenosti medzi SR a daným štátom resp. teritóriom. Obchodných partnerov Slovenska označme dolným indexom i , pričom i nadobúda hodnoty od 1 do n . Obrat zahraničného obchodu Slovenska s jednotlivými partnermi, vypočítaný ako súčet exportu a importu, označme T_{SRi} . V súlade s existujúcou literatúrou o problematike gravitačných modelov v medzinárodnom obchode do nášho výskumu zaraďujeme nasledujúce indikátory: GDP_i – hrubý domáci produkt v amerických dolároch v bežných trhových cenách (používame bežné trhové ceny, keďže tieto sú štandardom v štatistikách medzinárodného obchodu, t. j. aj údaje použité pre export a import sú vyjadrené v bežných trhových cenách²²), POP_i – počet obyvateľov, D_{SRi} – vzdialenosť medzi Slovenskou republikou a obchodným partnerom vyjadrená v kilometroch ako najkratšia vzdušná vzdialenosť medzi Bratislavou a hlavným mestom obchodného partnera a $TARIFF_i$ – vážený priemer colných sadzieb uvalených obchodným partnerom na dovoz hotových výrobkov. Alternatívne k GDP používame aj GDP/cap_i – hrubý domáci produkt v amerických dolároch na obyvateľa. Do modelu sme zahrnuli tri *dummy* premenné: EU_i – má hodnotu 1, ak ide o členský štát Európskej únie alebo štát v colnej únii s EÚ, inak je rovný 0. CB_i – má hodnotu 1 pre Rakúsko, Maďarsko, Ukrajinu, Poľsko a Českú republiku, čiže štáty so spoločnou hranicou so SR, inak je rovný 0. CR_i – pre všetky štáty okrem Českej republiky má hodnotu 0. Ide o *dummy* premennú, ktorej účelom je zohľadniť historické a jazykové väzby medzi SR a ČR, ktoré podľa našich očakávaní zvyšujú obrat vzájomného obchodu nad hodnotu predpokladanú štandardnými modelmi.

²¹ DEARDORFF, A.: Determinants of Bilateral Trade..., 1998, s. 21.

²² Pozri napr. DE BENEDICTIS, L. – TAGLIONI, D.: The Gravity Model in International Trade, 2011, s. 55-89.

O vhodnosti použitia každého z uvedených indikátorov sa vo vedeckej literatúre vedie široká debata. Problematické je predovšetkým určenie vzdialenosti medzi štátmi. V tomto nasledujeme literatúru a používame najčastejšiu aproximáciu – vzdialenosť medzi štátmi meriame ako vzdialenosť medzi hlavnými mestami najkratšou vzdušnou čiarou, t. j. ortodrómu. Tento prístup má dva hlavné nedostatky: (1) Nezohľadňuje prírodné bariéry, ktoré môžu zapríčiniť, že dve rovnako vzdialené dvojice štátov majú rozdielny potenciál pre rozvoj vzájomného obchodu, aj keby všetky ostatné faktory boli rovnaké: Je významný rozdiel, či 200-kilometrovú vzdialenosť možno prekonať po priamej diaľnici alebo či 200-kilometrová ortodróma pretína členité pohoria. V prípade väčších vzdialeností však tento rozdiel vďaka leteckej doprave zohráva iba malú úlohu. (2) Použitie hlavných miest ako kľúčových bodov pre meranie vzdialenosti medzi štátmi tiež nie je ideálne, ale je to jednoduché a pomerne akceptovateľné riešenie. Pre väčšinu štátov sveta platí, že hlavné mesto je najvýznamnejším hospodárskym centrom a infraštruktúrnym uzlom štátu, a teda aj počiatočnou a cieľovou destináciou veľkej časti zahraničného obchodu. Vzdialenosť meraná ortodrómu je preto podľa nás akceptovateľným jednoduchým riešením komplexného problému.

Počiatočný gravitačný model, z ktorého vychádzame v predkladanom výskume, má log lineárny tvar

$$\ln T_{SRi} = a + b_1 \ln GDP_i + b_2 \ln POP_i + b_3 \ln GDP/cap_i + b_4 \ln D_{SRi} + b_5 \ln TARIFF_i + b_6 \ln EU_i + b_7 \ln CB_i + b_8 \ln CR_i + \varepsilon_{SRi} \quad (6)$$

Je zrejmé, že tento model nie je finálny a nie všetky vysvetľujúce premenné budú štatisticky významné. Súčasnú zahrnutie hrubého domáceho produktu, počtu obyvateľov a HDP na hlavu obyvateľa v jednom modeli jednoznačne svedčí o multikolinearite a ďalším testovaním minimálne jednu z uvedených premenných z modelu odstránime. Počiatočný model môže pre čitateľa poslúžiť ako prehľad všetkých uvažovaných premenných.

Väčšina údajov použitá pre vytvorenie gravitačného modelu pochádza z databázy UNCTAD a vzťahuje sa na rok 2011. V niekoľkých prípadoch, keď dáta za rok 2011 neboli k dispozícii (pozri príloha A), sme použili údaje za posledný dostupný rok, najčastejšie 2010. Vzdialenosti medzi štátmi pochádzajú z databázy špecializovanej stránky www.timeanddate.com. Najmenšia vzdialenosť bola medzi SR a Rakúskom (56 km), a naopak najväčšia medzi SR a Novým Zélandom (18100 km). 25 štátov a teritórií sa nachádza do 1000 km od SR, 44 štátov a teritórií v pásme 1001-4000 km, ďalších 116 od

4001 do 10000 km od SR a 38 nad 10000 km. Kompletnými údajmi pre všetky indikátory s výnimkou colných sadziieb disponujeme pre 206 štátov a teritórií; colné sadzby máme pre 137 z nich.

3 Výsledky

Všetky modely, ktoré sme vytvorili v procese hľadania ideálnej gravitačnej rovnice pre obchod Slovenskej republiky s hotovými výrobkami v roku 2011, mali korelačný koeficient vyšší ako 90 % a korigovaný koeficient determinácie vyšší ako 80 %. To je plne v súlade s predchádzajúcimi výskumami iných ekonómov a je základným dôvodom, prečo sa gravitačný model stal populárnym nástrojom analýzy medzinárodného obchodu. Na údajoch za 206 štátov a teritórií sa ako najlepší ukázal model zahŕňajúci HDP na obyvateľa, veľkosť populácie obchodného partnera a – samozrejme – vzdialenosť. Všetky koeficienty tohto gravitačného modelu zodpovedali očakávaniam ekonomickej intuície: So zvyšujúcim sa hrubým domácim produktom na obyvateľa a počtom obyvateľov predpokladal model vyšší objem obchodu medzi Slovenskou republikou a daným partnerom. Naopak, zvyšujúca sa vzdialenosť mala na obchod negatívny vplyv. Pomerne prekvapivá bola nízka štatistická významnosť parametrov *dummy* premennej pre spoločnú hranicu so SR a *dummy* premennej pre Českú republiku – aj keď ich koeficienty mali správnu polaritu, žiaden z nich nebol podľa P-štatistiky štatisticky významný. Podobný problém sme neočakávane identifikovali aj pri *dummy* premennej označujúcej colnú úniu so SR. Z tohto dôvodu sme s cieľom zostaviť robustnejší model hľadali iné premenné, ktorými by sme mohli aproximovať vplyv protekcionistických bariér na obchod. Z celkového hľadiska sme následne na základe výsledkov štatistickej analýzy ako najlepší vyhodnotili model, v ktorom bol popri HDP na obyvateľa, počte obyvateľov a vzdialenosti zahrnutý vážený priemer colných sadziieb uvalených obchodným partnerom na dovoz hotových výrobkov:

$$\ln T_{SRi} = 8,80 + 1,05 \cdot \ln GDP/cap_i + 1,12 \cdot \ln POP_i - 1,29 \cdot \ln D_{SRi} - 0,11 \cdot \ln TARIFF_i \quad (7)$$

Výsledná regresná rovnica bola získaná z obmedzenej vzorky 137 štátov a teritórií, pre ktoré sme disponovali údajmi o colných sadzbách. Model aj všetky jeho parametre sú štatisticky významné na hladine významnosti 0,01. Zistená vysoká sila tesnosti závislosti svedčí o tom, že zvolené premenné do vysokej miery vysvetľujú variabilitu veľkosti obchodných tokov v závislosti od vysvetľujúcich premenných.

Tabuľka 1: Korelačné charakteristiky a parametre modelu

Korelačné charakteristiky	
Korelačný koeficient	0,929529
Koeficient determinácie	0,864025
Korigovaný koeficient determinácie	0,859904
Štandardná odchýlka	1,468399
Parametre modelu	
Lokujúca konštanta a	8,7984**
Koeficient b_1 (GDP/cap_i)	1,0458**
Koeficient b_2 (POP_i)	1,1206**
Koeficient b_3 (D_{SRi})	-1,2918**
Koeficient b_4 ($TARIFF_i$)	-0,1088**

Pozn.: ** $p \leq 0,01$

Prameň: Vlastné spracovanie.

Polarita jednotlivých koeficientov gravitačnej rovnice je očakávaná. Kladné hodnoty koeficientov b_1 a b_2 svedčia o pozitívnej závislosti objemu obchodu od veľkosti hrubého domáceho produktu na obyvateľa a počtu obyvateľov obchodného partnera Slovenskej republiky. Naopak, so zvyšujúcou sa vzdialenosťou a colnými sadzbami klesá objem obchodu.

Záver a diskusia

Zdvojnásobenie vzdialenosti od SR vedie podľa prezentovaného modelu pri zachovaní všetkých ostatných podmienok konštantných k 2,5-násobnému zníženiu objemu bilaterálneho obchodu.²³ Aj pri všetkých ostatných modeloch, ktoré sme vytvorili v procese výskumu, avšak mnohé z ich parametrov sa ukázali ako štatisticky nevýznamné, sa vplyv zdvojnásobenia vzdialenosti pohyboval v oblasti 2,25- až 2,59-násobného zníženia obchodu. To je v súlade s výsledkami mnohých ďalších ekonómov.²⁴ Ako však upozorňuje Grossman, tento vplyv vzdialenosti je v ére nízkych dopravných nákladov nelogicky vysoký. Zatiaľ čo v našom modeli je koeficient pred premennou $\ln DIST_{SRi}$ označujúcou vzdialenosť rovný -1,29, podľa Grossmana by sa jeho reálna hodnota mala pohybovať na úrovni -0,03. Prichádza preto k záveru, v ktorom s ním nemožno nesúhlasiť: „naším modelom obchodu niečo chýba,

²³ Tento výsledok dostaneme matematickou úpravou rovnice a vyjadrením hodnoty pre zdvojnásobené $DIST_{SRi}$, t.j. $2^{1,29} \approx 2,45$.

²⁴ Pozri napr. MCCALLUM, J.: National borders matter..., 1995, s. 615-623.

a to bez rozdielu, či sú Heckscher-Ohlinovho alebo Dixit-Stiglitz-Krugmanovho typu²⁵. Za najreálnejší z faktorov spomenutých v jeho úvahách sa nám zdá nedokonalá informovanosť – znalosť produktov so zvyšujúcou sa vzdialenosťou rapídne klesá. Ako príklad uveďme, že slovenské hospodárske subjekty poznajú mnohé z produktov bežných na českom trhu a niektoré aj na trhu nemeckom či francúzskom. Vlastnosti koľkých produktov však poznajú slovenské hospodárske subjekty z ruského, čínskeho, austrálskeho či fidžijskeho trhu?

Koeficient b_4 vzťahujúci sa na vážený priemer colných sadziieb uvalených na import hotových výrobkov má hodnotu blízku -0,1. Tu možno skonštatovať, že zdvojnásobenie colných sadziieb vyvolá zníženie objemu obchodu o 8 %. To je, pochopiteľne, zjednodušené vnímanie reality, pretože je zrejmé, že zdvojnásobenie colných sadziieb z 5 % na 10 % bude mať v skutočnosti na objem obchodu iný vplyv ako ich zdvojnásobenie z 30 % na 60 %. Tento fakt je zapríčinený limitmi log lineárneho modelu. Aj napriek tejto nedokonalosti však možno z modelu vyčítať zaujímavé informácie o priemerných objemoch slovenského zahraničného obchodu v závislosti od zmien v hodnotách vysvetľujúcich premenných. Tabuľka 2 ukazuje ako sa mení predpokladaný priemerný objem obchodu SR s jednotlivými partnermi s meniacou sa výškou HDP na obyvateľa a vzdialenosťou pri priemernom colnom zaťažení 1,55 %²⁶ a počte obyvateľov zahraničného partnera 10 miliónov.

Tabuľka 2: Predpokladaný objem obchodu SR v závislosti od zmien HDP na obyvateľa a vzdialenosti (tisícky USD)

	Vzdialenosť v km						
		500	1 000	2 000	4 000	8 000	16 000
HDP/cap. v USD	1 000	55408	22630	9243	3775	1542	630
	2 000	114390	46720	19082	7794	3183	1300
	4 000	236156	96454	39395	16090	6572	2684
	8 000	487543	199128	81330	33218	13567	5541
	16 000	1006528	411098	167906	68578	28009	11440
	32 000	2077968	848709	346640	141579	57825	23618
	64 000	4289946	1752151	715635	292288	119380	48759

Pozn.: Pri priemernej colnej sadzbe 1,55 % a počte obyvateľov 10 miliónov.

Prameň: Vlastné spracovanie.

²⁵ GROSSMAN, G.: „Comment“, 1998, s. 31.

²⁶ Ide o priemernú colnú sadzbu členských štátov EÚ.

Ako vidno z tabuľky 2, podľa prezentovanej gravitačnej rovnice by napríklad so štátom s počtom obyvateľov 10 miliónov, HDP na obyvateľa vo výške 64-tisíc USD a ležiacim vo vzdialenosti 1000 km mala mať Slovenská republika vzájomný obchod v objeme 1,7 miliardy USD. Vysoká štandardná odchýlka nášho modelu však hovorí o tom, že skutočné hodnoty sa môžu od predpokladaných podstatne líšiť. Zatiaľ čo model predpovedá objem zahraničného obchodu medzi SR a Nemeckom až s 99,9-percentnou presnosťou, pri obchode so 74 štátmi (zo 137 skúmaných) je odchýlka viac ako 50-percentná. Tieto rozdiely sú zapríčinené v predchádzajúcich častiach zmienenými limitmi použitého log lineárneho modelu, ale aj rozdielnosťou iných podmienok v bilaterálnych obchodných väzbách SR (ako napríklad odlišnými politikami podpory exportu, rôznou konkurencieschopnosťou jednotlivých ekonomík a pod.). Problémom je aj zvolená miera vzdialenosti pomocou ortodrómy. Model preto nie je možné použiť na presné predpovedanie bilaterálnych tokov, ale iba na ich čiastočnú analýzu. Na tento účel by bol vhodnejší model Andersonovho-van Wincoopovho typu. Jeho zostavenie je však náročné na (nedostupné) dáta a jeho použitie by v konečnom dôsledku viedlo k strate všeobecnosti v prospech odhadovania separátnych *dummy* premenných pre jednotlivé bilaterálne toky.

Použitá literatúra:

1. ANDERSON, J. E. (1979): „A Theoretical Foundation for the Gravity Equation“. In: *American Economic Review*, roč. 69, č. 1, s. 106-116.
2. ANDERSON, J. E. – VAN WINCOOP, E. (2003): „Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle“. In: *American Economic Review*, roč. 93, č. 1, s. 170-192.
3. BERGSTRAND, J. H. (1985): „The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence“. In: *Review of Economics and Statistics*, roč. 67, č. 3, s. 474-481.
4. DE BENEDICTIS, L. – TAGLIONI, D. (2011): „The Gravity Model in International Trade“. In DE BENEDICTIS, L. – SALVATICI, L. (eds.): *The Trade Impact of European Union Preferential Policies*. Berlín: Springer Verlag, 2011, s. 55-89. ISBN 978-3-642-16563-4.
5. DEARDORFF, A. (1998): „Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?“ In FRANKEL, J. A. (ed.): *The Regionalization of the World Economy*. Chicago: University of Chicago Press, 1998, s. 7-32. ISBN 0-226-25995-1.
6. „Distance Calculator – How far is it?“ (2013) [online]. Dostupné na internete: www.timeanddate.com.
7. GROSSMAN, G. (1998): „Comment“ to DEARDORFF, A.: „Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?“ In FRANKEL, J. A. (ed.): *The Regionalization of the World Economy*. Chicago: University of Chicago Press, 1998, s. 29-31. ISBN 0-226-25995-1.

8. HUMMELS, D. – LEVINSOHN, J. A. (1995): „Monopolistic Competition and International Trade: Reconsidering the Evidence“. In: *Quarterly Journal of Economics*, roč. 110, č. 3, s. 799-836.
9. LEAMER, E. – STERN, R. (1970): *Quantitative International Economics*. Boston: Allyn and Bacon, 1970.
10. LINNEMANN, H. (1966): *An Econometric Study of International Trade Flows*. Amsterdam: North-Holland, 1966.
11. MCCALLUM, J. (1995): „National borders matter: Canada-U.S. regional trade patterns.“ In: *American Economic Review*, roč. 85, č. 3, s. 615-623.
12. OBSTFELD, M. – ROGOFF, K. (2001): „The Six Major Puzzles in International Macroeconomics. Is There a Common Cause?“ In BERNANKE, B. – ROGOFF, K. (eds.): *NBER Macroeconomics Annual 2000*. Cambridge: MIT Press, 2001, s. 339-390. ISBN 0-262-02503-5.
13. POYHÖNEN, P. (1963): „A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries“. In: *Weltwirtschaftliches Archiv*, roč. 90, č. 1, s. 93-100.
14. SANTOS SILVA, J. M. – TENEYRO, S. (2006): „The Log of Gravity“. In: *Review of Economics and Statistics*, roč. 88, č. 4, s. 641-658.
15. SHEPHERD, B. (2012): *The Gravity Model of International Trade: A User Guide*. Bangkok: ARTNeT, 2012. ISBN 978-974-680-346-5.
16. TINBERGEN, J. (1962): *Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*. New York: The Twentieth Century Fund, 1962.
17. UNCTAD (2013): *UNCTADSTAT*. [online databáza]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>.

Príloha A: Upravené vstupné údaje pre finálny gravitačný model

	$T_{Sri} 2011$ (v tisícoch, ln)	$GDP/cap_{i} 2011$ (v tisícoch, ln)	$POP_{i} 2011$ (v tisícoch, ln)	$TARIFF_{i} 2011$ (v %)	D_{Sri} (v km, ln)
Albania	10,705000	1,396816	8,075890	0,89	6,668228
Andorra	6,205763	3,726107	4,456264	1,55	7,223296
Argentina	10,446170	2,397349	10,615570	6,43	9,378563
Australia	12,020750	4,205276	10,025960	2,43	9,671240
Austria	15,281070	3,905725	9,037584	1,55	4,025352
Azerbaijan	10,240650	1,918860	9,138417	3,87	7,912789
Bahamas	3,500258	3,110445	5,849832	31,45	9,022926
Bahrain	8,880835	2,971047	7,188061	3,65	8,240913
Belarus	12,197290	1,752276	9,165285	3,25	6,878326
Belgium	14,426820	3,867178	9,283038	1,55	6,878326
Belize	5,842497	1,533910	5,761825	12,58	9,182558
Benin	5,985019	-0,221090	9,116021	16,99	8,478868
Bermuda	-2,343410	4,519391	4,175571	18,53	8,832296
Bolivia, Plurinational State of	7,640460	0,864556	9,219113	4,20	9,307104
Bosnia and Herzegovina	11,543380	1,570085	8,230105	1,89	6,188264
Botswana	5,127962	2,143904	7,616155	4,50	9,000976
Brazil	11,979350	2,533212	12,189210	10,15	9,200391
Brunei Darussalam	7,696101	3,675864	6,026709	4,94	9,228573
Bulgaria	13,064020	1,972250	8,915450	1,55	6,654153
Burkina Faso	6,201606	-0,519330	9,739075	9,25	8,372861
Burundi	4,202750	-1,298800	9,056626	6,19	8,670772
Cameroon	6,209628	0,276512	9,905005	14,16	8,504918
Canada	12,292140	3,923250	10,444340	1,03	8,800114
Cape Verde	5,989405	1,327802	6,215777	9,58	8,562740
Chad	7,209910	-0,097930	9,352317	14,30	8,294050
Chile	9,765848	2,666870	9,756699	4,69	9,436360
China	15,705610	1,676307	14,113810	4,75	8,914223
China, Hong Kong SAR	11,783870	3,531088	8,870970	0	9,070388
China, Macao SAR	6,652308	4,182821	6,320284	0	9,066355
China, Taiwan Province of	14,021380	2,999328	10,053520	0,87	9,101306
Colombia	9,565224	1,960101	10,756350	5,59	9,181735
Comoros	1,149622	-0,211670	6,625317	8,18	8,869679
Cook Islands	1,920592	2,601062	3,016221	1,68	9,741263
Côte d'Ivoire	7,947648	0,178927	9,911103	9,14	8,526549
Croatia	12,713400	2,654464	8,388350	1,04	5,613128
Cuba	9,771267	1,809272	9,328449	9,73	9,082052
Cyprus	11,126830	3,436234	6,690140	1,55	7,585281
Czech Republic	16,418110	3,025615	9,262391	1,55	5,676754
Denmark	13,590700	4,087332	8,625616	1,55	6,795706
Djibouti	7,787226	0,348758	6,808558	19,92	8,459776
Dominica	4,161536	1,990851	4,214717	9,88	8,975630
Dominican Republic	8,721773	1,706993	9,215943	6,87	9,022443
Ecuador	7,608469	1,509880	9,593291	4,97	9,253974

	<i>ZO_{SRI} 2011</i> (v tisícoch, ln)	<i>GDP/cap._i 2011</i> (v tisícoch, ln)	<i>POP_i 2011</i> (v tisícoch, ln)	<i>TARIFF_i 2011</i> (v %)	<i>DIST_{SRI}</i> (v km, ln)
El Salvador	5,516569	1,308870	8,736729	4,19	9,215925
Estonia	11,03658	2,805874	7,200826	1,55	7,208600
Ethiopia	8,507986	-1,030110	11,347280	12,85	8,474286
Fiji	4,494049	1,479446	6,766659	11,67	9,697263
Finland	12,805680	3,889518	8,591330	1,55	7,265430
France	15,756300	3,754422	11,084060	1,55	6,997596
French Polynesia	5,877960	3,269185	5,612314	5,22	9,698798
Gambia	5,322800	-0,371810	7,482177	13,02	8,506132
Georgia	9,118810	1,199561	8,373098	0,39	7,734121
Germany	17,105580	3,781117	11,316450	1,55	6,317165
Greece	12,496920	3,267710	9,340494	1,55	7,131699
Greenland	5,650758	3,751262	4,048231	1,55	8,381373
Grenada	4,280810	2,062767	4,652912	9,10	9,011035
Guatemala	8,159343	1,156241	9,599494	2,62	9,217316
Guinea	3,563203	-0,609230	9,232279	10,18	8,549660
Guinea Bissau	4,486488	-0,526610	7,344112	10,61	8,524963
Guyana	5,109708	1,226132	6,628094	6,94	9,030735
Haiti	7,693349	-0,408090	9,222643	7,79	9,042632
Hungary	15,537690	2,633222	9,206946	1,55	5,087596
Iceland	9,643978	3,766773	5,781873	0,75	7,984463
Indonesia	11,905390	1,251222	12,398040	3,14	9,258368
Iran, Islamic Republic of	9,623190	1,942552	11,222550	23,17	8,048469
Ireland	12,372270	3,888465	8,417550	1,55	7,461066
Italy	15,513900	3,586961	11,015160	1,55	6,665684
Jamaica	8,069277	1,678905	7,919819	9,46	9,085004
Japan	14,028830	3,837450	11,747980	1,31	9,117896
Kazakhstan	11,213820	2,442612	9,693183	4,01	8,256088
Kenya	8,650408	-0,200250	10,636090	6,52	8,665613
Korea, Republic of	15,435460	3,138407	10,787080	4,58	9,018817
Kyrgyzstan	7,917201	0,093078	8,592779	3,71	8,394573
Latvia	12,067670	2,541336	7,715633	1,55	6,990257
Lesotho	7,997362	0,107744	7,693410	9,32	9,064389
Lithuania	12,161940	2,562034	8,103942	1,55	6,825460
Luxembourg	11,755040	4,748208	6,245992	1,55	6,710523
Madagascar	7,956127	-0,772570	9,967173	7,52	8,989818
Malawi	4,368815	-0,947120	9,640881	5,89	8,864747
Mali	6,257225	-0,399530	9,670264	8,75	8,427925
Malta	10,042390	3,057262	6,035134	1,55	7,228388
Mauritius	6,828470	2,158568	7,175178	1,20	9,055790
Mexico	12,032150	2,308900	11,650890	2,29	9,232004
Mongolia	6,917919	1,118269	7,937415	4,89	8,745125
Montenegro	9,414285	1,973560	6,449302	2,92	6,487684
Mozambique	5,369749	-0,623850	10,082880	4,65	9,030376
Namibia	7,284271	1,693659	7,751047	1,14	8,965973
Nepal	6,765008	-0,499440	10,325020	13,91	8,730367

	<i>ZO_{SRI} 2011</i> (v tisícoch, ln)	<i>GDP/cap._i 2011</i> (v tisícoch, ln)	<i>POP_i 2011</i> (v tisícoch, ln)	<i>TARIFF_i 2011</i> (v %)	<i>DIST_{SRI}</i> (v km, ln)
Netherlands	14,724130	3,916317	9,721051	1,55	6,895683
New Zealand	9,899473	3,607519	8,392652	2,09	9,803667
Nicaragua	5,074824	0,217698	8,677586	1,89	9,208439
Niger	7,786922	-0,923600	9,684647	9,19	8,314832
Nigeria	9,721222	0,411694	11,998250	10,81	8,393895
Norway	12,366090	4,590713	8,502049	0,18	7,224753
Palau	1,292258	2,406605	3,025728	3,14	9,337413
Papua New Guinea	3,130263	0,584715	8,855639	2,76	9,524494
Paraguay	8,553847	1,248453	8,790009	5,50	9,306741
Peru	9,347728	1,814541	10,288740	1,87	9,333000
Philippines	10,284750	0,862687	11,460070	4,54	9,191056
Poland	15,683400	2,597025	10,553180	1,55	6,280396
Portugal	12,707550	3,101254	9,277032	1,55	7,764296
Republic of Moldova	10,671940	0,680457	8,173255	2,53	6,791221
Romania	14,442720	2,180748	9,972850	1,55	6,690842
Russian Federation	14,964060	2,565438	11,869450	5,18	7,398786
Rwanda	5,671018	-0,539970	9,300451	6,47	8,646641
Saint Kitts and Nevis	4,019459	2,597058	3,971254	11,87	8,967887
San Marino	8,857585	4,166357	3,457420	1,55	6,381816
Senegal	8,527586	0,123645	9,454663	9,83	8,492900
Sierra Leone	8,435662	-0,727550	8,699096	9,07	8,564077
Singapore	11,356010	3,913768	8,554091	0	9,175852
Slovenia	13,588470	3,207178	7,618257	1,55	5,723585
Solomon Islands	-0,796290	0,424480	6,306713	9,06	9,581283
South Africa	11,554750	2,090667	10,828940	5,82	9,024854
Spain	14,662000	3,460102	10,746240	1,55	7,529943
Sri Lanka	10,690800	1,033812	9,954437	5,90	8,913819
Sudan	7,871195	0,437611	10,706220	15,71	8,262559
Suriname	7,275372	2,164294	6,271780	10,34	9,013960
Swaziland	6,255942	1,223495	7,092848	4,09	9,031812
Sweden	14,372670	4,045399	9,152790	1,55	7,127694
Switzerland	13,986470	4,456568	8,953898	0	6,606650
Syrian Arab Republic	8,856611	1,129814	9,941074	5,67	7,733246
Tajikistan	6,535569	-0,067310	8,850368	7,68	8,351375
TFYR of Macedonia	11,771710	1,594393	7,632349	1,03	6,637258
Togo	6,310807	-0,510350	8,724990	11,58	8,495970
Tonga	4,460283	1,466827	4,649273	7,92	9,729908
Turkey	14,229100	2,353659	11,206940	1,13	7,347944
Tuvalu	1,268917	1,311746	2,287167	0,42	9,635739
Uganda	8,237281	-0,582640	10,448980	7,79	8,613594
Ukraine	13,690510	1,296549	10,718640	2,60	6,913737
United Kingdom	15,061710	3,657673	11,045390	1,55	7,163172
United Republic of Tanzania	6,649321	-0,639720	10,741140	7,09	8,774158
United States	14,413750	3,863261	12,666470	1,71	8,880864
Uruguay	8,116517	2,626076	8,125633	5,22	9,369052

	<i>ZO_{SRI} 2011</i> (v tisícoch, ln)	<i>GDP/cap._i 2011</i> (v tisícoch, ln)	<i>POP_i 2011</i> (v tisícoch, ln)	<i>TARIFF_i 2011</i> (v %)	<i>DIST_{SRI}</i> (v km, ln)
Venezuela, Bolivarian Republic of	10,641910	2,373155	10,290000	8,00	9,071538
Viet Nam	12,572600	0,330755	11,394050	5,32	9,012499
Yemen	6,156674	0,238910	10,118590	3,95	8,390041
Zambia	5,677883	0,355053	9,508588	2,38	8,871646

Pozn.: Všetky údaje s výnimkou váženého priemeru colných sadzieb na dovoz sú zlogaritmované.

Všetky údaje sú za rok 2011 s nasledujúcimi výnimkami: Brunej, Cookove ostrovy, Čile, Dominikánska republika, Filipíny, Guinea, Južná Kórea, Kanada, Mexiko, Moldavsko, Mozambik, Nigéria, Nikaragua, Nový Zéland, Papua Nový Guinea, Salvador, Singapur, Surinam, Sýria, Tadžikistan, Tuvalu, Vietnam (clo 2010), Jemen, Komory, Palau, Papua Nová Guinea, Šalamúnove ostrovy (import 2010), Guyana (import 2012), Bermudy, Džibutsko (export 2010), Dominika, Sv. Ben a Nevis (export 2012), Guinea Bissau (žiadne údaje pre import), Cookove ostrovy, Komory, Palau, Šalamúnove ostrovy, Tuvalu (žiadne údaje pre export).
Pre viac informácií o zdrojoch a limitoch údajov, pozri text článku

Prameň: Skompilované na základe databáz UNCTAD: UNCTADSTAT, 2013 a www.timeanddate.com (vzdialenosť medzi hlavnými mestami).

Širší pohľad na atribúty zlyhania štátu v Somálsku

Viliam Pajtinka

Abstrakt

Cieľom príspevku je charakterizovať základné atribúty a paradoxy fenoménu zlyhania štátu v prípade Somálska, ktoré sa považuje za jeho extrémny a paradigmatický príklad. Popri konvenčných znakoch je pozornosť venovaná aj alternatívnym formám vládnutia, rozvoju a otázke Somalilandu.

Kľúčové slová: zlyhanie štátu, atribúty, paradoxy, Somálsko, Somaliland.

Abstract

The aim of the paper is to provide characteristics of fundamental state failure phenomenon attributes and paradoxes in the case of Somalia, which is seen as its extreme and paradigmatic example. Besides conventional attributes the attention is paid to the alternative forms of governance, development and the issue of Somaliland.

Key words: state failure, attributes, paradoxes, Somalia, Somaliland.

JEL Klasifikácia: F59

Úvod

Hoci je teoretická relevantnosť koncepcie zlyhávajúcich štátov predmetom pomerne rozsiahlej akademickej debaty, zhoda panuje v tom, že existujú viaceré stupne potenciálu štátu plniť svoje funkcie, resp. štádiá toho, čo sa dnes často nazýva práve zlyhaním štátu. Rovnako existuje konsenzus v tom, že štádium, v ktorom sa nachádza Somálsko je možné identifikovať v nepriaznivom, extrémnom bode kontinua výkonnosti, funkčnosti a potenciálu štátov, symbolizujúcim inými slovami absolútny úpadok, resp. zlyhanie či rozpad štátu. Cieľom príspevku je charakterizovať základné atribúty a paradoxy zlyhania štátu v prípade Somálska.

1 Základné atribúty zlyhania štátu

V súvislosti so situáciou v Somálsku a jej dôsledkami sa často používajú označenia ako zlyhanie, resp. rozpad štátu par excellence¹ alebo paradigmatický² či unikátny prípad

¹ Pozri napr.: Koskenmäki, R. 2004. Legal Implications Resulting from State Failure in Light of the Case of Somalia, s. 1. In *Nordic Journal of International Law*. ISSN 0902-7351, 2004, Vol. 73, No. 1, pp. 1-26.

zlyhania medzi zlyhávajúcimi štátmi³. Dané prívlastky poukazujú na neschopnosť daného štátu jednak efektívne kontrolovať svoje územie, a jednak zabezpečiť určitú nevyhnutnú úroveň politických statkov z dôvodu podmienok vakuu centrálnej autority alebo jej nedostatočnej funkčnosti. V prípade Somálska teda išlo o súčasné zlyhanie v oboch rovinách, a to v takom rozsahu, že v podstate vytvára samostatnú kategóriu. Ak berieme do úvahy snahu o meranie výkonnosti štátu, podľa hodnotenia Failed States Index, Somálsku prislúcha prvé miesto už od roku 2008. Dovtedy mu bola od začiatku hodnotenia v roku 2005 priradená piata, siedma (2006), resp. tretia priečka (2007).⁴ Na najvyšších priečkach bolo Somálsko umiestnené aj v kontexte krehkosti štátu v hodnotení príbuzného indexu State Fragility Index.⁵ Somálsko čelí súčasne pasci chudoby ako aj pasci konfliktu, a preto podľa UNDP jeho pozícia v rámci zoznamu zlyhávajúcich štátov nie je prekvapením.⁶ Zložitost' situácie potvrdzuje aj hodnotenie podľa ukazovateľa Global Peace Index 2012, v ktorom mu prislúchala posledná, tzn. najhoršia, priečka druhý rok po sebe.⁷ Pokiaľ ide o Human Development Index (HDI), pohyboval sa na najnižších úrovniach, a síce v roku 1990 sa odhadoval na úrovni 0,200 (t.j. 123. miesto zo 130)⁸, v rokoch 1995-1997 mal hodnotu medzi 0,159 až 0,184⁹ a v roku 2001 sa odhadoval na 0,284 (t.j. 161. miesto zo 163)¹⁰. V súčasnosti dosahuje HDI Somálska úroveň 0,285, čím by sa pravdepodobne zaradil na 165. miesto zo 170 v hodnotení Human Development Report 2010.¹¹ Hodnota HDP p. c. 284 USD navyše predstavuje štvrtú najnižšiu na svete, pričom HDP sa v súčasnosti odhaduje na úrovni 2,6

² ZARTMAN, W. I. 1995. Posing the Problem of State Collapse, s. 2-3. In Zartman, W. I. (ed.). 1995. *Collapsed States: The Desintegration and Restoration of Legitimate Authority*.

³ MENKHAUS, K. 2004. *Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism*, s. 17.

⁴ Pozri: The Fund for Peace. *The Failed States Index 2005-2012* [online]. [cit. 2012-11-25]. Dostupné na internete: <<http://www.fundforpeace.org/global/?q=fsi>>.

⁵ V roku 2011 a 2009 prvá pozícia, v roku 2010 druhá pozícia. CARMEN, D. – SAMY, Y. 2012. *Assessing Fragility: A Country Indicators for Foreign Policy Report* [online]. s. 7. [cit. 2013-02-06]. Dostupné na internete: <<http://www4.carleton.ca/cifp/app/serve.php/1407.pdf>>.

⁶ UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. s. 3. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internete: <<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.

⁷ Institute of Economics and Peace. *Global Peace Index 2012* [online]. s. 23. [cit. 2013-03-10]. Dostupné na internete: <<http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=150896>>.

⁸ UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. s. 26. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internete: <<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.

⁹ UNDP. 1998. *Somalia Human Development Report 1998* [online]. s. 12. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/reports/national/arabstates/somalia/nhdr_1998_somalia-en.pdf>.

¹⁰ Údaje z roku 1998 a 2001 však nemožno s určitostí porovnávať z dôvodu zmien v metodike. UNDP. 2001. *Somalia Human Development Report 2001* [online]. s. 46. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/reports/national/arabstates/somalia/Somalia_2001_en.pdf>.

¹¹ UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. s. 27. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internete: <<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.

mld. USD.¹² Somálsko je teda príkladom zlyhávajúceho príslušníka skupiny najmenej rozvinutých krajín. Aj na základe týchto charakteristík sa zaraďuje k štátom, ktoré majú najďalej od dosiahnutia Miléniových rozvojových cieľov.

Počas viac ako 20 rokov bola okrem toho väčšina územia Somálska konštantnou vojnovou zónou. V dôsledku dlhodobého konfliktu utieklo z krajiny 14% celkovej populácie a Somálsko tak disponuje jednou z najväčších diaspor, pričom remitencie predstavujú viac než tretinu HDP, t.j. patria k najvyšším na obyvateľa v globálnom meradle.¹³ Význam remitencií zdôrazňuje aj kontrast s podielom štátnych príjmov na úrovni 3% HDP¹⁴, čoho dôsledkom je nedostatočná úroveň zabezpečovania verejných statkov. Neformálna ekonomika založená na remitenciách tak v podmienkach zlyhávajúceho štátu zohráva kľúčovú úlohu. Problémom je aj nízka úroveň potravinovej bezpečnosti determinovaná klesajúcou produktivitou poľnohospodárstva v ostatných dvoch dekádach, čo má svoj pôvod ešte v štrukturálnych programoch MMF a Svetovej banky z 80. rokov, ktoré zvýšili závislosť štátu na importe obilia. Neskôr k nej prispel spomínaný ozbrojený konflikt ako aj obdobia sucha. Odhaduje sa, že na následky konfliktu a hladomoru zahynulo od roku 1991 medzi 450 tis. a 1,5 mil. ľudí.¹⁵

Somálsko ako štát zlyhalo už približne v polovici 80. rokov 20. storočia, hoci ešte nie z hľadiska monopolu sily. Proces erózie štátnej moci bol zavŕšený v roku 1991, kedy nasledoval jeho rozpad. Postkoloniálny centralizovaný štát sa rozpadol jednak ako teritoriálna entita na niekoľko území, resp. zón zväčša podľa klanovej línie a ovládaných warlordami, a jednak aj ako štátny aparát v zmysle inštitucionálnej dimenzie, t.j. nielen prestal plniť svoje funkcie prostredníctvom štátnych inštitúcií (tzv. funkčná dimenzia zlyhania), ale tieto inštitúcie prestali existovať. Pokiaľ ide o územnú integritu Somálska, najvýznamnejším bol vznik dvoch celkov, pričom každý z nich mal na ňu iný dopad. Už v roku 1991 jednostranne vyhlásil samostatnosť Somaliland na severe krajiny odvolávajúc sa na pôvodné hranice bývalého Britského Somalilandu a neskôr v roku 1998 bola na severovýchode vyhlásená poloautonómia Puntlandu ako federálneho štátu v rámci Somálska, t.j. bez ambície oddeliť sa po vzore Somalilandu. Okrem týchto celkov vznikali aj ďalšie menej významné „projekty“

¹² IBID., s. 25.

¹³ IBID.

¹⁴ IBID.

¹⁵ NORRIS, J. - BRUTON, B. 2011. *Twenty Years of Collapse and Counting: The Cost of Failure in Somalia* [online]. s. 1. [cit. 2012-12-06]. Dostupné na internete: <http://oceansbeyondpiracy.org/sites/default/files/twenty_years_of_collapse.pdf>.

pripomínajúce balkánske riešenie v somálskom kontexte klanizmu, tzv. klanustany.¹⁶ V tejto súvislosti je nutné doplniť, že z hľadiska medzinárodného práva k rozpadu štátu nedošlo a Somálsko existovať neprestalo, jeho suverenita bola naďalej uznávaná. Vzhľadom na inštitucionálny rozpad štátu po páde Barreho režimu však nebolo schopné interakcie s ostatnými štátmi ako plnohodnotný člen medzinárodného spoločenstva. Jeho členské miesto vo Valnom zhromaždení OSN ostalo v období rokov 1992-2000 prázdne, čo sa v dejinách organizácie stalo z dôvodu neexistencie centrálnej vlády po prvý raz.¹⁷ Navyše, v daných podmienkach sa v podstatnej miere stalo skôr objektom zahraničnej politiky iných štátov.

Ken Menkhaus hovoril vo vzťahu k rozpadu štátu v Somálsku o troch prepojených ale pritom odlišných rovinách problému, resp. krízach existujúcich nezávisle od seba, ktoré identifikoval ako pretrvávajúci kolaps centrálnej vlády, pretrvávajúci ozbrojený konflikt a bezprávie.¹⁸ Význam pojmu bezprávie tu však nechápe *stricto sensu*, keďže ten podľa neho súvisí už so samotnou absenciou suverénnej štátnej autority schopnej presadzovať zákony, ale v zmysle miery kriminality napriek uplatňovanému klanovému obyčajovému právu (tzv. *xeer*¹⁹).²⁰ Kolaps centrálnej vlády v Somálsku síce zapríčinil množstvo problémov, ale podľa Menkhausa nie je vnútorne spätý s ozbrojeným konfliktom ani s kriminalitou, čo vysvetľuje mierom a istým stupňom bezpečnosti v niektorých oblastiach krajiny v určitom období. Inak povedané, ak by takáto inherentná väzba jestvovala, absencia centrálnej vlády by napríklad vylúčila možnosť mieru. Nepriamo tento argument potvrdzuje aj skutočnosť, že kriminalita a ozbrojený konflikt je ešte vážnejším problémom v Keni, kde na rozdiel od Somálska centrálna autorita neabsentovala.²¹

Osobitosťou Somálska nie je len rozsah jeho zlyhania²², ale aj jeho trvanie. Predstavuje vôbec najdlhšie trvajúci príklad zlyhania, resp. kompletného rozpadu štátu

¹⁶ Napr. správa klanu *International Security*. ISSN 0162-2889, 2006, Vol . 31, No. 3, pp. 74-106.

¹⁶ KOSKENMÄKI, R. 2004. Legal Implications Resulting from State Failure in Light of the Case of Somalia, s. 13. In *Nordic Journal of International Law*. ISSN 0902-7351, 2004, Vol. 73, No. 1, pp. 1-26.

¹⁶ Rahanwein v regiónoch Bay a Bakool či Benadirská regionálna autorita, Jubbaland a pod. MENKHAUS, K. 2007. Governance without Government in Somalia. Spoilers, State Building, and the Politics of Coping, s. 83. In *International Security*. ISSN 0162-2889, 2006, Vol . 31, No. 3, pp. 74-106.

¹⁷ KOSKENMÄKI, R. 2004. Legal Implications Resulting from State Failure in Light of the Case of Somalia, s. 13. In *Nordic Journal of International Law*. ISSN 0902-7351, 2004, Vol. 73, No. 1, pp. 1-26.

¹⁸ MENKHAUS, K. 2004. *Somalia: State collapse and the threat of terrorism*, s. 10.

¹⁹ Upravuje pravidlá týkajúce sa napr. sobáša, vojny, využitia zdrojov či sociálneho kontraktu medzi klanmi. Je zároveň podporované pravidlami *diya* obsahujúcimi tresty za vraždu, krádež a pod.

²⁰ MENKHAUS, K. 2004. *Somalia: State collapse and the threat of terrorism*, s. 85.

²¹ *IBID.*, s. 10.

²² V takej intenzite ako v Somálsku sa zlyhanie neprejavilo v žiadnom inom štáte. Pozri: *IBID.*, s. 8.

v postkoloniálnej histórii²³ a zároveň „hlavné pohrebisko externe sponzorovaných iniciatív budovania štátu“.²⁴ Somálsko totiž nedisponovalo funkčnou centrálnou exekutívou po dobu viac než dvoch dekád, pričom o stave úplného štátneho bezvládia možno hovoriť obzvlášť v období od pádu Barreho režimu v roku 1991 do vzniku prechodnej národnej vlády (z angl. „*Transitional National Government*“, ďalej len „*TNG*“) v roku 2000, ktorá vzišla z mierovej konferencie v Džibutsku a v období od vypršania jej mandátu v auguste 2003 do sformovania novej dočasnej vlády, tzv. prechodnej federálnej vlády (z angl. „*Transitional Federal Government*“, ďalej len „*TFG*“) v decembri 2004 ako výsledku mierových rokovaní v Keni pod záštitou Medzivládnej agentúry pre rozvoj (z angl. „*Intergovernmental Authority on Development*“, ďalej len „*IGAD*“)²⁵. Očakávania ohľadom zaistenia stability a bezpečnosti v krajine sa však nepodarilo naplniť ani TNG a rovnako z tohto pohľadu nebola výrazne úspešnejšia ani do roku 2012 vládnuca TFG. V štáte aj naďalej existovali zóny ovládané inými než centrálnymi štátnymi orgánmi, čiže štát nevykonával zvrchovanú moc na definovanom území. Proces tranzície v Somálsku započatý v roku 2004 mal byť pritom pôvodne ukončený do roku 2008, no termín bol dvakrát presunutý, a síce na rok 2010, resp. 2012. Stála centrálna autorita sa teda začala formovať až v auguste minulého roka ustanovením parlamentu, čím sa formálne zavŕšila dočasná vláda TFG. Podľa súčasného zvláštneho predstaviteľa OSN pre Somálsko Augustina Mahigu existencia centrálnej vlády a prechodnej ústavy zlepšili perspektívy získať kontrolu nad štátnym územím a vybudovať zo zlyhávajúceho štátu fungujúci.²⁶ Hoci tieto udalosti možno oprávnenne pokladať za významný míľnik v somálskej postbarreovskej histórii, rovnako oprávnenne možno predpokladať, že vymanenie sa z daného štádia bude vzhľadom na jeho doterajší rozsah a trvanie zložitým dlhodobejším procesom. Napriek uvedeným pokrokom totiž v súčasnosti Somálsko aj naďalej čelí podľa UNDP jednej z najzávažnejších humanitárnych kríz na svete s približne polovicou

²³ UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. s. 17. [cit. 2013-01-12]. Dostupné na internete: <<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.

²⁴ MENKHAUS, K. 2006. Governance without Government in Somalia. Spoilers, State Building, and the Politics of Coping, s. 74. In *International Security*. ISSN 0162-2889, 2006, Vol. 31, No. 3, pp. 74-106. Neúspechom skončilo 14 zmierovacích konferencií. MENKHAUS, K. 2007. The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts, s. 359. In *African Affairs*. ISSN 0001-9909, 2007, Vol. 106, No. 204, pp. 357-390.

²⁵ IGAD v tom čase pozostávala z Džibutska, Eritrey, Etiópie, Kene, Somálska, Sudánu a Ugandy.

²⁶ UN NEWS CENTRE. 2012. *Interview with Augustine Mahiga, Secretary-General's Special Representative for Somalia* [online]. 17.8.2012 [cit. 2012-12-06].

Dostupné na internete: <<http://www.un.org/apps/news/newsmakers.asp?NewsID=67>>.

populácie odkázanou na pomoc²⁷ a zhruba 1,1 mil. vnútorne presídlených osôb a viac ako 1 mil. utečencov.²⁸ Je zároveň najväčším zdrojom utečencov po Afganistane a Iraku, pričom najviac ich prúdi do susedných štátov, Eritrey, Ugandy a Jemenu.²⁹ Okrem toho pretrváva aj ohrozovanie legitimacy centrálnej autority ako aj celkovej bezpečnosti v štáte zo strany Al Shabaab a iných ozbrojených skupín.

2 Paradoxy zlyhania štátu

Okrem uvedených konvenčných atribútov zlyhania štátu v Somálsku možno identifikovať aj určité výnimky, resp. paradoxy protirečiace jeho ponímaniu optikou nekritického, zovšeobecňujúceho a absolútneho výkladu, ktorý má tendenciu marginalizovať rozvoj určitých alternatívnych foriem správy v rovine neštátnych aktérov či dokonca rigidne brániť uznaniu novej územnej entity, ktorá pripomínala štátne zriadenie viac než konštantne medzinárodne uznávaný štát, na „troskách“ ktorého vznikla.

2.1 Vládnutie a rozvoj v podmienkach zlyhania štátu par excellence

Absencia fungujúceho štátu nemusí automaticky znamenať aj absenciu poriadku. Africká spoločnosť podľa Raeymaekersa, Menkhausa a Vlassenroota v mnohých prípadoch vykazuje schopnosť, resp. úsilie adaptovať sa problémom vyplývajúcich z podmienok slabých vlád a násilia, obzvlášť v zónach tzv. limitovanej štátnosti, resp. zlyhania štátu, a to v zmysle schopnosti lokálnych komunít zabezpečiť určitú mieru správy, poriadku a verejných statkov. Erózia potenciálu afrického štátu vykonávať svoje funkcie v podstate od získania koloniálnej nezávislosti vytvorila priestor pre pôsobenie celého radu neštátnych aktérov, ktoré ukazuje, že štát v Afrike je len jednou z mnohých síl súperiacich o monopol legitímneho násilia.³⁰

²⁷ UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. s. 17. [cit. 2013-01-12]. Dostupné na internete: <<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.

²⁸ UN News Centre. 2012. *UN launches \$1.3 billion appeal for humanitarian needs in Somalia* [online]. 4.12.2012 [cit. 2012-12-06]. Dostupné na internete:

<<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=43674&Cr=somalia&Cr1=#.UMC0zKx4Erg>>. Z toho 70%-80% tvoria ženy a deti. UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. s. 23. [cit. 2013-01-12]. Dostupné na internete:

<<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.

²⁹ UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. s. 33. [cit. 2013-01-12]. Dostupné na internete: <<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.

³⁰ RAEYMAEKERS, T. - MENKHAUS, K. – VLASSENROOT, K. 2008. State and non-state regulation in African protracted crises: governance without government?, s. 9. In *Afrika Focus*. ISSN 0772084X. 2008, Vol. 21, Nr. 2, pp. 7-21.

Viacero autorov ako aj správa UNDP³¹ v tejto súvislosti upozorňuje, že výnimkou nie je ani extrémny prípad Somálska, v ktorom sa rozpad štátu bežne považoval za zhmotnenie anarchie a chaosu. Inými slovami, za atribút zlyhania štátu v Somálsku možno považovať aj skutočnosť, že v podmienkach absencie funkčnej centrálnej vlády sa v niektorých oblastiach vytvorili, resp. už predtým pôsobili určité štruktúry neštátnych aktérov, napr. v rámci klanov, ktoré vykazujú potenciál substituovať kľúčové funkcie vlády na danom území a v určitých prípadoch pritom dokázali zaistiť verejný poriadok efektívnejšie než vo väčšine susedných štátov.³² Martin Doornbos taktiež zdôrazňuje, že napriek nefungujúcemu štátu sa v niektorých oblastiach Somálska poriadok úplne nevytratil.³³ Vyplýva to podľa Kena Menkhausa z toho, že zákon a poriadok v Somálsku, ktoré do roku 1988 patrilo k najbezpečnejším africkým krajinám, sa nikdy nespájal s políciou alebo formálnym súdnictvom, ale rezultoval skôr z rešpektovaného spoločenského kontraktu.³⁴ Významnú mieru interakcie medzi jednotlivými neštátnymi aktérmi ako lídri klanov, iné tradičné autority a nadnárodné podnikateľské subjekty ako prejav ich adaptability na podmienky zlyhania štátu navyše potvrdzovali rôzne neformálne pakty a lokálne dohody (napr. o zriadení príležitostných policajných jednotiek alebo zdaňovaní).³⁵ Možno teda hovoriť o sformovaní neformálnych systémov adaptácie, bezpečnosti a vládnutia, čo Ken Menkhaus výstižne nazýva „vládnutím bez vlády“.³⁶ Prítomnosť početných lokálnych systémov správy dokazujú rovnako aj Tobias Hagmann a Markus Hoehne.³⁷ Dôležitú úlohu pri tomto somálskom „rozvoji“ v období rozpadu štátu zohrali aj remitencie, a to vzhľadom na nárast somálskej diaspory a uľahčenie ich transferu prostredníctvom využívania dekriminalizovaného súkromného finančného systému prevodov

³¹ UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. s. 3. [cit. 2013-01-12]. Dostupné na internete: <<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.

³² MENKHAUS, K. 2004. *Somalia: State collapse and the threat of terrorism*, s. 20.

³³ DOORNBOS, M. 2006. *Global forces and state restructuring: Dynamics of state formation and collapse*, s. 97-99.

³⁴ Medzinárodné úsilie o znovuvybudovanie a posilnenie policajných zložiek a súdnictva možno preto paradoxne považovať za vôbec prvý pokus o ich sfunkčnenie. MENKHAUS, K. 2004. *Somalia: State collapse and the threat of terrorism*, s. 33.

³⁵ RAEYMAEKERS, T. - MENKHAUS, K. – VLASSENROOT, K. 2008. State and non-state regulation in African protracted crises: governance without government?, s. 8. In *Afrika Focus*. ISSN 0772084X. 2008, Vol. 21, Nr. 2. pp. 7-21.

³⁶ MENKHAUS, K. 2006. Governance without Government in Somalia. Spoilers, State Building, and the Politics of Coping, s. 74. In *International Security*. ISSN 0162-2889, 2006, Vol. 31, No. 3, s. 74-106.

³⁷ Z pohľadu diferencovanejšieho prístupu k štátnosti, skúmajú a identifikujú alternatívne somálske politické usporiadanie v etiópskom Ogadene, Somalilande, Puntlande a južnom Somálsku. Ich analýza ale nezahŕňa ďalšie územia s početným somálskym obyvateľstvom – Severovýchodnú provinciu v Keni a Džibutsko. Pozri: Hagmann, T. – Hoehne, M. V. 2009. Failures of the State Failure Debate: Evidence from the Somali Territories. In *Journal of International Development*. ISSN 0954-1748, 2009, Vol. 21, pp. 42-57.

po páde Barreho režimu.³⁸ Tieto závery tak protirečia konvenčnej predstave o prirodzenom spájaní zlyhania či rozpadu štátu (nielen) v Somálsku s totálnou a dlhodobou anarchiou, t.j. počas celej doby trvania tohto štádia. Krátko po páde Barreho režimu v roku 1991 však o anarchii skôr nemožno pochybovať, keďže, ako uvádza Martin Meredith, sa nezdalo, že by lídri klanov dokázali kontrolovať ozbrojencov a vzhľadom na konfliktné interklanové záujmy nebol možný ani ich spoločný postup pri zaistení bezpečnosti.³⁹

Okrem toho, západné ponímanie fenoménu zlyhania štátu má tendenciu ignorovať možnosť, že ozbrojené konflikty či politická nestabilita sú niekedy predzvesťou spoločenskej zmeny a zárodku nového politického poriadku. V masmédiách i niektorých príspevkoch do akademickej debaty sa zvykne tiež prehliadať, že formovanie štátov bolo v dejinách, vrátane tých európskych, frekventovane sprevádzané násilnými a nepredvídanými procesmi.⁴⁰ Obdobne, bol sprevádzaný dlhodobými ozbrojenými konfliktami i vznik alternatívnych podôb vládnutia v Somálsku. Možno teda súhlasiť s názorom Kena Menkhausa, že síce ozbrojený konflikt v Somálsku zničil centrálnu autoritu, ale na druhej strane napomohol budovanie štátu na lokálnej úrovni tradičnými somálskymi štruktúrami a inštitútmi.⁴¹ Tobias Hagmann takisto dospieva k záveru, že napriek nespochybniteľným negatívnym dopadom konflikt a rozpad štátu katalyzovali modernizáciu Somálska. Uvádza, že špecifická somálska štátnosť v podmienkach zlyhania štátu vychádza zo syntézy obyčajových, náboženských a štátnych noriem, pričom vykazuje aj moderné črty ako decentralizácia politickej moci, privatizácia verejných služieb či internacionalizácia ekonomiky. Zvláštnosťou je aj rozvinutie faktickej existencie „veľkého“ Somálska založenej na cezhraničných väzbách somálskeho obyvateľstva či už v podobe spoločnej kultúrnej identity, náboženstva, cezhraničného obchodu či infraštruktúry v pohraničných regiónoch.⁴²

Peter Leeson napríklad vo svojej práci *Better off stateless: Somalia before and after government collapse* na základe 18 dostupných indikátorov rozvoja komparuje obdobie ku koncu Barreho vlády 1985-1990 s obdobím anarchie 2000-2005 a poukazuje na to, že rozpad

³⁸ Leeson, P. T. 2007. Better off stateless: Somalia before and after government collapse, s. 699. In *Journal of Comparative Economics*. ISSN 0147-5967, 2007, Vol. 35, No. 4, pp. 689-710.

³⁹ Meredith, M. 2006. *The State of Africa*, s. 470.

⁴⁰ Hagmann, T. – Hoehne, M. V. 2009. Failures of the State Failure Debate: Evidence from the Somali Territories, s. 45-46. In *Journal of International Development*. ISSN 0954-1748, 2009, Vol. 21, pp. 42-57.

⁴¹ Menkhaus, K. 2006. Governance without Government in Somalia. Spoilers, State Building, and the Politics of Coping. In *International Security*. ISSN 0162-2889, 2006, Vol. 31, No. 3, s. 74-106.

⁴² HAGMANN, T. 2005. From state collapse to duty free shop: Somalia's path to modernity, s. 534-535. In *African Affairs*. ISSN 0001-9909, 2005, Vol. 104, No. 416, pp. 525-535.

štátu v Somálsku paradoxne vytvoril príležitosť pre ekonomický pokrok a zlepšenie poskytovania verejných statkov, ktoré predtým nebolo možné docieľiť. Vyplýva to hlavne zo skutočnosti, že „ultrapredátorské“ správanie monopolistického a skorumpovaného štátu, resp. režimu v Somálsku bolo nielen prekážkou blahobytu spoločnosti, ale spôsobilo aj jeho redukciiu pod úroveň dosiahnuteľnú v podmienkach bezštátia. V tomto kontexte možno preto tvrdiť, že spoločenský blahobyt sa zvýšil nie napriek, ale práve z dôvodu absencie centrálnej moci. Leeson však zároveň zdôrazňuje, že možnosť kontinuálneho zlepšovania situácie v Somálsku v týchto podmienkach je otázna a vytvorenie inej ako predátorskej vlády tomuto procesu len napomôže.⁴³ Zároveň upozorňuje, že v prípade rozpadu štátu sprevádzanej vysokou intenzitou ozbrojeného konfliktu, ako tomu bolo v Somálsku v období anarchie 1991-1992, „ekonomický rozvoj nie je samozrejme možný“.⁴⁴

Rozvoj v Somálsku nebol iba výsadou, resp. výsledkom výhradného pričinenia relatívne stabilných oblastí - Somalilandu a Puntlandu. Možno pritom poukázať napríklad na zvýšenie somálskeho exportu dobytká do Kene medzi rokmi 1991 a 2000 o viac než 200% alebo zvýšenie hodnoty vzájomného cezhraničného obchodu s dobytkom medzi rokmi 1989 a 1998 až o 600%.⁴⁵ Zlepšenie celkovej ekonomickej situácie však okrem intenzívneho rozmachu obchodu s dobytkom v pohraničných oblastiach Somálska a Kene súviselo aj s pokrokom v ostatných sektoroch ako telekomunikácie, doprava a ľahký priemysel či so stabilizáciou meny. Obdobie bezštátia v Somálsku paradoxne prilákalo postupne aj zahraničných investorov ako napríklad Dole Fruit, General Motors, Total alebo Coca-Cola či zvýšilo záujem o investície do energetického sektora.

Možno teda povedať, že v niektorých regiónoch Somálska rozpad štátu viedol k relatívnemu zlepšeniu situácie v porovnaní s obdobím existencie centrálneho štátu v podobe Barreho vlády vďaka vytvoreniu fungujúcich a efektívnejších alternatívnych systémov správy a kombinácii vstupu súkromných poskytovateľov práva a poriadku s tradičným obyčajovým právom. Skutočnosť, že v prípade zlyhania štátu sú jeho niektoré funkcie na základnej úrovni schopní nahradiť alternatívni, neštátni lokálni aktéri, však nevytvára o tom, že tieto podmienky sú bez negatívnych dôsledkov pre obyvateľstvo daného zlyhávajúceho štátu ako aj nežiadúcich medzinárodných dopadov, resp. ako uvádza Ken Menkhaus, že centrálna autorita

⁴³ LEESON, P. T. 2007. Better off stateless: Somalia before and after government collapse. In *Journal of Comparative Economics*, s. 706-707. ISSN 0147-5967, 2007, Vol. 35, No. 4, pp. 689-710.

⁴⁴ IBID., s. 696.

⁴⁵ Pozri bližšie: IBID., s. 699-702; Little, P. D. 2003. *Somalia: Economy without state*. Oxford : JAMES CURREY.

je v Somálsku nepotrebná.⁴⁶ Jednoznačným dôkazom je z tohto pohľadu samotná situácia v Somálsku, ktorá demonštruje nielen schopnosť spomínanej adaptácie, ale aj nezanedbateľné širšie implikácie jednak v rámci somálskych hraníc a jednak extrateritoriálne. Na druhej strane ale treba zdôrazniť, že nadmerná vonkajšia zaťaženosť na budovanie centrálného štátu môže odvádzať pozornosť od vnímania relatívne fungujúcich a prirodzených foriem usporiadania somálskej spoločnosti, resp. viesť k ich potláčaniu a deštrukcii. Rovnako problematický a obmedzený môže byť v podmienkach prekrývania rôznorodých aktérov pri zabezpečovaní správy a poriadku štátocentrický peacekeeping.⁴⁷ Naopak aj neuvážená decentralizácia v kombinácii s faktom, že v Somálsku je viac klanov než potenciálnych federálnych štátov, by teda v danom prípade mohla mať za následok etnické, resp. v prípade Somálčanov, ktorí v podstate tvoria jedno etnikum⁴⁸, skôr klanové čistky ako súčasť získania kontroly nad príslušným územím.

2. 2 Somaliland – „štát je mŕtvy, nech žije (kvázi)štát?“

Špecifikou črtou zlyhania štátu v Somálsku a hlavným symbolom jeho rozpadu je vznik dodnes neuznaného secesionistického⁴⁹ štátu Somaliland krátko po páde centrálnej authority v roku 1991. Možno povedať, že týmto jednostranným osamostatnením sa vyhol násiliu, endemickému konfliktu a následkom rozpadu štátu obzvlášť evidentných v južných častiach Somálska, čo tomuto útvaru vytvorilo podmienky pre vlastný rozvoj. Somaliland od roku 1996 disponuje fungujúcou centrálnou vládou na pozadí demokratického systému viacerých politických strán, prešiel významnou ekonomickou obnovou, vrátane zavedenia vlastnej meny, pravidelne sa konajú voľby a existuje i nezávislosť médií. Okrem toho štát potvrdil svoju životaschopnosť a politickú legitimitu napríklad aj tým, že v roku 2002 po smrti prezidenta Egala (vo funkcii 1993-2002) – príslušníka dominantného klanu Isaaq – bol jeho ústavný nástupca, vtedajší viceprezident Kahin (vo funkcii 2002-2010) – príslušník

⁴⁶ MENKHAUS, K. 2006. Governance without Government in Somalia. Spoilers, State Building, and the Politics of Coping, s. 94. In *International Security*. ISSN 0162-2889, 2006, Vol. 31, No. 3, pp. 74-106.

⁴⁷ UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. s. 17. [cit. 2013-01-14]. Dostupné na internete: <<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.

⁴⁸ Somálsko je etnicky homogénny štát, pričom Somálčania tvoria až 95% obyvateľstva a len zvyšných 5% je tvorených inými etnikami, ako sú najmä Bantu, Arabi a Ázijci. Pozri: IHS. 2011. *Jane's Sentinel Country Risk Assessments – Somalia Country Report* [online]. [cit. 2012-03-10]. Dostupné na internete: <http://sentinel.janes.com/subscribe/sentinel/country_report_doc.jsp?Prod_Name=NAFRS&Sent_Country=Somalia>.

⁴⁹ Z pohľadu argumentácie Somalilandu však nešlo o secesiu, ale o rozdelenie spoločného štátu Britského a Talianskeho Somalilandu. Kontraargumenty oponujú jednostrannosťou tohto kroku.

menšieho klanu Gadabursi – riadne akceptovaný i zo strany politických predstaviteľov klanu Isaaq. Somaliland teda v podmienkach zlyhania, resp. rozpadu štátu predstavoval a aj v súčasnosti predstavuje relatívne bezpečnú a stabilnú oblasť najmä v porovnaní s juhom Somálska. Na Somaliland ako pozoruhodnú výnimku v rámci Somálska poukazuje aj správa Global Peace Index 2012.⁵⁰ Tieto atribúty následne prispeli k stimulovaniu investičnej aktivity zo strany lokálnych podnikateľských subjektov i somálskej diaspory. Súhlasíme preto s Kenom Menkhausom, ktorý označil Somaliland za jednoznačne najsľubnejšie sa rozvíjajúce politické zriadenie v Somálsku.⁵¹ Možno ho tak zároveň považovať za istý paradox zlyhania štátu v Somálsku, ktoré viedlo k vzniku tejto stabilnej entity na severe krajiny.

Somaliland možno zároveň pokladať za vhodný príklad úspešného procesu budovania štátu a mieru organizovaného prevažne zdola nahor, ktorý sa uskutočnil za súčasnej absencie centralizovaného monopolu násilia. Keďže centrálna autorita nedokázala zabezpečiť niektoré verejné služby na potrebnej úrovni, ich poskytovateľmi sa stali najmä lokálne a súkromné subjekty ako aj mimovládne organizácie. Príkladom je bezpečnosť, ktorá je decentralizovaná a zaisťovaná na úrovni lokálnych štruktúr, t.j. centrálna autorita v Somalilande nedisponuje monopolom násilia. Tento hybridný štátny útvar funguje zároveň na báze kombinácie tradičných inštitútov a aktérov somálskej spoločnosti, najmä rady starších (guurti), s inštitútmi moderného štátu, ako sú napríklad slobodné voľby. Inklúziou klanov do budovania štátu sa docielilo zriadenie pomerne efektívnych a stabilných hybridných vládnych štruktúr. Obzvlášť v Somalilande (ale i Puntlande⁵²) sa tým podarilo spochybniť západný pohľad na otázku legitimitu a kompatibilitu klanov vo vzťahu k formovaniu moderného štátu, a teda bolo prekonané postkoloniálne vnímanie klanov v podobe rýdzo antagonistických síl voči tomuto procesu. Práve ich aktívne zapojenie do budovania štátu i mieru v Somalilande je teda nutné chápať ako významný faktor úspechu, ktorý sa navyše dosiahol nie napriek tomu, ale paradoxne práve preto, že do procesu budovania štátu ani mieru neboli významnejšie zapojení externí aktéri.⁵³ Vďaka tomu, že nešlo o vnútenie štátnej formy zvonka, Somaliland

⁵⁰ Institute of Economics and Peace. *Global Peace Index 2012* [online]. [cit. 2013-03-10]. s. 7. Dostupné na internete: <<http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=150896>>.

⁵¹ MENKHAUS, K. 2004. *Somalia: State collapse and the threat of terrorism*, s. 22.

⁵² Čo sa týka zaisťovania bezpečnosti a monopolu legitímneho násilia, ide o podobnú decentralizáciu ako v Somalilande. Rovnako to platí aj verejných statkoch sociálneho charakteru.

⁵³ BOEGE, V. et al. 2009. On Hybrid Political Orders and Emerging States: What is Failing – States in the Global South or Research and Politics in the West? [online]. s. 27. [cit. 2012-10-19-] Dostupné na internete: <http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue8_boegeetal_lead.pdf>.

nemá problémy s legitimitou u svojich obyvateľov, čo sa naopak nedá tvrdiť v prípade viacerých, medzinárodne uznaných afrických štátov.⁵⁴ V tomto svetle sa javí prinajmenšom otázna nevyhnutná potreba zapojenia externých aktérov do úspešného budovania štátu.

Napriek pozitívnym výsledkom Somalilandu a jeho potenciálu slúžiť ako určitý vzor, Marleen Renders upozorňuje, že nemožno očakávať rovnaký výsledok aplikácie daného modelu v iných podmienkach, čo je spôsobené množstvom premenných a politickou podstatou samotného problému. Ďalej zdôrazňuje, že zatiaľ čo hybridné prvky zohrali kľúčovú pozitívnu úlohu v počiatočných fázach vzniku Somalilandu, v súčasnosti sú skôr prekážkou spravodlivého rozdelenia moci na národnej úrovni. Postavenie vedúcich predstaviteľov klanov sa totiž oslabuje na úkor záujmov úzkej politickej a ekonomickej elity.⁵⁵

Vzhľadom na vyššie uvedené charakteristiky možno konštatovať, že Somaliland nie je príkladom klasického weberiánskeho štátu, hoci niektoré obsahové znaky sú evidentne prítomné. Somaliland je teda skôr hybridným kvázištátom v Kolstøvom ponímaní⁵⁶, resp. štátom *de facto*⁵⁷, ale nie *de jure*, a to napriek tomu, že spĺňa kritériá suverénneho štátu formulované v Konvencii o právach a povinnostiach štátov z Montevidea z roku 1933 ako stále obyvateľstvo, definované územie⁵⁸, vláda a schopnosť vstupovať do vzťahov s inými štátmi⁵⁹. Je teda paradoxom, že zatiaľ čo na jednej strane medzinárodné spoločenstvo naďalej plne uznáva štáty, ktoré sú len geografickým vyjadrením, na druhej strane sa zdráha uznať nové politické útvary, ktoré vznikli z rozpadnutých štátov, aj keď vykazujú viac štátnosti než spomínané štáty. Podobne aj vo vzťahu k Somalilandu sa medzinárodné spoločenstvo držalo

⁵⁴ WALLS, M. - KIBBLE, S. 2010. Beyond Polarity: Negotiating a Hybrid State in Somaliland, s. 32. In *Africa Spectrum*. ISSN: 0002-0397. 2010, Vol. 45, No. 1, pp. 31-56.

⁵⁵ RENDEERS, M. 2012. Consider Somaliland: State-Building with Traditional Leaders and Institutions, s. 263-266. Už za bývalého prezidenta Egala začalo postupne dochádzať ku koncentrácii moci v úzkom vládnom kruhu a štát „pohltil“ neštátne zložky hybridného usporiadania. *Ibid.*, s. 174 a s. 222.

⁵⁶ T.j. útvarem schopným plniť funkcie štátu dostatočne, pričom však nie je za štát medzinárodne uznaný. Pre zlyhávajúce štáty platí opak. Pozri bližšie: KOLSTØ, P. 2006. The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States. In *Journal of Peace Research*. ISSN 0022-3433, 2006, Vol. 43, No. 6, pp. 723-740.

⁵⁷ Podľa Scotta Pegga možno *de facto* štáty charakterizovať ako jednotky s dlhodobou, efektívnou a obyvateľstvom podporovanou politickou reprezentáciou, ktorá pre danú populáciu zabezpečuje verejné statky na definovanom teritóriu, ktoré efektívne kontroluje. Usilujú sa o medzinárodné uznanie a považujú sa za schopné plniť záväzky plynúce so suverenitou. Na druhej strane však nedokážu zabezpečiť ich uznanie *de jure* a tým medzinárodnú legitimitu. Cit podľa: WALLS, M. - KIBBLE, S. 2010. Beyond Polarity: Negotiating a Hybrid State in Somaliland, s. 33-34. In *Africa Spectrum*. ISSN: 0002-0397. 2010, Vol. 45, No. 1, pp. 31-56.

⁵⁸ Somaliland s cca. 3,5 mil. stálou populáciou si nárokuje obnovu hraníc bývalého protektorátu - Britského Somalilandu, po ktorého zrušení 26.7. 1960 sa na päť dní stal suverénnym štátom a následne slobodne vytvoril spoločný štát s Talianskym Somalilandom.

⁵⁹ Somaliland si zriadil zastúpenia na podporu svojho uznania napr. v Džibuti, Addis Abebe, Washingtone, Londýne, Ríme či Paríži.

„mýtu o suverenite Somálska“⁶⁰ a podporilo radšej TNG a TFG než jeho nezávislosť. Tento prípad tak ilustruje, ako systém medzinárodných inštitúcií a inštitút medzinárodného uznania suverenity môže do istej miery brániť rozvoju alternatív v podobe nových entít na pozadí rozpadnutého štátu. Pokiaľ ide o zdráhavosť afrických štátov uznať nezávislosť Somalilandu⁶¹, pramení jednak z geopolitických dôvodov susedných štátov a jednak zo vžitého konsenzu na africkom kontinente vzhľadom na princíp nemennosti koloniálnych hraníc zakotvený v charte Organizácie africkej jednoty, resp. súčasnej Africkej únie. Modifikácia postkoloniálnych štátnych hraníc v Afrike je preto skôr ojedinelým javom.⁶² Prípadné uznanie Somalilandu je navyše citlivo vnímané v kontexte narušenia územnej integrity Somálska ako aj precedensu s negatívnymi dôsledkami pre africké štáty. Na druhej strane, negatívny dôsledok tejto medzinárodnej nevôle uznať samostatnosť Somalilandu možno vnímať v praktickej „neviditeľnosti“ jeho obyvateľstva vo svetovom systéme⁶³, ktorá sa napríklad prejavila aj v tom zmysle, že kvôli jeho statusu mu nebola ponúknutá asistencia zo strany Svetovej banky ani Medzinárodného menového fondu.⁶⁴ Jeffrey Herbst zachádza v úvahách o riešení problému neuznaných „Somalilandov“ vo svete tak ďaleko, že navrhuje, aby zlyhávajúce štáty nezávisle od dimenzie zlyhania prišli o svoju suverenitu.⁶⁵

Somaliland zároveň vyvracia názory o inherentnom sklone somálskej spoločnosti k anarchii v kontexte rozpadu štátu, keďže sa vzhľadom na etnické, náboženské, jazykové či iné spoločné charakteristiky somálskeho obyvateľstva predpokladalo, že pri formovaní nezávislého štátu bude mať lepšiu východiskovú pozíciu oproti z tohto aspektu heterogénnejším africkým štátom.

Problémom Somalilandu však ostávajú napäté vzťahy s Puntlandom z dôvodu územných sporov týkajúcich sa regiónov Sool a Sanaag. Podstata sporu o tieto viac-menej periférne regióny pramenila z ich politického významu. Pre Somaliland sú dôležité existenčne, pretože kontrola nad nimi je podmienkou prípadného uznania jeho štátnosti odvolávajúcej sa na hranice bývalého Britského protektorátu, a to z hľadiska medzinárodného

⁶⁰ DOORNBOS, M. 2006. Global forces and state restructuring: Dynamics of state formation and collapse, s. 111.

⁶¹ Najbližšie k uznaniu Somalilandu má Juhoafrická republika, ktorá uznáva jeho pasy.

⁶² Napr. v prípade Etiópie a Eritrey alebo naposledy Sudánu a Južného Sudánu.

⁶³ HAGMANN, T. 2005. From state collapse to duty free shop: Somalia's path to modernity, s. 535. In African Affairs. ISSN 0001-9909, 2005, Vol. 104, No. 416, pp. 525–535.

⁶⁴ HERBST, J. 2004. Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice, s. 310. In Rotberg, R. (ed.). 2004. When States Fail: Causes and Consequences.

⁶⁵ Pozri bližšie: IBID., s. 312-316.

práva v zmysle požiadavky výkonu suverenity na definovanom teritóriu. Naopak, v prípade Puntlandu, ktorý je podľa svojej ústavy federálnou súčasťou Somálska, možno snahy o uznanie nárokov na sporné regióny vysvetliť predovšetkým vo svetle úsilia znemožniť nezávislosť Somalilandu s cieľom zachovania somálskej územnej integrity v súlade s obnovou zjednoteného Somálska.

Záver

Somálsko možno oprávnene považovať za učebnicový prípad extrémneho zlyhania štátu v teritoriálnej dimenzii i dimenzii politických statkov, ktoré bolo zavŕšené jeho rozpadom v zmysle fragmentácie štátneho územia, pričom hlavným symbolom sa stala najmä jednostranne vyhlásená nezávislosť Somalilandu, ako aj absenciou centrálnej štátnej autority. Popri rozsahu zlyhania je osobitým atribútom i dĺžka jeho trvania, keďže ide o najdlhší prípad rozpadu štátu. Popri týchto základných atribútoch však treba zdôrazniť i často marginalizovanú osobitosť, a to rozvinutie určitých neformálnych, alternatívnych štruktúr vládnutia zabezpečujúcich určitú mieru poriadku i istý stupeň rozvoja v niektorých oblastiach paradoxne v podmienkach zlyhania par excellence. Táto skutočnosť teda protirečí konvenčnej predstave o automatickom spájaní zlyhania štátu v Somálsku s totálnou anarchiou počas celého trvania tohto štádia. Inými slovami, keď štát zlyháva pri plnení jeho funkcií, ešte to neznamená, že zlyháva aj daná spoločnosť. Rovnako je nutné akcentovať ďalší paradox, a síce že práve zlyhanie štátu umožnilo vznik novej územnej entity, resp. (kvázi)štátu Somaliland, ktorý sa stal spolu s ďalším celkom, poloautonómiou Puntland, relatívne stabilnou oblasťou v porovnaní s južným Somálskom. Problémom Somalilandu však ostáva nevôľa voči jeho medzinárodnému uznaniu determinovaná pochopiteľnými obavami z dôsledkov tohto precedensu v špecifických podmienkach africkej štátnosti, hoci vykazoval viac štátnosti než medzinárodne uznávané Somálsko, na „troskách“ ktorého vznikol. Príklad Somálska poukazuje aj na fakt, že zlyhanie štátu nemusí byť nutne anomáliou, ale niekedy môže byť skôr nutným základom pre modernizáciu.

Použitá literatúra:

1. BOEGE, V. et al. 2009. On Hybrid Political Orders and Emerging States: What is Failing – States in the Global South or Research and Politics in the West? [online].

Dostupné na internete:

<http://www.berghofhandbook.net/documents/publications/dialogue8_boegeetal_led.pdf>.

2. CARMENT, D. – SAMY, Y. 2012. Assessing Fragility: A Country Indicators for Foreign Policy Report [online]. Dostupné na internete: <<http://www4.carleton.ca/cifp/app/serve.php/1407.pdf>>.
3. DOORNBOS, M. 2006. Global forces and state restructuring: Dynamics of state formation and collapse. New York : Palgrave Macmillan, 2006. 240 p. ISBN 1403996822.
4. HAGMANN, T. 2005. From state collapse to duty free shop: Somalia's path to modernity. In African Affairs. ISSN 0001-9909, 2005, Vol. 104, No. 416, pp. 525–535.
5. HAGMANN, T. – HOEHNE, M. V. 2009. Failures of the State Failure Debate: Evidence from the Somali Territories. In Journal of International Development. ISSN 0954-1748, 2009, Vol. 21, pp. 42-57.
6. IHS. 2011. Jane's Sentinel Country Risk Assessments – Somalia Country Report [online]. [cit. 2012-03-10]. Dostupné na internete: <http://sentinel.janes.com/subscribe/sentinel/country_report_doc.jsp?Pr od_Name=NAFRS&Sent_Country=Somalia>.
7. od_Name=NAFRS&Sent_Country=Somalia>.
8. INSTITUTE OF ECONOMICS AND PEACE. Global Peace Index 2012 [online]. [cit. 2013-03-10]. Dostupné na internete: <<http://www.isn.ethz.ch/isn/DigitalLibrary/Publications/Detail/?lng=en&id=150896>>.
9. KOLSTØ, P. 2006. The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States. In Journal of Peace Research. ISSN 0022-3433, 2006, Vol. 43, No. 6, pp. 723–740.
10. KOSKENMÄKI, R. 2004. Legal Implications Resulting from State Failure in Light of the Case of Somalia. In Nordic Journal of International Law. ISSN 0902-7351, 2004, Vol. 73, No. 1, pp. 1-36.
11. LEESON, P. T. 2007. Better off stateless: Somalia before and after government collapse. In Journal of Comparative Economics. ISSN 0147-5967, 2007, Vol. 35, No. 4, pp. 689-710.
12. LITTLE, P. D. 2003. Somalia: Economy without state. Oxford : James Currey, 2003. 206 p. ISBN 0253216486.
13. MENKHAUS, K. 2004. Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism. New York : Oxford University Press, 2004. 92 p. ISBN 0198516703.
14. MENKHAUS, K. 2006. Governance without Government in Somalia. Spoilers, State Building, and the Politics of Coping. In International Security. ISSN 0162-2889, 2006, Vol. 31, No. 3, pp. 74-106.
15. MENKHAUS, K. 2007. The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts. In African Affairs. ISSN 0001-9909, 2007, Vol. 106, No. 204, pp. 357–390.
16. MEREDITH, M. 2006. The State of Africa. London : Free Press, 2006. 752 p. ISBN 9780743232227.
17. NORRIS, J. - BRUTON, B. 2011. Twenty Years of Collapse and Counting: The Cost of Failure in Somalia [online]. [cit. 2012-12-06]. Dostupné na internete:

- <http://oceansbeyondpiracy.org/sites/default/files/twenty_years_of_collapse.pdf
18. RAEYMAEKERS, T. - MENKHAUS, K. – VLASSENROOT, K. 2008. State and non-state regulation in African protracted crises: governance without government? In *Afrika Focus*. ISSN 0772084X, 2008, Vol. 21, Nr. 2., pp. 7-21.
 19. RENDEERS, M. 2012. *Consider Somaliland: State-Building with Traditional Leaders and Institutions*. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2012. 312 p. ISBN 9004218483.
 20. ROTBERG, R. I. (ed.). 2004. *When States Fail: Causes and Consequences*. Princeton : Princeton University Press, 2004. 334 p. ISBN 0-691-11671-7.
 21. THE FUND FOR PEACE. *The Failed States Index 2005-2012* [online]. [cit. 2012-11-25]. Dostupné na internete: <<http://www.fundforpeace.org/global/?q=fsi>>.
 22. UNDP. 1998. *Somalia Human Development Report 1998* [online]. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/reports/national/arabstates/somalia/nh_dr_1998_somalia-en.pdf>.
 23. UNDP. 2001. *Somalia Human Development Report 2001* [online]. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/reports/national/arabstates/somalia/Somalia_2001_en.pdf>.
 24. UNDP. 2012. *Somalia Human Development Report 2012* [online]. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internete: <<http://www.so.undp.org/shdr/Somalia%20Human%20Development%20Report%202012.pdf>>.
 25. UN NEWS CENTRE. 2012. *Interview with Augustine Mahiga, Secretary-General's Special Representative for Somalia* [online]. 17.8.2012 [cit. 2012-12-06]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/apps/news/newsmakers.asp?NewsID=67>>.
 26. UN NEWS CENTRE. 2012. *UN launches \$1.3 billion appeal for humanitarian needs in Somalia* [online]. 4.12.2012 [cit. 2012-12-06]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=43674&Cr=somalia&Cr1=#.UMC0zKx4Erg>>.
 27. WALLS, M. - KIBBLE, S. 2010. *Beyond Polarity: Negotiating a Hybrid State in Somaliland*. In *Africa Spectrum*. ISSN: 0002-0397. 2010, Vol. 45, No. 1, pp. 31-56.
 28. ZARTMAN, W. I. (ed.). 1995. *Collapsed States: The Desintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 1995. 303 p. ISBN 1-55587-518-1.

Multifaktorové chápanie energetickej bezpečnosti

Ján Bocora

Abstrakt

Cieľom tohto článku je analýza energetickej bezpečnosti z pohľadu rôznych koncepcií a prístupov. Na základe kvalitatívnej analýzy dostupných zdrojov, vedeckých a odborných prác poskytujeme ucelený prehľad o kľúčových hodnotových prvkoch energetickej bezpečnosti na začiatku 21. storočia. Vymedzením tejto problematiky ako multifaktorovej veličiny sa snažíme dokázať, že energetická bezpečnosť predstavuje samostatný analytický rámec v rámci bezpečnostných štúdií.

Kľúčové slová: Energia; energetická bezpečnosť; multifaktorový prístup.

Abstract

The aim of this article is to analyze the concept of energy security based on a qualitative analysis of wide range of scientific and research papers, which deal with different aspects and values of energy security. Defining energy security as a multifactoral and multidimensional issue leads to the assumption that energy security presents an individual framework within security studies.

Key words: Energy; energy security; multifactoral approach.

JEL Klasifikácia: Q40, Q30

Úvod

Energia hrá významnú úlohu vo všetkých aspektoch spoločenského života. Predstavuje jeden zo základných elementov fungovania modernej spoločnosti, nakoľko je neoddeliteľnou súčasťou poľnohospodárskej a priemyselnej výroby, poskytovania služieb a vôbec základným predpokladom existencie dopravných systémov, ako aj globálnych komunikačných a informačných tokov. Preto sa otázka prerušenia alebo čiastočného narušenia tokov energie považuje nielen za otázku ekonomického rastu a rozvoja, ale aj otázku politickej stability štátu, jeho schopnosti odolávať vojensko-bezpečnostným, sociálnym alebo environmentálnym krízam a hrozbám. Energia sa stala natoľko elementárnou a neoddeliteľnou súčasťou chodu modernej spoločnosti, že vymedzenie energetickej bezpečnosti už nie je možné podriaďiť individuálnym aspektom celkovej bezpečnosti štátu, ale je potrebná nová komplexná analýza danej problematiky, ktorá berie do úvahy široké

spektrum faktorov a na základe ktorej sa zmení pohľad na energetickú bezpečnosť ako na samostatný sektor alebo dimenziu bezpečnosti. Názory na vnímanie problematiky energetickej bezpečnosti sa však veľmi líšia a vychádzajú zo skúmania súčasných parciálnych hrozieb respektíve z aktuálneho vývoja vybraných aspektov medzinárodnej bezpečnosti. Existuje však aj skupina autorov, ktorá definuje danú problematiku mimo existujúcich dimenzií a pripisuje jej osobitý význam v rámci bezpečnostnej agendy. My sa budeme rovnako držať daného konceptu a budeme analyzovať jednotlivé aspekty energetickej bezpečnosti na základe rozsiahlej kvalitatívnej analýzy dostupných vedeckých článkov a prác, čím v konečnom dôsledku akceptujeme tézu o tom, že energetická bezpečnosť je samostatný analytický rámec bezpečnosti a nespadá len do vybraného okruhu bezpečnostných štúdií.

1 Vymedzenie energetickej bezpečnosti – regionálny hodnotový aspekt

Pôvodné úvahy o energetickej bezpečnosti ako o znižovaní závislosti na dovoze energetických zdrojov z politicky nestabilných regiónov sa postupne rozšírili najmä o agendu politických konfliktov a terorizmu, ktoré pramenili práve zo zhoršujúcich sa vzťahov medzi štátmi v regiónoch bohatých na energetické zdroje (Rusko a kaspický región, Irak a Irán na Blízkom východe) a neskôr aj z nárastu napätia medzi producentmi a hlavnými odberateľmi ich zdrojov. Neskôr sa úvahy rozširujú aj o problematiku klimatických zmien, ktoré sú spojené najmä so zraniteľnosťou fyzickej infraštruktúry pred prírodnými silami (výpadok produkcie ropných plošín v Mexickom zálive a poškodenie infraštruktúry v dôsledku hurikánu Katrina) a s rastúcou kritikou boja proti zvyšovaniu objemu emisií skleníkových plynov v atmosfére, ktorých najväčším emitentom je proces spaľovania fosílnych palív v doprave, priemysle a výrobe elektrickej energie.¹

Energetická bezpečnosť je preto v súčasnosti vnímaná najmä v intenciách manažmentu rizika, a to využitím preventívnych alebo nápravných prostriedkov, ktorých úlohou je minimalizovať negatívne dopady spojené so vznikom ohrozenia energetickej bezpečnosti štátu. Rothkopf v tejto súvislosti identifikuje tri základné princípy, na základe

¹ INTHARAK, N. et al. 2007. A Quest for EnergySecurity in the 21st Century. Resources And Constraints [online]. 2007. Dostupné na internete: <http://aperc.ieej.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf>

ktorých je potrebné budovať súčasný koncept energetickej bezpečnosti a pomocou ktorých je možné znížiť výskyt spomínaných hrozieb:²

- *Diverzifikácia* – zmena štruktúry energetického mixu krajiny v prospech domácich a obnoviteľných zdrojov energie, čo vedie k zníženiu závislosti na iných subjektoch;
- *Efektivita* – rast energetickej efektívnosti a znižovanie spotreby zdrojov;
- *Inovácie* – investície do výskumu a vývoja nových technológií zameraných na efektívnejšiu výrobu a distribúciu energie.

Moderné vnímanie problematiky energetickej bezpečnosti je formované širokým spektrom faktorov a problémov súvisiacich so zmenou trhovej štruktúry a vývojom medzinárodných vzťahov. Závislosť na fosílnych palivách, otázka bezpečnosti jadrovej energie, rýchly rast dopytu po energiách v rozvojových krajinách, rastúce politické napätie v regiónoch bohatých na energetické zdroje, zraniteľnosť produkčnej a distribučnej siete alebo cenové výkyvy predstavujú len niektoré z vybraných aspektov energetickej bezpečnosti na začiatku nového milénia. Energetická bezpečnosť však nie je konkrétna kategória, podľa Chestera ide o abstrakciu, ktorú nemožno ohraničiť v rámci jedného štátu.³ V dôsledku nerovnomernej distribúcie zásob, produkcie, ako aj spotreby energetických zdrojov a špecifického fungovania trhu s energiami je možné túto problematiku chápať len v širšej rovine vzťahov. Definícia, ako aj samotná realizácia opatrení na zvyšovanie úrovne energetickej bezpečnosti však ostáva podriadená individuálnym záujmom a subjektívnemu hodnoteniu aktuálneho vývoja v priestore, v ktorom sa daný subjekt nachádza, pričom je potrebné brať do úvahy nie len globálny, ale aj regionálny aspekt vzájomných vzťahov a väzieb. Aj Pant sa prikláňa k názoru, že napriek silne individuálnemu chápaniu energetickej bezpečnosti ako otázky národnej bezpečnosti a ekonomickej stability, teritoriálna ohraničenosť stráca svoju opodstatnenosť najmä v dôsledku zintenzívňujúceho sa globálneho a medziregionálneho charakteru výmeny energetických zdrojov.⁴ Jedným z možných prístupov k vymedzeniu energetickej bezpečnosti na regionálnej (ale aj globálnej) úrovni je

² CAMPBELL, K. M. – PRICE, J. 2008. *The Global Politics of Energy*. Washington D.C.: The Aspen Institute, 2008. ISBN 978-0-89843-482-8. S. 192-195

³ CHESTER, L. 2010. Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. In *Energy Policy* [online]. 2010, vol. 38, no. 2. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509007861>>

⁴ PANT, G. 2010. The Future of Energy Security through a Global Restructuring. In *South Asian Survey* [online]. 2010, vol. 17, no. 1. Dostupné na internete: <<http://sas.sagepub.com/content/17/1/31.refs?patientinform-links=yes&legid=spsas;17/1/31>>

implementácia viacdimenziálneho modelu, ktorý možno považovať aj za hodnotový model, pretože je postavený na analýze vybraných elementov energetickej bezpečnosti, ktoré zároveň predstavujú významné hodnotové prvky celkovej bezpečnosti. Všetky tieto dimenzie sú rovnocenné kategórie, sú úzko previazané a navzájom sa ovplyvňujú, čím vytvárajú komplexnú štruktúru. V literatúre nachádzame viacero „modelov“, ktoré sú zamerané na vymedzenie energetickej bezpečnosti ako množiny troch, štyroch alebo viacerých prvkov.

V práci Chestera⁵, ako aj Pascuala a Elkinda⁶ nachádzame definíciu o štyroch základných elementoch:

- *Fyzická dostupnosť zdrojov* – zdroje fyzicky existujú a sú technologicky a ekonomicky extrahovateľné. Navyše je potrebné uvažovať o existencii bezpečného trhu s energiami, kde sa stretávajú kupujúci a predávajúci, ktorí prostredníctvom vzájomného obchodu uspokojujú svoje potreby. Dôležité je, aby takýto trh spĺňal podmienku transparentnosti a dlhodobej udržateľnosti, čo je v súčasných podmienkach veľmi náročné, nakoľko samotné vymedzenie existujúcich rezerv a dostupných zdrojov energetických surovín je nepresné a nedostatočné;
- *Primeranosť a spoľahlivosť existujúcich kapacít* – existujúce produkčné kapacity a distribučná infraštruktúra sú schopné uspokojovať trhovú dopyt. Energetický systém je chránený proti externým šokom, čo si vyžaduje vytvorenie komplexného systému politických a ekonomických štruktúr, často cezhraničného charakteru, ktoré zaručia bezpečnosť a spoľahlivosť produkčných a prepravných sietí;
- *Cenová dostupnosť* – cena je jedným zo základných ukazovateľov ekonomickej dostupnosti zdrojov. Za bezpečnú cenu sa považuje taká, ktorá umožňuje všetkým subjektom trhu zabezpečiť dodávky energií v požadovanej forme a na pravidelnej báze. To znamená, že energia je dostupná pre všetky ekonomické subjekty v závislosti od ich disponibilného príjmu;
- *Udržateľnosť energetického systému a udržateľnosť životného prostredia* – energetický systém, výroba a výmena energie, sú dlhodobo udržateľné bez hrozby neočakávaného šoku a radikálnej zmeny štruktúry systému. Na druhej strane

⁵ CHESTER, L. 2010. Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. In *Energy Policy* [online]. 2010, vol. 38, no. 2. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509007861>>

⁶ PASCUAL, C. - ELKIND, J. 2009. *Energy Security. Economics, Politics, Strategies and Implications*. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2009. ISBN 0815769199. S. 123-129

udržateľnosť súvisí aj s klimatickými zmenami a ich dopadmi na ľudskú spoločnosť a hospodársky rozvoj. Globálne zmeny klímy majú za následok zvýšenú intenzitu výskytu povodní, sucha, lesných požiarov alebo silných búrok, čo vedie k vzniku ďalších hrozieb pre celý energetický systém (narušenie infraštruktúry). Navyše, súčasný systém výroby a spotreby energie založený na fosílnych palivách vedie k zvyšovaniu množstva emisií v atmosfére, čo urýchľuje a zintenzívňuje priebeh klimatických zmien, čo spätne vytvára tlak na energetickú infraštruktúru.

Podobný štvorfaktorový model energetickej bezpečnosti možno nájsť aj v mnohých ďalších prácach. Kruyt, van Vuuren, de Vries a Groenenberg používajú model štyroch A (z anglického Availability, Affordability, Accessibility a Acceptability). Princíp je podobný ako v predchádzajúcich dvoch konceptoch a je založený na fyzickej a cenovej dostupnosti energetických zdrojov ako základných predpokladov fungovania ekonomiky a štátu. Autori berú do úvahy aj geopolitický aspekt energetickej bezpečnosti, ktorý sa prejavuje najmä v zostávajúcom sa konkurenčnom boji o energetické zdroje, nakoľko rastúci dopyt po energiách v rýchlo sa rozvíjajúcich ekonomikách Ázie vytvára významnú medzeru medzi produkciou a spotrebou zdrojov. Štvrtým elementom je verejná akceptácia súčasných a budúcich modelov výroby, distribúcie a spotreby energie vzhľadom na rastúce požiadavky ochrany klímy a životného prostredia.⁷ Hughes prezentuje model štyroch R (z anglického Review, Reduce, Replace a Restrict). Prvou úrovňou je správna identifikácia kvantitatívnych a kvalitatívnych parametrov trhu. Transparentnosť zásob, kvalita produkcie a poskytovaných distribučných služieb a intenzita vzájomnej výmeny sú predpokladmi pre budovanie bezpečných energetických vzťahov. Ďalšími dôležitými elementmi globálnej, ako aj národnej energetickej bezpečnosti sú znižovanie spotreby energie a zvyšovanie energetickej efektívnosti prostredníctvom konzervácie zdrojov, cenových nástrojov, zvyšovania efektivity výroby alebo zmeny spotrebiteľského správania; diverzifikácia zdrojov, ako aj ich dodávateľov a zamedzenie vzniku nových dopytových šokov zmenou priemyselnej štruktúry smerom k energeticky menej náročným odvetviám.⁸

Von Hippel, Suzuki, Williams, Savage a Hayes sa snažia zachytiť aktuálne kľúčové problémy energetickej bezpečnosti a analyzovať ich v rámci moderného viacfaktorového

⁷ KRUYT, B. et al. 2009. Indicators for Energy Security. In *Energy Policy* [online]. 2009, vol. 37, no. 6. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509000883>>

⁸ HUGHES, L. 2009. The four 'R's of energy security. In *Energy Policy* [online]. 2009, vol. 37, no. 6. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509001414>>

konceptu za pomoci konvergenčného prístupu. Tým vytvárajú selektívny, ale rozšírený model, v ktorom sa inkorporujú prvky národnej, regionálnej a globálnej bezpečnosti, ktoré definujú nasledovne:⁹

- *Ochrana životného prostredia* – ako nová priorita v rámci preformulovania energetických politík s cieľom zmeniť doterajšie vzorce spotreby energie (najmä fosílnych zdrojov);
- *Technologický rozvoj* – dôraz najmä na bezpečnosť nových technológií (jadrová energia) a ich kontinuálnu implementáciu v rámci fungujúcich energetických systémov (znižovanie energetickej náročnosti);
- *Manažment dopytu* – doterajšie stratégie energetickej bezpečnosti sa zameriavali najmä na elimináciu výpadkov na strane ponuky zdrojov. Dopytová stránka trhu s energiami však vytvára čoraz väčšie tlaky na udržateľnosť celého systému, preto je potrebné vytvárať mechanizmy na efektívne riadenie spotreby zdrojov;
- *Spoločenské a kultúrne faktory* – čoraz väčší vplyv na energetickú politiku štátu má rastúce environmentálne, sociálne a občianske povedomie obyvateľov, ktorí prostredníctvom rôznych mimovládnych organizácií dokážu ovplyvňovať prijímanie zásadných rozhodnutí o výstavbe energetickej infraštruktúry alebo o miere využívania jednotlivých zdrojov energie;
- *Medzinárodné vzťahy* – vývoj vzťahov medzi jednotlivými subjektmi vo vojenskej, politickej alebo hospodárskej oblasti ovplyvňuje celkovú dostupnosť zdrojov, ako aj ich cenu.

Prístup autorov okolo von Hippela vedie k téze, že štát je energeticky bezpečný len vtedy, ak dokáže efektívne manažovať tak globálne, ako aj regionálne a národné výzvy a priradiť jednotlivým prvkom preferovanú hodnotu. Táto hodnota zároveň vyjadruje mieru akceptácie nastúpeného trendu respektíve zodpovedá hodnote iných statkov, ktorých sa spoločnosť musí vzdať, aby zlepšila bezpečnosť svojho energetického systému. Na tento koncept priamo nadväzuje Vivoda, ktorý uvažuje o štyroch dimenziách:¹⁰

⁹ VON HIPPEL, D. et al. 2011. Energy security and sustainability in Northeast Asia. In *Energy Policy* [online]. 2011, vol. 39, no. 11. Dostupné na internete:

<<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509005138>>

¹⁰ VIVODA, V. 2010. Evaluating Energy Security in the Asia-Pacific Region: A Novel Methodological Approach. In *Energy Policy* [online]. 2010, vol. 38, no. 9. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030142151000399X>>

- *Ludská bezpečnosť* – energiu, či už vo forme elektrickej energie, tepla alebo pohonných hmôt, je potrebné zaručiť pre všetkých obyvateľov a všetky subjekty systému;
- *Medzinárodná spolupráca* – energetická bezpečnosť je dosiahnuteľná iba za predpokladu budovania dobrých vzťahov so všetkými aktérmi energetického systému (producenti, tranzitné štáty, iní spotrebitelia);
- *Vplyv verejnej mienky* – rastúci vplyv verejnej mienky na vývoj vnútro politickej a ekonomickej situácie v krajine ovplyvňuje aj kompozíciu energetického mixu (odmietanie alebo preferovanie niektorého zdroja energie);
- *Energetická politika* – bez modernej a flexibilne koncipovanej energetickej politiky, ktorá dokáže efektívne reagovať na aktuálne výzvy, štát nemôže zvyšovať úroveň svojej energetickej bezpečnosti.

Vivoda poukazuje na to, že energetická bezpečnosť sa stáva čoraz viac sociálnou a spoločenskou kategóriou, ktorú zásadným spôsobom ovplyvňuje politický vývoj v štáte a jeho blízkom okolí.

Každý z predostretých modelov vychádza z predpokladu, že energetická bezpečnosť je jedna z najvyšších hodnôt spoločnosti. Pokladá sa za statok, ktorý je potrebné zabezpečiť nástrojmi trhového, politického, vojenského alebo ekonomického charakteru. Čoraz väčšej pozornosti sa dostáva úlohe integrácie a spolupráce, ako aj úlohe verejnej mienky a environmentálnych otázok pri koncipovaní stratégie energetickej bezpečnosti. Spoločným znakom je, že za energetickú bezpečnosť treba platiť určitú „cenu“. Táto cena sa skladá z nákladov na ochranu infraštruktúry, budovanie medzinárodnej spolupráce, elimináciu príčin a dôsledkov politickej a spoločenskej nestability, budovanie nových kapacít, ochranu klímy alebo podporu technologického rozvoja. Výsledná cena sa teda rovná hodnote, ktorú štát a spoločnosť pripisuje energetickej bezpečnosti. Táto cena môže byť ovplyvnená dvoma spôsobmi – trhovým a politickým. Trhová cena je nižšia, pretože počíta iba náklady, ktoré sú ocenené trhom ako hodnota dopytu a ponuky, náklady na infraštruktúru, implementácia nových technológií a podobne. Náklady energetickej bezpečnosti sú vyššie v prípade politicky stanovenej ceny. Tá totiž zarátava nielen objektívne náklady, ale aj subjektívne generované

výdavky súvisiace so zabezpečením energie ako verejného statku¹¹, to znamená, že žiaden subjekt nesmie byť vylúčený z jej spotreby a každý k nej musí mať zaručený rovnaký prístup. Energetickú bezpečnosť je teda potrebné zaistiť všetkými možnými nástrojmi, nielen trhovými, pretože energia je až príliš dôležitá a integrálna súčasť modernej spoločnosti. Sovacool a Mukherjee v tejto súvislosti hovoria o významnom paradoxe doby. Keďže energia je neoddeliteľnou súčasťou rozvoja spoločnosti, tak práve jej „všadeprítomnosť“ je dôvodom k prehnaným a iracionálnym snahám jednotlivých aktérov systému zabezpečiť si čo najvyššiu možnú mieru energetickej bezpečnosti, čo následne vedie k častým zlyhaniu systému a nerovnomernej distribúcii, čo zároveň zvyšuje cenu, ktorú musia štáty platiť za zvyšovanie úrovne energetickej bezpečnosti.¹² Autori ďalej naznačujú, že racionálna koncepcia energetickej bezpečnosti nesmie byť ani príliš úzka, čím by abstrahovala od existencie globálnych hrozieb, ani príliš široká, čím by na druhej strane zovšeobecňovala celú problematiku a zanedbávala špecifické črty konkrétnych aktérov.

2 Multifaktorový model energetickej bezpečnosti

Cieľom optimálneho modelu energetickej bezpečnosti by mal byť súbor opatrení na zaistenie rovnomernej distribúcie zdrojov pre všetky subjekty spoločnosti, pričom tieto zdroje musia byť ekonomicky dostupné, efektívne a spoľahlivé, prijateľné k životnému prostrediu, spoločensky akceptovateľné a v neposlednom rade primerane riadené, aby bola v konečnom dôsledku naplnená podmienka nevyhlúčiteľnosti a nediskriminácie.¹³ Nadväzujúc na tento trend, Sovacool vytvoril multifaktorový model energetickej bezpečnosti, ktorý analyzuje a sumarizuje názory viacerých expertov a medzinárodných organizácií na danú problematiku a zároveň poskytuje dostatočne objektívny náhľad na existujúce hrozby pre energetickú bezpečnosť na začiatku 21. storočia.¹⁴

¹¹ BIELECKI, J. 2002. Energy security: Is the wolf at the door? In *The Quarterly Review of Economics and Finance* [online]. 2002, vol. 42, no. 2. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1062976902001370>>

¹² SOVACOOL, B.K. – MUKHERJEE, I. 2011. Conceptualizing and measuring energy security: A synthesized approach. In *Energy* [online]. 2011, vol. 36, no. 8. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360544211004294>>

¹³ tamže

¹⁴ SOVACOOL, B.K. 2011. Evaluating energy security in the Asia Pacific: Towards a more comprehensive approach. In *Energy Policy* [online]. 2011, vol. 39, no. 11. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421510007585>>

- *Dostupnosť, závislosť a diverzifikácia* – dostupnosť vyjadruje mieru zabezpečenia dostatočného množstva energie, ako aj nepretržitého poskytovania energetických služieb za podmienky znižovania zahraničnej dovoznej závislosti, kontinuálneho budovania funkčnej infraštruktúry a diverzifikácie. Podľa Sovacoola a Browna, diverzifikáciu treba chápať v troch rovinách:¹⁵
 - *Diverzifikácia zdrojov* – tvorba energetického mixu s rovnomerným zastúpením všetkých obnoviteľných i neobnoviteľných zdrojov;
 - *Diverzifikácia dodávateľov* – vytvorenie rozvetvenej siete producentov a distribútorov energie s cieľom zabrániť dominantnému vplyvu jedného aktéra na lokálnom trhu;
 - *Priestorová diverzifikácia* – rozptyl významných produkčných, distribučných alebo spracovateľských zariadení na väčšom území, čím sa minimalizujú dopady negatívnych javov ako teroristické útoky alebo prírodné katastrofy.
- *Decentralizácia a domáca produkcia* – budovanie menších lokálnych centier výroby a distribúcie energie, ktoré sú priamo napojené na miesta ich spotreby. Tým sa vytvára priestor pre vyššie využívanie domácich, najmä obnoviteľných zdrojov a eliminuje sa riziko spojené s prepravou zdrojov na veľké vzdialenosti;
- *Inovácie, investície a obchod* – zabezpečenie dostatočnej miery inovácií a technologického pokroku pre efektívnejšiu produkciu, distribúciu a spotrebu energie stimulovaním investícií do výskumu a modernizácie infraštruktúry. Zároveň je potrebné zabezpečiť transfer nových technológií na trhu a zabezpečiť voľné obchodovanie s týmito technológiami;
- *Cenová dostupnosť a cenová stabilita* – zabezpečenie poskytovania palív a energetických služieb za čo najnižšie ceny, pričom tieto ceny musia byť transparentné a predvídateľné;
- *Regulácia a prístup k zdrojom* – zaistenie energetickej bezpečnosti vyžaduje existenciu kvalitného legislatívneho a regulačného rámca, ktorý zaručuje spoľahlivý a rovnocenný prístup k energetickým zdrojom a službám.

¹⁵ SOVACOOL, B.K. – BROWN, M.A. 2010. Competing Dimensions of Energy Security: An International Perspective. In *Annual Review of Environment and Resources* [online]. 2010, vol. 35. Dostupné na internete: <<http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-environ-042509-143035?journalCode=energy>>

- *Verejné povedomie* – budovanie silnej občianskej spoločnosti, ktorá si je plne vedomá súčasných rizík pre energetickú bezpečnosť a ktorá je schopná ovplyvňovať prijímanie rozhodnutí o vývoji energetickej politiky krajiny;
- *Adaptácia a efektívnosť* – schopnosť systému efektívne sa prispôbovať aktuálnym výzvam spojeným s prírodnými faktormi alebo zámerným prerušením toku energie;
- *Environmentálne faktory* – minimalizovať negatívne dopady ťažby, prepravy, spracovania a spotreby energie ako sú degradácia pôdy, znečistenie vody a ovzdušia a najmä emitovanie skleníkových plynov; vytvoriť udržateľný koncept, ktorý bude znižovať rozdiel medzi súčasnou spotrebou a potrebami budúcich generácií.

Ak sa vrátíme k trom základným otázkam bezpečnosti – koho chrániť, pred čím a ako, prichádzame k záveru, že väčšina prístupov respektíve modelov energetickej bezpečnosti neodpovedá na prvú a zásadnú otázku, teda koho alebo čo chrániť. Na ostatné otázky nachádzame dostatočne rozsiahlu odpoveď či už v identifikácii hlavných problémov (dovozná závislosť, cenová volatilita, environmentálne faktory) alebo prostredníctvom definície nástrojov na ich elimináciu (diverzifikácia, adaptácia, energetická efektívnosť a manažment dopytu, podpora inovácií a rozvoj technológií alebo budovanie infraštruktúry). Chýba však presnejšia identifikácia toho, čo je v skutočnosti objektom energetickej bezpečnosti. Ciuta prichádza k záveru, že primárnymi kategóriami sú rast a obživa.¹⁶ Vychádza pri tom z analýzy viacerých prístupov k energetickej bezpečnosti, ktorých základnými prvkami sú stabilita dodávok a cenová dostupnosť. Energia je nevyhnutným predpokladom ekonomického rastu a rozvoja spoločnosti. Bez stabilných a cenovo dostupných dodávok energie nemôže fungovať priemysel, doprava, telekomunikácie, teda celý ekonomický, politický a spoločenský aparát. Energia je podmienkou rastu a nástrojom na efektívnu produkciu obživy a iných statkov. No podľa Ciuta nie je bezprostrednou podmienkou samotnej existencie, pretože ľudstvo a štáty by prežili aj bez moderných foriem energie. Energia je skôr podmienkou „funkčnosti“ celého systému, pod ktorou sa v súčasných ekonomických a politických kruhoch rozumie kontinuálny rast a rozvoj.¹⁷ Ak by prišlo k prerušeniu tokov energie, systém by prestal fungovať a rásť. Preto je na otázku „koho chrániť?“ potrebné odpovedať – ekonomický rast a rozvoj, ktorý je následne predpokladom politickej stability,

¹⁶ CIUTA, F. 2010. Conceptual Notes on Energy Security: Total or Banal Security? In *Security Dialogue* [online]. 2010, vol. 41, no. 2. Dostupné na internete: <<http://sdi.sagepub.com/content/41/2/123>>

¹⁷ Tamže

sociálneho a technologického rozvoja, ako aj zvyšujúceho sa environmentálneho a občianskeho povedomia.

Záver

Na základe reflexie zmienенých modelov a prístupov je možné vyvodit' tri konkrétne závery, ktoré vyjadrujú komplexnosť celej problematiky energetickej bezpečnosti:

- Energetická bezpečnosť znamená *bezpečnosť všetkého* (zdrojov, produkcie, infraštruktúry, distribučných sietí, ako aj spotrebiteľských preferencií); *bezpečnosť všade* (ropné polia na Blízkom východe, plynovody medzi Ruskom a EÚ, spracovateľské zariadenia na pobreží Mexického zálivu, firmy a domácnosti v Ázii, Európe alebo Amerike); a *ochranu proti všetkému* (vyčerpávanie zdrojov, terorizmus, prírodné katastrofy, zmeny klímy, politika iných producentov alebo spotrebiteľov a pod.);¹⁸
- Energetická bezpečnosť vyjadruje stav, v ktorom za pomoci vybraných trhových alebo politických nástrojov dochádza k minimalizácii dôsledkov vzniku a prejavu vnútorných alebo vonkajších hrozieb politického, ekonomického, technologického, spoločenského alebo environmentálneho charakteru, ktoré narušujú dlhodobé stabilné *fungovanie systému*;¹⁹
- Stabilita systému a jeho dlhodobé fungovanie sú podmienené tromi faktormi:²⁰
 - *Kontinuita dodávok* energetických zdrojov a poskytovania služieb v oblasti výroby a distribúcie energie;
 - *Hodnotová kontinuita* energetickej bezpečnosti;
 - *Vzácnosť* energie v zmysle dlhodobo udržateľného využívania dostupných energetických zdrojov ako predpoklad udržateľného hospodárskeho rastu.

Energia je a bude aj naďalej určujúcim prvkom geopolitického a bezpečnostného vývoja, ekonomického rastu a spoločenského rozvoja vo svete. Otázka však ostáva, či energia bude slúžiť celospoločenskému rozvoju a rastu prosperity v jednotlivých regiónoch, alebo sa

¹⁸ CIUTA, F. 2010. Conceptual Notes on Energy Security: Total or Banal Security? In *Security Dialogue* [online]. 2010, vol. 41, no. 2. Dostupné na internete: <<http://sdi.sagepub.com/content/41/2/123>>

¹⁹ PROROK, V. 2008. *Energetická bezpečnosť – geopolitické súvislosti* (projekt Nadace ČEZ). Praha: Professional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86946-91-7. S. 216.

²⁰ WINZER, C. 2012. Conceptualizing energy security. In *Energy Policy* [online]. 2012, vol. 46, no. 7. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421512002029>>

stane nástrojom mocenského boja v medzinárodných vzťahoch. Stane sa energia impulzom k rozvoju moderných, úsporných a prelomových technológií, alebo práve naopak, bude energia naďalej poháňať neefektívne systémy, stroje a zariadenia? Budeme môcť hovoriť o energii ako o nástroji na ochranu klímy a životného prostredia, alebo bude naďalej považovaná za hlavný zdroj znečistenia? Tieto otázky vyvolávajú značné polemiky, ale zároveň ponúkajú priestor pre rozsiahly výskum v oblasti energetickej politiky a energetickej bezpečnosti ako multisektorovej a multifaktorovej problematiky. Zároveň napomáhajú identifikovať kľúčové hodnotové prvky novodobej koncepcie energetickej bezpečnosti (pozri tabuľku 1).

Tab. 1 Kľúčové hodnotové prvky energetickej bezpečnosti na začiatku 21. storočia – prehľad podľa autorov

Fyzická dostupnosť energie	IEA (2007); Chester (2010); Pascual - Elkind (2009); Krut et al. (2009); Sovacool (2011); Sovacool (2013); Chaudry et al. (2009); Johansson (2013)
Cenová dostupnosť energie	IEA (2007); Chester (2010); Pascual - Elkind (2009); Krut et al. (2009); Sovacool – Mukherjee (2011); Sovacool (2011); Bhattacharyya (2011); Mulder - ten Cate - Zwart (2007); Eng (2003); Ciuta (2010); Leiby – Rubin (2013); Sovacool (2013); Chaudry et al. (2009)
Spôľahlivosť a stabilita dodávok energie, bezpečnosť a flexibilita infraštruktúry	IEA (2007); Yergin (2006); Chester (2010); Pascual - Elkind (2009); Vivoda (2010); Sovacool – Mukherjee (2011); Bhattacharyya (2011); Mulder - ten Cate - Zwart (2007); Eng (2003); Ciuta (2010); Winzer (2012); Leiby – Rubin (2013); Zhang – Ji – Fan (2013); Badida (2013); Johansson (2013)
Potreba budovania strategických rezerv	IEA (2007); Yergin (2006); Leiby – Rubin (2013)
Zvyšovanie energetickej efektívnosti a riadené znižovanie spotreby energií	IEA (2007); Rothkopf (2008); Hughes (2009); von Hippel et al. (2011); Sovacool – Mukherjee (2011); Shin – Shin – Lee (2013); Sovacool (2013)
Diverzifikácia energetických zdrojov a ich dodávateľov	IEA (2007); Rothkopf (2008); Hughes (2009); Sovacool – Brown (2010); Sovacool (2011); Sovacool (2013); Zhang – Ji – Fan (2013)
Transparentnosť trhu s energiami a výmena informácií	IEA (2007); Yergin (2006); Pascual - Elkind (2009); Hughes (2009); Sovacool (2011); Sovacool (2013); Badida (2013)
Likvidita trhu s energiami	Shin – Shin – Lee (2013); Sovacool (2013)
Inovácie a technologický pokrok	Rothkopf (2008); Hughes (2009); von Hippel et al. (2011); Sovacool (2011); Shin – Shin – Lee

	(2013)
Investície do rozširovania a obnovy existujúcich kapacít	Yergin (2006); Sovacool (2011); Badida (2013); Johansson (2013)
Environmentálne faktory a udržateľnosť životného prostredia	Yergin (2006); Chester (2010); Pascual - Elkind (2009); Krut et al. (2009); von Hippel et al. (2011); Sovacool – Mukherjee (2011); Sovacool (2011); Shin – Shin – Lee (2013); Sovacool (2013); Johansson (2013)
Nerovnomerná distribúcia produkcie a spotreby energetických zdrojov	Chester (2010); Sovacool – Mukherjee (2011); Johansson (2013)
Medzinárodné vzťahy a geopolitika	Krut et al. (2009); von Hippel et al. (2011); Vivoda (2010); Marquina (2008); Zhang – Ji – Fan (2013); Chaudry et al. (2009)
Verejná akceptácia	Krut et al. (2009); von Hippel et al. (2011); Vivoda (2010); Sovacool – Mukherjee (2011); Sovacool (2011)
Energia ako verejný statok, nevyhnutnosť zo spotreby	Vivoda (2010); Bielecki (2002); Sovacool – Mukherjee (2011); Sovacool (2011)
Dovozná závislosť na energetických zdrojoch	Sovacool (2011); Leiby – Rubin (2013); Zhang – Ji – Fan (2013); Johansson (2013)
Adaptácia a decentralizácia energetického systému	Yergin (2006); Sovacool (2011)

Zdroj: vlastné spracovanie

Použitá literatúra:

1. BIELECKI, J. 2002. Energy security: Is the wolf at the door? In *The Quarterly Review of Economics and Finance* [online]. 2002, vol. 42, no. 2. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1062976902001370>>
2. CAMPBELL, K. M. – PRICE, J. 2008. *The Global Politics of Energy*. Washington D.C.: The Aspen Institute, 2008. ISBN 978-0-89843-482-8. S. 192-195.
3. CHESTER, L. 2010. Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. In *Energy Policy* [online]. 2010, vol. 38, no. 2. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509007861>>
4. CIUTA, F. 2010. Conceptual Notes on Energy Security: Total or Banal Security? In *Security Dialogue* [online]. 2010, vol. 41, no. 2. Dostupné na internete: <<http://sdi.sagepub.com/content/41/2/123>>
5. HUGHES, L. 2009. The four 'R's of energy security. In *Energy Policy* [online]. 2009, vol. 37, no. 6. Dostupné na internete:
6. <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509001414>>
7. INTHARAK, N. et al. 2007. A Quest for Energy Security in the 21st Century. Resources And Constraints [online]. 2007. Dostupné na internete: <http://aperc.ieej.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf>

8. KRUYT, B. et al. 2009. Indicators for Energy Security. In Energy Policy [online]. 2009, vol. 37, no. 6. Dostupné na internete:
9. <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509000883>>
10. PANT, G. 2010. The Future of Energy Security through a Global Restructuring. In South Asian Survey [online]. 2010, vol. 17, no. 1. Dostupné na internete: <<http://sas.sagepub.com/content/17/1/31.refs?patientinformlinks=yes&legid=spsas;17/1/31>>
11. PASCUAL, C. - ELKIND, J. 2009. Energy Security. Economics, Politics, Strategies and Implications. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2009. ISBN 0815769199. S. 123-129.
12. PROROK, V. 2008. Energetická bezpečnosť – geopolitické souvislosti (projekt Nadace ČEZ). Praha: Professional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86946-91-7. S. 216.
13. SOVACOOOL, B.K. – MUKHERJEE, I. 2011. Conceptualizing and measuring energy security: A synthesized approach. In Energy [online]. 2011, vol. 36, no. 8. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360544211004294>>
14. SOVACOOOL, B.K. – BROWN, M.A. 2010. Competing Dimensions of Energy Security: An International Perspective. In Annual Review of Environment and Resources [online]. 2010, vol. 35. Dostupné na internete: <<http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-environ-042509143035?journalCode=energy>>
15. SOVACOOOL, B.K. 2011. Evaluating energy security in the Asia pacific: Towards a more comprehensive approach. In Energy Policy [online]. 2011, vol. 39, no. 11. Dostupné na internete:
16. <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421510007585>>
17. VIVODA, V. 2010. Evaluating Energy Security in the Asia-Pacific Region: A Novel Methodological Approach. In Energy Policy [online]. 2010, vol. 38, no. 9. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030142151000399X>>
18. VON HIPPEL, D. et al. 2011. Energy security and sustainability in Northeast Asia. In Energy Policy [online]. 2011, vol. 39, no. 11. Dostupné na internete: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509005138>>
19. WINZER, C. 2012. Conceptualizing energy security. In Energy Policy [online]. 2012, vol. 46, no. 7. Dostupné na internete:
20. <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421512002029>>

TEÓRIA OPTIMÁLNEJ MENOVEJ OBLASTI A JEJ VPLYV NA MENOVÚ INTEGRÁCIU

Soňa Danišová

Abstrakt

Príspevok sa snaží zodpovedať pomerne náročnú otázku – koľko by malo byť používaných mien v jednom regióne prostredníctvom teórie optimálnej menovej oblasti (ďalej len OCA, z anglického Optimum Currency Area). Teória OCA zohľadňuje dlhodobý pohľad a cez svoje teoretické základy nám pomáha porozumieť niektorým hlavným problémom menovej integrácie. Príspevok tiež objasňuje tri základné kritéria teórie – mobilitu výrobných faktorov, diverzifikáciu produkcie a otvorenosť ekonomiky. Hlavné podmienky vstupu do eurozóny sú samozrejme Maastrichtské kritéria a ich plnenie, ale, ako sa príspevok snaží dokázať, aj teória OCA a jej kritéria, ktoré sú pre monetárnu integráciu rovnako dôležité. Posledná časť článku sa zaoberá situáciou v Slovenskej a Českej republike.

Kľúčové slová: Teória optimálnej menovej oblasti (OCA), eurozóna, menová únia, menová integrácia, mobilita výrobných faktorov, diverzifikácia produkcie, otvorenosť ekonomiky, asymetrické šoky.

Abstract

The article tries to answer a rather demanding question – how many currencies should be used in one region through the Optimum Currency Area (OCA) Theory. It is a long run theory and through its theoretical basis it helps us understand some major issues of monetary integration. The paper also explains the three basic criteria of the theory – mobility of production factors, diversification of production, and the openness of the economy. Official conditions of Eurozone entry are obviously the Maastricht criteria and their proper fulfilment but as the paper tries to prove it is just as important to follow the OCA Theory criteria in order to be prepared for monetary integration. Last part of the paper deals with the situation in the Slovak and Czech Republic.

Key words: Optimum Currency Area (OCA) Theory, Eurozone, currency/monetary union, monetary integration, mobility of production factors, diversification of production, openness of economy, asymmetric shocks.

JEL: E52, F33

Úvod

V čase keď sa svetové ekonomiky zmietajú v kríze a pretrvávajúce problémy v rámci eurozóny sa do veľkej miery stále prezentujú ako čisto dlhový problém nezodpovedných vlád, je viac než osožné pripomenúť si koncept optimálnej menovej oblasti. Optimálna menová oblasť bola i pre naše zemepisné šírky známejšia skôr pod jej pôvodným anglickým názvom Optimum Currency Area, preto budeme teóriu ďalej skracovať práve jej anglickým názvom ako teóriu OCA. Článok sa okrem teoretických východísk OCA zaoberá aj tým, ako sa takáto teória z pred vyše päťdesiatich rokov dá aplikovať na krajiny Európskej únie. Na konci príspevku sa bližšie pozrieme na to, ako sa dá aplikovať na Slovenskú republiku, člena eurozóny od roku 2009 a ako sa dá aplikovať na kandidátsku krajinu vstupujúcu do EMÚ – Českú republiku. Oprieme sa o hypotézu endogenity v rámci teórie OCA, podľa ktorej krajiny vstupujúce do eurozóny nemusia splňať všetky kritéria pred vstupom (ex ante), ale aj dlho po jej vstupe (ex post) v rámci prehlbovania integrácie a budovania vzťahov s celou OCA.

OCA predstavuje takú geografickú oblasť, pre ktorú je vhodné, aby mala jednu menu, resp. aby štáty ležiace v takejto geografickej oblasti mali medzi sebou uplatňované fixné menové kurzy. Takouto oblasťou chápeme tiež také zoskupenie krajín, pre ktoré platí, že prínosy z členstva v menovej únii prevyšujú náklady s ním spojené. Krajiny OCA sú navzájom úzko previazané obchodom s tovarom a mobilitou výrobných faktorov. Rozloha OCA môže byť menšia ako jedna krajina, avšak rovnako môže i presahovať veľkosť jednej krajiny, ako tomu je napr. v eurozóne. OCA je oblasť s vnútornou a externou mobilitou faktorov a efektivita jej spoločnej ekonomiky je maximalizovaná práve zdieľaním jednotnej meny všetkými členmi. Jej predmetom je teda skúmanie podmienok, ktorých splnenie umožňuje skupine dvoch alebo viacerých krajín vzdať sa svojich národných mien a vytvoriť menovú úniu. V článku sa bližšie pozrieme na to, ako táto teória vznikla a čo z tejto teórie zo šesťdesiatich rokov minulého storočia môžeme uplatniť dnes.

Teória OCA na základe niekoľkých kritérií definovaných rôznymi ekonómami vie analyzovať, či ich plnenie dokáže znížiť nebezpečenstvo výskytu asymetrických šokov, resp. ako sa krajina, ktorá do menovej únie vstupuje alebo už vstúpila, popasuje s takouto pomerne nepriaznivou situáciou. Plnenie kritérií teórie OCA má rôzne pozitívne vplyvy na ekonomiku krajiny, ktorá do tejto OCA vstupuje. Nielenže sa zlepšuje pomer prínosov a nákladov z prijatia jednotnej meny v prospech prínosov z členstva, ale ak už takéto šoky nastanú, plnenie kritérií môže napomôcť k ich postupnému zmierňovaniu.

Za teóriu OCA vd'áčíme hlavne kanadskému ekonómovi Robertovi A. Mundellovi, nositeľovi Nobelovej ceny za ekonómiu z roku 1999, ktorý väčšinu produktívneho života prežil v USA. Dodnes prednáša na renomovaných univerzitách ako je Kolumbijská v New York City a Čínska univerzita v Hong Kongu. Mimo iného mu vd'áčíme aj za Mundell-Flemingov model a Mundell-Tobinov efekt. Nobelovu cenu získal aj za svoj prínos v analýze fiškálnej a monetárnej politiky. O teórii OCA sa dozvedáme už v roku 1961 v časopise *The American Economic Review* v článku *A Theory of Optimum Currency Areas, kde sa zaoberal OCA a jej optimálnou veľkosťou a práve tu ju definoval ako oblasť, v rámci ktorej existujú pevné výmenné kurzy, o čom sa tiež bližšie dočítame v článku.*

1 Teoretické východiská teórie optimálnej menovej oblasti

Teória optimálnej menovej oblasti (OCA) skúma také podmienky, ktorých splnenie predpokladá šancu dvom alebo viacerým krajinám vzdať sa svojich národných mien a vytvoriť jednotnú menovú úniu.¹ Tieto podmienky OCA chápeme ako skupinu šiestich kritérií vychádzajúcich zo záverov teórie OCA, podľa ktorých je možné určiť, či na danom území ide o optimálnu menovú oblasť. Tri z nich sú hospodárske kritéria a ďalšie tri sú politické kritéria. Ako sme už spomínali, za zakladateľa teórie OCA je právom považovaný Kanadčan *Robert A. Mundell*, ale podieľali sa na nej aj dvaja americkí ekonómovia – *Peter Kenen* a *Ronald McKinnon*. Podľa týchto troch ekonómov sú nazvané aj všetky tri hospodárske kritéria teórie OCA (t.j. Mundellovo, Kennenovo a McKinnonovo kritérium). Hlavným problémom, ktorý títo ekonómovia sledujú, je vplyv asymetrických šokov na menovú oblasť.²

1.1 Hospodárske kritéria teórie optimálnej menovej oblasti

Mundellovo kritérium OCA vníma optimálnu menovú oblasť ako takú územnú oblasť, v rámci ktorej sa ľudia ľahko pohybujú. Hlavná myšlienka R. A. Mundella spočíva v tom, že náklady súvisiace so zdieľaním spoločnej meny by boli znížené, ak by výrobné faktory pracovná sila a kapitál boli úplne premiestniteľné cez hranice. Zároveň sa však predpokladá, že výrobný faktor kapitál je plne mobilný. Hlavnou prekážkou sa teda logicky javí mobilita

¹ Niektorí ekonómovia tvrdia, že napríklad USA sa v skutočnosti skladajú z dvoch optimálnych menových oblastí, z čoho vyplýva, že USA by nemali mať iba jednu menu USD, ale mali by mať dve meny, jednu pre západnú časť a druhú pre východnú časť.

² MUNDELL, R. A. (1961): A theory of optimum currency areas. In: *American Economic Review*, s. 657-659.

ľudí. Nakoľko však prekážky pre voľný pohyb pracovnej sily bežne existujú aj v rámci krajín fungujúcich samostatne, je zrejme, že Mundellovo kritérium nemôže byť nikdy absolútne splnené.

*Kenneno*vo kritérium OCA vníma optimálnu menovú oblasť predovšetkým ako krajiny, ktorých výroba a vývoz sú široko diverzifikované a sú tam celkovo podobné štruktúry ekonomík. V tejto súvislosti Peter Kenen verí, že členské krajiny by mali mať jednak značne diverzifikovanú výrobu a súčasne podobnú štruktúru výroby. Je to dôležité, pretože s tým úzko súvisia aj šoky, ktoré OCA v praxi spôsobuje. Tieto hospodárske šoky by mali byť buď symetrické, alebo by mali spôsobovať menšie celkové následky. Tým by sa tiež znížila potreba častého prispôsobovania menového kurzu, čím sa bráni najmä asymetrickým zmenám dopytov.

McKinnonovo kritérium OCA vníma optimálnu menovú oblasť ako krajiny, ktoré sú veľmi otvorené obchodu a veľmi úzko medzi sebou obchodujú. Ide de facto o kritérium otvorenosti ekonomiky, ktoré analyzuje, či je menový kurz prospešným nástrojom pri riešení asymetrických hospodárskych šokov. Ak menový kurz takým nie je, McKinnon tvrdí, že by teda nemalo byť ťažké vzdať sa ho. Verí, že malá ekonomika, ktorá je i veľmi otvorená, nemá veľkú schopnosť ovplyvňovať ceny svojho tovaru na svetových trhoch, a tým pádom prijatie spoločnej meny teda logicky nepredstavuje veľkú stratu.³

1.2 Politické kritéria teórie Optimálnej menovej oblasti

Medzi politické kritéria OCA zaraďujeme transferové kritérium, kritérium jednotnosti priorít a kritérium súdržnosti. *Transferové kritérium OCA* chápe optimálnu menovú oblasť ako krajiny, ktoré sa dohodli na vzájomnej kompenzácii nepriaznivých hospodárskych šokov. *Kritérium jednotnosti priorít OCA* sa zakladá na podmienke, že všetky členské krajiny menovej únie sa musia skutočne zhodovať v tom, ako sa vysporiadať s hospodárskymi šokmi. *Kritérium súdržnosti OCA* zase pojednáva o veľmi aktuálnom probléme spoločného bremena. V optimálnej menovej oblasti platí, že ak spoločná menová politika vyvolá konflikty medzi národnými záujmami, všetky krajiny, ktoré tvoria túto menovú oblasť, musia prijať celé finančné bremeno v mene spoločného osudu.⁴

³ Zavedení Eura v České Republice: Výkladový slovníček [online]. [cit. 2012-08-18]. OCA. Dostupné na internete: http://www.zavedenieura.cz/cps/rde/xchg/euro/xsl/vyklad_slovník.html

⁴ Zavedení Eura v České Republice: Výkladový slovníček [online]. [cit. 2012-08-18]. OCA. Dostupné na internete: http://www.zavedenieura.cz/cps/rde/xchg/euro/xsl/vyklad_slovník.html

2 Teória optimálnej menovej oblasti a asymetrické šoky

Počas doby svojej existencie prešla teória optimálnej menovej oblasti (OCA) rôznymi modifikáciami, pričom každý ekonóm poukazoval na inú stránku jej podstaty. Kanadčan Robert A. Mundell – „otec“ teórie OCA – zdôraznil význam cezhraničnej mobility pracovnej sily a neskôr tiež dôležitosť integrácie finančných trhov.⁵ Američan Peter Kenen zas obohatil teóriu OCA poznatkom, že do menovej únie by mali vstupovať krajiny s podobnou a dobre diverzifikovanou výrobnou základňou.⁶ Jeho rodák Ronald McKinnon zas poukázal na fakt, že optimálnosť menovej oblasti sa zvyšuje s rastúcou obchodnou otvorenosťou všetkých členov menovej únie.⁷ Z ďalších skúmaní teórie OCA môžeme spomenúť napríklad cyklickú zladenosť, pružnosť cien a miezd, pružnosť trhu práce, udržateľnosť verejných financií, homogenitu preferencií, solidaritu členov menovej únie a mnohé iné.⁸

Ako sa postupne teória OCA vyvíjala, postupne do seba zakomponovala viaceré hypotézy. Ako príklad spomeňme hypotézu endogenity, ktorá predpokladá, že samotné členstvo v menovej únii urýchľuje vytváranie atribútov OCA. Z hypotézy endogenity teda vyplýva, že menovú úniu môžu zakladať aj krajiny s nedostatočne vyvinutými atribútmi OCA. Inými slovami, ak krajiny prijímajúce jednotnú európsku menu nedosahujú vysokú úroveň otvorenosti ex ante, podľa autorov Frankela a Rosea ju dosiahnu ex post. Jednotlivé krajiny sa totiž k sebe navzájom otvárajú, keď vstupujú do menovej únie. S rastúcou integráciou medzi krajinami, akou je vstup do menovej únie (akou je aj EMÚ) sa odstraňujú bariéry medzi krajinami, zvyšuje sa nielen obchod, ale aj toky výrobných faktorov a celkovo sa zvyšuje aj synchronizácia hospodárskych cyklov. Bol zistený i významný pozitívny vzťah medzi intenzitou vzájomného obchodu medzi krajinami menovej únie a koreláciou hospodárskych cyklov medzi týmito krajinami. Takýto záver je do istej miery potvrdený aj samotnými skúsenosťami jednotlivých krajín eurozóny, ktorú by rad ekonómov neoznačila za

⁵ MUNDELL, R. A. (1961): A theory of optimum currency areas. In: American Economic Review, s. 659-661.

⁶ KENEN, P.B. (1969): The optimum currency area: An elastic view. In: Mundell, R.A., Swoboda, A.K. (eds.) Monetary Problems of International Economy, s. 20.

⁷ MCKINNON, R. (1963): Optimum currency areas. In: American Economic Review, Vol. 53 (4), s. 717.

⁸ MCKINNON, R. (1963): Optimum currency areas. In: American Economic Review, 1963, Vol. 53 (4), s. 717.

optimálnu menovú oblasť, ale ktorá už po desať rokov uspokojuivo funguje.⁹

Na menový kurz pozerá teória OCA ako na dôležitý nástroj hospodárskej politiky pre adaptáciu národnej ekonomiky na asymetrický šok. Čo presne asymetrický šok je si vysvetlíme v ďalšej časti tejto kapitoly. Práve preto sa teória OCA mimo iného zaoberá aj skúmaním alternatívnych mechanizmov, ktoré môžu nahradiť výpadok takéhoto kurzového nástroja ex post, čiže potom, čo sa ekonomika stala členom menovej únie. Práve v tejto súvislosti sa často hovorí o tzv. testoch či atribútoch OCA, ktoré umožňujú integrovať sa do integračného zoskupenia fungujúceho s jednou menou a jednou menovou politikou.

Podľa ekonomického výkladového lexikónu rozumieme pod tzv. asymetrickým šokom ekonomický termín, ktorým sa všeobecne označuje každá udalosť postihujúca iba určitú národnú ekonomiku, alebo ktorá vyvoláva v rôznych ekonomikách diferencované dôsledky, a to najmä na hospodársky rast a zamestnanosť.¹⁰

Niektorí ekonómovia považujú asymetrické šoky za závažný problém v realizovaní spoločnej menovej politiky, pretože ak je určitou poruchou zasiahnutá len určitá časť menovej únie, predmetná ekonomika už nemôže riešiť svoje problémy pomocou kurzu či samostatnej menovej politiky. Ako to pociťujeme aj dnes keď kríza v eurozóne vrcholí, aj ekonomika EMÚ a každej inej menovej únie musí práve naopak akceptovať jednotnú menovú politiku, ktorá sa riadi pomermi v celej menovej únii.¹¹

Teória optimálnej menovej oblasti skúma podmienky, ktoré buď minimalizujú výskyt asymetrických šokov alebo umožňujú jednoduchšiu adaptáciu na tieto šoky bez potreby využívať nástroje samostatnej menovej politiky. V tejto súvislosti je kladený predovšetkým dôraz na pružný trh práce, tiež ich vzájomnú obchodnú i finančnú prepojenosť, štrukturálnu podobnosť jednotlivých ekonomík, udržateľnosť verejných financií všetkých členských krajín a samozrejme aj celkovú synchronizáciu hospodárskych cyklov. Keďže teória OCA stanovuje charakteristiky pre zlúčenie mien, t.j. pre tvorbu novej jednotnej meny, najčastejšie sa zaoberá myšlienkou či sú alebo nie sú určité oblasti pripravené zriadiť menovú úniu ako jednu z

⁹ FRANKEL, J.A. – Rose, A.K. (1998): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria. In: *Economic Journal*, Vol. 108, s. 1009-1010.

¹⁰ Uvedme si tu aj nejaký hypotetický príklad: napr. celosvetový pokles dopytu po automobilov – kým rakúska ekonomika, ktorá automobily neprodukuje, by nebola týmto javom príliš postihnutá, na Slovensku by sa podobná porucha mohla prechodne prejaviť v nižšom raste HDP a v náraste nezamestnanosti.

¹¹ V uvedenom príklade recesie automobilového priemyslu by slovenská ekonomika zrejme vyžadovala uvoľnenejšiu menovú politiku a slabší kurz, čo by nemuselo vyhovovať Rakúsku.

konečných fáz ekonomickej integrácie.^{12 13}

3 Štyri fázy prístupov k teórii optimálnej menovej oblasti

Teória optimálnej menovej oblasti (OCA) sa vôbec nejaví ako statická teória. Svedčí o tom aj klasifikácia na štyri fázy teórie OCA: *fáza priekopnícka (pioneering phase)*, *fáza zmierenia / fáza prínosov a nákladov (reconciliation phase / cost-benefit phase)*, *fáza prehodnocovania (reassessment phase)* a *fáza empirická (empirical phase)*. Tradičná teória OCA sa tiež často označuje ako rané obdobie a rozlišuje sa tiež fáza vyjasňovania a korekcie pôvodných myšlienok a obdobie novej teórie OCA. Nakoľko vieme, že teória OCA bola koncipovaná ešte v šesťdesiatych rokoch minulého storočia, je zrejmé, že teória prešla svojimi fázami menšími či väčšími modifikáciami. Bližšie na jednotlivé fázy teórie OCA sa pozrieme v ďalšej časti tejto kapitoly.

Prvou fázou teórie OCA je *priekopnícka fáza*, ktorá plynula od začiatku 1960 do začiatku roka 1970. Snahou tejto etapy bolo predložiť základné atribúty teórie OCA, začať diskusie o hraniciach menovej oblasti, ale tiež iniciovať analýzu prínosov a nákladov z hľadiska menovej integrácie. Ako sme už spomínali, základné atribúty OCA sú: mobilita pracovnej sily a iných výrobných faktorov, flexibilita cien a miezd, otvorenosť ekonomiky, diverzifikácia výroby a spotreby, podobnosť miery inflácie, fiškálna integrácia a politická integrácia. Problematika podobnosti šokov a korelácia príjmov bola pridaná až o niečo neskôr. Zdieľanie týchto atribútov znižuje užitočnosť nominálnych úprav výmenných kurzov v rámci jednej menovej oblasti. Hlavnou nevýhodou priekopníckej fázy bolo to, že bolo ťažké porovnať a zladiť pomerne rozmanité OCA atribúty, nakoľko tu zjavne chýbal zjednocujúci rámec. Tiež je potrebné dodať, že väčšina OCA atribútov do tej doby ešte nemala jasný empirický obsah.

Druhou fázou teórie OCA je *fáza zmierenia*, ktorá na scénu vstúpila počas roka 1970 ako druhý súbor prínosov, ktoré obohatili rozmanitú škálu atribútov OCA. Predstavovalo to významný pokrok v teórii OCA, keďže jednotlivé atribúty sa začali posudzovať a merať vzájomne, aby bol zistený ich relatívny význam. Tejto fáze teórie OCA vdáčíme aj za

¹² Frankel, J.A. – Rose, A.K. (1998): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria. In: *Economic Journal*, Vol. 108, s. 1010-1012.

¹³ Baldwin, R. – Wyplosz, C. (2004): *The Economics of European Integration*. New York: McGraw Hill, 2004, str. 17.

niekoľko nových pohľadov, ale tiež za tzv. „meta-vlastníctvo“ (čiže podobnosť šokov). Táto fáza dala priestor rozsiahlejšej štruktúre analýzy nákladov a prínosov, avšak väčšine OCA atribútov i naďalej chýbal empirický obsah.

Po týchto dvoch fázach, vývoj teórie OCA stratil na dynamike. Ako najväčší problém sa tu javila bezvýhodiskovosť, keďže ako sa ukázalo, OCA atribúty môžu poukazovať na viaceré protichodné smery a markantne zoslabla aj analytická štruktúra stojaca za teóriou OCA. Tým sa logicky spomalil proces celej európskej monetárnej integrácie. Postupne však uzrelo svetlo sveta niekoľko teoretických a empirických pokrokov, ktoré viedli k prehodnoteniu teórie OCA a tiež aj hlavných prínosov a nákladov z menovej unifikácie. Argumenty vtedy hrali do kariet menovej únie. Združenie na vytvorenie menovej únie sa odvtedy považuje za asociáciu, čo má na zreteli podmienku generovať nižšie náklady ako sú straty autonómie domácich makroekonomických politík. Väčší dôraz je teraz tiež kladený na výhody menových oblastí. Niektoré OCA atribúty boli upravené, nakoľko sa zmenil pohľad na ich predchádzajúcu interpretáciu. Práve preto sa fáza OCA z roku 1980 nazývala aj *fáza prehodnocovania* a tá čoskoro v roku 1990 viedla k „novej teórii optimálnej menovej oblasti“.

V druhej polovici roku 1980 sa záujem o menovú integráciu znovu zvýšil a členské štáty EÚ teraz už čelili otázke EMÚ – aké načasovanie a spôsoby implementácie menovej únie by mali byť vykonané, ako náhle už padli relevantné politické rozhodnutia. Teória OCA teda bola rozšírená o prínosy a inovácie a dala tak zelenú „novej teórii OCA“. Prerokovali sa tu tiež hlavné požiadavky na inštitucionálne prvky hospodárskej a menovej únie (EMÚ).

Štvrtá fáza je „*empirická fáza*“ a zahŕňa viac ako posledných 15 – 20 rokov. Všetky OCA atribúty sú detailne zhrnuté, aby boli všetky zmeny v jej interpretácii prehľadnejšie. Ukazuje sa, že priekopnícka intuícia teórie OCA bola pozoruhodne silná, avšak atribúty teórie OCA sa prerokovávajú dodnes.¹⁴

4 Pre a proti vstupu do menovej únie alebo do zóny fixného kurzu

4.1 Nevýhody vstupu do menovej únie

V tejto kapitole sa pozrieme na také situácie, kedy má krajina pádne dôvody sa kladne alebo záporne rozhodnúť vstúpiť do monetárnej únie, či prijať fixný menový kurz. Dôvody,

¹⁴ Kučerová, Z. (2005): Teorie optimální měnové oblasti a možnosti její aplikace na země střední a východní Evropy. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, č.3, s.141.

kedy by kandidátska krajina mala byť skôr *proti vstupu*, sú nasledovné:

- krajina chce mieru inflácie odlišnú od miery inflácie OCA;
- krajina chce používať výmenný kurz ako nástroj politiky zamestnanosti s cieľom znížiť alebo zvýšiť mzdy;
- krajina chce používať výmenný kurz štýlom „ožobráč svojho suseda“ (z angl. „beggar-thy-neighbour“) na odchyťovanie pracovnej sily z iných krajín;
- ak ide o veľkú krajinu, je pravdepodobné, že nechce, aby znepriatelené krajiny ťažili so silnej ekonomiky a výhod plynúcich z členstva v menovej oblasti;
- krajina sa obáva, že by pridanie ďalšej meny do cenovej oblasti ešte viac sťažilo národnú makroekonomickú situáciu v krajine;
- krajina sa nechce vzdať svojho výhradného práva emitovať peniaze ako medzinárodného prostriedku platenia, čo platí najmä pre veľké krajiny;
- vláda krajiny chce využívať svoje výhradné právo emitovať peniaze ako zdroj skrytého alebo „off-budget“ financovania pre osobné využitie členov skorumpovanej diktatúry alebo naivnej demokratickej vlády;
- režim pevných výmenných kurzov by mohol byť v rozpore s požadovanými predpismi centrálnej banky, ktorá má ústavný mandát zachovať cenovú stabilitu;
- menová integrácia s jednou alebo viacerými ďalšími krajinami by mohla odstrániť podstatný rozmer národnej suverenity krajiny, a tá je jedným zo základných symbolov národnej nezávislosti;
- krajina chce optimalizovať názvy mien vhodné pre jej príjem na hlavu (to by bola relevantné iba v prípade menovej únie, nie pre pevné menové kurzy);
- krajina chce udržať svoju menovú nezávislosť s cieľom využiť ju v prípade nepredvídateľných situácií ako je vojnový konflikt alebo iné neočakávané vládne výdavky; neexistuje žiadne také domáce politické a ekonomické vedenie, ktoré by bolo schopné udržať systém fixného menového kurzu v rovnováhe;
- politické orgány nemôžu dosiahnuť vyrovnaný rozpočet, resp. vybudovať si dôveru v trvalosť rozpočtovej rovnováhy alebo životaschopnosť pevných menových kurzov;
- partneri v perspektívnej menovej oblasti sú politicky nestabilní alebo náchylní k invázii iných krajín – potenciálnych agresorov;
- partnerské krajiny sú chudobnejšie a budú očakávať podporu (predovšetkým finančnú) alebo inak neoprávnene veľkú časť výdavkov OCA;
- krajina nechce prijať stupeň integrácie, ktorý vyplýva z dohody OCA – napr. spoločné

normy, prísťahovalectvo, pracovné príležitosti alebo daňovú legislatívu.¹⁵

4.2 Výhody vstupu do menovej únie

Situácie, kedy by sa krajina mala rozhodnúť *za svoj vstup* do monetárnej únie, či prijať fixný menový kurz, sú nasledujúce dôvody a motívy:

- získať mieru inflácie OCA;
- znížiť transakčné náklady spojené s jeho hlavným obchodným partnerom;
- odstrániť náklady na tlač a prevádzkové náklady samostatnej národnej meny;
- zúčastniť sa na kúpnej parite OCA, čo by zachovalo pevné menové kurzy a bolo by to garantované aj menovou úniou;
- vytvoriť si určitý pevný zakotvený bod, okolo ktorého sa dajú stavať a rozvíjať ďalšie očakávania, predpoklady, nariadenia;
- odstrániť obozretnosť orgánov menovej a fiškálnej politiky;
- uchrániť menový kurz pred výkyvmi spôsobenými skrytými politickými záujmami, aby sa politici devalváciou neobohatili alebo nezachraňovali dlžníkov;
- vytvoriť automaticky fungujúci mechanizmus, ktorý bude presadzovať monetárnu aj fiškálnu disciplínu a tlmieť otrasy spôsobené šokmi;
- podieľať sa vo väčšej miere a za vyrovnanějších podmienok na finančnom trhu ale aj kapitálovom trhu únie;
- podporiť politické spojenectvo alebo integráciu;
- vytvoriť mocenský blok ako prostriedok ochrany a vyrovnávacieho vplyvu proti nožnej nadvláde susedských právomocí;
- podieľať sa na politickom rozhodnutí, ktorým sa ustanovuje miera inflácie OCA;
- vytvoriť konkurencieschopnú medzinárodnú menu voči doláru;
- vytvoriť alebo posilniť hospodársky mocenský blok, ktorý bude mať väčší vplyv v medzinárodných ekonomických rokovaníach a mať väčšiu moc zlepšiť a znásobiť svojou obchodnou politikou svoje obchodné podmienky;
- preniesť právomoc vymáhania fiškálnej a menovej disciplíny na taký mechanizmus, ktorý je mimo domácej politickej scény;

¹⁵ MUNDELL, R. A. (1968): International Trade and Factor Mobility. In: The American Economic Review, XLVII, No.3, (June 1957), s. 321-327.

z- účastníť sa na obnove reformovaného medzinárodného menového systému.¹⁶

5 Teória optimálnej menovej oblasti (OCA) a jej aplikácia na Slovenskú republiku ako člena eurozóny

Slovenská republika vstúpila do EÚ 1.5.2004 ako jeden z desiatich štátov, čo predstavovalo historicky najväčšie rozšírenie EÚ. Členom EMÚ sa stalo štyri a pol roka neskôr 1.1.2009. Bolo však Slovensko na vstup do eurozóny pripravené? Pozrime sa na situáciu na Slovensku cez jednotlivé kritéria a atribúty teórie OCA. Zameriame sa hlavne na kritérium mobility výrobných faktorov so zameraním na pracovné sily, diverzifikáciu produkcie a stupeň otvorenosti ekonomiky. To by nám mohlo čiastočne porovnať prínosy a náklady členstva Slovenska v eurozóne. Nakoniec sa tiež pozrieme na ďalšie dve dôležité kritéria teórie OCA – zladenosť hospodárskych cyklov a podobnosť šokov slovenskej ekonomiky s eurozónou. Tieto ukazovatele sú podľa Lacinu¹⁷ totiž v súčasnej dobe dominantnými ukazovateľmi hodnotenia pripravenosti kandidátskych krajín do eurozóny. Ak aj Slovenská republika nespĺnila všetky kritéria ex ante, možno sa jej podarí zladiť svoj ekonomický vývoj s eurozónou ako celkom ex post.

Prvým sledovaným kritériom teórie OCA je mobilita výrobných faktorov, predovšetkým faktoru práce. Ak dosahuje menová oblasť vysokú mobilitu výrobných faktorov (najmä pracovnej sily), môžeme takúto menovú oblasť považovať za OCA. Každá krajina, ktorá vstupuje do menovej únie nesie so sebou okrem výhod aj rôzne negatíva, a jedným z nich je aj strata nástrojov kurzovej a monetárnej politiky, a práve tú môže mobilita výrobných faktorov aspoň čiastočne kompenzovať a pomáhať ekonomikám vyrovnávať sa s následkami asymetrických šokov. Keď si porovnáme mobilitu pracovnej sily v USA s tou v Európe, zistíme, že vo väčšine európskych krajín je mobilita pracovnej sily nízka. V porovnaní s USA tu narážame na hneď niekoľko bariér – jazykových, sociálnych, kultúrnych, ale tiež inštitucionálnych a administratívnych. Ďalším dôvodom je tiež nízka integrácia trhov práce, problém s uznávaním vysokoškolských diplomov a iných kvalifikácií, ale najmä neochota ľudí sťahovať sa za prácou, či za prácou dochádzať do väčších vzdialeností. Ak si myslíme že by mobilita pracovnej sily mohla pozitívne vplyvať na

¹⁶ Mundell, R. A. (1968): International Trade and Factor Mobility. In: The American Economic Review, XLVII, No.3, (June 1957), s. 327-335.

¹⁷ Lacina, L. a kol. (2007): Měnová integrace. Náklady a přínosy členství v měnové unii, str. 16-18.

stieranie rozdielov v nezamestnanosti medzi regiónmi, nemusí tomu tak vždy celkom byť. Na Slovensku by pracovná sila mala logicky migrovať do takých štátov eurozóny, kde sú vyššie mzdy. Dochádzalo by tak k vyrovnávaniu miezd a postupne by sa prípadne znížila aj miera nezamestnanosti.¹⁸

Keby sme predpokladali existenciu fixných miezd, bol by predpoklad, že mobilita pracovnej sily by eliminovala nežiaduce asymetrické šoky a prebytok pracovnej sily by sa presúval z jednej krajiny eurozóny do druhej. Odstraňovanie asymetrického šoku pomocou mobility pracovnej sily trvá však omnoho dlhšie ako odstraňovanie pomocou zmeny menového kurzu. Ďalšie komplikácie spôsobujú aj bariéry zo strany pôvodných členov eurozóny, ktorí si krátkodobo alebo dlhodobo uplatňovali prechodné obdobie na voľný pohyb pracovnej sily voči novým členským krajinám. Toto opatrenie je však v rozpore s princípmi, na ktorých je EÚ založená, a na ktorých funguje jednotný vnútorný trh. Svoj trh vtedy v roku 2004 i napriek tomuto faktoru pre nás uzavreli napríklad také krajiny ako Nemecko či Rakúsko. S problematikou mobility pracovnej sily je úzko spojená problematika flexibility miezd a cien, ktorá tiež umožňuje prispôbovať sa následkom negatívnych dopadov spôsobených asymetrickými šokmi. Na Slovensku je však problémom nielen nepružnosť miezd ale aj vysoká dlhodobá nezamestnanosť. Mali by sme sa teda ďalej usilovať o zvyšovanie mobility pracovnej sily a flexibility trhu práce a prehodnotiť efektivitu rozhodnutí z minulých volebných období.¹⁹

Čo sa týka diverzifikácie produkcie, podľa Kennena²⁰ platí, že čím viac je produkcia diverzifikovaná (čiže rozmanitejšia) a čím viac je diverzifikovaný aj export, tým menej pravdepodobný je výskyt asymetrických šokov. Slovensko sa špecializuje iba na určité odvetvia a je teda krajinou, ktorá dosahuje nižšiu diverzifikáciu produkcie a exportu. To znamená že je viac ohrozené nepriaznivými asymetrickými ponukovými a dopytovými šokmi. Na Slovensku dominuje automobilový priemysel a právom sa nachádzame na popredných miestach sveta v objeme vyrobených áut na jedného obyvateľa. Naša produkcia je porovnateľná s vyspelými krajinami sveta a viac než 90 % našej automobilovej produkcie je

¹⁸ Lacina, L. a kol. (2007): Měnová integrace. Náklady a přínosy členství v měnové unii, str. 105-110.

¹⁹ Krugman, P. (1993): Lessons of Massachusetts for EMU. In: Adjustment and Growth in European Monetary Union, s. 241-261.

²⁰ Kenen, P.B. (1969): The optimum currency area: An elastic view. In: Mundell, R.A., Swoboda, A.K. (eds.) Monetary Problems of International Economy, s. 26.

orientovaných hlavne na export (vyše 90 %).²¹ Dôležité je tiež sledovať podobnosť štruktúr produkcie s eurozónou, pretože ak je obchod prevažne vnútroodvetvového charakteru, krajiny postihne šok rovnakým spôsobom (symetrický šok), nakoľko krajiny si vymieňajú totožné alebo veľmi podobné produkty. Keďže Slovensko sa diverzifikáciou produkcie podobá krajinám eurozóny, je toto kritériu teórie OCA porovnateľné s priemerom eurozóny, a preto sa dá povedať že SR bola vhodným kandidátom na vstup do eurozóny.²²

Ďalším kritériom teórie OCA je otvorenosť ekonomiky, o ktorej vypovedá podiel obchodovateľného a neobchodovateľného tovaru produkovaného v ekonomike. Slovensko je malou otvorenou ekonomikou s vysokým podielom obchodovateľného tovaru vo vzťahu k neobchodovateľnému a preto bolo pre nás výhodné vstúpiť do eurozóny. Všeobecne platí že čím je ekonomika otvorenejšia, tým by sa náklady členstva v menovej únii mali znižovať.

Každá ekonomika vstupujúca do menovej únie by sa mala usilovať o zvyšovanie synchronizácie hospodárskych cyklov s daným zoskupením, čo by znižovalo riziko výskytu asymetrických šokov. Čím pokročilejšia je integrácia krajiny, tým viac sa odbúravajú bariéry medzi členskými krajinami a prehlbujú sa ich vzájomné vzťahy. Slovensko ako malá ekonomika je často charakterizované ako krajina s nedostatočným dopytom v domácej ekonomike, menším množstvom výrobných zdrojov a určitou závislosťou na dovoze surovín. Špecializujeme sa len v určitých odboroch a preto máme tendenciu k vyššej otvorenosti. Keďže však máme relatívne obmedzený rozsah vnútorného trhu, musíme hľadať riešenie ako rozvíjať medzinárodný obchod. Aj keď je Slovensko jednou z najviac otvorených ekonomík spomedzi všetkých desiatich štátov, ktoré pristúpili do eurozóny spolu so Slovenskom v roku 2004, výhľadovo sa očakáva, že by sa mala otvorenosť slovenskej ekonomiky znižovať kvôli poklesu objemu zahraničného obchodu.²³

Zladenosť hospodárskych cyklov a podobnosť šokov sú, ako sme už spomínali, dva dominantné ukazovatele, ktoré poukazujú na hlavné črty zladenosti ekonomiky s eurozónou. Ak je krajina vysoko integrovaná, obchod medzi krajinami sa zvyšuje, pozitívne to

²¹ Lenko, M. (2006): Slovenský automobilový priemysel – hnací motor slovenskej ekonomiky. Korporátna stratégia a ekonomické analýzy.

Dostupné na internete: http://www.etrend.sk/docs/06doku/Automobilovy_priemysel_na_Slovensku.doc

²² De Grauwe, P. (2007): The economics of Monetary Integration, str. 109-111.

²³ National Bank of Slovakia (2001): Open Questions on Monetary Integration.

Dostupné na internete: http://www.nbs.sk/_img/Documents/BIATEC/BIA02_02/monin.pdf

ovplyvňuje zladenosť hospodárskych cyklov a symetriu šokov. Nárast korelácie ekonomických veličín Slovenska ale i Českej republiky s eurozónou od roku 2009 je však ovplyvnený útlmom súvisiacim s hospodársku krízou. Na základe týchto úvah je však veľmi náročné jednoznačne zhodnotiť, či Slovensko urobilo dobrý krok, že vstúpilo do eurozóny.

Náklady spojené s členstvom v EMÚ by spolu s rizikom výskytu asymetrických šokov mohli viesť k znižovaniu, ak by Slovensko viac popracovalo na prehĺbení svojej integrácie.²⁴

6 Teória optimálnej menovej oblasti (OCA) a jej aplikácia na Českú republiku, jednu z kandidátskych krajín na vstup do eurozóny

Maastrichtské kritéria nie sú pre Českú republiku dostačujúcou podmienkou pre zhodnotenie, či sa má táto krajina stať členom EMÚ. Sú to však jediné oficiálne podmienky vstupu zo strany EÚ, ktoré sa snažia zharmonizovať vybrané nominálne ukazovatele kandidátskych krajín s členmi eurozóny. Pre Českú republiku, ktorá do EÚ vstúpila spolu so Slovenskou republikou a ôsmimi ďalšími európskymi štátmi 1.5.2004, však existujú aj ďalšie kritéria reálnej a štrukturálnej konvergenie ktoré by mali byť zohľadnené Českou republikou ešte pred vstupom do EMÚ. Horizont rokov, ktoré ohraničovali obdobie vstupu Českej republiky do eurozóny sa posunul už niekoľko krát, naposledy z 2012 na 2020, a zdá sa, že výhražný prst a varovné slová Václava Klauza²⁵ sa pomaly naplňajú. Teória OCA skrýva mnohé ďalšie kritéria. Samozrejme platí, že ich plnenie zvýšia pravdepodobnosť, že prínosy z členstva Českej republiky v eurozóne prevýšia náklady, čo by znamenalo že z nej budú profitovať.²⁶

V tranzitívnych ekonomikách, akou bezpochyby česká ekonomika je, je akýkoľvek proces rozhodovania veľmi zdĺhavým a veľmi komplexným procesom, čo pramení z ich ekonomickej situácie. Nejde tu však iba o kritérium mobility výrobných faktorov otvorenosti ekonomiky či diverzifikácie produkcie, ide tu aj o správne zvolený režim menového kurzu. Práve ten by mal v tranzitívnej ekonomike vytvoriť dostatočne veľký priestor na prirodzený trend vývoja menového kurzu vďaka štrukturálnym zmenám a vyššej produktivite a zabrániť

²⁴ Petráš, M. (1999): Úvod do teorie optimálního měnového prostoru. In: Politická ekonomie, č. 6, s. 751-763.

²⁵ Václav Klaus osobne počas otvorenej diskusie so študentmi pri návšteve Gymnázia Laca Novomeského v roku 2007.

²⁶ Rozmahel, P. (2006): Metodologické aspekty posuzování připravenosti kandidátskych zemí pro vstup do eurozóny z pohledu teorie optimálních měnových oblastí, str. 19.

devalvácii menového kurzu. Režim menových kurzov je úzko spätý s teóriou OCA ktorá sa snaží dať odpovede na to, aký kurzový režim zvolit' – fixný alebo plávajúci.²⁷

Podľa Horvatha a Jonasa čelila Česká republika silným asymetrickým šokom spolu s Nemeckom na začiatku deväťdesiatych rokov. Teória OCA by podľa svojich atribútov odporúčala plávajúci výmenný kurz, keďže v Českej republike bol silný nesúlad medzi ich mierou inflácie a mierou inflácie obchodných partnerov, čo z dlhodobého hľadiska ohrozovalo konkurencieschopnosť Českej republiky. Na druhej strane relatívne vysoká otvorenosť českej ekonomiky a nízka finančná integrácia s obchodnými partnermi zo západnej Európy skôr nahráva pevnému menovému kurzu, a tým je možné predchádzať potenciálne vysokej volatilitate na finančných trhoch. Keďže je však teória OCA teóriou skôr aplikovateľnou z dlhodobého hľadiska, nie je veľmi presnou pre rozhodovanie v kratších obdobiach. Niektorí ekonómovia sa tiež zhodujú že teóriu OCA je menej vhodné aplikovať na tranzitívne ekonomiky, pretože tieto musia čeliť rôznym problémom a prekážkam a teória OCA nezohľadňuje plnohodnotne niektoré ich špecifiká.²⁸

Záver a diskusia

Optimálna menová oblasť (OCA) je skupina krajín s tesne prepojeným obchodom s tovarom, službami a výrobnými faktormi. To už vieme, a vieme tiež, že oblasť fixného kurzu bude prinášať ekonomický prospech všetkým členom iba vtedy, ak je stupeň obchodu s tovarom a výrobnými faktormi vysoký.²⁹ Teória (OCA) napomáha pri skúmaní, či skupina krajín získa alebo stratí tým, že vzájomne fixuje menové kurzy. Zmenou menového kurzu síce môže krajina zmierniť ničivý dopad rôznych ekonomických šokov, ale každé pozitívum nesie so sebou aj nejaké to mínus. Flexibilita menového kurzu môže mať napríklad ničivý dopad – napr. relatívne ceny sa stanú ešte menej predvídateľnými alebo dôjde k narušeniu snahy vlády udržať infláciu.

Teória OCA však prináša aj mnohé iné poznania. Spolu s Maastrichtskými kritériami, ktoré sa snažia zladať vybrané nominálne ukazovatele kandidátskych krajín so všetkými

²⁷ Pre-Accession Economic Programme, The Czech Republic (2001): Dostupné na internete: <http://www.mfcr.cz/>

²⁸ Horvath, J. – Jonas, J. (1998): Exchange Rate Regimes in the Transition Economies. Case Study of the Czech Republic 1990-1997, 61-66.

²⁹ Z toho dôvodu napríklad neexistuje medzi USA, Európskou úniou a Japonskom fixný kurz, ale kurz plávajúci. Ich vzájomný obchod a mobilita pracovnej sily je nízka v porovnaní s regionálnym HNP.

ostatnými členmi eurozóny, nám pomáhajú určiť, či kandidátske krajiny sú pripravené stať sa členskými štátmi a neskôr sa úspešne integrovať do menovej únie. Vysoký stupeň ekonomickej integrácie medzi krajinami a fixné menové kurzy zvyšujú medzinárodnú efektívnosť, ktorú krajiny dosahujú, keď fixujú svoje meny voči ostatným menám v rámci OCA. Pomerne tesná ekonomická integrácia vedie k medzinárodnej cenovej konvergencii, takže možno práve preto je ľahšie udržať nízku domácu infláciu (ak je oblasť nízko-inflačná). Ďalšou z nevýhod je tiež strata ekonomickej stability krajiny, keďže nie je možné použiť menovú politiku k stabilizácii výstupu a zamestnanosti.

Na základe posúdenia základných kritérií teórie OCA v súvislosti s našou ekonomikou môžeme vytvoriť hneď niekoľko záverov. Slovenská republika predstavuje ako člen eurozóny malú otvorenú ekonomiku, ktorá disponuje menej diverzifikovanou produkciou, zameranou hlavne na automobilový priemysel orientovaný na export. Slovenská republika má relatívne nízku mobilitu výrobných faktorov, najmä ak ide o mobilitu pracovnej sily a to hneď z niekoľkých objektívnych dôvodov, akým sú sociálne, jazykové, kultúrne či administratívne bariéry a kvôli celkovej nevôli Slovákov dochádzať či sťahovať sa za prácou do zahraničia. Aj celková mobilita pracovnej sily v rámci Európy je pomerne nízka v porovnaní s USA. Kde spomínané bariéry neexistujú, alebo len v minimálnych podobách.

Čo sa týka diverzifikácie produkcie Slovenska, aj tá je podobná krajinám eurozóny a jej dlhodobému priemeru. Keďže má naša krajina vysoký podiel obchodu s eurozónou, dá sa skonštatovať, že máme pomerne vysokú otvorenosť ekonomiky, a to nás zvyhodňovalo aj v čase, keď sme boli ešte iba kandidátskou krajinou pre vstup do EMÚ. Ak bude naša prepojenosť s ostatnými ekonomikami eurozóny aj naďalej rásť a bude sa aj viac prehlbovať, je viac než pravdepodobné, že to bude pozitívne pôsobiť aj na zladenosť hospodárskych cyklov Slovenska s eurozónou a tiež znižovania rizika výskytu asymetrických šokov ako aj nákladov spojených s členstvom v eurozóne.

Použitá literatúra:

1. BALDWIN, R. – WYPLOSZ, C. (2004): *The Economics of European Integration*. New York: McGraw Hill, 2004, s. 17.
2. DE GRAUWE, P. (2007): *The economics of Monetary Integration*. Oxford: Oxford University Press, 7th edition, 2007, s. 109-111.
3. FRANKEL, J.A., ROSE, A.K. (1998): *The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria*. In: *Economic Journal*, 1998, Vol. 108, s. 1009-1025.
4. HORVATH, J. – JONAS, J.: 1998: *Exchange Rate Regimes in the Transition Economies. Case Study of the Czech Republic 1990-1997*, ZEI Working Paper, Bonn, s. 61-66.

5. KENEN, P.B. (1969): The optimum currency area: An elastic view. In: Mundell, R.A., Swoboda, A.K. (eds.) *Monetary Problems of International Economy*. Chicago: University of Chicago Press, s. 20.
6. KRUGMAN, P. (1993): Lessons of Massachusetts for EMU. In: *Adjustment and Growth in European Monetary Union*. (Torres, G. and Giavazzi, F.) Cambridge: CUP, 1993, s. 241-261.
7. KUČEROVÁ, Z. (2005): Teorie optimální měnové oblasti a možnosti její aplikace na země střední a východní Evropy. *Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky*, 2005, č.3, s.141. ISBN 80-86729-18-4.
8. LACINA, L. A KOL. (2007): Měnová integrace. *Náklady a přínosy členství v měnové unii*, C.H.Beck Praha, str. 16-18, 105-110. ISBN 978-80-7179-560-5.
9. LENKO, M. (2006): Slovenský automobilový priemysel – hnačí motor slovenskej ekonomiky. In: *Trend – Korporátna stratégia a ekonomické analýzy* [Online]. Dostupné na internete: http://www.etrend.sk/docs/06doku/Automobilovy_priemysel_na_Slovensku.doc
10. MCKINNON, R. 1963. Optimum currency areas. In: *American Economic Review*, 1963, Vol. 53 (4), s. 717-725.
11. MUNDELL, R. A. (1961): A theory of optimum currency areas. In: *American Economic Review*, 1961, Vol. 51 (4), s. 657-665.
12. MUNDELL, R. A. (1968): International Trade and Factor Mobility. In: *The American Economic Review*, XLVII, No.3, (June 1957), pp. 321-335. (Repr. In: *Readings in International Economics*, (eds. R.E. Caves and H. G. Johnson). Chicago: Irwin (1967) and Mundell (1968).
13. National Bank of Slovakia (2001): *Open Questions on Monetary Integration*. Dostupné na internete: http://www.nbs.sk/_img/Documents/BIATEC/BIA02_02/monin.pdf
14. PETRÁŠ, M. (1999): Úvod do teorie optimálního měnového prostoru. In: *Politická ekonomie*, 1999, č. 6, s. 751-763.
15. Pre-Accession Economic Programme, The Czech Republic (2001). Dostupné na internete: <http://www.mfcr.cz/>
16. ROZMAHEL, P. (2006): Metodologické aspekty posuzování připravenosti kandidátských zemí pro vstup do eurozóny z pohledu teorie optimálních měnových oblastí. Brno: MZLU, 2006, s. 19.
17. Zavedení Eura v České Republice: Výkladový slovníček OCA. [Online]. [Citované 2012-08-18]. Dostupné na internete: http://www.zavedenieura.cz/cps/rde/xchg/euro/xsl/vyklad_slovník.html

Otázka protiraketovej obrany vo vzťahoch medzi NATO a Ruskou federáciou

Lukáš Holas

Abstrakt

Predmetom článku je stručná analýza otázky protiraketovej obrany v rámci vzťahov medzi NATO a Ruskou federáciou. Tento, v súčasnosti jeden z najaktuálnejších kontroverzných problémov vo vzťahoch medzi danými aktérmi je v prvej časti článku načrtnutý na teoretickej báze teórie hier a hry s nulovým súčtom. Druhá časť článku sa venuje historickej analýze skúmanej otázky, prostredníctvom ktorej v závere prichádzame s návrhmi riešenia súčasnej stagnácie v riešení tohto problému. Kľúčový význam v danom procese nachádzame predovšetkým v paralelách medzi protiraketovou obranou a riešením otázky vesmírnej spolupráce počas studenej vojny.

Kľúčové slová: Rusko, NATO, protiraketová obrana, vesmírna spolupráca, hra s nulovým súčtom.

Abstract

Aim of the paper is a brief analysis of the missile defense issue within the framework of relations between NATO and the Russian federation. This problem, currently one of the most actual and controversial aspect of relations between the two actors is outlined on a theoretical basis through the theory of games and zero-sum game in the first part of the paper. Second part is devoted to historical analysis of the examined issue, which enables us to come up with recommendations intended to overcome the stagnation in resolution of the problem in the conclusion. High significance in the course of this process is attached to parallels between the missile defense and solution of the issue of space cooperation during the Cold war era.

Key words: Russia, NATO, missile defense system, space cooperation, zero-sum game.

JEL Klasifikácia: F52

Úvod

Otázku protiraketovej obrany možno považovať za jeden z najvýznamnejších bodov agendy rusko-amerických vzťahov a neskôr i vzťahov Rusko – NATO premostujúcich

obdobie studenej vojny so súčasným postbipolárnym obdobím. Vezmúc do úvahy senzitivitu spolupráce vo vojensko-technologickej oblasti medzi Ruskom a USA respektíve NATO a relatívne krátke obdobie od pádu železnej opony na jednej strane a kvalitatívne zmeny v globálnom bezpečnostnom prostredí a nedokonalú predvídateľnosť raketového útoku na aktérov súčasných medzinárodných vzťahov na strane druhej, aktuálna komunikácia ohľadne tejto otázky sa nesie v znamení ako psychologického dedičstva studenej vojny, tak aj uvedomenia si nutnosti spolupráce v tejto oblasti. Vzhľadom na technologickú a finančnú podkapitalizovanosť európskych členov NATO vo vojensko-obrannej sfére v porovnaní s USA, protiraketová obrana sa neraz spomína výlučne v súvislosti s ambíciami a činnosťou Spojených štátov, čo je do určitej miery i pravdivé.

Uvedené skutočnosti vyústili niekoľkokrát do eskalácie vzťahov medzi Ruskou federáciou a USA/NATO, ktorej prejavmi sa stali odstúpenie Ruskej federácie od Zmluvy o konvenčných silách v Európe v roku 2007, odstúpenie USA od Zmluvy o obmedzení systému protiraketovej obrany (bežne označovanej ako ABM dohoda) v roku 2002 či hrozby umiestnenia raketových striel v Kaliningradskej oblasti v roku 2007 a 2011. Z aktuálneho stavu riešenia situácie preto nemôže mať ani jeden zo spomenutých subjektov žiadne úžitky a je tiež vytváraný tlak na sekuritizovanie takých bezpečnostných otázok v Európe, ktoré nepredstavujú reálnu a aktuálnu či latentnú bezpečnostnú hrozbu pre žiadneho z predmetných aktérov.

1 Teoretická báza otázky protiraketovej obrany

Prihliadajúc na obdobie, v ktorom sa protiraketová obrana dostala do agendy rusko-amerických/aliančných vzťahov možno za jej najvýznamnejšie teoretické východiská považovať neorealizmus a scientizmus reprezentovaný teóriami hier. Nakoľko sa však analýza realizmu a neorealizmu stala predmetom mnohých vedeckých prác, pre účely tohto príspevku sa zameriame na teórie hier, prostredníctvom ktorých možno pochopiť nie len motívy konania NATO a Ruskej federácie v minulosti, ale nachádzame v nich aj návod riešenia skúmanej otázky v budúcnosti.

Podstatou scientizmu ako pozitivistického teoretického prúdu dynamicky sa rozvíjajúceho najmä od 50. rokov minulého storočia bol predovšetkým spôsob výskumu medzinárodných vzťahov. Metodologicky bolo skúmanie scientizmu postavené na exaktných, kvantifikovateľných a objektívnych metódach prírodných vied. Jeho významnú zložku predstavujú teórie hier, ktoré možno rozdeliť na hru s nulovým súčtom a širšiu škálu hier

s nenulovým súčtom. Medzi hry s nenulovým súčtom pritom zaraďujeme i tzv. „väzňovu dilemu“, ktorá nachádza široké uplatnenie i v ekonomických vedách. Všetky spomenuté scientisticke metódy predpokladajú racionalitu subjektov. Ďalšími faktormi determinujúcimi možnosť využitia tej-ktorej teórie v praxi sú miera súladu záujmov a možnosť vzájomnej komunikácie resp. spolupráce medzi zúčastnenými aktérmi. Cieľom každej hry je pritom nájsť taký bod rovnováhy, v ktorom by ani jeden z aktérov nemal záujem o zmenu svojej stratégie bez toho, aby stratégiu zmenil aj druhý subjekt¹.

Hra s nulovým súčtom je aplikovateľná v takej situácii, keď majú zúčastnení aktéri protichodné záujmy, ktoré minimalizujú perspektívu vzájomnej dohody v záujme riešenia sporu. Akýkoľvek zisk jedného z nich by znamenal stratu pre toho druhého – vždy teda ide o win-lose riešenie. Hoci praktické uplatnenie hry s nulovým súčtom bolo badateľné najmä v ére studenej vojny, postbipolárne obdobie poskytuje tiež situácie, na ktoré možno nazerať optikou tejto hry. Za príklad nám môže slúžiť práve prístup predstaviteľov Ruskej federácie a NATO na skúmanú problematiku umiestnenia protiraketového štítu USA/NATO v Európe, ktorý je maticovým spôsobom vyjadrený v diagrame 1.

Obaja aktéri mali v procese rozhodovania dve možnosti: ustúpiť od svojej pozície a umožniť tak ďalšie rokovania alebo trvať na svojich argumentoch. Pokiaľ by jeden z nich ustúpil a druhý nie, viedlo by to z perspektívy ruskej verejnosti buď k dosiahnutiu národného záujmu alebo zlyhaniu štátu v presadzovaní svojich cieľov. Pri oboch z týchto dvoch možností by bol veľký prínos stratégie jedného aktéra vyvážený stratou druhého subjektu. V prípade neústupčivosti oboch subjektov by došlo k zhoršeniu bezpečnostného prostredia v Európe. Za optimálne riešenie preto považujeme alternatívu, keď USA/NATO aj Ruská federácia ustúpia resp. modifikujú svoje pôvodné pozície, čím sa nezhorší situácia v Európe a vzťahy medzi danými aktérmi zostanú pokojné. Daný bod je označovaný ako bod Nashovej rovnováhy.

V kontraste s hrou s nulovým súčtom, pri ktorej neexistuje prienik záujmov bezpečnostných aktérov, súbor hier s nenulovým súčtom takýto prienik predpokladá. V jeho dôsledku tak môže byť výsledkom interakcie subjektov nie len win-lose riešenie, ale aj win-win alternatíva.

¹ DRULÁK, P.: *Teorie mezinárodních vztahů*. 2003. s. 95

Diagram 1: Hra s nulovým súčtom

		Ruská Federácia	
		neustúpiť	ustúpiť
USA / NATO	neustúpiť	(0, 0)	(10, -10)
	ustúpiť	(-10, 10)	(-2, 2)

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Diagram 2: Koordinačná hra

		Ruská Federácia	
		terorizmus	regionálne konflikty
NATO	terorizmus	(10, 10)	(0, 0)
	regionálne konflikty	(0, 0)	(10, 10)

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Hry s nenulovým súčtom majú niekoľko podôb, napríklad koordinačnú hru, väzňovu dilemu, súboj pohlaví a pod. Aplikáciu týchto hier možno v dôsledku medzinárodného a globálneho charakteru mnohých bezpečnostných hrozieb pozorovať v 21. storočí častejšie ako pred rozpadom bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov.

Koordinačnú hru možno vysvetliť na hypotetickej situácii, kedy by mohli Ruská federácia a NATO v dôsledku externých faktorov možnosť eliminovať len jednu z dvoch hrozieb: terorizmus a regionálne konflikty. Maticovo je daná situácia zobrazená v diagrame 2. Ak by sa obaja rozhodli (či už závisle alebo nezávisle od seba) pre alokáciu prostriedkov na elimináciu rovnakej hrozby, prínosy pre Rusko aj NATO budú vysoké. Ak by sa rozhodli pre minimalizáciu rozdielnych hrozieb, ich nekoordinovaná činnosť by viedla k nízkej efektívnosti ich boja proti daným hrozbám. Tento model má teda dva body rovnováhy. Pokiaľ by zhoda v názore na minimalizáciu jednej hrozby prinášala obom aktérom nižší prínos ako ich jednota v ambícii eliminovať druhú hrozbu, hovoríme o „pravej koordinačnej hre“. Pri tejto hre, hoci má stále dva body rovnováhy, budú zúčastnené strany preferovať alternatívu s maximálnym úžitkom pre seba – teda pareto-optimálny bod. Prvok konfliktu môže do schémy koordinačnej hry vniesť rozdielna preferencia hrozieb u zúčastnených subjektov. Tento stav, vedúci k nerovnakým prínosom pre zaangażované strany, však môže byť vyriešený vzájomnou komunikáciou, nakoľko žiadny aktér nemá v kontexte svojej racionality záujem znížiť prínosy pre seba na nulovú úroveň (čo by nastalo, ak by sa zúčastnené subjekty nedohodli). Hra s nenulovým súčtom, založená na rôznych preferenciách, býva označovaná ako „súboj pohlaví“².

V neposlednom rade, významným rozšírením hier s nenulovým súčtom bolo vypracovanie „väzňovej dilemy“ v roku 1950 M. Floodom a M. Dresherom. Tradične býva

² DRULÁK, P.: Teorie mezinárodních vztahů. 2003. s. 98-99.

vysvetľovaná na príklade dvoch väzňov, ktorí sú individuálne vypočúvaní políciou kvôli nedostatku presvedčivých dôkazov proti nim. Dôležitým predpokladom je v tomto kontexte nemožnosť komunikácie medzi väzňami. Pokiaľ by jeden väzeň zradil druhého a druhý by svoju vinu odmietal, prvý väzeň bude prepustený, zatiaľ čo druhý dostane 10-ročný trest. Ak sa zradia obaja navzájom, obaja dostanú 5-ročný trest. V situácii, keď by obaja vinu odmietali, kvôli nedostatku dôkazov by boli zadržaní len na 6 mesiacov. Racionalita jednotlivca, sledujúca minimalizáciu vlastného trestu, by odporúčala druhého väzňa zradiť. Aplikácia individuálnej racionality u oboch väzňov by však viedla k stretu s kolektívnou racionalitou, a to vo forme zhoršenia situácie pre oboch. Podstata väzňovej dilemy teda spočíva v téze, že čo je najlepšie pre jednotlivca, nemusí byť výhodné pre spoločnosť.

Pri snahe o praktické premietnutie prípadnej aplikácie teórie hier na pozície Ruska a NATO pri riešení otázky protiraketovej obrany prichádzame k záveru, že hoci v súčasnosti prevláda využitie hry s nulovým súčtom viac či menej zo strany oboch aktérov, sú vytvorené priaznivé podmienky na aplikáciu koordinačnej hry typu „súboj pohlaví“. Nakoľko si totiž oba subjekty uvedomujú prítomnosť raketovej hrozby, neexistencia dohody o spoločnom protiraketovom štíte by sa odrazila na nulových (poprípade negatívnych) benefitoch pre obe strany. Súčasne však treba poukázať na skutočnosť, že v dôsledku agresívnej liberálno-demokratickej zahraničnej politiky USA z prelomu 20. a 21. storočia, ktorá mala negatívny dosah aj na vnímanie európskych členov Severoatlantickej aliancie a západnej civilizácie ako celku zo strany nezápadných subjektov medzinárodných vzťahov, by existencia spoločného systému protiraketovej obrany mohla priniesť vyšší úžitok členským štátom NATO ako Ruskej federácii. V podobnom duchu možno vidieť aj aplikáciu väzňovej dilemy v podmienkach rokovaní o predmetnej otázke. Neochota ustúpiť zo svojich pozícií kvôli tlaku verejnej mienky, pretrvávajúcemu zmýšľaniu z čias studenej vojny či prekážkam technického charakteru by v konečnom dôsledku nevedla k zlepšeniu situácie, ale, naopak, k naštreniu efektívnej a flexibilnej obranyschopnosti európskeho kontinentu. Na druhej strane, väčšia ústretovosť ku kompromisom z oboch strán by síce mala potenciál oslabiť politický kapitál čelných predstaviteľov Ruska aj NATO, z dlhodobého pohľadu by daný krok viedol k stabilizácii súčasnej situácie a možnosti zamerať sa na ďalšie moderné bezpečnostné hrozby.

2 Protiraketová obrana v historických súvislostiach

Hoci sa otázka protiraketovej obrany euroatlantickej oblasti dostala do širšieho povedomia až v priebehu posledných šiestich rokov, jej korene možno hľadať už na konci 60. rokov 20. storočia. Výsledky amerického výskumu predmetných technológií od konca druhej svetovej vojny sa prejavili vo výstavbe základní protiraketovej obrany v Severnej Dakote, USA v roku 1975. Výraznú kvalitatívnu zmenu priniesla Strategická obranná iniciatíva (SDI) prijatá bývalým prezidentom R. Reaganom v roku 1983, ktorá účel dovtedy využívanej obrany voči výlučne jadrovým medzikontinentálnym raketám rozšírila o obranu voči nejadrovým raketám, čím by bola zabezpečená komplexná protiraketová obrana. Je jasné, že protiraketový štít mal v tom čase pôsobiť ako ochrana voči vojenskému arzenálu ZSSR. Základným dokumentom upravujúcim z medzinárodnoprávneho hľadiska skúmanú problematiku sa stala ABM dohoda, ktorá bola podpísaná v roku 1972. Hoci v priebehu 30 rokov od jej podpísania dochádzalo k rôznym interpretáciám danej dohody najmä zo strany USA (napríklad v súvislosti so SDI), Spojené štáty aj ZSSR/Rusko boli jej článkami viazaní až do roku 2002, kedy USA od danej zmluvy odstúpilo.

Po páde bipolarity, spolu s rozširovaním jadrového klubu malo byť cieľom protiraketovej obrany eliminovať hrozby útoku balistickými raketami zo Severnej Kórei a Iránu. Obrana voči potenciálnej raketovej hrozbe zo Severnej Kórei bola vyriešená výstavbou interceptorov v Kalifornii a na Aljaške. S deklaroványm úmyslom zaistiť protiraketovú obranu teritória NATO boli v roku 2002 následne zahájené neformálne rozhovory medzi USA a stredoeurópskymi štátmi NATO, ktoré od roku 2007 mali formu oficiálnych rokovaní s Českou republikou a Poľskom. Na skutočnosť, že dané rokovania boli od počiatku kontroverzné, poukazuje nesúhlasný postoj nielen Ruskej federácie, ale aj Nemecka, Luxemburska, Nórska či sekretariátu NATO. Kým tradičným argumentom Moskvy je jej presvedčenie o namierení protiraketového štítu na Rusko a jej vylúčením z rokovaní o európskych bezpečnostných otázkach, spomenuté európske štáty Aliancie spolu s jej sekretariátom (v tom čase na čele s Jaap de Hoop Schefferom) kritizovali konanie Washingtonu ako jednostranné a obchádzajúce štruktúry NATO v otázke týkajúcej sa európskej bezpečnosti. Varovali tiež pred negatívnym dosahom takéhoto konania na kvalitu vzťahov s Ruskom, ktoré pravdepodobne v dôsledku jednostranne riešenej protiraketovej

obrany USA odstúpilo od Zmluvy o konvenčných ozbrojených silách v Európe³ a pohrozilo alokovaním jadrových zbraní na východnej hranici NATO. Spojené štáty túto kritiku nepriamo prijali, keď sa generál H. Obering z Agentúry raketovej obrany USA vyjadril, že USA považuje program obrany voči balistickým raketám za národný a v Poľsku a Českej republike chce vybudovať základne tohto druhu na základe bilaterálnych dohôd⁴. V tejto fáze vývoja otázky protiraketovej obrany teda možno daný program označiť nie za Aliančný, ale za jednostranný americký využívajúci vtedajšie postavenie USA ako hegemóna v medzinárodných vzťahoch.

S nástupom B. Obamu na prezidentský post v USA v roku 2009 sa situácia zásadne zmenila v dôsledku Obamovho rozhodnutia ukončiť kontroverzný projekt protiraketovej obrany G. W. Busha a presunúť interceptory na americké vojenské lode v Čiernom mori. Uvedomujúc si hrozbu útoku balistickou raketou sa protiraketová obrana stala navyše ústrednou témou stretnutia Rady NATO-Rusko počas konania summitu NATO v novembri roku 2010 v Lisabone. Prítomnosť vtedajšieho ruského prezidenta D. Medvedeva na danom rokovaní potvrdila význam, ktorý Ruská federácia prikladá tejto otázke. Napriek optimistickým záverom zo spomenutého summitu však dodnes nebol nájdený obojstranne prijateľný spôsob spolupráce skúmaných aktérov v danej otázke. Za hlavné prekážky úspechu možno pritom označiť požiadavku Ruskej federácie na poskytnutie právnych záruk od NATO, že protiraketový štít nebude namierený proti Rusku a ruský návrh týkajúci sa vybudovania spoločného interoperabilného sektorového systému protiraketovej obrany v Európe. Aliancia sa k obojm uvedeným otázkam stavia nesúhlasne. Zatiaľ čo poskytnutie právnych záruk odmieta v dôsledku hneď niekoľkých nižšie špecifikovaných príčin, idea jedného spoločného systému protiraketovej obrany naráža na ambíciu NATO vytvoriť systém dvoch vzájomne prepojených systémov⁵.

Napriek doterajšiemu neúspechu v rokovaníach je daná obrana označovaná odbornými kruhmi ako z krajín NATO, tak aj s ruskej školy medzinárodných vzťahov označovaná za

³ Slovo „pravdepodobne“ bolo využité úmyselne, nakoľko vo svojom oficiálnom dokumente neoznačuje Moskva protiraketovú obranu za dôvod odstúpenia od Zmluvy. Za oficiálne dôvody označuje neúčasť pobaltských krajín na Zmluve, prekročenie stanovených limitov zo strany NATO po rozšíreniach v rokoch 1999 a 2004, prekročenie dohodnutých limitov pre Bulharsko a Rumunsko v kontexte plánov výstavby vojenských základní USA a potrebu celkovej revízie tejto Zmluvy pre podmienky 21. storočia.

⁴ MEIER, O.: Europeans Split Over U.S. Missile Defense Plans. In *Arms Control Today*. 2007. Dostupné na internete: <http://www.armscontrol.org/print/2333>

⁵ Systém na ochranu nasadených jednotiek NATO a systém na ochranu populačných centier a teritórií.

možný prostriedok zblížovania Ruskej federácie a Severoatlantickej aliancie. J. Lindley-French z Holandskej kráľovskej vojenskej akadémie, S. Pifer z Brookings Institute, K. Ryan a S. Saradzhyan z Belferovho centra Harvardskej univerzity sú presvedčení o tom, že systém protiraketovej obrany je v súčasnosti kľúčovou otázkou a testom vzťahov medzi Ruskom a NATO. Poukazujú na skutočnosť, že absencia dohody a trvanie na svojich podmienkach bez ochoty z nich zľaviť v tejto oblasti nemôže byť v záujme ani jedného skúmaného aktéra, nakoľko daný stav naštrbuje európske bezpečnostné prostredie⁶. Vezmúc do úvahy neúspech v rokovaníach po stretnutí Rady NATO-Rusko v novembri roku 2010, ktorý sa naplno prejavil na jej ďalšom zasadnutí v júni roku 2011 vyjadrením A. F. Rasmussena, že „*NATO nemôže outsourcovať záväzky kolektívnej obrany, ktorými sú viazaní jeho členovia nečlenským štátom*“ a „*[V NATO] predpokladáme, že ani Rusko nie je pripravené vzdať sa časti svojej suverenity*“⁷, zostáva časť ruskej vedeckej obce k ďalšiemu vývoju tejto otázky skeptická. S. Karaganov považuje spoločnú európsku protiraketovú obranu za absurdný, nerealizovateľný projekt, ktorým USA a európske štáty umelo vytvárajú účel Aliancie a ktorý nemôže byť považovaný za spoločný, nakoľko systém protiraketovej obrany môže byť v dôsledku hospodárskej a dlhovej krízy v Európe a vojensko-technologickým rozdielom medzi Európou a USA vyvinutý, a teda aj kontrolovaný jedným subjektom. Navyše, odmietnutie Medvedevovho návrhu sektorovej protiraketovej obrany a absenciu konštruktívneho protinávrhu zo strany Aliancie vysvetľuje F. Lukyanov ako neochotu NATO prijať Ruskú federáciu ako aktívneho člena programu spoločnej protiraketovej obrany. Prihliadajúc na konštruktívny prístup Moskvy v tomto smere preto uzatvára svoj postoj presvedčením, že Aliancia nie je otvorená spolupráci s Ruskom v takej miere, ako deklaruje⁸.

Prihliadajúc na zhodu v chápaní šírenia a prípadného využitia strategických rakiet a zbraní ako bezpečnostných hrozieb v koncepčných dokumentoch oboch zúčastnených aktérov, prijímame tézu o význame otázky protiraketovej obrany vo vzťahoch medzi nimi.

⁶ Porovnaj: LINDLEY-FRENCH, J.: What Does Russia Want? In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/What-Does-Russia-Want-15238>, PIFER, S.: *NATO-Russia Missile Defense: Compromise is Possible*. 2012. Dostupné na internete: <http://www.brookings.edu/research/articles/2012/12/us-russia-nato-arms-pifer> a RYAN, K. – SARADZHIAN, S.: Vital Interdependence. In *Russia in Global Affairs*. 2012. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Vital-Interdependence-15579>

⁷ LUKYANOV, F.: Epilogue on Joint Missile Defense. In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/Epilogue-on-joint-missile-defense-15214>

⁸ Porovnaj: KARAGANOV, S.: An Iron Fist to Keep NATO Expansion at Bay. In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/pubcol/An-iron-fist-to-keep-NATO-expansion-at-bay-15130> a LUKYANOV, F.: Epilogue on Joint Missile Defense. In *Russia in Global Affairs*. 2011. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/Epilogue-on-joint-missile-defense-15214>

Pokiaľ vezmeme do úvahy i vážnosť, ktorú danému problému prikladajú politické elity NATO a Ruskej federácie, proces jeho riešenia by mal napriek doterajším nedostatočným úspechom pokračovať. Perspektívu nájdenia kompromisu vidia K. Ryan, S. Saradzhyan i S. Pifer. K. Ryan a S. Saradzhyan v tomto smere poukazujú na paralelu medzi v súčasnosti prejednávanej obranou proti balistickým raketám a vývojom spolupráce v oblasti vesmírneho výskumu medzi USA a ZSSR. Zdôrazňujú skutočnosť, že vesmírne technológie boli v čase ich vzniku v druhej polovici minulého storočia rovnako citlivou a technologicky náročnou otázkou ako protiraketová obrana v súčasnosti, s nedôverou v úmysly druhej strany a bez očakávania prehĺbenia vzájomnej spolupráce v danej oblasti. Súčasne dávajú daný stav do kontrastu s dnešnou situáciou vo výskume kozmu, ktorá je charakteristická úzkou personálnou, finančnou a technologickou spolupracou⁹. Prípad prekonania vzájomnej nedôvery vo vesmírnej spolupráci môže pritom indikovať kroky majúce potenciál prelomiť stagnáciu súčasných rokovaní o protiraketovej obrane v Európe. Za najdôležitejšie predpoklady progresu preto K. Ryan, S. Saradzhyan a S. Pifer označujú vytýčenie a harmonizáciu spoločných cieľov, vytvorenie respektíve reforma inštitúcií na oboch stranách s cieľom sflexibilniť komunikáciu, vytvorenie právneho rámca vzájomnej spolupráce, uvoľniť obmedzenia na zdieľanie technológií a v neposlednom rade záujem hospodárnej činnosti¹⁰.

V kontexte zblížovania pozícií ZSSR a USA v otázke vesmírnej spolupráce bolo významným krokom odbúravajúcim vysokú mieru vzájomnej nedôvery opustenie vlastných vesmírnych programov (program Apollo a plánovaný program Sloboda u USA a programy Soyuz a Mir u ZSSR/Ruska) a priklonenie sa k dosiahnutiu spoločného cieľa, ktorým bolo vybudovanie medzinárodnej vesmírnej stanice ISS. V prípade protiraketovej obrany sa v súčasnosti principiálny spor v otázke vytýčenia a harmonizácie cieľov obrany týka vymedzenia subjektu, proti ktorému má byť protiraketový štít zameraný. Kým Aliancia je presvedčená, že takouto hrozbou je jadrový program Iránu a odmieta ruské pochybnosti, že štít v Európe má za úlohu rozvrátiť rovnováhu strategických útočných síl medzi Ruskou federáciou a USA, Moskva nie je presvedčená, že Irán už predstavuje reálnu bezpečnostnú hrozbu pre Európu a USA a snahu o výstavbu protiraketových základní v súčasnej podobe

⁹ RYAN, K. – SARADZHYAN, S.: Vital Interdependence. In *Russia in Global Affairs*. 2012. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Vital-Interdependence-15579>

¹⁰ Porovnaj: RYAN, K. – SARADZHYAN, S.: Vital Interdependence. In *Russia in Global Affairs*. 2012. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Vital-Interdependence-15579> a PIFER, S.: *NATO-Russia Missile Defense: Compromise is Possible*. 2012. Dostupné na internete: <http://www.brookings.edu/research/articles/2012/12/us-russia-nato-arms-pifer>

považuje za nezlučiteľnú so svojimi národnými záujmami. Východisko z danej situácie možno hľadať vo všeobecnom vymedzení úlohy protiraketovej obrany Európy a Ruska, ktoré by sa vyhlo explicitnému výpočtu krajín, proti ktorým je obrana zameraná. Z hľadiska prevencie prípadného raketového útoku navyše nie je žiadúce čakať, kým sa konkrétny nepriateľ objaví. Vezmúc do úvahy potenciál nárastu počtu subjektov medzinárodných vzťahov disponujúcich technológiami na vypustenie balistických rakiet s nukleárnymi hlavicami, cieľom spoločnej protiraketovej obrany by mala byť ochrana teritória, obyvateľstva, infraštruktúry a majetku členských štátov NATO a Ruska pred raketovým útokom z území, ktoré je protiraketový štít schopný pokryť. Na základe spoločnej analýzy rizikových a potenciálne rizikových štátov by mohlo následne dôjsť k rozhodnutiu o presnom alokovaní radarov a interceptorov.

V záujme zefektívnenia komunikácie medzi oboma zúčastnenými aktérmi je tiež nutné pristúpiť k inicializácii vzniku novej platformy alebo k reforme existujúcich formátov (ako Rada NATO-Rusko), a to nielen v priamej komunikácii Ruska a NATO, ale aj v ich vnútorných štruktúrach. V súčasnosti totiž na jednej strane vystupuje Ruská federácia, u ktorej otázka protiraketovej obrany spadá pod pôsobnosť ministerstva obrany, avšak právomoc vystupovať v mene štátu má predovšetkým ministerstvo zahraničných vecí. Na druhej strane stojí NATO, ktoré sa predmetným problémom zaoberá hneď niekoľkými divíziami svojej civilnej a vojenskej štruktúry. V dôsledku neexistencie centier na oboch stranách špecializujúcich sa výlučne na otázku protiraketovej obrany z technického, taktického, politického a strategického hľadiska súčasne nie je pravdepodobné, že tempo komunikácie, a teda aj konkrétne riešenia budú nachádzané rýchlejšie. Obdobnú situáciu bolo pritom možné pozorovať i vo sfére vesmírnej spolupráce, keď až do roku 1992 neexistovala žiadna jednotná ruská inštitúcia, ktorá by bola kompetentná vystupovať ako partner americkej vesmírnej agentúry NASA.

Ďalším krokom k intenzifikácii komunikácie medzi USA a Ruskom v otázke výskumu vesmíru bolo podpísanie viacerých zmlúv a dohôd, ktoré upravovali zásady danej spolupráce. Za všetky spomeňme napríklad Americko-ruskú dohodu o vesmírnej spolupráci z júna 1992 či vytvorenie Režimu kontroly raketových technológií zo septembra 1992. Vytvorenie právneho rámca spolupráce Ruskej federácie a Severoatlantickej aliancie v otázke protiraketovej obrany by predstavovalo v tomto smere výrazný stimul, nakoľko by sa tým s vysokou pravdepodobnosťou zvýšila vzájomná dôvera oboch skúmaných subjektov. Tu však narážame na spomínanú požiadavku Moskvy z roku 2011 o poskytnutie právnej

garancie, že protiraketový štít nebude namierený voči Rusku, ktorú Aliancia odmietla. V uvedenom kontexe prichádza S. Pifer s dôvodmi, prečo takáto záruka nemusí byť potrebná a možná. V prvom rade spochybňuje ruské obavy z narušenia rovnováhy strategických zbraní po výstavbe protiraketového štítu v časovom horizonte najbližších dvoch dekád, keďže je presvedčený, že i optimistická predpoveď rastu počtu interceptorov Aliancie schopných eliminovať medzikontinentálne balistické rakety nemôže predstavovať hrozbu pre Rusko vezmúc do úvahy veľkosť jeho jadrového potenciálu. Okrem toho vyjadruje pochybnosti o perspektíve ratifikácie právne záväznej zmluvy na strane NATO v dôsledku nejednotnosti k danej otázke nielen v americkom kongrese, ale aj medzi európskymi členmi tohto zoskupenia¹¹. Príčinu odmietnutia poskytnutia právnych záruk možno nepriamo nájsť i názore P. Terema, ktorý tvrdí, že pre USA predstavujú ruské jadrové zbrane vážne nebezpečenstvo, nie však kvôli pravdepodobnosti úmyselného jadrového útoku, ale z dôvodu hrozby neautorizovaného alebo mylného útoku. Nedostatočne efektívny ruský systém včasného varovania môže podľa neho vyústiť do nesprávnej interpretácie účelu a trajektórie odpálenej rakety (ako príklad uvádza nórsku výskumnú raketu z roku 1995) a následnému odvjetnému neopodstatnenému jadrovému protiútokú¹². Je pochopiteľné, že poskytnutím právnej garancie Ruskej federácii by Aliancia prišla o možnosť prevencie a obrany proti nesprávne vyhodnotenému ruskému retorznému opatreniu. Východisko z danej situácie preto možno vidieť v časovo obmedzenej garančnej zmluve alebo v kombinácii právne nevymáhateľného politického záväzku štátov Aliancie, že protiraketový štít nebude namierený proti Rusku a prijatím iných dôveru prehlbujúcich aktivít. Aktivity daného charakteru možno pritom rozdeliť do dvoch navzájom sa prelínajúcich skupín. Do prvej skupiny by boli zaradené opatrenia zabezpečujúce transparentnosť plánov predmetnej obrany týkajúce sa testov a budúceho počtu interceptorov na oboch stranách, dislokácia navrhovaných základní NATO v pobaltských krajinách do strednej Európy pri zachovaní operačnej sféry protiraketových radarov na územie Európy a v neposlednom rade a v neposlednom rade i jednoznačné prehlásenie, že ak sa vývoj nukleárnych zbraní v rámci jadrového programu Iránu nepotvrdí, program výstavby základní bude odročený. Takto zaistená transparentnosť by dala Moskve priestor reagovať a prijímať recipročné opatrenia, pokiaľ by mala Aliancia v úmysle neúmerne zvyšovať svoje protiraketové spôsobilosti. Druhá kategória zahŕňa dôveru budujúce

¹¹ PIFER, S.: *NATO-Russia Missile Defense: Compromise is Possible*. 2012. Dostupné na internete: <http://www.brookings.edu/research/articles/2012/12/us-russia-nato-arms-pifer>

¹² TEREM, P.: *Jadrové zbrane, ich význam a vplyv na svetovú politiku*. 2008. s. 113.

aktivity vo forme výmeny skúseností ako pokračovanie v spoločných vojenských cvičeniach, spoločné vedecko-technologické centrá, zdieľanie dát či výmeny riadiacich pracovníkov.

Uvoľnenie obmedzení na zdieľanie technológií úzko súvisí s vyššie spomenutou kategóriou aktivít prehlbujúcich dôveru oboch skúmaných aktérov. V záujme dosiahnutia tohto cieľa by bolo nutné reformovať obmedzenia exportu technológií zo strany USA z čias studenej vojny, ktoré nedovoľovali vývoz daných artiklov do ZSSR. K. Ryan a S. Saradzhyan preto odporúčajú uzavrieť rokovania o Dohode o spolupráci v obrane pred balistickými raketami, ktoré boli Spojenými štátmi a Ruskom zahájené v roku 2009. Prostredníctvom tejto zmluvy umožňujúcej zdieľanie technologickej a poznatkovej bázy by sa podľa ich názoru dosiahla popri vyššej transparentnosti i vyššia konkurencieschopnosť a obranyschopnosť USA, Ruska a v konečnom dôsledku celého euroatlantického regiónu¹³. Konečným výsledkom a cieľom tohto procesu by mohla byť súčasná úroveň technologickej výmeny medzi Ruskou federáciou a USA, keď americké vesmírne rakety Atlas 5 využívajú ruské motory RD-180 alebo keď ruské plutónium je využité ako zdroj batérií amerického laboratória na výskum Marsu.

V neposlednom rade, zdieľanie výdavkov na vesmírny výskum bol tiež nezanedbateľným stimulom zblížovania Ruska a USA v tejto oblasti. Kým americká NASA nemala dostatočné finančné prostriedky na výstavbu rakiet vynášajúcich ľudí a materiál do vesmíru, Rusko tieto rakety malo, avšak potrebovalo externé zdroje na svoj vesmírny výskum. Značné úspory prinieslo i zdieľanie ruského know-how z výstavby orbitálnej stanice MIR pri konštrukcii stanice ISS. Z kvantitatívneho hľadiska K. Ryan a S. Saradzhyan, odvolávajúci sa na štúdie NASA, uvádzajú, že vďaka danej spolupráci dosiahli úspory pri vybudovaní ISS výšku 2 mld. USD a že rovnaká suma je ročne ušetrená od roku 2010, od kedy sa upustilo od využívania raketoplánov americkou NASA v prospech využívania ruských vesmírnych rakiet na dopravu ľudí a materiálu do vesmíru¹⁴. Podobné zdieľanie výdavkov na výstavbu systému protiraketovej obrany v súčasných podmienkach dlhovej a hospodárskej krízy v európskych členoch NATO, vysokého verejného dlhu v USA a kapitálovej podvyživenosti Ruskej federácie môže slúžiť ako ďalší stimul progresu rokovaní o predmetnom probléme. Vyšší objem vojensko-technologickú obchodnej výmeny načrtnutý

¹³ RYAN, K. – SARADZHYAN, S.: Vital Interdependence. In *Russia in Global Affairs*. 2012. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Vital-Interdependence-15579>

¹⁴ RYAN, K. – SARADZHYAN, S.: Vital Interdependence. In *Russia in Global Affairs*. 2012. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Vital-Interdependence-15579>

v predchádzajúcom odseku v kombinácii s očakávanými pozitívnymi účinkami vstupu Ruska do WTO na ruskú ekonomiku by mohol vyústiť do dosiahnutia vytýčeného cieľa pri vynaložení nižších nákladov.

Záver

Spoločný systém protiraketovej obrany NATO a Ruskej federácie je v súčasnosti jednou z kľúčových otázok vzťahov týchto aktérov. Nachádzajúc korene v období studenej vojny a jej teoreticko-geopolitických reáliách, čelní predstavitelia oboch aktérov sa na daný problém pozerajú zväčša optikou hry s nulovým súčtom.

Prihliadajúc na multidimenzionálnosť súčasnej bezpečnosti, na nutnosť zachovania nedeliteľnosti bezpečnosti nie len z teritoriálneho, ale aj sektorového hľadiska a zhodnotenie aktuálne pôsobiacich bezpečnostných hrozieb v najnovších koncepčných dokumentoch oboch subjektov (strategická koncepcia NATO z novembra roku 2010 a koncepcia zahraničnej politiky Ruskej federácie z februára roku 2013) však vo sfére protiraketovej obrany vzniká priestor na aplikáciu hry s nenulovým súčtom, konkrétne hry „súboj pohlaví“. Riešenie problematiky protiraketového štítu v Európe by sa tak mohlo stať jedným z nástrojov zblížovania premenlivých vzťahov medzi Ruskom a NATO. Za kľúčové považujeme v tomto procese päť faktorov: definovanie všeobecného teritoriálneho vymedzenia pôsobnosti protiraketového štítu (nie implicitne proti vybranému štátu), prijatie právne nevymáhateľného politického záväzku Aliancie, že štít nebude namierený proti Rusku, transparentnosť a dôveru zaisťujúce aktivity, akceptovateľné zdieľanie vojensko-výskumnej základne a ekonomizácia činnosti. Pretrvanie B. Obamu na poste amerického prezidenta a opätovné zvolenie V. Putina za ruského prezidenta vo voľbách v roku 2012 za prekážku daného procesu nepovažujeme.

Dôležitým predpokladom úspešného riešenia skúmanej otázky je však prítomnosť liberalistického prostredia vo vzťahoch medzi zúčastnenými aktérmi. Pri pohľade na časový rámec väčšiny krokov a opatrení, ktorými bola intenzifikovaná vesmírna spolupráca medzi USA a ZSSR/Ruskom (rok 1992), totiž zisťujeme, že liberalistické prostredie a prozápadná zahraničnopolitická orientácia Ruskej federácie sa výrazným dielom podpísali pod akceleráciu daných procesov. Charakter súčasného bezpečnostného prostredia preto môže byť hlavným stimulátorom, ale aj hlavným limitom zlepšenia situácie ako v otázke protiraketovej obrany, tak aj vo vzťahoch medzi Severoatlantickou alianciou a Ruskou federáciou ako takých.

Použitá literatúra:

1. DRULÁK, P. (2003): Teorie mezinárodních vztahů. Praha : Portál, 2003. 220 s. ISBN 80-7178-725-6.
2. CHUGURYAN, S. (2012): Priority zahraničnej politiky Ruskej federácie po nástupe Vladimíra Putina do prezidentského úradu. In Zborník príspevkov z 13. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2012 – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky [CD-ROM]. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. ISBN 978-80-225-3559-5. s. 217-224.
3. KARAGANOV, S. (2011): An Iron Fist to Keep NATO Expansion at Bay. In Rossiiskaya Gazeta [online]. 20. januára 2011. [cit. 20.11.2012]. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/pubcol/An-iron-fist-to-keep-NATO-expansion-at-bay-15130>
4. LINDLEY- FRENCH, J. (2011): What Does Russia Want? In Russia in Global Affairs [online]. 2011, roč. 10, č. 2, ISSN 1810-6574. [cit. 14.11.2012]. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/What-Does-Russia-Want-15238>
5. LUKYANOV, F. (2011): Epilogue on Joint Missile Defense. In RIA Novosti [online]. 9. júna 2011. [cit. 14.11.2012]. Dostupné na internete: <http://en.rian.ru/columnists/20110609/164527191.html>
6. PIFER, S. (2012): NATO-Russia Missile Defense: Compromise is Possible [online]. Washington : Brookings Institution, 2012. [cit. 15.1.2013]. Dostupné na internete: <http://www.brookings.edu/research/articles/2012/12/us-russia-nato-arms-pifer>
7. MEIER, O. (2007): Europeans Split Over U.S. Missile Defense Plans. In Arms Control Today. 2007, roč. 37, č. 3. ISSN 0196-125X. [cit. 10.1.2013]. Dostupné na internete: <http://www.armscontrol.org/print/2333>
8. RYAN, K. – SARADZHYAN, S. (2012): Vital Interdependence. In Russia in Global Affairs [online]. 2012, roč. 11, č. 2, ISSN 1810-6574. [cit. 11.11.2012]. Dostupné na internete: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Vital-Interdependence-15579>
9. TEREM, P. (2008): Jadrové zbrane, ich význam a vplyv na svetovú politiku. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2008. ISBN 978-80-8083-531-6, 290 s.

Historický vývoj hospodárskej diplomacie

Mykhaylo Kunychka

Abstrakt

V tomto článku sa autor snaží poukázať na historické formovanie ekonomickej dimenzie diplomacie. V súvislosti s touto dimenziou sa rozoberajú jednotlivé historické obdobia a udalosti, ktoré viac alebo menej ovplyvnili rozvoj takého fenoménu ako hospodárska diplomacia. Osobitná pozornosť sa venuje antickému Grécku, talianskym mestským štátom, námorným veľmociam v období kolonizácie a iným štátom, ktoré vniesli svoje systémové metódy nielen do konvenčnej, ale aj do hospodárskej diplomacie. Pozornosť si vyžaduje taktiež obchodná diplomacia, ktorá v minulosti predstavovala nerozvinutú a neúplnú podobu hospodárskej diplomacie.

Kľúčové slová: Medzinárodné hospodárske vzťahy, hospodárska diplomacia, historické obdobia.

Abstract

In this article author tries to point out the historical formation of the economic dimension of diplomacy. In the context of this effort there are discussed various historical periods and events which more or less influenced the development of such phenomenon as commercial diplomacy. Special attention is allocated to the ancient Greece, the Italian city states, the maritime powers of colonial period and other states which brought its methods not only to the system of classical diplomacy but also to the commercial diplomacy. Attention is also assigned to the trade diplomacy, which in the past had presented the undeveloped and incomplete form of commercial diplomacy.

Key words: International economic relations, commercial diplomacy, historical periods.

JEL Klasifikácia: F50, F59

Úvod

V poslednom období sa hospodárska diplomacia stala definitívne jednou z najdôležitejších súčastí zahraničnej politiky každej krajiny na svete. Pre ekonomicky vyspelé štáty sa hospodárska diplomacia stala efektívnym nástrojom na zvýšenie svojho bohatstva, udržanie dosiahnutej úrovni rozvoja, a pre rozvojové štáty sa stala prostriedkom na zlepšenie svojho ekonomického stavu.

Ekonomický prvok v diplomatickej a zahraničnopolitickej činnosti štátu však nie je novým javom, ktorý sa objavil na konci 20. storočia resp. na začiatku 21. storočia. Všetky globálne skúsenosti v oblasti medzinárodných vzťahov sú skúsenosťami ochrany a podpory ekonomických záujmov v súvislosti s komplexnou ochranou národných záujmov každého člena svetového spoločenstva. Historické korene takéhoto druhu medzinárodnej činnosti siahajú až do starovekých čias a vývoj vzájomných vzťahov ekonomiky a zahraničnej politiky stále smeruje dopredu, čo vedie k väčšej komplikácii a prepájaniu v rámci jednotlivých historických období. Zmienky o prvých obchodno-ekonomických vzťahoch medzinárodného charakteru môžeme sledovať ešte v Starom zákone a obchodná dohoda medzi Šalamúnom a Chíramom sa považuje za dôležitý diplomatický dokument starovekého sveta.¹

Známy anglicky diplomat Sir H. Nicolson vo svojej klasickej práci „Diplomacia“ popisuje vysielanie obchodných misií z Atén do Sparty. Tieto politicko-ekonomické vzťahy medzi dvoma mestskými štátmi môžeme nesporne nazvať prvými prejavmi „obchodnej diplomacie“, ktorá sa na začiatku 20. storočia transformovala v hospodársku diplomáciu. V priebehu druhej polovice 20. storočia sa hospodárska činnosť prejavovala vo viacerých ekonomických odvetviach, okrem obchodu s tovarmi a službami vznikli aj menové a investičné vzťahy. V dôsledku tohto vývoja nadobudla ekonomická dimenzia diplomacie právo nazývať sa hospodárskou diplomáciou. Na začiatku rozvoja obchodno-ekonomických vzťahov medzi štátmi sa hospodárska diplomacia prejavovala vo forme obchodnej diplomacie a obchod s tovarom predstavoval hlavnú časť medzinárodných ekonomických vzťahov. Ciele zahraničnej politiky štátov, ktoré boli relatívne závislé na obchode či námorníctve, mali komerčný a obchodný charakter. Tieto ciele predpokladali zaistenie bezpečných a dostupných ciest pre obchodníkov, dostupnosť trhov a slobodu uzatvárania obchodných zmlúv. V minulosti totiž patrili zahraničné záležitosti k prejavom vysokej vyspelosti hospodárskej politiky, ale obsahovali aj obchodné dohody, rôzne druhy koncesíí, dohody o ochrane osôb a pod. S pomocou týchto prostriedkov sa *„vytvárali preferenčné ekonomické zóny alebo sa využívali na zavedenie rôznych ekonomických opatrení pre dosiahnutie svojich politických cieľov“*.²

Cieľom tohto článku je poukázať na historické formovanie hospodárskej diplomacie,

¹ HUMEŇUK, B.I. (2007): *Diplomatčn služba: pravove rehuluvanna*. s. 169.

² CARRON DE LA CARRIÈRE, G. (2003): *Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek*. s. 17.

ktorá v súčasnosti láka stále viac a viac uznávaných odborníkov a diplomatov. Ambíciou autora je taktiež vymedzenie obdobia, v priebehu ktorého prešla ekonomická dimenzia diplomacie určitými zmenami a transformáciami, až kým sa z nej nevytvorila hospodárska diplomacia v takej podobe, v akej ju poznáme dnes.

1 Krátke vymedzenie pojmu „hospodárska diplomacia“

Pre lepšie porozumenie obsahu hospodárskej diplomacie je potrebné vymedziť jej postavenie v rámci celkovej klasickej diplomacie štátu. Podľa významného slovenského diplomata J. Králika ekonomická dimenzia diplomacie bola „*od praveku až po súčasnosť vždy inherentnou, a preto aj kontinuálnou súčasťou diplomacie*“.³ V súčasnosti sa samotná hospodárska diplomacia stala neoddeliteľnou súčasťou klasickej diplomacie štátu, i keď klasická diplomacia sa zaoberá otázkami zahraničnej politiky, zatiaľ čo poslaním hospodárskej diplomacie je dohliadať nad zahranično-ekonomickými záležitosťami štátu. Jedným zo znakov, ktorý odlišuje hospodársku diplomáciu je jej snaha dosiahnuť ekonomickú výhodu prostredníctvom uplatňovania akýchkoľvek prostriedkov. V priebehu storočí medzi „hospodárskou“⁴ a klasickou diplomáciou existoval vzájomný vzťah, v ktorom klasická diplomacia podporovala jej ekonomickú dimenziu, pričom tento vzťah bol a je platný aj naopak.

Ak hovoríme o pojme „*hospodárska diplomacia*“, môžeme uviesť napríklad definíciu ruského odborníka A.E. Lichačova, ktorý pod týmto fenoménom rozumie „*spoločnú činnosť štátu, občianskych a podnikateľských združení pri realizácii národných hospodárskych záujmov vo svetovom ekonomickom systéme, používajúc pritom nástroje tradičnej a modernej diplomacie, komplex domácich zahranično-ekonomických orgánov, regionálne a multilaterálne inštitúcie, ktorých cieľom je zvýšenie medzinárodnej konkurencieschopnosti štátu*“.⁵ Je nutné však poznamenať, že nie vždy sa hospodárska diplomacia vyskytovala v takej podobe, v akej je uvedená v predchádzajúcej definícii. Súčasťou klasickej diplomacie štátu bola najskôr obchodná diplomacia, ktorá sa zameriavala výhradne na obchodnú

³ KRÁLIK, J. (2003): *Letokruhy diplomacie*. 2003. s. 392.

⁴ Autor uvádza slovo „hospodárska“ v úvodzovkách vzhľadom na to, že pojem „*hospodárska diplomacia*“ sa začal používať len od 60.-70. rokov 20. storočia a v minulosti hospodárska diplomacia bola jednoducho obchodnou diplomáciou.

⁵ DEGTEREV, D.A. (2008): Mikro- i Makroekonomičeskaja diplomatija: teorija i praktika. In: *Zbornik naučných trudov po itogam NIR 2007 goda*. Dostupné na Interneti: <<http://www.mgimo.ru/files/34666/34666.pdf>> s.1.

politiku, pričom obchodná politika definuje podmienky prístupu tovarov a služieb na domáce trhy štátov a zabezpečuje prístup domácich tovarov a služieb na zahraničné trhy. Preto ju môžeme považovať len ako súčasť súčasnej hospodárskej diplomacie. Je potrebné taktiež povedať, že obchodná diplomacia bola prechodným bodom v procese formovania hospodárskej diplomacie. Napríklad G. Carron de la Carrier vo svojom významnom diele „Hospodárska diplomacia: diplomat a trh“ tvrdí, že „v minulosti bola hospodárska diplomacia jednoducho ekvivalentom obchodnej diplomacie“⁶, pričom donedávna bol obchod s tovarom hlavnou súčasťou medzinárodných ekonomických vzťahov, v ktorých ciele zahraničnej politiky jednotlivých štátov predstavovali najmä komerčné ciele, čo bolo dôsledkom závislosti týchto štátov na obchode a námorníctve. V minulosti zohrávala obchodná diplomacia taktiež dôležitú úlohu aj pri reprezentácii záujmov štátu v zahraničí.

Môžeme taktiež uviesť definíciu slovenského odborníka na hospodársku diplomáciu L. Tótha, ktorý popisuje hospodársku diplomáciu z pohľadu diplomatických orgánov štátu, kde je prítomný štátny prvok. Podľa L. Tótha hospodárska diplomacia predstavuje „špecifický druh činnosti orgánov štátu pre medzinárodné hospodárske styky a ich predstaviteľov pri zastupovaní štátu voči zahraničiu, vykonávaná v rámci celkovej diplomacie štátu za účelom realizácie a zámerov zahranično-hospodárskej politiky štátu prostredníctvom rokování a iných legitímnych prostriedkov“⁷. Vychádzajúc z tejto definície môžeme povedať, že jej autor kladie dôraz na hospodársku špecializáciu vnútroštátnych (Ministerstvo zahraničných vecí a obdobné ministerstvá) a zahraničných orgánov štátu (obchodno-ekonomické oddelenia, ekonomické oddelenia, obchodné oddelenia v rámci zastupiteľského úradu príslušného štátu v zahraničí), ktoré riadia zahranično-ekonomické vzťahy. Vzhľadom na precíznosť a detailnosť danej definície a jej rozsiahle používanie v kruhoch odborníkov bude autor dodržiavať jej obsah v nasledujúcich kapitolách článku.

1 Ekonomická dimenzia diplomacie v období staroveku

So vznikom prvých štátnych útvarov v období staroveku sa začínajú prejavovať obchodné a ekonomické vzťahy, kde svoje miesto postupne zastáva nielen klasická diplomacia, ale aj jej ekonomická dimenzia. Napríklad historický vývoj obchodno-ekonomických vzťahov a zrodenie hlavných prvkov hospodárskej diplomacie môžeme

6 Carron de la Carrière, G. (2003): *Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek*. s. 17.

7 Tóth, L. – Horváthová, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. s. 17.

sledovať už v období vzniku a ďalšieho vývoja sumerských mestských štátov, ktoré sa stali základom sociálno-ekonomického vývoja v oblasti tzv. úrodného polmesiaca.⁸ Vznik týchto štátnych útvarov bol podmienený najmä potrebou riadiť a organizovať nielen vnútornú hospodársku činnosť, ale aj obchodnú činnosť, nehovoriac už o potrebe ochrany svojho územia pred nepriateľom. Boli to predovšetkým staroorientálne štáty, v ktorých prevládal despotizmus, a ktoré založili základy medzinárodných diplomatických vzťahov. Je potrebné taktiež spomenúť, že všetka moc v týchto štátoch pochádzala od panovníka, ktorý disponoval neobmedzenými právomocami a niekedy bol považovaný za boha alebo poloboha, čo definitívne ovplyvnilo charakter vtedajších medzinárodných vzťahov a diplomacie. V tomto období sa vyskytujú aj rôzne dokumenty v podobe bilaterálnych dohôd, ktoré zahŕňajú nielen politický, vojenský, ale aj obchodný a ekonomický obsah. Bilaterálne dohody tohto obdobia obsahovali vo svojich jednotlivých častiach určité tresty a záruky ekonomického charakteru, ktoré mali postihnúť každého, kto poruší zmluvu. Najvýznamnejšou formou trestu bolo zavedenie sankcií, ktoré spočívali v uplatnení peňažných alebo územných strát. Tieto zmluvy s ekonomickým charakterom potvrdzujú skutočnosť, že ešte v období staroveku sa začínajú vytvárať určité prvky hospodárskej diplomacie.

Iným faktorom ovplyvňujúcim ekonomickú dimenziu diplomacie v období staroveku bola obchodná činnosť. Obchod zohrával dôležitú úlohu predovšetkým pri šírení ekonomického, politického a kultúrneho záujmu jednotlivých štátnych útvarov. Ako príklad môžeme uviesť vysielanie kupcov, ktorí vykonávali úlohu špiónov a informovali svojho vládcu o bohatstve regiónu, s ktorým obchodovali. Preslávenými obchodníkmi a moreplavcami v období staroveku boli Feničania, ktorí založili významné obchodné centrá ako Kartágo (rok 814 p.n.l.) a Tyros. Územie Fenície malo výhodnú geografickú polohu v strede obchodných ciest a spájalo Blízky východ s Egyptom, Malou Áziou, Afrikou a Arábiou. Starovekí Feničania mali vynikajúce schopnosti v presadzovaní obchodno-ekonomických záujmov a pre dosiahnutie diplomatických cieľov predovšetkým používali ekonomické a obchodne aktivity (nie vojenskú silu), čo je dôležitým faktorom pre vývoj hospodárskej diplomacie.⁹

Viacero odborníkov, vrátane anglického diplomata H. Nicolsona, považujú za kolísku

⁸ Geografická oblasť, kde v staroveku vzniklo prvé poľnohospodárstvo a prvé vyspelé kultúry. Toto územie zahŕňovalo Mezopotámiu, severnú Arábiu, Levant, Južnú Anatóliu a Egypt.

⁹ ŠTOURÁČOVÁ, J. A KOL. (2012): *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*. s. 90.

diplomacie už staroveké Grécko, pretože práve v tejto krajine sa v 5. storočí p. n. l. sformovali zárodky diplomatickej metódy a systému medzinárodných vzťahov. V tomto období boli vytvorené špeciálne inštitúcie, ktoré zodpovedali za plnenie rôznych funkcií a úloh v oblasti politických a ekonomických vzťahov. Jednou z najvýznamnejších inštitúcií antického sveta v oblasti medzinárodných vzťahov bol konzul alebo tzv. *proxenes*. Grécky *proxenes* bol príslušníkom toho mestského štátu, v ktorom mal zastupovať záujmy vysielajúceho mestského štátu. Konzul (*proxenes*) mal na starosti nielen politické záležitosti a prípravu diplomatických rokovaní, ale aj podporoval obchodníkov v ich činnosti.¹⁰ Je potrebné taktiež spomenúť aj gréckych poslov (tzv. *presbeis*, *angelos*), ktorých vysielali grécke mestské štáty na rokovania v oblasti obchodu a uzatvárania obchodných dohôd.¹¹

Súhrnne možno povedať, že obdobie staroveku znamenalo predovšetkým zrodenie a počiatočný vývoj prvých prvkov hospodárskej diplomacie. Starovek ponechal súčasnej diplomacie rozvinutý systém medzinárodných vzťahov, hlavne zásady únie. Veľkým prínosom tohto obdobia pre súčasnosť sa stali základy niektorých inštitúcií pre medzinárodné politické a ekonomické styky a politicko-právny rámec pre fungovanie medzinárodných vzťahov. Tak sumerské staroorientálne štáty, ako aj grécke mestské štáty prispeli k formovaniu hospodárskej diplomacie, ktorá sa vtedy prejavovala v neúplnej a nezrelej podobe.

3 Ekonomická dimenzia diplomacie v období stredoveku

V roku 476 n.l. dochádza k zániku Západorímskej ríše a z hľadiska klasickej a ekonomickej diplomacie sa v období stredoveku vytvárajú dva pramene zahraničnej politiky, ktoré zahŕňajú politiku vzniknutých západoeurópskych štátov (talianske mestské štáty, členské štáty obchodného spolku Hanza a pod.) a Východorímskej ríše. Byzantska ríša¹² aj naďalej pokračovala v používaní pôvodných rímskych prístupov a metód zahraničnej politiky v oblasti presadzovania ekonomických záujmov (bez použitia vojenskej sily). Veľký význam v tomto období mali obchodné misie, ale aj samotné misijné činnosti. Takouto činnosťou bola napríklad christianizácia, ktorá plnila nielen náboženský, politický, či iný druh záujmu, ale aj ekonomický záujem. Táto politika bola veľmi účinná a vplyv Byzantskej ríše

¹⁰ NICOLSON, H. (1962): *Diplomatičeskoe iskustvo*. s. 39.

¹¹ PAJTINKA, E. (2007): Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí. In: *Medzinárodní vzťahy*. s. 56.

¹² Práve byzantské imperátory prvými v dejinách ľudstva vytvorili vládny úrad pre riadenie zahraničnými záležitosťami a prípravu diplomatov.

sa rozšíril do Veľkomoravskej ríše, Balkánu a Kyjevskej Rusi. Situácia sa zmenila, až keď Východorímskej ríše začal hroziť útok zo strany nomádskych kmeňov Turkov a Byzantský cisár bol nútený požiadať o vojenskú pomoc západoeurópske štáty. V tomto období začínajú krížové výpravy, ktoré prinášajú nové zmeny do „hospodárskej“ diplomacie a politiky stredoveku. Obdobie štátov, ktoré sa vytvorili v dôsledku križiackych výprav je charakteristické zásadnými zmenami v politicko-ekonomickej oblasti, v šírení nových komodít, náraste obchodnej výmeny medzi štátnymi útvarmi, v uplatnení diplomatických aktivít zameraných na šírenie politického a ekonomického vplyvu na jednotlivých aktérov. V súvislosti so šírením vplyvu, môžeme spomenúť napríklad Benátsku republiku. Bol to taliansky mestský štát a jeden z najúspešnejších útvarov stredoveku v presadzovaní svojich politicko-ekonomických záujmov. Ako príklad možno uviesť úspešný pokus presadiť záujmy Benátskej republiky útokom na Konštantínopol, čím sa Benátky stali najsilnejším štátnym útvarom stredomorského regiónu. V 13. storočí už v Benátskej republike existovala a úspešne fungovala klasická a „hospodárska“ diplomacia riadená benátskou *signoriou*, ktorá disponovala charakterom informačného systému. Tento systém fungoval spôsobom vysielania diplomatických zástupcov do zahraničia, ktorí vykonávali nielen reprezentatívnu úlohu, ale aj informovali o aktuálnom politickom, ekonomickom a sociálnom stave v prijímajúcom štáte (podobne funkcie v súčasnosti vykonáva zastupiteľský úrad jednotlivých štátov v zahraničí). Po návrate do svojho domovského štátu museli benátski diplomati odovzdať súhrnnú správu *signorie*, v ktorej boli uvedené silné a slabé strany prijímajúceho štátu, politické a ekonomické udalosti, postavenie záujmových skupín na dvore panovníka a pod. Tieto informácie sa nasledovne ukladali a následne využívali v politických, či ekonomických rozhodnutiach Benátok voči jednotlivým štátom.¹³ Je potrebné taktiež povedať, že *signoria* disponovala niektorými funkciami súčasného vnútroštátneho orgánu pre medzinárodné vzťahy, ktorým je Ministerstvo zahraničných vecí alebo obdobné ministerstvo s podobnými funkciami.

V tomto období okrem politických vzťahov a zodpovedajúcich im dohôd existovali aj obchodné zmluvy (*acte d'entrecours*), ktoré obsahovali všetky podrobné podmienky pre obchod medzi dotknutými stranami. Príkladom takéhoto dokumentu je zmluva medzi Anglickom a Florenciou z roku 1490, podľa ktorej Anglicko poskytovalo Florencii právo monopolistickej distribúcie vlny na území Talianska, a Florencia musela povoliť Angličanom

¹³ ŠTOURAČOVÁ, J. A KOL. (2012): Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě. s. 92.

zriadiť korporáciu v Pise s vlastným konzulom. Riešenie obchodných sporov medzi týmito stranami spadalo pod kompetenciu zmiešaného súdu, ktorého členmi boli konzul a *podesta*¹⁴. Nevyhnutnosť vytvorenia obdobných arbitrážnych orgánov bola podmienená najmä existenciou mnohých nedostatkov v medzinárodnom obchode. Na riešenie problémov a elimináciu nedorozumení v medzinárodnom obchode bol vytvorený napríklad benátsky „Námorný konzulát“ a „Tabula Almaphitana“, ktorá obsahovala právne normy potrebné na riešenie námorných obchodných sporov.¹⁵ Jedným z najvýznamnejších príkladov riešenia problémov v medzinárodnom obchode stredoveku bolo vytvorenie obchodného spolku Hanza¹⁶. Bol to spolok veľkého počtu nemeckých miest pre obchod so zahraničím, ktoré mali svoje obchodné a diplomatické kontakty v Rusku alebo v Stredozemí. Hlavnou úlohou tohto spolku bola ochrana obchodnej činnosti a kupcov členských mestských štátov od vlády feudálov a útokov pirátov.¹⁷

Obdobie stredoveku prispelo nielen k rozvoju medzinárodného obchodu medzi štátmi, ale prinieslo aj viacero zmien v obchodnej diplomacii, ktorú môžeme považovať za predchodkyňu súčasnej hospodárskej diplomacie.

4 Ekonomická dimenzia diplomacie v období kolonizácie

Hlavnou udalosťou z hľadiska rozvoja politicko-ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie v 15. storočí sa považuje objavovanie nových zámorských území. Snaha o objavenie nových území mala veľa ekonomických, politických a sociálnych príčin. V kontexte objavenia a privlastnenia nových území vznikol napätý spor medzi Portugalskom a Španielskom. Podstatou tohto sporu bola otázka: „ktorý štát a kam ma posielat' svoje lode pre obsadenie nového teritória?“ K vyriešeniu napätej situácie došlo v roku 1494 v španielskom meste Tordesillas, v ktorom bola podpísaná zmluva o rozdelení sveta medzi dvoma v tej dobe najsilnejšími námornými veľmocami. Rokovaniu v meste Tordesillas predchádzalo prijatie v roku 1493 (rok po objavení Ameriky Krištofom Kolumbom) rozhodnutie pápeža Alexandra VI rozdeliť všetky územia mimo kontinentálnej Európy medzi Španielsko a Portugalsko demarkačnou čiarou, ktorá prechádzala jedným z poludníkov.

¹⁴ Podesta – hlava výkonnej a súdnej moci v republikách Talianska v 12.-16. storočiach.

¹⁵ NICOLSON, H. (1962): *Diplomaticke iskusstvo*. s. 64.

¹⁶ Spolok Hanza vznikol v 13. storočí a ovládal Severne a Baltické mori pokiaľ ne zanikol v 17. storočia, keď bol potlačený rozvojom holandských a anglických obchodníkov.

¹⁷ RYBINA, E.A. (2009): *Novgorod i Hanza*. s. 61.

Španielsku boli udelené všetky územia na západ a Portugalsku na východ od tejto čiary.¹⁸ Z hľadiska hospodárskej diplomacie bol dôležitý druhý bod tejto zmluvy, ktorý znie: „*Bolo rozhodnuté, že žiadna z oboch strán nevyšle v budúcnosti do druhej časti lode, nebude v nej objavovať krajiny a nebude tam nijakým spôsobom obchodovať, kupovať otrokov či dobývať nejaké územia. Keby sa však malo stať, že lode španielskych panovníkov objavia ostrovy alebo územia v oblasti vymedzenej popisovanou čiarou portugalskému kráľovi a jeho dedičom, španielske panovníci mu ich musia odovzdať (a naopak)*“.¹⁹ Tento bod vymedzoval oblasti politického a ekonomického vplyvu oboch námorných veľmocí do budúcnosti. V priebehu obdobia zámorských objavov boli prijaté aj iné dohody, ktoré vymedzovali oblasť vplyvu námorných veľmocí. Bola to napríklad Zaragózska dohoda o rozdelení vplyvu na Ďalekom Východe z roku 1529 medzi Španielskom a Portugalskom, Dohoda o rozdelení Bornea medzi Angličanmi a Holanďanmi v roku 1891 a pod.²⁰

Španielsko, majúc najsilnejšie postavenie v námorníctve v 16. storočí, mohlo obchodovať so svojimi zámorskými územiami, čo nebolo povolené cudzím štátom. V prípade, že niekedy došlo k porušeniu uzavretých dohôd, tak obvinený štát musel byť prísne potrestaný. S nástupom nového storočia význam a ekonomické postavenie Španielska pokleslo a začali vznikať iné námorné veľmoci ako Anglicko, Holandsko, Francúzsko. V tomto období sa začali formulovať snahy a ciele námorných veľmocí, ktorými boli najmä presadenie svojich politicko-ekonomických záujmov, čo sa stalo dôvodom vzniku napätých vzťahov a vojnových konfliktov. Dôsledkom súperenia námorných veľmocí bol vznik rôznych obchodných spoločností, ktorým prislúchalo právo obchodovať a kolonizovať územia mimo Európskeho kontinentu. Najvýznamnejšími obchodnými spoločnosťami boli Východoindická²¹ a Západoindická spoločnosť, spoločnosť Hudsonovho zálivu, Rusko-americká spoločnosť. Tieto obchodné spoločnosti boli prejavom prepojenia štátneho a súkromného kapitálu, pričom niektoré štáty sledovali svoje politické a ekonomické ciele a preto podporovali a podieľali sa na vzniku a rozvoji týchto spoločností.²²

Spolu s objavovaním nových území a rozvojom medzikontinentálneho obchodu sa začalo rozvíjať pirátstvo a nelegálny obchod, následkom čoho vznikla potreba ochrany námorných obchodníkov. Spočiatku na ich ochranu sa používala najmä vojenská sila. Neskôr

¹⁸ DUBININ, J.V. (2009): *Masterstvo peregovorov*. s. 74.

¹⁹ VESELÝ, Z. (2007): *Dějiny mezinárodních vztahů*. s. 109.

²⁰ CARRON DE LA CARRIÈRE, G. (2003): *Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek*. s. 24.

²¹ POŁAK, G.B. – MARKOVA, A.N. (1997): *Vsemirnaja istorija*. s. 96.

²² ŠTOURAČOVÁ, J. A KOL. (2012): *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*. s. 94.

došlo k urgentnej aktivizácii diplomatickej činnosti a založeniu konzulátov v tranzitných prístavoch. Konzulárne zastupiteľstvá boli zavedené za účelom protekcie obchodných záujmov jednotlivých štátov. Na začiatku bol konzul obchodníkom, ktorého poveroval štát alebo obchodná spoločnosť pre predstavenie ekonomických záujmov, ale v priebehu určitého času začal konzul vykonávať čisto diplomatické funkcie.²³ Dohody, ktoré sa uzatvárali v tranzitných prístavoch predpokladali vyjednávanie dôležitých podmienok ako sloboda pohybu, obchodovania, založenie konzulárnych úradov alebo veľvyslanectiev, výnimky z lokálnej jurisdikcie. Prvá dohoda takéhoto druhu bola podpísaná sultánom Egypta a uplatňovala sa len na prístav Alexandria. Len v období panovania Karla IX v roku 1569 práva na obchod kresťanských kupcov boli uznané Selimom II, ktoré platili na území celej Osmanskej ríše. V dôsledku každého predĺženia termínu fungovania obchodných konvencií získavalo Francúzsko od Osmanskej ríše určité obchodné ústupky, ako napríklad: všeobecné zníženie dovozných ciel, zavedenie doložky najvyšších výhod a odstránenie dane, ktorú museli platiť všetci obchodníci pôsobiaci v Konštantínopole. Takéto ústupky fungovali aj pre iné mocnosti európskeho kontinentu (Anglicko, Španielsko, Holandsko a pod.) a boli zrušené až na začiatku 20. storočia.

Jedným z najvýznamnejších prejavov „hospodárskej“ diplomacie 17. storočia sa považuje vydanie navigačných aktov²⁴ Anglickom v roku 1651, ktoré mali zabrániť holandskej obchodnej konkurencii v námorníctve. Tento dokument, z pohľadu merkantilistických myšlienok, mal ochrániť anglickú produkciu, obchodníkov a ekonomické záujmy pred konkurenčným tlakom holandských námorných obchodníkov. Veľký prínos pre rozvoj prvkov hospodárskej diplomacie vo Francúzsku v období vládnutia kráľa Ľudovíta XIV urobil minister financií, priemyslu, obchodu a kolónií Jean-Baptiste Colbert, ktorý zaviedol do hospodárskej politiky základné princípy merkantilizmu, a taktiež začal rozvíjať obchodnú diplomáciu, prostredníctvom ktorej získaval nové prostriedky pre štátny rozpočet Francúzska.²⁵ Boli to hlavne opatrenia uskutočnené na ochranu vlastnej výroby, zákaz vývozu surovín, podporu vývozu hotových výrobkov, budovanie manufaktúr

²³ CARRON DE LA CARRIÈRE, G. (2003): *Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek*. s. 17.

²⁴ Navigačné akty boli vydané z cieľom rozvíjať anglickú obchodnú flotilu a zničiť námornú hegemoniu Holandska. Navigačné akty stanovili, že produkty z Ázie, Afriky a Ameriky sa môžu dovážať do Veľkej Británie iba na lodiach, ktoré sú vo vlastníctve Angličanov a ich personál sa musí skladať z najmenej troch štvrtín členov personálu lodi.

²⁵ ZONOVA, T.V. (2005): *Ekonomičeskaja diplomatija*. In: *External economic relations*. Dostupné na internete: <<http://www.mgimo.ru/files/34240/34240.pdf>>. s. 54.

a akumuláciu drahých kovov v štáte, čo zvýšilo ekonomické a politické postavenia Francúzska na európskej scéne na prelome 17. a 18. storočia.²⁶

Druhá polovica 18. storočia bola poznamenaná rôznymi konfliktami a vojnami, ktoré zanechali značný vplyv aj v oblasti hospodárskej diplomacie. Na začiatku tohto storočia sa uskutočnili zmeny v Španielsku, kde sa začal boj o dedičstvo medzi Francúzskom a Habsburgovcami. V tomto napätom období začali španielski obchodníci čeliť konkurenčným tlakom zo strany Veľkej Británie v oblasti obchodu s otrokmi, a Angličanom sa podarilo získať i prístup do španielskych kolónií. V súvislosti s týmto konfliktom je nutné sa zmieniť o zmluve, ktorá bola uzavretá v roku 1713 medzi Veľkou Britániou (a spojeneckými štátmi) a Francúzskom v holandskom meste Utrecht a ukončila vojnu ohľadom španielskeho dedičstva. Z pohľadu medzinárodných ekonomických vzťahov je dôležitý článok VI. tejto dohody, ktorého ustanovenia môžeme chápať ako vtedajšiu podobu súčasného voľného trhu.²⁷ Takýto obsah dohody mal veľký význam pre ekonomicko-politické vzťahy medzi koloniálnymi mocnosťami tohto obdobia.²⁸ Veľký význam z pohľadu rozdelenia obchodných záujmov mala taktiež Parížska dohoda z roku 1763, ktorá ukončila sedemročnú vojnu medzi Anglickom a Francúzskom, pričom Francúzsko stratilo svoje územia v Kanade a Západnej Indii.²⁹

Celkovo môžeme povedať, že obdobie objavovania nových zámorských území a rozvoj medzikontinentálneho obchodu a ekonomických vzťahov pozitívne vplývalo na vznik a vývoj nových funkcií a nástrojov „hospodárskej“ diplomacie, ktorá v tomto období disponovala obchodným a komerčným charakterom. Vznik stálych diplomatických a obchodných zastupiteľstiev európskych mocností v zahraničí ovplyvnil nielen rozvoj politických vzťahov, ale najmä rozkvet obchodnej činnosti vďaka ekonomickej dimenzii diplomacie.

5 Ekonomická dimenzia diplomacie v 19. storočí

Udalosti, ktoré sa datujú ku koncu 18. storočia, ako začiatok veľkej francúzskej buržoáznej revolúcie (obdobie rokov 1789-1799) a pokračovanie národnooslobodzovacieho procesu v Strednej a Južnej Amerike, zanechali svoje charakteristické črty aj vo vývoji

²⁶ LIPKOVÁ, L. A KOL. (2006): *Medzinárodne hospodárske vzťahy*. s. 33-38.

²⁷ VESELÝ, Z. (2007): *Dějiny mezinárodních vztahů*. s. 113.

²⁸ ŠTOURAČOVÁ, J. A KOL. (2012): *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*. s. 95.

²⁹ CARRON DE LA CARRIÈRE, G. (2003): *Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek*. s. 24.

politicko-ekonomických vzťahov v 19. storočí. Na začiatku tohto storočia sa objavil nezvyklý jav pre hospodársku diplomaciu, ktorý potláčal rozvoj ekonomických a obchodných vzťahov medzi štátmi Európy. Bolo to zavedenie I systému kontinentálnej blokády francúzskym imperátorom Napoleonom, ktorý slúžil ako efektívny prostriedok ekonomického nátlaku na Veľkú Britániu. Podstata tohto systému bola zahrnutá do Berlínskeho programu Napoleona v roku 1806 a predpokladala ustanovenie kontroly po celom pobreží Francúzskej ríše a zákaz viesť obchodné a poštové vzťahy s Veľkou Britániou. Blokáda sa uplatňovala najmä na závislé a podradené územia Francúzska. Každý Angličan, nachádzajúci sa na Francúzskom území, bol považovaný za vojnového zajatca a tovar, ktorý patril britským príslušníkom, bol skonfiškovaný. Lodiam smerujúcim z Anglicka alebo jej kolónií sa nepovoľovalo zastavovať vo francúzskych prístavoch pod hrozbou konfiškácie.³⁰ Takýmto spôsobom systém kontinentálnej blokády jasne vyjadroval politicko-ekonomické záujmy francúzskeho štátu, ktorý mal absolútnu politickú a vojenskú prevahu na európskom kontinente na začiatku 19. storočia.

Dôležitou udalosťou pre nárast politicko-ekonomického postavenia a vývoj „hospodárskej“ diplomacie Veľkej Británie v 19. storočí bolo národnooslobodzovacie hnutie v štátoch Latinskej Ameriky. Anglicko „*finančne a vojensky napomáhalo odstrániť nadvládu Španielska nad týmto kontinentom*“.³¹ Veľká Británie v období rokov 1824-1825 vďaka dobre pripraveného plánu, ktorý spočíval vo finančnej podpore a uznaní nových latinskoamerických štátov, získala veľkú obchodnú a ekonomickú prevahu nad Španielskom, ktorá pretrvala až do začiatku prvej svetovej vojny. Druhá polovica 19. storočia je taktiež poznamenaná viacerými vojenskými intervenciami a konfliktami v štátoch Latinskej Ameriky. Jedným z takýchto prípadov je aj kolektívna intervencia Francúzska, Veľkej Británie a Španielska do Mexika v roku 1861, kde spojená koalícia útočníkov bola podporovaná konzervatívnymi Mexičanmi v boji proti liberálnej vláde, ktorá neuznávala dlhy predošlého vedenia.³² Skutočným dôvodom intervencie sa však stala snaha interventov, a najmä Veľkej Británie, získať nové politické a ekonomické pozície v Mexiku. Významnú úlohu vo vytvorení zahraničnej politiky Spojených štátov voči Latinskej Amerike hrala americká spoločnosť United Fruit Company. Táto spoločnosť vo veľkej miere ovplyvňovala

³⁰ PONOMAREV, M.V. (2000): Novaja i novejšaja istorija stran Evropy i Ameriki. s. 272-273.

³¹ ŠTOURAČOVÁ, J. A KOL. (2012): Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě. s. 96.

³² ALPEROVIČ, M.S. – SEOZKIN, L.J. (1991): Istorija Latinskoj Ameriki. s. 239-240.

ekonomické a politické záležitosti v Strednej Amerike.³³

Osobitnú pozornosť treba venovať obdobiu ópiových vojen. V dôsledku získania ekonomickej moci nad Čínou v období 40.-60. rokov 19. storočia zo strany Veľkej Británie, sa začali uplatňovať rôzne ekonomické a obchodné preferencie a ústupky, ako napríklad bezcolný dovoz tovaru. Obchodníkom kresťanského pôvodu sa poskytovalo povolenie na dočasný a trvalý pobyt, povolenie na uskutočnenie obchodnej činnosti, sloboda pohybu. Západným mocnostiam sa podarilo vydobíť si nízku sadzbu cla, ktorá predstavovala približne 5% pre Čínu a Japonsko, 3% pre Siam. Napríklad v Číne fungovala colná sprava pod riadením anglických úradníkov, a bolo vyjednané povolenie na trvalé fungovanie diplomatických zastupiteľských úradov, ktoré predstavovali nielen britského panovníka v prijímajúcom štáte, ale aj ochraňovali práva svojich príslušníkov pri rôznych záležitostiach, vrátane ekonomických. S rozvojom diplomatických stykov medzi Veľkou Britániou a Čínou sa problémy, ktoré sa v minulosti riešili vojenskou silou, začali vyjednávať s pomocou diplomatických zástupcov, čo významne ovplyvnilo ďalší rozvoj klasickej a „hospodárskej“ diplomacie.³⁴

Začiatkom druhej polovice 19. storočia, po rozdelení kolónii medzi svetovými veľmocami, sa nadobudnutie nových a rozšírenie starých koloniálnych území stáva príliš náročnou a nákladnou aktivitou. V dôsledku tohto vývoja sa proces získania kolónii začína nahrádzať procesom získania *oblastí vplyvu* a „hospodárska“ diplomacia sa začína zaoberať problematikou koncesií na výskum a prenájom území. Zahraniční predstavitelia spolu s podnikateľmi začínajú spoluprácu v oblasti získania práv na ťažbu surovínových zdrojov, komerčných ústupkov, obchodných zmlúv. Napríklad, významnými koncesiami na uskutočnenia rozsiahlych verejných prác bola výstavba Suezského a Panamského prieplavu. V tom istom období sa uskutočňovalo aj rýchle získanie politického vplyvu s pomocou výstavby železničného spojenia, ako napríklad Džibuti - Addis Abeba, ktoré bolo financované s pomocou francúzskeho kapitálu. Nemenej dôležitým projektom bola aj výstavba železničného spojenia medzi Konštantínopolom a Bagdadom, pričom koncesiu na tento projekt chceli získať také európske mocnosti ako Rusko, Francúzsko a Veľká Británia. Z hľadiska politického a ekonomického záujmu, dohoda na výstavbu tohto spojenia bola veľmi výhodná a predpokladala, že zúčastňujúca sa spoločnosť získa právo na bezcolný dovoz

³³ ŠTOURAČOVÁ, J. A KOL. (2012): Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě. s. 96-97.

³⁴ CARRON DE LA CARRIÈRE, G. (2003): *Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek*. s. 19-21.

potrebných zariadení a právo na výskum nálezisk nerastných zdrojov, ktoré budú umiestnené na teritóriu pätnástich kilometrov z oboch strán železničného spojenia.³⁵

Ďalšou charakteristickou črtou v medzinárodných vzťahoch bola prisťahovalecká otázka v období 60.-80. rokov 19. storočia. V tomto období rozsiahla migrácia zasiahla nielen určité osoby a skupiny jednotlivcov, ale aj celé obce a dediny. Vtedajšie mocnosti určitým spôsobom podporovali svojich občanov na novom území a snažili sa zorganizovať homogénne skupiny, aby sa prisťahovalci nerozdeľovali a rozvíjali si svoj materinský jazyk a kultúru. Niektoré veľmoci tohto obdobia, ako napríklad cisárske Nemecko, vysielalo učiteľov a zriaďovalo pobočky národných bank, ktoré napomáhali udržiavať kontakt s domovskou vládou. Prisťahovalci si vytvárali skupiny, ktoré sa skladali najmä z príslušníkov jedného štátu a mali spoločný jazyk a kultúrne zvyklosti. Tieto skupiny potom slúžili ako podpora pre prenikanie ekonomických a politických záujmov svojho materského štátu do cieľových krajín. Migranti často zastávali významné vládne pozície v cieľovom štáte a využívali sa domovskou vládou pre ovplyvňovanie rozhodnutí vo vnútri tohto štátu. Významnú úlohu v ochrane a propagácii politických a ekonomických záujmov hrali takzvaní dočasní migranti, ktorými boli najmä obchodní zástupcovia vplyvných spoločností. Títo reprezentanti sa vysielali do zahraničia na určitú dobu s cieľom podporovať obchodné vzťahy medzi cieľovou krajinou a domovským štátom.³⁶ V cieľových štátoch sa postupne začali vytvárať zastupiteľské úrady pre uplatňovanie hospodárskych záujmov veľmocí tohto obdobia. Tieto inštitúcie sa stali centrom pre rozvoj vzájomných vzťahov medzi domovskou vládou a cieľovým štátom, jeho súkromnými spoločnosťami, oblastnými organizáciami a združeniami.

Na konci 19. a začiatkom 20. storočia sa začínajú rozvíjať prvé geopolitické ciele vtedajších mocností, ktoré prinášajú nové koncepcie a výzvy pre politickú a hospodársku diplomaciu. Jedným z najvýznamnejších amerických geopolitikov tohto obdobia bol Alfréd Mahan, ktorý sa snažil poukázať na úspechy Veľkej Británie v získaní námornej dominancie. A. Mahan považoval obsadenie strategických bodov na mori za nevyhnutnosť potrebnú pre ochranu politických a ekonomických záujmov štátu a chcel využiť britské skúsenosti v prospech Spojených štátov. Podľa A. Mahana získali Spojené štáty spolu s nárastom moci v námorníctve aj ekonomickú silu.

³⁵ CARRON DE LA CARRIÈRE, G. (2003): *Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek*. s. 30.

³⁶ ŠTOURÁČOVÁ, J. A KOL. (2012): *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*. s. 97.

V období klasickej diplomacie 19. storočia komerčné a ekonomické záležitosti boli súčasťou kompetencie ministerstiev zahraničných vecí jednotlivých štátov, avšak v diplomatických kruhoch sa považovali za sekundárne a nevýznamné. V roku 1850 počas reformy zahraničnopolitického rezortu Sardínskoho kráľovstva bolo vytvorené komerčné a konzulárne oddelenie, a v roku 1861 bol prijatý tento systém Ministerstvom zahraničných vecí zjednoteného Talianska. Podobné zmeny boli uplatnené aj v zahraničnopolitických inštitúciách iných európskych štátov, ako napríklad vo Veľkej Británii, kde bola vytvorená funkcia komerčného atašé na pôde diplomatickej misie najprv v Paríži (v roku 1880) a potom neskôr aj v Berlíne a Konštantínopole.³⁷

6 Formovanie hospodárskej diplomacie v 20. storočí

Rad faktorov, ako rozvoj dopravy a priemyslu, nárast konkurenčného tlaku na trhoch a boj o surovinové zdroje, zmenili názor zahraničnopolitického vedenia rozvinutých krajín na ekonomické otázky v systéme medzinárodných vzťahov. Diplomati a politická elita štátov začali čeliť narastajúcemu tlaku zo strany obchodníkov a vlastníkov veľkokapitálu, ktorí vyžadovali efektívnejšiu spoluprácu v otázkach získavania nových trhov, sfér vplyvu, obchodných výhod, exportných dohôd, ochrany investícií, štátnej podpory v prípade konkurenčných tlakov a nárastu vývozu tovarov a služieb do zahraničia. Na začiatku 20. storočia sa začína zužovať vzťah medzi politickými a ekonomickými otázkami a nastáva proces „ekonomizácie“ a „komercializácie“ klasickej diplomacie³⁸, taktiež rastie potreba v inštitucionálnych reformách zahraničnopolitickej činnosti, ktorá by mohla zaručiť efektívny výsledok. Preto v niektorých vyspelých štátoch došlo k určitým zmenám v štruktúre zahranično-politických orgánov jednotlivých štátov, ktoré museli vytvoriť väčší priestor pre vykonanie úloh vtedajšej hospodárskej diplomacie. Napríklad, predstavitelia veľkokapitálu v Nemecku začali kritizovať rezort medzinárodných vecí s cieľom poukázať na jeho nedostatočnú ochranu záujmov a efektívnosť v rámci zabezpečenia odbytových trhov pre nemeckú produkciu. Preto v roku 1920 na pôde Ministerstva zahraničných vecí Nemecka boli zriadené nové nezávislé oddelenia pre zahraničný obchod, hospodársku politiku, surovinové zdroje. V rámci veľvyslanectiev boli zavedené funkcie obchodných, finančných atašé a atašé

³⁷ ZONOVA, T.V. (2005): *Ekonomičeskaja diplomatija*.

Dostupné na internete: <<http://www.mgimo.ru/files/34240/34240.pdf>> s. 56.

³⁸ TÓTH, L. – HORVÁTHOVÁ, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. 2006. s. 21.

pre poľnohospodárstvo. Podobnými zmenami prešlo aj francúzske Ministerstvo zahraničných vecí, ktorému boli stanovené úlohy získavať nové odbytové a investičné trhy. V zahraničnom rezorte Francúzska sa zaviedli funkcie technických radcov pre obchodné, finančné a právnické záležitosti. Pod kompetenciu technických radcov spadala príprava obchodných dohôd, udržiavanie nepretržitého kontaktu so zahraničnými úradmi, vypracovávanie analýz zahraničnej politiky prijímajúcich štátov a pod. Hlavnou úlohou ekonomických radcov bolo rozvíjať a podporovať činnosť francúzskych priemyselných a finančných združení v zahraničí. Začali sa vysielat' kompetentní atašé, ktorí pod vedením vedúceho misie museli študovať hospodárske záležitosti a podporovať činnosť obchodných komôr a iných spoločenských združení.³⁹

V dôsledku odolávania značnému konkurenčnému tlaku zo strany svojich susedov (Francúzska a Nemecka) úrad Veľkej Británie v roku 1916 na čele s ministrom financií vyhlásil, že je pripravený poskytnúť potrebnú podporu v oblasti rozvoja zahraničného obchodu Anglicka a preto bolo vytvorené oddelenie pre obchod v rámci Ministerstva zahraničných vecí. Podobnými administratívnymi reformami v oblasti zahraničnej politiky prešli aj Spojené štáty americké, kde v roku 1914 bolo Ministerstvu obchodu a práci poskytnuté právo vysielat' obchodných atašé do zahraničia za účelom vykonania zodpovedajúcich funkcií na pôde diplomatických misií.

V roku 1924 Kongres Spojených štátov prijal Akt Rogersa (The Rogers Act, Foreign Service Act), v súlade s ktorým diplomatická a konzulárna služba bola zjednotená v jednu zahraničnú službu. Táto služba zodpovedala Ministerstvu zahraničných vecí a mala zabezpečiť viac efektívnu diplomatickú podporu zahraničnej ekonomickej expanzie Spojených štátov.⁴⁰ V dôsledku nárastu konkurenčného tlaku na svetovom trhu, predstavitelia veľkého kapitálu žiadali komplexnú a efektívnu podporu zo strany svojich vlád, ktoré predstavovali hospodársku špičku na začiatku 20. storočia. Takýmto spôsobom sa začínali vytvárať špeciálne orgány pre zahranično-ekonomické záležitosti a formoval sa systém riadenia hospodárskou diplomaciou.

V období medzi dvoma svetovými vojnami vzrástla prostredníctvom vytvorenia Spoločnosti národov úloha multilaterálnej diplomacie, a európske štáty sa začali viacej zaoberať multilaterálnymi obchodnými dohodami. Rozvoj multilaterálnej diplomacie

³⁹ ORNATSKY, I.A. (1980): *Ekonomičeskaja diplomatija*. 1980. s. 9-10.

⁴⁰ ORNATSKY, I.A. (1980): *Ekonomičeskaja diplomatija*. s. 11.

pozitívne vplýval na hospodársku diplomáciu tohto obdobia. Právne normy a medzinárodné mechanizmy, ktoré boli súčasťou medzinárodných dohôd, vytvorili pevný základ pre ďalší vývoj hospodárskej diplomacie.⁴¹

Dôležitým historickým obdobím pre vývoj hospodárskej diplomacie môžeme považovať obdobie po druhej svetovej vojne, keď prudký rozvoj multilateralizmu sa dotkol aj zahranično-ekonomických vzťahov. V tomto období môžeme sledovať vznik významných medzivládnych ekonomických organizácií, ako Všeobecná dohoda o clách a obchode (GATT) a Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). S formovaním týchto organizácií sa začína rozvíjať aj multilaterálna hospodárska diplomacia, ktorá z hľadiska svojho charakteru sa zameriavala najmä na vytváranie priaznivých legislatívnych podmienok pre rozvoj zahranično-ekonomických vzťahov prostredníctvom uzatvárania multilaterálnych medzinárodných dohôd. Pozitívnym výsledkom uzatvárania týchto dohôd sa stalo uplatňovanie liberalizácie obchodu a odstránenie obchodných prekážok, čo viedlo k nárastu objemu medzinárodného obchodu. Tieto opatrenia nasledovne viedli k rozširovaniu obsahu funkcií hospodárskej diplomacie, a konkrétne k podpore exportnej činnosti jednotlivých štátov.⁴²

V druhej polovici 20. storočia hospodárska diplomacia sa rozšírila o novú oblasť činnosti, a to najmä o rozvoj investičných vzťahov, v dôsledku čoho vznikla nová funkcia hospodárskej diplomacie a to podpora investícií. Podstatou tejto funkcie sa stala najmä podpora prílevu priamych zahraničných investícií z prijímajúceho štátu do domovskej krajiny. Z pohľadu presadzovania zahranično-ekonomických záujmov má podpora investičnej činnosti priaznivý pozitívny účinok na stav hospodárstva v štáte, pretože podporuje rast zamestnanosti, spoluprácu v oblasti vedy a techniky ako aj samotný hospodársky rast.⁴³

Podľa niektorých odborníkov nadobudla hospodárska diplomacia približne v 60. – 70. rokoch 20. storočia súčasnú podobu, pričom začína rásť aj jej význam v rámci celkovej diplomacie štátu. V tomto období význam hospodárskej diplomacie rastie nielen v bilaterálnych vzťahoch, ale rozširuje sa aj na multilaterálne vzťahy. Postupne dochádza k diskusiám a ďalšiemu riešeniu medzinárodných ekonomických otázok na pôde medzinárodných organizácií a fór. Dohody rôzneho ekonomického charakteru sa začínajú

⁴¹ Zonova, T.V. (2005): *Ekonomičeskaja diplomatija*.

Dostupné na internete: <<http://www.mgimo.ru/files/34240/34240.pdf>> s. 57.

⁴² Pajtinka, E. (2007): *Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí*. s. 55.

⁴³ Kostecki, M. – Naray, O.: *Commercial Diplomacy and International Business*. 2007 s. 8

viac prejavovať v multilaterálnej forme, ale dôležitým faktorom je aj to, že okrem obchodných dohôd sa viac začínajú vyskytovať aj finančné a menové dohody.

S postupným rozvojom hospodárskej diplomacie sa menili jej cieľové oblasti a rozsah prostriedkov, pričom tiež môžeme povedať, že 20. storočie prinieslo určité zmeny v rozsahu jej činnosti. Prístup na svetový trh je aj dnes veľmi potrebným, ale v súčasnosti tento prístup nie je závislý len na námornej bezpečnosti alebo na prístupe k jednotlivým trhom iných štátov, ale aj na schopnosti poskytovať skutočnú slobodu výmeny tovarov a služieb (ako administratívne kontroly trhu, dodržiavanie pravidiel hospodárskej súťaže, právne riešenie konfliktov a pod.).

Záver

Súhrnne treba povedať, že problematikou ekonomickej dimenzie diplomacie sa odborníci zaoberajú už celé desaťročia. Vznik a nasledujúci vývoj hospodárskej diplomacie ako oficiálnej činnosti štátu prešiel postupnou zmenou historických období, ktoré zanechali svoj určitý vplyv na rozvoji tohto druhu diplomacie. Na rozdiel od klasickej diplomacie vznikla hospodárska diplomacia neskôr, hoci existovala už aj v staroveku, ale prejavovala sa len v značne nerozvinutej a neúplnej podobe. O hospodárskej diplomacii ako takej môžeme hovoriť až od druhej polovice 20. storočia (približne od 60.-70. rokov).⁴⁴

Celý proces formovania hospodárskej diplomacie môžeme rozdeliť do niekoľkých období, vrátane staroveku, stredoveku, obdobia kolonizácie a taktiež súčasných dejín. V priebehu týchto historických období hospodárska diplomacia prešla rôznymi zmenami v jej funkciách a nástrojoch, pričom svoju podstatu si ponechala. Hospodárska diplomacia od staroveku až po koniec 19. a začiatok 20. storočia sa prejavovala v podobe obchodnej diplomacie, ktorá zodpovedala za ochranu obchodných záujmov jednotlivých štátov, avšak v dôsledku nárastu globalizačných procesov a rozširovania medzinárodných ekonomických vzťahov o nové oblasti (investičné, finančné, a menové vzťahy) sa obchodná diplomacia postupne začala transformovať v hospodársku diplomaciu, ktorá dnes zahŕňa nielen podporu obchodnej činnosti, ale aj podporu investícií. V súčasnosti hospodárska diplomacia predstavuje nielen záujmy ekonomických subjektov v zahraničí, ale aj celkovú ekonomickú politiku štátu vo vzťahu k iným krajinám, a to tak na bilaterálnej, ako aj na multilaterálnej úrovni.

⁴⁴ TÓTH, L. – HORVÁTHOVÁ, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. 2006. s. 19.

Použitá literatúra

1. ALPEROVIČ, M.S. – SLOZKIN, L.J. 1991. Istorija Latinskoj Ameriki. 2. vyd. Moskva: Vysšaja škola, 1991. 286 s. ISBN 5-06-002003-7.
2. CARRON de la CARRIÈRE, G. 2003. Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek. Moskva: ROSSPEN, 2003. 296 s. ISBN 5-8243-0425-4.
3. DUBININ, J.V. 2009. Masterstvo peregovorov. 3. vyd. Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 2009. 304 s. ISBN 978-5-7133-1342-5.
4. HUMEŇUK, B.I. 2007. Dyplomatčna služba: pravove rehuluvanna. Kyjev: Lybid', 2007. 224 s. ISBN 978-966-06-0442-1.
5. KOSTECKI, M. – NARAY, O. (2007): Commercial Diplomacy and International Business. The Hague: Netherlands Institute of International Relations „Clingendael“, 2007. 42 s. ISSN1569-2981.
6. KRÁLIK, J. 2003. Letokruhy diplomacie. Bratislava: Iura Edition, 2003. 522 s. ISBN 80-89047-51-3.
7. LIPKOVÁ, L. a kol. 2006. Medzinárodne hospodárske vzťahy. Bratislava: SPRINT, 2006. 414 s. ISBN 80-89085-55-5.
8. NICOLSON, H. 1962. Diplomaticeskoe iskustvo. Moskva: IMO, 1962. 121 s.
9. ORNATSKY, I.A. 1980. Ekonomičeskaja diplomatija. Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 1980. 272 s.
10. PAJTINKA, E. (2007): Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí. In: Mezinárodní vztahy, 2007, roč. 42, č.4, s. 52-72.
11. POLAK, G.B. – MARKOVÁ, A.N. 1997. Vsemirnaja istorija. Moskva: JUNITI, 1997. 496 s. ISBN 5-85178-042-8.
12. PONOMAREV, M.V. 2000. Novaja i novejšaja istorija stran Evropy i Ameriki. Moskva: VLADOS, 2000. 384 s. ISBN 5-691-00344-5.
13. RYBINA, E.A. 2009. Novgorod i Hanza. Moskva: Rukopisnye pamjatniki Drevnej Rusi, 2009. 320 s. ISBN 978-5-9551-0331-0.
14. ŠTOURAČOVÁ, J. a kol. 2012. Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě. Praha: Professional Publishing, 2012. 254 s. ISBN 978-80-743-081-2.
15. TÓTH, L. – HORVATHOVÁ, K. 2006. Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy. Bratislava: SPRINT, 2006. 192 s. ISBN 80-89085-61-X.
16. VESELÝ, Z. 2007. Dějiny mezinárodních vztahů. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-018-5.
17. ZONOVA, T.V. 2005. Ekonomičeskaja diplomatija. [Online]. Jun 2005. [cit. 2012.28.12]. Dostupné na internete: <<http://www.mgimo.ru/files/34240/34240.pdf>>.

Rebalancing process from China's perspective

Chalotorn Sinproh

Abstrakt

Nerovnováhy bežného účtu sú považované za jednu z príčin predchádzajúceho finančného rozruchu. V rámci globálnych nerovnováh boli pre nestabilitu pôvodne odsudzované krajiny s prebytkom. Cieľom tohto príspevku je preskúmať a riešiť proces vyrovňovania globálnej nerovnováhy v krajine s prebytkom, najmä v Číne, ako aj jej vyhliadky do budúcnosti. Čínska vláda zakladá svoj hospodársky rast na stále rastúcom vývoze výrobkov už tridsať rokov. Výsledky tejto práce poukazujú na rôzne metódy, ako môže prebiehať proces vyrovňovania nerovnováhy, predovšetkým ide o posilnenie domáceho dopytu, skvalitnenie výdavkov na zdravotníctvo, posun od stáleho fixného výmenného kurzu k plávajúcemu výmennému kurzu a liberalizácia kapitálového účtu. Autor by mohol tvrdiť, že vyrovňovanie nerovnováhy čínskej ekonomiky smerom k väčšiemu dopytu spotrebiteľov s menšou závislosťou na vývoze a investíciách by zlepšilo šance, aby svetová ekonomika mohla udržať momentum v najbližších rokoch, bez nových prekážok, ktoré môžu vzniknúť z toho, ako Spojené štáty prechádzajú bolestivým, ale nevyhnutným prechodom k fiškálnej zodpovednosti.

Kľúčové slová: Vyrovňovanie nerovnováhy v Číne, Globálne nerovnováhy, Liberalizácia kapitálového účtu, Výdavky na zdravotníctvo, Plávajúci režim, Domáci dopyt

Abstract

Current Account imbalances have been claimed as one of the root causes for previous global financial turmoil. The prior blame on global imbalances often came to accuse the surpluses countries, for causing instability. The aim of this contribution is to examine and address the process of global rebalancing in a surplus country, particularly in China, including their future prospects. China's government has based its economic growth on ever increasing manufactured exports for thirty years. The findings of this paper show different methods how rebalancing process actually is conducted, namely to bolster domestic demand, to improve healthcare spending, to move to managed floating instead of using the fixed exchange rate regime, and to liberalize capital account. Author could argue that a rebalancing of Chinese economies toward greater demand from consumers, with less dependence on exports and investment, would improve the chances that the world economy

can sustain momentum in coming years, without the fresh setbacks that may arise as the United States navigates a painful but necessary transition toward fiscal responsibility.

Key words: Rebalancing process in China, Global imbalances, Capital account liberalization, Healthcare spending, Floating regime, Domestic demand

JEL Classification: F32, F33, F41

Introduction

In 2007, the Chinese leaders realised of their awareness on “unstable, unbalanced, uncoordinated and unsustainable” that social and political stability can no longer be ensured by the strategy which has prevailed hitherto. It was time to find a solution to the increasing income inequality between urban and rural regions, the coastal areas and the hinterland, and the low skilled and highly skilled. More balanced growth therefore implies greater geographical dispersion of economic activity and a fairer distribution of incomes. Production for the Chinese people becomes the new economic objective that will launch them to be able to consume (sufficient purchasing power). While significant reforms are being introduced, the exchange rate policy may provide support additionally. But structural reforms designed to bolster domestic (service) sectors, to increase the share of households in national income¹, and to develop social security in order to rein in the precautionary savings of households are therefore essential. Beijing wants to reduce country’s dependency from exports and prefer to boost domestic consumption instead in order to encourage economic growth in the long term scenario.

1 Rebalancing process: Bolster Domestic Demand

In response to the development of China’s financial sector, an easier access to credit for SMEs and households could encourage the necessary investment in the service sector and reduce the need for precautionary savings. The regard aimed at boosting household income and reducing income inequality, thereby increasing social security expenditure, granting tax cuts² and stimulating consumption, already proved effective by the government’s efforts. In addition to supporting the export-centred sectors alongside Chinese government for some years, it is also vital to pay attention on more balanced growth, less dependent on industry.

¹ on 1 January 2010, China increased the basic pensions of all workers by around 10 p.c., for the fifth consecutive year.

² devoting 2 to 3 p.c. of GDP to those measures.

The reason behind this is to surge an economy based on services, to increase the share of wages in national income and to stimulate private consumption. For example, In the first half of 2011, even Chengdu province, whose 15 million residents have a reputation as laid-back, tea-drinking, spicy-food-loving sybarites, had an impressive 15.1 percent (Edward Wong, 2012.) real growth rate that was significantly higher than the national average, according to an official report. Such rapid growth in an interior city can help with economic rebalancing. It redistributes wealth and shifts consumer spending away from the much wealthier coast. But it raises questions about the local economic model.

In June 2010, the China brought in new regulations on the transfer of dividends on State shares to the National Social Security Fund. That decision will foster the continued development of the social security system, and therefore reduce the propensity of households to accumulate precautionary savings. Having described the National Social Security Fund, one of the most important features is health care system in China.

2 Rebalancing process: Healthcare Spending

As people's living standards improve, healthcare services will attract more and more attention. The development of health sector is accelerating and healthcare reform has made significant progress. The Chinese government had already launched a series of reforms in 2003, which brought down the share of private expenditure in total health care spending even further to 54 p.c. in 2007. In 2002, out-of-pocket expenditure accounted for 57.7% of Total health expenditure (THE), while the government and social expenditure accounted for 15.7% and 26.6% of Total health expenditure respectively (Ministry of Health, 2012.). In 2011, percentage of out-of-pocket expenditure fell to 34.9%, while the proportion of government and social expenditure increased to 30.4% and 34.7%. China's proportion of personal health expenditures decline, the proportion of the expenditure in government budgets and social health improve (Information Office of the State Council., 2012). This structural change indicates a more rational financing structure, a lighter burden for the residents and an improvement in the equality of funding³.

Health resources continue to grow, and equity of and access to basic medical services

³ China's proportion of personal health expenditures decline, the proportion of the expenditure in government budgets and social health improve. This structural change in the structure of health financing in China tends to be reasonable, the resident's burden is lessened.

have been significantly improved. According to the World Health Organisation (WHO), in 2010 public expenditure on healthcare accounted for around 54% of total health spending that was up from 38% in 2004. The remainder was accounted for by private spending, around 78% of which was out-of-pocket, compared with 86.5% in 2004. China aims to have a system providing "safe, effective, convenient and affordable" healthcare to both rural and urban residents by 2020. This is perceived as vital to the rebalancing of the economy, as enhanced social welfare will help to support an increase in private consumption. However, with total healthcare spending reached to 5.1% of GDP in 2011, expenditure on health will still be low compared with that in OECD countries (see Tab. 1).

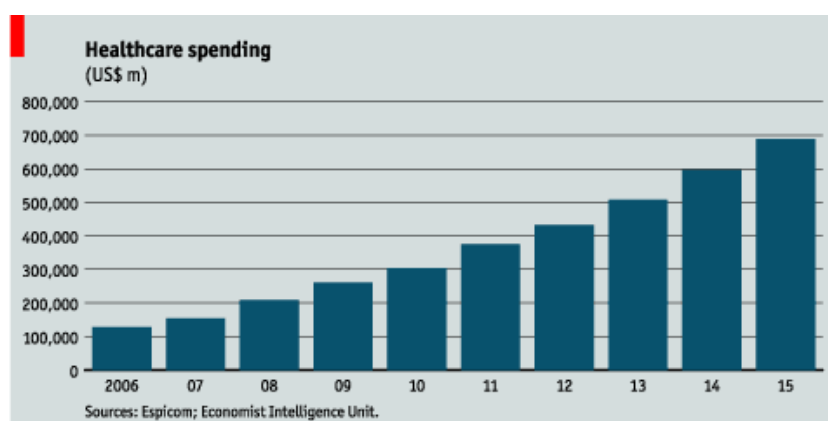
Tab. 1 Healthcare spending, international comparison (% of GDP)

Countries	2008 ^a	2009 ^a	2010 ^b	2011 ^b	2012 ^b	2013 ^c
China	4.6	5.1	5.1	5.1	5.3	5.4
US	16.5	17.6	17.9	18	18.1	18.2
Japan	6.8	7	7.2	7.3	7.5	7.7
India	5	5	5	5	5	5
Germany	10.7	11.7	11.6	11.5	11.5	11.6

Source : Author 's adjusted data based on Economist Intelligence Unit

Note : ^a Actual. ^b Economist Intelligence Unit estimates. ^c Economist Intelligence Unit forecasts. Source: Economist Intelligence Unit.

Obr. 1 Health-care spending in China, 2006 -2015^f

Source : Economist Intelligence Unit, 2012

In 2011, the estimated Total health expenditure (THE) reached 2426.9 billion yuan, 5.1% of GDP (see Obr. 1). Since 2002, THE per capita grows by 10.8% annually (calculate at

comparable price, so are the following numbers). Total health expenditure is increasing and financing structure is optimizing. Combining the ageing of China's population will push up spending, as elderly people tend to require higher levels of healthcare services. However, this will be a relatively minor factor compared with other drivers of demand. As a shift in the financial burden from households to the government needs to be accompanied by an improvement in health care quality, failing which households will continue to save in order to be able to afford better services elsewhere.

As reported by the Ministry of Health, China's government raised its own spending on health care to 737.9 billion RMB (116 billion USD) in 2011, up from 359.4 billion RMB in 2008. China will spend more on drugs, medical devices and hospital treatments as it lifts spending to 7 percent of gross domestic product, from 5.5 percent, or 350 billion USD, in 2010. According to a McKinsey & Co. (Claudia Süßmuth-Dyckerhoff and Jin Wang, 2010), Health-care spending in China will almost triple to \$1 trillion annually by 2020 driven by an aging population and government efforts to broaden insurance coverage. This will make it the biggest market globally by 2020 after the U.S., which in 2009 spent 2.5 trillion USD, or 17.6 percent of its GDP, on health care.

3 Rebalancing process: Moving to managed floating instead of using the fixed exchange rate regime

Later on, the dramatic export growth, the persistent surplus on the trade balance and the exponential growth of the foreign exchange reserves are commonly regarded as signs that the renminbi is *undervalued*. China is not the only country contributing to global imbalances. The fact is the United States also has deficits with many countries other than China. The United States and China are relatively different producers. Thanks to low wages, China plays a significant role as an assembler in the regional production chain in Asia.

On the other hand, United States is more in competition with Japan and the EU. Chinese central bank announced that it would “increase the flexibility of the renminbi exchange rate”. Yet, from the point of view of maintaining its own internal and external balance, China's exchange rate regime is a cause for concern. This is not only because the yuan's nominal exchange rate has been tightly controlled, including during the period of partial liberalisation from mid-2005 to mid-2009, but also because, for several reasons, domestic prices and wages in China may not adjust to external shocks. Following that relaxation of monetary policy in 2010, the exchange rate was able to fluctuate daily within

a range of 0.5 p.c. on either side of the central rate, which will be adjusted periodically.

Conforming to Eichengreen and Rua (2011)⁴, the exchange rate is better thought of as one of a number of endogenous relative prices that must adjust in response to policy initiatives or other events precipitating the rebalancing process. As a result of the convention that exchange rates are quoted in terms of a national currency, the US dollar, it is up to the Chinese authorities to take action to remedy the disequilibrium, and in the absence of any action on their part the disequilibrium has still been persisting. Thus, there is no question that the major disequilibrium in the world remains the overvaluation of the dollar and the undervaluation of the renminbi. From the exports side, the renminbi has risen 7 percent since June 2010. The currency has been appreciating at a slightly faster rate recently, perhaps partly because raising the value of the renminbi makes imported goods less expensive in China, and that helps tamp down inflation. Mr. Biden and other American officials have been pressing China to let its currency, the renminbi, appreciate so that Chinese goods do not have an unfair advantage in the global marketplace. If and when China does correct its exchange rate, a number of other Asian currencies will need to appreciate too (India, Indonesia, Japan, and Korea among the G-20 currencies, even though there would be several of the currencies of smaller countries which would need to appreciate much more against the dollar) in order to avoid becoming undervalued(Williamson John and William R. Cline., 2011).

By using the indicators to measure the international relative price of tradables is the NEER and the REER as important points of reference for Chinese exchange rate policy. Either a transition away from the focus on the dollar or a real appreciation is consistent with what would be required in a rebalancing of the Chinese economy away from investment and exports to domestic consumption. A lower price of tradable (an appreciation of the real effective exchange rate) sends signals to producers that there is more profit in production of services, whether haircuts or karaoke, than in production of goods for export, and so contributes to rebalancing the economy. By linking the renminbi strongly to the dollar, the authorities lose the ability to control the overall value of their own currency. This may lead to policy conflicts. For instance, the renminbi appreciated steadily against the US dollar from mid-2010 to mid-2011. However, its effective exchange rate declined, which added to

⁴ EICHENGREEN, B. A GISELA RUA. 2011. *Exchange Rates and Global Rebalancing*. In ADBI Working Paper Series. No. 278. [online]. Japan: Asian Development Bank Institute, 2011. No. 278. 14 p [cit. 2013.01. 25]

Dostupné na internete:

http://www.eaber.org/sites/default/files/documents/2011.04.13.wp278.exchange.rates_global.rebalancing.pdf

domestic inflationary pressures. The authorities appear to have responded by reducing the pace at which the renminbi was allowed to appreciate against the dollar, from an annual rate of around 5% to just 2% by the beginning of 2012. As a result, the effective exchange started to appreciate, rising by nearly 9% in the six months to December 2011 (Deutsche Bank, 2012). This apparent greater attention to the movement of the effective exchange rate is a step in the right direction of greater flexibility.

Changes in multilateral exchange rate measures can have meaningful implications for external positions and competitiveness. In spite of further proceeding, *improved exchange rate flexibility will help the economy better absorb shocks, thereby promoting greater macroeconomic, financial stability and last but not least better result in global rebalancing.* Until recently, greater flexibility of the exchange rate would have been synonymous with a sharp rise in the Exchange rate which would have been disruptive in the short term. However, the upward pressure on the exchange is easing to some extent. The current account surplus is declining and Chinese state controlled enterprises are increasingly investing abroad, offsetting FDI inflows, while earnings on accumulated foreign investments are being limited by low interest rates globally⁵.

In April 2012, China announced a widening of the trading band for the *renminbi* from 0.5 to 1 percent. An appreciation (in effective terms) has been allowed. This means the enhanced flexibility may reduce the risks of liberalizing the financial system and opening the capital account. The PBC noted that the move is intended to promote price discovery of the RMB exchange rate and enhance the currency's two-way flexibility. It intends to keep the exchange rate stable around a reasonable central parity, based on market conditions and with reference to a basket of currencies. *China and Saudi Arabia's* effective exchange rates again continued to buck the trend, reflecting their greater fixity to the U.S. dollar—a safe haven currency. In both China and Russia, further continued increases in flexibility are warranted. This can imply us that *reforms among a few surplus emerging economies could eventually lead to further flexibility.*

Though China experiences vary broadly, *exchange rate appreciation* has yet accompanied a slower pace of reserve accumulation. Several countries or regions have

⁵ The easing of upward pressures gives the authorities the chance to pursue an integrated policy of capital account liberalisation, reduced intervention in exchange rate markets and interest rate deregulation. Such a policy would be in line with the goals of the 12th Five-Year Plan (FYP). The 12th Five-Year Plan, a blueprint for development from 2011-15, gives an outline for better distributing economic growth across the country, and thus giving households more spending power.

experienced relatively large exchange rate movements (steeper line) over the past two years, Reserve accumulation has slowed or even stopped in these countries. *China* was a notable exception until recently, as reserves grew at fast clip while the effective exchange rate appreciated relatively modestly. The recent slower pace of reserve accumulation may reflect some easing of balance of payments pressure and/or some willingness to allow greater exchange rate flexibility at the margin in some G-20 members.

From the perspective of the relationship between the global rebalance and China's demand structure adjustment, China needs to conduct demand transition, expanding domestic demand. If it succeeds in expanding domestic demand, China will become the largest market globally, having a crucial impact in the formulation of international economic rules (Xiangyang Li.2012).Recently, the PRC government seems to be pushing domestic financial reforms through more active capital account liberalization with the hope that further penetration of foreign financial institutions would increase market competition and help make domestic financial institutions become more efficient⁶. At least, it appears clear that policymakers in Beijing are aware of and determined about the need for further financial sector reform, although such a reform encounters fierce resistance from vested interest groups (Volz, 2012).

4 Rebalancing process: Prospects for China's capital account liberalization

Capital account liberalization was once seen as an inevitable step along the path to economic development for poor countries. Liberalizing the capital account, it was said, would permit financial resources to flow from capital-abundant countries, where expected returns were low, to capital-scarce countries, where expected returns were high. The flow of resources into the liberalizing countries would reduce their cost of capital, increase investment, and raise output (Stanley Fischer, 1998)⁷. The principal policy question was not whether to liberalize the capital account, but when -- before or after undertaking macroeconomic reforms such as inflation stabilization and trade liberalization (Ronald I.

⁶ In February 2012, the PBC issued a report, presenting its prospects for capital account liberalization. The report, which was viewed observers as progressive, illustrates the country's short-, medium-, and long-term approach toward liberalizing controls on both in- and outflows of capital. For more details on the discussions on the PRC's capital account liberalization efforts or their macroeconomic impact, refer to Chinn, et al. (2011), Chinn and Ito (2011), and Hung (2009). For more details on general financial reform in the PRC, refer to Huang et al. (2010).

⁷ FISCHER, STANLEY. "Capital Account Liberalization and the Role of the IMF," Princeton Essays in International Finance 207, 1998, pp. 1-10.

McKinnon, 1991). Due to the “Tequila crisis” of 1995, followed by the Asian, Russian, Brazilian and Argentine crises, this was a reminder that combining a fixed exchange rate with an open capital account may provide fertile ground for a crisis. Some economists argue that capital account liberalization does not generate greater efficiency. Instead, liberalization invites speculative hot money flows and increases the likelihood of financial crises with no discernible positive effects on investment, output, or any other real variable with nontrivial welfare implications (Jagdish Bhagwati, 1998; Dani Rodrik, 1998; Joseph Stiglitz, 2002)⁸.

China’s situation differs markedly from that of countries in Latin America and even some of the Asian economies. If we review a general lesson drawn from previous experiences, an economy’s particular circumstances often determine the risk profile and policy choices related to capital account liberalisation.

First, China is already largely open to international capital flows (Cappiello, L. a Ferrucci G., 2008.). One could even say that China has been more open to foreign direct investment (FDI) than some OECD economies, especially as it has lately encouraged outward FDI in natural resources and technology. Capital flows have become more balanced for several reasons. For example, China’s trade surplus has dropped to around 2% of GDP in 2011 from the peak of 7.5% in 2007. Consequently, the current account surplus to GDP ratio fell to around 3%, well within the target band set during the G20 summit in 2010 (HSBC, 2012). China started to liberalise FDI in the 1990s and investors have long been free to convert foreign currency into RMB. FDI is mainly monitored by the Ministry of Commerce but forex controls over FDI inflows focus on investigating the genuineness of the transaction. According to the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), China has been the top FDI destination in the developing market since the middle of 1990s.

4. 1 Improvement of China's capital markets

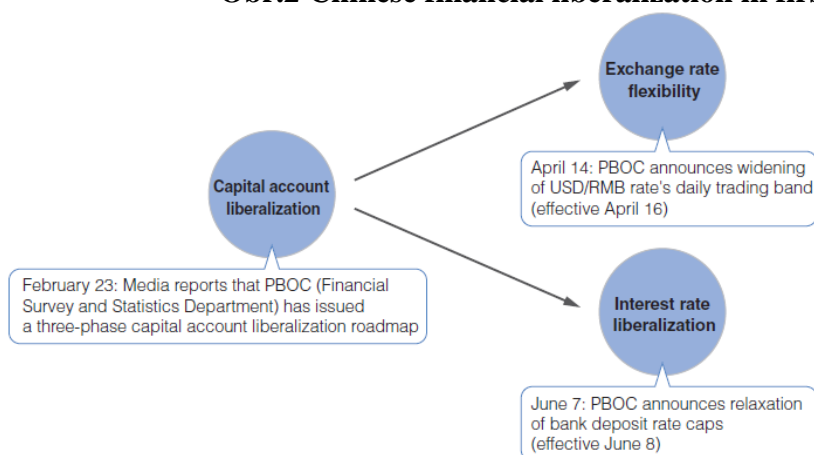
While foreign direct investment is easy, portfolio investment remains highly restricted. It is only available in the form of China’s Qualified Foreign Institutional Investor (QFII) and China’s Qualified Domestic Institutional Investor (QDII) schemes; both are subject to approvals and quotas. Despite the fact that QFII, RQFII and QDII are interwoven, the

⁸ HENRY, B. P., 2007. *Capital Account Liberalization, the Cost of Capital, and Economic Growth*. In CDDRL Working Papers 75. [online]. Stanford: Center on Democracy, Development, and The Rule of Law (CDDRL), 2007. 18 p [cit. 2013.01. 27] Dostupné na internete: http://iis-db.stanford.edu/pubs/21501/No_75_Henry_Capital_Account.pdf

expansion of these schemes are of great significance to the opening up China's capital markets and conducive to propelling the internationalization of the renminbi.

Another fact that distinguishes China from many other cases in a manner that favours capital account liberalisation is that *domestic interest rates do not* at present substantially exceed those in international markets (BIS, 2003). China maintains foreign exchange controls, giving it the freedom to set its own domestic interest rates regardless of international interest rate levels. But Beijing is gradually easing those controls, and that means that its curbs on domestic interest rate levels will also need to be loosened. The central bank has been trying to make interest rates more responsive to market forces as it looks to deregulate the financial system and allow more competition in the state-dominated banking system (WSJ, 2013.). Higher deposit rates are good for depositors who have long complained of artificially low bank interest rates. Meanwhile, the lower lending rate floor may eventually squeeze bank profits.

Obr.2 Chinese financial liberalization in first half of 2012

Source: Nomura Research Institute, 2012

Capital account liberalization involves also hastens interest rate liberalization (see Obr. 2). During the remainder of the 1990s, China set an interim target of regulating deposit rates by means of rate caps and lending rates by means of rate floors in order to succeed full liberalization. At that time, lending rate floors were set at 90% of corresponding benchmark rates and deposit rates were capped at parity with corresponding benchmark rates. Subsequently, the lending rate floors and deposit rate caps basically remained unchanged until June 2012. The aforementioned 2012 measures marked the resumption of interest rate liberalization after a nearly eight-year hiatus. The PBOC did so while cutting benchmark lending rates twice, on June 8 and July 6. Specifically, In June last year, the central bank

allowed deposit rates to rise to 110% of the benchmark rate, while it permitted banks to lend at 80% of the benchmark. In July it reduced the floor on lending rates to 70% (see Figure 51) (China Monetary Policy Report Q2, 2012).

Obr. 3 Shares of Loans with Rates Floating at Various Ranges of the Benchmark Rate, January through September 2012 (unit %)

Month	Lower than the benchmark	At the benchmark	Higher than the benchmark					
	[0.9, 1.0)	1.0	Sub-total	(1.0, 1.1]	(1.1, 1.3]	(1.3, 1.5]	(1.5, 2.0]	2.0 以上
January	4.79	26.22	69.00	22.33	25.51	8.76	9.22	3.17
February	5.53	27.59	66.88	23.12	23.76	7.98	8.61	3.40
March	4.62	24.95	70.43	21.12	26.99	9.48	9.41	3.43
April	5.03	23.06	71.91	20.76	28.92	10.10	8.98	3.16
May	5.35	24.08	70.57	20.51	28.90	9.73	8.31	3.12
June	7.92	25.08	66.99	19.94	27.87	8.90	7.66	2.63
July	9.51	24.38	66.11	19.74	26.78	9.13	7.61	2.85
August	11.61	22.66	65.73	19.64	26.45	8.30	8.33	3.01
September	11.31	24.57	64.12	20.16	25.18	8.13	7.67	2.98

Note: The lower floating band for the statistical data in August and September 2012 was [0.7, 1.0).

Source: People's Bank of China, 2012

As demonstrated in Obr.3, the share of loans with interest rates applied to a lower floating range increased. In September, the share of loans with interest rates lower than the benchmark was 11.31 percent, up 3.39 percentage points from that in June, and the share of loans with interest rates flat with or higher than the benchmark stood at 24.57 percent and 64.12 percent respectively, down 0.51 and 2.87 percentage points from those in June. Domestic interest rates in China, still basically set by the government, have come down with inflation to low levels on a par with and even below those prevailing in international markets. The recent resumption of interest rate liberalization was prompted by Chinese monetary authorities' plan to expedite financial liberalization. Furthermore, financial deregulation is to some extent playing catch-up to de facto interest rate liberalization.

In February 2012, the People's Bank of China (PBoC) underscored the acceleration in capital account liberalization alongside its basic conditions. Opening up the capital account would be a major reform, perhaps the most significant in a more than a decade. It would give Chinese savers an escape hatch from financial repression and force the reform of the financial sector.

A report from The People's Bank of China highlights four interesting, but insufficient

factors for capital account liberalization to be successful: 1) macroeconomic stability, 2) competent financial regulation, 3) adequate foreign exchange reserves, and 4) stable financial institutions. These factors are beneficial to capital account liberalization, but do not explain the entirety of why liberalization has been a success for some countries.

Given that China is in a relatively good position to move ahead with capital account liberalization, the report suggests a medium-term plan of action:

1 to 3 Years	3 to 5 Years	5 to 10 Years
Relax controls on investment directly related to trade and encourage Chinese enterprises to increase overseas foreign direct investment.	Relax trade-related commercial credit controls and push forward renminbi internationalization.	Strengthen financial sector development, open channels for credit to flow in and out of China, open in succession the property, stock, and bond markets, and move from quantity-based to price-based approaches to monetary management.

It is likely to assume that the development of the *bond market* can be a key aspect of capital account liberalization. If the bond market is to be ready according to the timeline, China will need to rapidly grow the size of the corporate bond market and move away from overreliance on state-owned issuers and buyers.

According to the National Council for Social Security Funding (NCSSF), under normal circumstances, China will have the conditions to make major breakthroughs in capital account liberalization within the next three to five years (CDIC, 2012). As China's renminbi is becoming more and more internationally convertible, global trade will naturally provide China with a platform to become a dominant economy on the world stage. Liberalising the capital account will involve a gradual relaxation of capital controls that will allow Chinese and overseas investors to hold cross-border assets and engage in cross-border asset transactions, which, in turn, would increase RMB convertibility (HSBC, 2012). The renminbi will play a bigger role in stabilizing the global currency system and in improving the prospects of the global economy. China took a huge step forward in liberalizing its currency

regime in April 2012, doubling the daily onshore trading band for the renminbi to 1 percent and thus taking the country one step closer to its goal of achieving full renminbi convertibility by 2015.

A basically convertible capital account does not mean a fully convertible currency. It refers to opening most accounts under this category to encourage wider circulation of China's currency in various countries, while maintaining management and control of short-term, cross-border capital flow. China has been slowly relaxing its controls on capital flows by allowing the market to play a bigger role in deciding the yuan's exchange rate and pushing for wider use of the yuan in cross-border trade settlement and investment. Loosening controls on capital flows could help Chinese companies expand overseas and promote global use of the Chinese yuan.

The issue of the exchange rate is closely linked to the reform of the capital account. Capital account liberalisation has to be accompanied by domestic reforms that aim to ensure the full protection of property rights, address the ongoing weaknesses in the banking system, promote deeper financial markets and improve corporate governance.

Chinese authorities have recently expressed their intention to step up the capital account reforms. The plan is to turn China (Shanghai) into a global financial centre, whose aims can be succeeded by applying greater openness to capital flows. Loosening capital controls have already been moderately underscored but there are still some risks to be concerned capital account liberalization. Thanks to country's limited short-term external debt positions and large foreign exchange reserves, China is likely to keep it under control.

The government has moved in recent months to show it's serious about capital account liberalization. Western company values seem getting low, giving Chinese companies a rare opportunity to expand holdings overseas. Capital account liberalization would support foreign investment by Chinese companies and China's goal to shift its economic orientation from export- to domestic consumer-based (PBC Survey and Statistics Department, 2012). Such a plan, if implemented as envisaged, should further accelerate the liberalization in the interest rate and exchange rate regimes and bring about a sweeping change to both the Chinese and global economy.

Opening up the capital account would be a major reform, perhaps the most significant in a more than a decade. It would give Chinese savers an escape hatch from financial repression and force the reform of the financial sector. With an open capital account, the central bank no longer needs to buy all foreign capital inflows, so it does not intervene in the

foreign asset market. Given the decline in world interest rates, China's earnings on foreign assets fall result reducing its current account surplus. This leads to lower national income, lower aggregate demand, and a short-run fall in inflation. Since the nominal exchange rate is fixed, the drop in inflation results in real currency depreciation, softening the effect of a decline in the current account surplus.

CONCLUSION

In contrast, Surplus country as China should also decrease their current account surplus. In 2007, the Chinese authorities realized that it was time to reform social and political stability, “unstable, unbalanced, uncoordinated and unsustainable”, by sorting out a solution for income inequality between urban and rural regions and the low skilled and highly skilled. Structural reforms designed to bolster domestic (service) sectors, to increase the share of households in national income⁹, and to develop social security in order to rein in the precautionary savings of households are therefore essential. Author has underscored the four ways to tackle macroeconomic imbalances that could potentially stabilize China's economy. First, it starts with the most prerequisite process of global rebalancing in China is to bolster domestic demand. China used to rely heavily on export for growth, but it switched to boosting domestic demand to shore up the economy in 2009. As Chinese people's living standards improve, healthcare services will attract more and more attention. Thus it directs at the second process which is China will have to pay close attention to the healthcare spending. The third process of global rebalancing in China is to move to managed floating instead of using the fixed exchange rate regime. This greater exchange rate flexibility would facilitate rebalancing by raising households' purchasing power, allowing currencies of surplus economies to appreciate will support global rebalancing, as it helps induce expenditure switching. Thus, it would help narrow the global payment imbalances while containing inflationary pressures. Rebalancing efforts will be driven initially by macroeconomic and exchange rate policies, but ultimately trade and structural policies will need to take the lead afterward. The forth process is to liberalize capital account in China. Capital account liberalization involves two steps as interest rate liberalization and exchange rate flexibility. Disclosing the capital account would be a major reform, perhaps the most significant in a more than a decade. It would give

⁹ On 1 January 2010, China increased the basic pensions of all workers by around 10 p.c., for the fifth consecutive year.

Chinese savers an escape hatch from financial repression and force the reform of the financial sector. Boosting domestic demand was a decisive factor in attaining the 8-percent growth in 2009.

As the result of China reforms, the China saving rate reached at 50 % of GDP in 2012, while it was declining its savings progressive trend at 53.47 % of GDP during global financial crisis in 2009. In the meantime, China's trade surplus has dropped to around 2% of GDP in 2011 from the peak of 7.5% in 2007. Consequently, the current account surplus to GDP ratio fell to around 3%, well within the target band set during the G20 summit in 2010. In 2012, Chinese investors made direct investment overseas in 4,425 enterprises in 141 countries and regions. Direct investment overseas amounted to 28.6% year-on-year. Of which equity investments and other investments were accounting for 81.4%, and earnings reinvested were accounting for 18.6%. China is pursuing to channel government investment to areas where it best counteracts the effects of the global financial crisis and to weak areas in economic and social development. China's investment rate is expected to soar 47.78 % of GDP in 2012, in comparison to 41.74 % of GDP in 2007. This adjustment of China's investment and savings seems to show the good sign of rebalancing process in the long term even though its real GDP was still tightly holding at rate 7.8 %, compared with 14.2 % of GDP in 2007. Therefore, process of global rebalancing in the China has been corrected quite impressive in the term of current account because it showed that the current account surplus as a percentage of GDP regressed to 2.3% by 2012, compared to 10.13 % of GDP in 2007 due to the impact of fundamental reforms.

BIBLIOGRAPHY

1. BIS.2003.China's capital account liberalisation: international perspectives. In BIS Papers No 15. [online]. Basel: Bank for International Settlements, 2003. No.15. 185p [cit. 2012.01. 24] Dostupné na internete: <http://www.bis.org/publ/bppdf/bispap15c.pdf> ISSN 1682-7651
2. CAPPIELLO, L. A FERRUCCI G..2008.The Sustainability of China's Exchange Rate Policy and Capital Account Liberalization.[online] Frankfurt am Main: European Central Bank, 2008.No.78 64 p. [cit. 2013.01. 28] Dostupné na internete: www.ecb.eu/pub/pdf/.../ecbocp82.pdf ISSN 1607-1484
3. CDIC.2012.China may liberalize capital account by 2015. [online]. Beijing: China Daily Information Co.,2012 1 p.[cit. 2013.02.3] Dostupné na internete: http://www.chinadaily.com.cn/china/2012-09/12/content_15753791.htm
4. CLAUDIA SÜSSMUTH-DYCKERHOFF A JIN WANG.2010.China's Health Care Reforms. In Health Internaitonal ,2010 No.10 [online]. Shanghai: Health Internaitonal,

2012. 14 p [cit. 2013.01. 24] Dostupné na internete: http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&cad=rja&ved=0CFIQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.mckinsey.com%2Fclient_service%2Fhealthcare_systems_and_services%2Fpeople%2F~%2Fmedia%2F67DDDB57AA3A42B09EDD9DB869444ADF.ashx&ei=6OrmUIfAHsOohAeWg4G4BQ&usg=AFQjCNF1SJ7FGi9IK5WMRI4aF4SrwYtj7g&sig2=2P8NnDFJdceYM7nFDMV4Ow
5. Deutsche Bank.2012.The Markets in 2012 Foresight with Insight Passion to Perform .[online]. Frankfurt: Deutsche Bank Corporate & Investment Bank,2011. 60p [cit. 2013.01. 26] Dostupné na internete:https://www.db.com/en/media/Deutsche_Bank_-_The_Markets_in_2012_-_Foresight_with_Insight.pdf
 6. EDWARD WONG.2012. China Faces Obstacles in Bid to Rebalance Its Economy. [online]. New York,;The New York Times, 2012. 1p [cit. 2013.01. 23]. Dostupné na internete: <http://www.nytimes.com/2011/08/25/world/asia/25china.html?pagewanted=all>
 7. HENRY, B. P.,2007. Capital Account Liberalization, the Cost of Capital, and Economic Growth.In CDDRL Working Papers 75. [online]. Stanford: Center on Democracy, Development, and The Rule of Law(CDDRL),2007. 18 p [cit. 2013.01. 27]. Dostupné na internete: http://iisdb.stanford.edu/pubs/21501/No_75_Henry_Capital_Account.pdf
 8. HSBC.2012. A convertible RMB within five years.In Currency Outlook Nov 2012.[online] United Kingdom: HSBC Bank plc, 2012.62 p. [cit. 2013.01. 29] Dostupné na internete: http://www.expat.hsbc.com/1/PA_ES_Content_Mgmt/content/hsbc_expat/pdf/en/foreign_exchange/currency_outlook.pdf
 9. KRUGMAN, K. Paul - Obstfeld, M.: International Economics - Theory & Policy. 7.vyd. Boston : Pearson International Edition ,2006. 680 s. ISBN: 0-321-31154-X
 10. LINDA LIM A MENDOZA U.R. 2012. Global Rebalancing 2.0 [online]. London: the Centre for Economic Policy Research, 2011. [cit. 2013.01. 2] Dostupné na internete: <http://www.voxeu.org/article/global-rebalancing-20>
 11. LIPKOVÁ, Ľ. a kol. Medzinárodné hospodárske vzťahy, Bratislava: Sprint dva, 2011. 436 s. ISBN: 978-80-89393-37-4
 12. MCKINNON, RONALD 2007a: U.S. Current Account Deficits and the Dollar Standard's Sustainability: A Monetary Approach. CESifo Forum 4/2007, 12-23p.
 13. Ministry of Health in China .2012. Government Health Expenditure 2002. [online].Beijing: Ministry of Health, China, 2012. 1p [cit. 2013.01. 23] Dostupné na internete:<http://www.moh.gov.cn/chenz/pldhd/201209/55892.shtml>
 14. PBoC.2012. 我国加快资本账户开放条件基本成熟 (China is accelerating its capital account liberalization on basic conditions mature). [online]. Washington, DC: PBoC Survey and Statistics Department,2012. 42p [cit. 2012.01. 23] Dostupné na internete:http://www.cs.com.cn/xwzx/07/201202/t20120223_3253890.html
 15. SIPKO, J.2000. Medzinárodný platobný styk. Bratislava:Elita, 2000. 382 s. ISBN: 80-8044-072-7
 16. The People's bank of china (PBC).2012. China Monetary Policy Report Q2 2012 [online]. Beijing: the People's Bank of China.2012. No.183.58p [cit. 2013.01.18]

Dostupné na internete:

http://www.pbc.gov.cn/publish/english/959/2012/20121017164314763633238/20121017164314763633238_.html

17. WILLIAMSON JOHN AND WILLIAM R. CLINE.2011.Exchange rates to support global rebalancing.[online]. Washington, DC: the Institute of International Finance (IIF), 2011. 4 p [cit. 2013.01. 26] Dostupné na internete: <http://www.rrojasdatabank.info/globimb11.pdf>
18. WSJ.2013.China PBOC Official Suggests Path to Interest Rate Liberalization[online]. New York: The Wall Street Journal (WSJ) ,2013. [cit. 2013.02.1] Dostupné na internete:<http://online.wsj.com/article/BT-CO-20130104-702993.html>

Úloha UNASUR v latinskoamerických integračných procesoch na začiatku 21. storočia

Marián Šabo

Abstrakt

Jedným z najnovších a najambicióznejších integračných zoskupení v Latinskej Amerike je Únia juhoamerických národov (UNASUR), vytvorená v roku 2008 na podporu regionálnej integrácie v otázkach demokracie, vzdelávania, energetiky, životného prostredia, infraštruktúry a bezpečnosti a so zámerom odstrániť sociálnu nerovnosť a vylúčenie. Vytvorená je podľa vzoru Európskej únie a rovnako ako EÚ má UNASUR veľmi rozsiahle a ambiciózne ciele. Hlavným cieľom UNASUR je politická, ekonomická, sociálna a kultúrna integrácia kontinentu. Realizácia cieľov si bude vyžadovať väčšiu politickú podporu a posilnenie organizačného aparátu UNASUR, čo napomôže efektívnej sektorovej kooperácii v infraštruktúre, energetike, financiách, ale aj v iných oblastiach zameraných na podporu medzinárodnej konkurencieschopnosti a sociálnej kohézie. Pre ďalšie napredovanie UNASUR bude potrebné zosúladiť viaceré, niekedy protichodné, stratégie členských štátov a taktiež adekvátne vyriešiť problémy spôsobené značnými vnútornými nerovnováhami a asymetriami regiónu.

Kľúčové slová: integrácia, Latinská Amerika, UNASUR

Abstract

One of the newest and most ambitious integration groupings in Latin America is the Union of South American Nations (UNASUR), created in 2008 to promote regional integration on democracy, education, energy, environment, infrastructure and security and in order to eliminate social inequality and exclusion. It is formed along the lines of the European Union and as the EU it has very broad and ambitious objectives. The main objective of UNASUR is the political, economic, social and cultural integration of the continent. Implementation of these objectives will require greater political support and strengthening of the organizational apparatus of UNASUR, which will benefit effective sectoral cooperation in infrastructure, energy, finance, but also in other areas to promote international competitiveness and social cohesion. For further advancement UNASUR will have to align multiple, sometimes conflicting, policies of the Member States and also adequately address the problems caused by significant internal imbalances and asymmetries

in the Latin American region.

Key words: integration, Latin America, UNASUR

JEL: F15, F54

Úvod

Únia juhoamerických národov (UNASUR) je v súčasnosti zatiaľ vrcholom a najambicióznejším prejavom latinskoamerickej integrácie, ktorý má najväčší potenciál prispieť k napredovaniu regiónu Latinskej Ameriky. Vytvorením UNASUR sa jeho 12 členských štátov rozhodlo rozvíjať vzájomný dialóg a spoluprácu prostredníctvom realizácie spoločných projektov a podporovaním integračných iniciatív v sociálnej, ekonomickej, politickej, kultúrnej, energetickej a infraštruktúrnej oblasti v rámci Južnej Ameriky s cieľom prispieť k dosiahnutiu rozvoja, socioeconomickej rovnosti, sociálnej inklúzie, občianskej angažovanosti a k podpore demokratických procesov.

1 Príčiny vzniku UNASUR v kontexte motivačných faktorov členských štátov

UNASUR je jedným z najnovších prejavov nového regionalizmu v Latinskej Amerike. Vznikla na základe summitov najvyšších predstaviteľov štátov, ktoré sa začali konať v roku 2000 s cieľom dosiahnutia väčšej konvergencie v integračných procesoch regiónu Južnej Ameriky a vytvorenia zóny voľného obchodu medzi MERCOSUR-om, Andským spoločenstvom, Čile, Guyanou a Surinamom. Špecifickým prínosom je, že vytváranie tohto zoskupenia dáva integračným procesom v Latinskej Amerike jednoznačne politický aspekt, inšpirovaný Európskou úniou. Budovaná je na základe troch pilierov:

1. pilier je politický a snaží sa podporovať demokratické procesy, koordináciu zahraničných politik a jednotné vystupovanie Južnej Ameriky na medzinárodnej scéne v kontexte multipolárneho usporiadania sveta.
2. pilier je postavený na ekonomickej integrácii a konvergencii medzi MERCOSUR-om a Andským spoločenstvom.
3. pilier predstavuje konkrétna integrácia v praktických oblastiach ako napr. v energetike, infraštruktúre, telekomunikáciách a pod.

Z politického hľadiska je vytváranie UNASUR prejavom postupného nástupu ľavicových vlád k moci v priebehu prvej dekády 21. storočia a snahy jednotnejšieho vystupovania na medzinárodnej scéne, čo je hlavne špecifickým odrazom mocenského

záujmu Brazílie. Rok 2006 bol z hľadiska volieb v Latinskej Amerike veľmi významným, pretože sa v ňom uskutočnilo celkovo 10 prezidentských volieb a v priebehu dvoch rokov (2005-2007) sa zmenili vlády v 12 z 18 štátov¹. Sprievodným javom bolo aj presadenie sa mnohých hnutí domorodých národov v politickej rovine prakticky v celej Latinskej Amerike. Tieto zmeny boli prejavom veľkej straty dôvery v politické strany a národné parlamenty a ich schopnosť prispieť k zlepšeniu kvality života obyvateľstva a dobrého spravovania spoločnosti. Nerovnosť v rozdelení príjmov, sociálne vylúčenie a korupcia, v regióne s veľkou nedôverou v zastupiteľské systémy a s úrovňou chudoby, ktorá dosahovala takmer 35% populácie, umožnili vznik nového smerovania, ktoré bolo odrazom protestu a nespokojnosti s vtedajšími vládnucimi triedami. Navyše sa štáty regiónu po prvýkrát výraznejšie dištancovali od USA a Latinská Amerika sa tak stala relatívne autonómnou geopolitickou silou na svetovej scéne².

UNASUR je do značnej miery odrazom dvoch zahraničnopolitických priorít Brazílie: snahy o zabezpečenie si autonómnosti a snahy o posilnenie si pozície na regionálnej, ale aj globálnej úrovni. Vychádza z predpokladu, že Mexiko, ktoré by ako jediné dokázalo z mocenského hľadiska konkurovať Brazílii v latinskoamerickom regióne, sa skôr stáva súčasťou geopolitického regiónu Severnej Ameriky, a to predovšetkým v dôsledku orientácie na spoluprácu s USA. Mexiko sa v podstate samo vyčleňuje z procesov latinskoamerickej integrácie v dôsledku konkrétnej realizácie zahraničnej politiky tak Vicente Foxom, ako aj Felipe Calderónom, kedy bola táto orientovaná takmer výlučne na USA. Dochádza tu teda k novému definovaniu regionálnej integrácie v rámci Latinskej Ameriky, ktorá sa zameriava predovšetkým na región Južnej Ameriky, keďže aj v prípade väčšiny krajín Strednej Ameriky badať preferenciu užších vzťahov so štátmi Severnej Ameriky. Mexiko a krajiny Strednej Ameriky sa tak do určitej miery vylučujú z latinskoamerických integračných procesov³.

Dôležitým dôvodom, prečo sa Brazília intenzívne zasadzuje za presadenie tohto projektu je, že jej umožňuje posilniť si svoje postavenie v politickej a bezpečnostnej oblasti

¹ ALTMANN BORBÓN, J. 2011. Integración latinoamericana: Historia de crisis inacabadas. In América Latina y el Caribe: Globalización y conocimiento. Repensar las Ciencias Sociales. Montevideo : FLACSO, 2011. ISBN 978-92-9089-175-8, p. 133-166.

² WALLERSTEIN, I. 2010. Contradictions in the Latin American Left. [online]. 2010. [cit. 2013.03.02]. Dostupné na internete: <<http://www.iwallerstein.com/contradictions-in-the-latin-american-left>>

³ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

(dôležité vzhľadom na dlhú a komplikovanú hranicu a z dôvodu potreby chránenia si svojich prírodných zdrojov). Taktiež jej to umožňuje upevniť si postavenie svetového aktéra.

V neposlednom rade UNASUR vytvára veľký trh pre export priemyselnej produkcie, umožňuje lepší prístup k energetickým zdrojom, najmä zemnému plynu a zlepšuje prístup k tichomorskému pobrežiu, a teda aj k novým trhom na oboch stranách Tichomoria. Vďaka tomu umožňuje UNASUR zosúladiť viacero protikladných záujmov v medzinárodných vzťahoch a zahraničnej politike krajiny⁴. Napr. brazílsky poľnohospodársko-priemyselný sektor profituje z lepšieho prístupu k tichomorským prístavam a širšiemu tichomorskému trhu, no na druhej strane priemyselný sektor sústredný do oblasti Sao Paulo je zameraný hlavne na regionálne trhy a profituje z určitej úrovne protekcionizmu. Navyše niektoré špecifické odvetvia, ako napr. letecký (Embraer), sa snažia o presadenia sa na celosvetovej úrovni a sú pre nich dôležité najmä trhy rozvinutých krajín, a preto je pre nich dôležité silnejúce postavenie Brazílie na celosvetovej úrovni. V neposlednom rade tento projekt dokáže zosúladiť rozdielne záujmy súkromného sektora, geopolitické obavy ozbrojených síl a diplomacie a proti-hegemonistické ciele progresívnych aktérov, ktorí podporujú vládnú Stranu pracujúcich⁵.

UNASUR však nie je len odrazom záujmov Brazílie a svoje základy má už v období predtým, ako sa Lula da Silva stal prezidentom. Jeho prvopočiatkom bol projekt vytvorenia Juhoamerického pásma voľného obchodu (ALCSA) v roku 1993. Nepodarilo sa ho však zrealizovať v pôvodne navrhovanej forme a namiesto toho sa rozvíjal prostredníctvom bilaterálnych a multilaterálnych dohôd o voľnom obchode v rámci Latinskoamerického združenia integrácie (ALADI). Cardoso administratíva sa rozhodla urýchliť tieto procesy a vniesť do nich novú dynamiku zorganizovaním prvého Juhoamerického summitu v roku 2000. Na summite sa k tejto iniciatíve pridali aj Guyana a Surinam, schválila sa dohoda o väčšej spolupráci v oblasti infraštruktúry a začal sa proces konvergencie MERCOSUR-u a CAN (v rámci ALCSA)⁶.

Významným krokom vo formovaní UNASUR bolo vytvorenie Juhoamerického

⁴ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

⁵ GIACALONE, R. 2006. La Comunidad Sudamericana de Naciones: ¿Una alianza entre izquierda y empresarios?. In *Nueva Sociedad*. ISSN 0251-3552, 2006, vol. 34, no. 202, pp. 74-86.

⁶ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*.

spoločenstva národov (CSN) na treťom juhoamerickom summite v roku 2004, kde sa stanovili aj základné piliere tohto juhoamerického projektu. Prvým bola koordinácia zahraničných politik členských štátov za účelom posilnenia pozície regiónu Južnej Ameriky v medzinárodných vzťahoch. Druhým bola konvergencia MERCOSUR-u, Andského spoločenstva (CAN), Čile, Guyany a Surinamu v rámci ALCSA. Tretím bola fyzická integrácia, ako aj integrácia v oblasti energetiky a komunikácií v Južnej Amerike. Neskôr sa k tomu pridala aj finančná oblasť, v podobe návrhu vytvorenia Banky Juhu a taktiež aj snaha o odstránenie regionálnych asymetrií⁷.

Na summite na ostrove Margarita v roku 2007 sa CSN oficiálne premenovala na UNASUR. V roku 2008 bola podpísaná zakladajúca zmluva v Brazílii, z ktorej jasne vyplýva, že UNASUR má jednoznačne politický charakter a že prioritou je prijímanie spoločných politik a spolupráca aj v iných ako komerčných oblastiach. Zakladajúca zmluva dáva UNASUR medzinárodnoprávnu subjektivitu a právomoc prijímať záväzné právne normy, no vo všetkých prípadoch je potrebné dosiahnutie kompromisu členských štátov. Vzhľadom na podmienku jednohlasnosti je značná časť rozhodovacieho procesu vystavená právu veta jednotlivých štátov. Tento jednoznačne medzivládny charakter organizácie poukazuje na vážnosť, ktorá je daná princípom národnej suverenity, nezasahovania do vnútorných záležitostí členských štátov a práva na sebaurčenie národov, ktoré sú chápané v klasickej vestfálskej interpretácii⁸. Medzivládny prístup sa prejavuje aj v právnych normách prijímaných jednotlivými orgánmi UNASUR, ktoré musia byť najskôr inkorporované príslušnými národnými právnymi normami do vnútroštátneho právneho poriadku každého členského štátu. Zakladajúca zmluva však pripúšťa aj možnosť užšej spolupráce časti členských štátov prostredníctvom posilnenej spolupráce. Ide o zrejme inšpirovanie sa modelom Európskej únie.

Vytvorením CSN a neskôr UNASUR sa začal proces konvergence záujmov všetkých členských štátov. Spoločným znakom, ktorý spájal tieto štáty, bolo odmietnutie tradičných princípov neoliberalizmu. Postupne začali dosahovať konsenzus v mnohých oblastiach

⁷ BACARIA, J. 2010. Fines integracionistas y posibilidades financieras del Banco del Sur. In *Una región en construcción. UNASUR y la integración en América del Sur*. Barcelona : CIDOB, 2012. ISBN 9788492511174, pp. 245-272.

⁸ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

a uvedomili si, že mnohé spoločné záujmy môžu byť efektívnejšie dosiahnuté na regionálnej úrovni v duchu postliberalizmu⁹. V súčasnosti je UNASUR najlepším a najautentickejším reprezentantom latinskoamerickej integrácie. Badať v ňom snahy o regionálnu autonómnosť v ekonomickej, politickej, bezpečnostnej a rozvojovej oblasti, čo je odrazom prispôsobovania sa tradičných cieľov a ideálov latinskoamerickej integrácie súčasným trendom v multipolárnom svete s menším vplyvom USA.

UNASUR reflektuje záujmy a očakávania aj iných štátov Južnej Ameriky. Pre Čile je prostriedkom na zmiernenie potenciálnej nestability a možného konfliktu s Bolíviou, rovnako aj na uľahčenie komplexných bilaterálnych vzťahov s Argentínou a tiež na zlepšenie energetickej bezpečnosti. Pre Bolíviu je hlavným prínosom vytvorenie rozsiahleho regionálneho trhu pre export zemného plynu a tiež uľahčuje prístup k tichomorským prístavom zmenšením antagonizmu s Čile. Peru profituje zo svojich prístavov a stáva sa tak dôležitým centrom medzinárodného obchodu a navyše vytvorenie regionálneho energetického trhu rozširuje možnosti exportu zemného plynu. Kolumbii umožňuje diverzifikovať zahraničnú politiku, ktorá je výrazne naviazaná na USA a taktiež vytvára priestor na zlepšenie zložitých bilaterálnych vzťahov s Venezuelou. Pre Venezuelu je UNASUR prostriedkom na realizáciu svojej energetickej stratégie v Južnej Amerike a presadzovanie bolivarianizmu v regionálnej integrácii. Ekvádor, Uruguaj a Paraguaj posilňujú svoju medzinárodnú pozíciu ako členovia tejto regionálnej organizácie a v prípade posledných dvoch UNASUR navyše prispieva k redukcii mocenských asymetrií v rámci MERCOSUR-u¹⁰.

Hlavnou výhodou spoločnou pre všetky krajiny je flexibilita v oblasti obchodu. V UNASUR nie je ekonomický aspekt dominantný, a preto ani nedochádza k takým problémom, ako v prípade mnohých iných, predovšetkým ekonomických projektov regionálnej integrácie z poslednej dekády 20. storočia, ktoré zlyhali najmä v dôsledku neschopnosti dosiahnutia dohody v ekonomických otázkach v rámci koncepcie neoliberalizmu. Ekonomická integrácia a jej obchodná dimenzia postupne prichádzajú o svoje dominantné postavenie, pretože v týchto oblastiach je už pomerne ťažké dosiahnuť ďalší kompromis. V prípade UNASUR dochádza k reorientácii na iné priority upustením od

⁹ CARDONA, D. 2005. ¿Tiene futuro la Comunidad Sudamericana de Naciones?. In *Foreign Affairs Latinoamérica*. ISSN 0015-7120, 2005, vol. 5, no. 5, pp. 84-92.

¹⁰ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

princípov otvoreného regionalizmu a zameraním sa na postliberálny regionalizmus. Konkrétne sa to prejavuje v rozšírení oblastí spolupráce o politickú, sociálnu, bezpečnostnú a rozvojovú agendu. Dôkazom toho, že UNASUR je prejavom postliberálneho regionalizmu je skutočnosť, že túto organizáciu nie je možné posudzovať v kontexte tradičnej ekonomickej integrácie na základe kategórií ako zóna voľného obchodu, alebo colná únia, ako tomu bolo v prípade predchádzajúcich procesov integrácie v Latinskej Amerike.

UNASUR sa postupne začína presadzovať aj na medzinárodnej scéne. V rokoch 2010 a 2011 boli vytvorené programy spolupráce v oblasti vzdelávania, vedy a výskumu so štátmi Arabskej ligy a Africkej únie. Cieľom je posilnenie medzinárodnej pozície Južnej Ameriky v multipolárnom systéme v kontexte prehlbovania vzťahov po línii juh-juh. V októbri 2011 bol UNASUR priznaný štatút pozorovateľa vo Valnom zhromaždení OSN. UNASUR však ešte nenadviazal oficiálne vzťahy s EÚ a USA a vzájomné vzťahy sú tak udržiavané po existujúcej bilaterálnej, resp. subregionálnej línii v rámci jednotlivých členských štátov alebo integračných zoskupení. UNASUR zatiaľ ani výraznejšie neprispel k posilneniu pozície Južnej Ameriky na globálnej scéne, napr. prostredníctvom vplyvu v zoskupení G20, ktorého sú Argentína a Brazília členmi. Obe krajiny v tomto rámci zastupujú predovšetkým svoje vlastné záujmy a ani na subregionálnej úrovni ešte nebola otvorená diskusia o tom, ako by UNASUR mohol lepšie prispieť k presadzovaniu záujmov jeho členských štátov v rámci G20. Aj Brazília ako samostatný aktér zaujíma vo vzťahu k UNASUR niekedy protirečivé postoje – niekedy postupuje v súlade s názorom, že dosiahnutie lepšieho medzinárodného postavenia je možné, len ak budú latinskoamerické krajiny postupovať spoločne, no inokedy koná ako samostatný aktér medzinárodných vzťahov v súlade s vlastnými záujmami, bez toho, že by prihliadala na spoločné záujmy regiónu¹¹.

Konvergencia záujmov a očakávaní v súvislosti s UNASUR-om však nevyhnutne neznamená, že existuje zhoda vo všetkých otázkach. Pri vytváraní CSN sa odsúhlasila koordinácia existujúcich inštitúcií MERCOSUR-u a CAN, ako ekonomický pilier CSN, no dohoda v oblasti politickej spolupráce bola iba veľmi všeobecná a slabá v dôsledku pretrvávajúcich rozdielov v pozíciách jednotlivých štátov. Medzi hlavné výzvy, s ktorými sa musí UNASUR vysporiadať, patrí zosúladenie pozícií Brazílie, Venezuely a ostatných štátov

¹¹ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

v otázke charakteru a zamerania organizácie. Dva uvedené štáty sa snažia, aby táto organizácia mala viac politické zameranie a aby bola nástrojom inkluzívnejšej rozvojovej politiky, no nezhodujú sa v konkrétnych formách, ako by to malo byť realizované. Navyše je potrebné brať do úvahy, že členmi UNASUR sú aj štáty, ktoré zatiaľ úplne neopustili princípy otvoreného regionalizmu (Kolumbia, Čile, Peru), pretože preferujú užšie ekonomické vzťahy s USA, a preto uprednostňujú flexibilné stanovenie cieľov novej organizácie, ktoré by im umožnili zosúladiť viaceré medzinárodné stratégie v ekonomických záležitostiach. Na druhej strane sa Venezuela s podporou Bolívie a Ekvádoru snaží, aby UNASUR predstavoval jednoznačnú alternatívu neoliberalnému modelu, ktorý reprezentujú práve MERCOSUR a CAN¹². Brazília s väčšinou ostatných štátov ale zastávajú názor, že tak MERCOSUR, ako aj CAN, sú integrálnou súčasťou UNASUR. Tento rozdiel v postojoch je viditeľný najmä na úrovni summitov hláv štátov, kedy na summite v roku 2005 venezuelský prezident Chávez odmietol, aby sa pokračovalo v agende znižovania cieľ v rámci ALCSA. Táto, ako aj niektoré iné sporné témy, boli odložené a posunuté na prerokovanie na úrovni expertných komisií, no ani na nasledujúcom summite sa nepodarilo dosiahnuť kompromis, ako zaradiť MERCOSUR a CAN do UNASUR¹³. Problematickou je aj oblasť energetiky, kde sa prejavil rozpor medzi Brazíliou a Venezuelou z dôvodu, že Brazília má záujem o nadviazanie strategickej spolupráce s USA v oblasti dodávok etanolu, ktorého je Brazília významným producentom¹⁴.

2 UNASUR a ďalší vývoj latinskoamerického regionalizmu

UNASUR je zatiaľ najlepším a najúspešnejším príkladom postliberálneho regionalizmu v Latinskej Amerike. Prostredníctvom tejto organizácie dochádza k zmene tradičného federalizmu a zúženiu snáh o dosiahnutie latinskoamerickej integrácie na oblasť Južnej Ameriky. Ďalší vývoj tohto zoskupenia bude daný vôľou členských štátov o dosiahnutie kompromisu v rôznych oblastiach spolupráce vzhľadom na limitovanú

¹² OLIVA, C. 2007. El ALBA y la UNASUR: entre la concertación y la confrontación. In *Anuario de la integración regional de América Latina y el Gran Caribe*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2007. ISBN 980-317-196-8, pp. 71-86.

¹³ PEÑA, F. 2009. La integración del espacio sudamericano. ¿La UNASUR y MERCOSUR pueden complementarse?. In *Nueva Sociedad*. ISSN 0251-3552, 2009, vol. 37, no. 219, pp. 46-58.

¹⁴ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

inštitucionálnu štruktúru a jej obmedzené právomoci¹⁵. Realizácia cieľov si bude vyžadovať väčšiu politickú podporu a posilnenie organizačného aparátu UNASUR, čo napomôže efektívnej sektorovej kooperácii v infraštruktúre, energetike, financiách, ale aj v iných oblastiach zameraných na podporu medzinárodnej konkurencieschopnosti a sociálnej kohézie. Tento projekt bude musieť byť dostatočne flexibilný na to, aby dokázal zosúladiť viaceré, niekedy protichodné, stratégie členských štátov a bude potrebné adekvátne vyriešiť problémy spôsobené značnými vnútornými nerovnováhami a asymetriami regiónu. Vyžiada si to určitý stupeň politickej autonómnosti a ekonomických podnetov potrebných na udržanie záujmu všetkých štátov na rozvíjaní tejto formy integrácie.

Dôležitým faktorom budú aj vzťahy s externými aktérmi, a to predovšetkým s USA. Zatiaľ čo niektoré štáty prehľbujú svoje, zväčša ekonomické, vzťahy s USA prostredníctvom dohôd o voľnom obchode po línii sever-juh, pre iné je prvoradou prioritou snaha o posilnenie si svojej vlastnej autonómnosti. UNASUR tak do určitej miery vyznieva paradoxne a protirečivo, pretože sa v ňom prejavuje trilema medzi národnými záujmami, snahami o vybudovanie efektívnej regionálnej integrácie a úsilím o dosiahnutie autonómnosti na medzinárodnej úrovni¹⁶.

Budúcnosť UNASUR tak bude závisieť od vývoja dvoch problematických aspektov, ktorými sa v súčasnosti vyznačuje regionálna integrácia v Latinskej Amerike. Prvým je rozdielnosť postojov k dvom integračným stratégiám: na jednej strane je stratégia endogénneho rozvoja širšieho MERCOSUR-u (jeho 5 členovia, Bolívia a Ekvádor) a na druhej strane stratégia zameraná na externé trhy, predovšetkým na oblasť Severnej Ameriky a Ázie a Tichomoria (Kolumbiu, Čile, Peru, Mexiko a krajiny Strednej Ameriky).

Druhým problematickým aspektom latinskoamerickej integrácie je narastanie rozdielov medzi severom a juhom, kde na jednej strane existujú štáty, ktoré sú stále viac naviazané na spoločný geografický, ekonomický a politický priestor prostredníctvom NAFTA a CAFTA-DR na neoliberálnych princípoch v rámci otvoreného regionalizmu. Druhú skupinu tvoria štáty združené okolo UNASUR a princípov postliberálneho regionalizmu. Dochádza

¹⁵ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

¹⁶ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

tak k transformácii latinskoamerickej integrácie a k jej zúženiu na oblasť Južnej Ameriky¹⁷.

Pre ďalší vývoj UNASUR bude dôležitý aj vzťah s ostatnými integračnými zoskupeniami v Latinskej Amerike. Osobitne dôležitým faktorom bude rámec spolupráce s dvomi ďalšími zoskupeniami vytvorenými na princípoch postliberálneho regionalizmu: Bolívarskou alianciou a Spoločenstvom štátov Latinskej Ameriky a Karibiku.

Rovnako ako UNASUR, aj Bolívarská aliancia (ALBA) prispieva k zmene významu regionalizmu v Južnej Amerike. No aj napriek mnohým spoločným črtám vyplývajúcim z postliberálneho prístupu k integrácii, ide o dve odlišné súbežne existujúce organizácie v juhoamerickej priestore, ktoré sa od seba odlišujú cieľmi, politickou orientáciou a realizovateľnosťou¹⁸. Zatiaľ sa zdá, že Bolívarskej aliancii sa nepodarí dosiahnuť potrebný konsenzus na úplné zavŕšenie integračného procesu v pôvodných intenciách vzhľadom na značne vyhranené ideologické zameranie. Rovnako je problematické, že by sa Venezuele podarilo rozšíriť súčasný model ropného dotovania na podporu tohto integračného zoskupenia na širší región¹⁹.

Tento projekt je však potrebné hodnotiť pozitívne z hľadiska jeho prínosov pre rozšírenie politickej diskusie o integrácii a jej vzťahu s ekonomickým a sociálnym rozvojom. Rovnako vniesla do politického dialógu o regionalizme „bolívarské“ myšlienky, ktoré sú hispanoamerickej štátom v niektorých ohľadoch bližšie, ako tie brazílske. Navyše väčšina návrhov Venezuely a ostatných členských štátov ALBA boli do značnej miery zahrnuté do rámca UNASUR a hoci ich finálny výsledok úplne nezodpovedá pôvodným návrhom, pridali juhoamerickej integrácii silnejší politický a sociálny prvok.

Spoločenstvo štátov Latinskej Ameriky a Karibiku (CELAC) je podobne ako UNASUR navrhnuté ako nástroj politického dialógu a rozvíjania sektorovej spolupráce v ekonomickej a sociálnej oblasti, ako aj multilaterálnej spolupráce a riešenia krízových situácií. Osobitné postavenie má koordinácia zahraničných politik členských štátov za účelom zvýšenia vplyvu Latinskej Ameriky v medzinárodných organizáciách a na medzinárodných fórach. Z tohto hľadiska CELAC vychádza z a priamo nahrádza Skupinu Rio. Rovnako sa

¹⁷ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

¹⁸ GARDINI, G.L. – LAMBERT, P. 2011. *Latin American Foreign Policies: Between Ideology and Pragmatism*. London : Palgrave Macmillan, 2011. pp. 235-254. ISBN 9780230110953.

¹⁹ SERBIN, A. 2011. *Chávez, Venezuela y la reconfiguración política de América Latina y el Caribe*. Buenos Aires : Siglo XXI, 2011. 269 pp. ISBN 9789871013913.

štáty Latinskej Ameriky dohodli, že CELAC bude oficiálnym zástupcom Latinskej Ameriky vo vzťahoch s EÚ a USA²⁰.

CELAC zároveň preberá úlohu v riešení kríz a podporovania demokracie v rovnakej miere ako Organizácia amerických štátov a UNASUR, čím vzniká priestor na prekryvanie mandátov a inštitúcií. V rámci CELAC-u bol vytvorený mechanizmus konzultácií a viacero politických možností riešenia krízových situácií, ako napr. mediácia, ale aj možnosť stanovenia sankcií.

No aj napriek ambicióznym cieľom je CELAC zatiaľ iba neinštitucionalizovaným mechanizmom politických konzultácií a spolupráce a zásadným rozdielom oproti Organizácii amerických štátov a UNASUR je, že nie je medzinárodnou organizáciou, čo opäť odráža regionálnu preferenciu regionalizmu s nízkou úrovňou inštitucionalizácie.

V každom prípade ide o nový proces, ktorý sa stále vyvíja. Môže byť vnímaný ako rozšírenie Skupiny Rio zamerané na zahraničnú politiku, ale aj ako nástroj koordinácie sektorových politík medzi Južnou Amerikou a Mexikom a Strednou Amerikou. Možno ho tiež interpretovať ako snahu o posunutie UNASUR do centra širšieho projektu multilateralizmu a latinskoamerického regionalizmu zakladajúceho sa na prepojení viacero subregionálnych zoskupení v rámci celej Latinskej Ameriky²¹. Rovnako ho možno vnímať aj ako snahu Mexika o väčšiu diverzifikáciu svojich zahraničných vzťahov a o zvýšenie svojho vplyvu v širšom latinskoamerickom regióne, resp. prinavrátenie sa do procesov latinskoamerickej integrácie²².

Záver

V rámci UNASUR dochádza k prehĺbovaniu sektorovej spolupráce v mnohých oblastiach vrátane obrany a bezpečnosti v podobe vytvorenia Juhoamerickej rady obrany, ktorá je prejavom snahy o posilnenie kapacít mierového riešenia sporov a krízových situácií v

²⁰ SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.

²¹ ROJAS ARAVENA, F. et al. 2012. Integración Política: Un camino hacia la integración Latinoamericana. In *América Latina: Caminos de la integración regional*. San José : FLACSO, 2012. ISBN 978-9977-68-240-2, pp. 11-48.

²² ROJAS ARAVENA, F. 2011. Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños: ¿Es una opción viable para consolidar el multilateralismo y la integración latinoamericana. In *América Latina y el Caribe : multilateralismo vs. soberanía : la construcción de la Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños*. Buenos Aires : Teseo, 2011. ISBN 9789871354832, pp. 135-158.

regiónu a nahradenie Organizácie amerických štátov. Sektorová spolupráca sa prehlbuje aj v oblasti finančných a menových záležitostí, čoho najlepším príkladom je vytvorenie Banky juhu, ktorá predstavuje alternatívu medzinárodným finančným inštitúciám. V oblasti infraštruktúry sa podarilo dosiahnuť veľký pokrok predovšetkým v rámci Iniciatívy integrácie juhoamerickej infraštruktúry. Prioritnú podporu majú najmä projekty zamerané na prepojenie oboch pobreží Južnej Ameriky, čo by mohlo výraznou mierou prispieť k zníženiu transportných nákladov a lepšiemu prístupu na trhy jednotlivých členských štátov, ako aj k zlepšeniu ich exportného potenciálu. Na základe dosiahnutých výsledkov tak UNASUR predstavuje integračné zoskupenie, ktoré má najväčšie predpoklady prispieť k sociálno-ekonomickému rozvoju a hospodárskemu rastu Latinskej Ameriky.

Použitá literatúra

1. ALTMANN BORBÓN, J. 2011. Integración latinoamericana: Historia de crisis inacabadas. In América Latina y el Caribe: Globalización y conocimiento. Repensar las Ciencias Sociales. Montevideo : FLACSO, 2011. ISBN 978-92-9089-175-8, p. 133-166.
2. BACARIA, J. 2010. Fines integracionistas y posibilidades financieras del Banco del Sur. In Una región en construcción. UNASUR y la integración en América del Sur. Barcelona : CIDOB, 2012. ISBN 9788492511174, pp. 245-272.
3. CARDONA, D. 2005. ¿Tiene futuro la Comunidad Sudamericana de Naciones?. In Foreign Affairs Latinoamérica. ISSN 0015-7120, 2005, vol. 5, no. 5, pp. 84-92.
4. GARDINI, G.L. – LAMBERT, P. 2011. Latin American Foreign Policies: Between Ideology and Pragmatism. London : Palgrave Macmillan, 2011. pp. 235-254. ISBN 9780230110953.
5. GIACALONE, R. 2006. La Comunidad Sudamericana de Naciones: ¿Una alianza entre izquierda y empresarios?. In Nueva Sociedad. ISSN 0251-3552, 2006, vol. 34, no. 202, pp. 74-86.
6. GRATIUS, S. – SANAHUJA, J.A. 2010. Europa y América Latina: entre el olvido y la renovación. In Política Exterior. ISSN: 0213-6856, 2010, No 135, pp. 122-136.
7. GRATIUS, S. 2011. El triángulo atlántico: arquitecturas multilaterales y reajuste de poder entre nuevas y viejas potencias. In Pensamiento Iberoamericano. ISSN: 0212-0208, 2011, Vol. 5, No. 8, pp. 3-22.
8. GRATIUS, S. 2012. El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?. Madrid : Fundación IDEAS, 2012. p. 19. ISBN 978-84-15018-99-5.
9. OLIVA, C. 2007. El ALBA y la UNASUR: entre la concertación y la confrontación. In Anuario de la integración regional de América Latina y el Gran Caribe. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2007. ISBN 980-317-196-8, pp. 71-86.
10. PEÑA, F. 2009. La integración del espacio sudamericano. ¿La UNASUR y MERCOSUR pueden complementarse?. In Nueva Sociedad. ISSN 0251-3552, 2009,

vol. 37, no. 219, pp. 46-58.

11. ROJAS ARAVENA, F. 2009. Integración en América Latina: Acciones y Omisiones; Conflictos y Cooperación. IV Informe del Secretario General de la FLACSO. San José : FLACSO, 2009. pp. 7-33. ISBN 978-9977-68-170-2.
12. ROJAS ARAVENA, F. 2011. Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños: ¿Es una opción viable para consolidar el multilateralismo y la integración latinoamericana. In América Latina y el Caribe : multilateralismo vs. soberanía : la construcción de la Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños. Buenos Aires : Teseo, 2011. ISBN 9789871354832, pp. 135-158.
13. ROJAS ARAVENA, F. et al. 2012. Integración Política: Un camino hacia la integración Latinoamericana. In América Latina: Caminos de la integración regional. San José : FLACSO, 2012. ISBN 978-9977-68-240-2, pp. 11-48.
14. SANAHUJA, J. A. 2007. Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas. In Pensamiento Iberoamericano. ISSN: 0212-0208, 2007, vol. 2, no. 0, pp. 75-106.
15. SANAHUJA, J.A. 2012. Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. ISBN 980-317-196-8. pp. 19-72.
16. SERBIN, A. 2010. De despertares y anarquías de la concertación regional. In Foreign Affairs Latinoamérica. ISSN 0015-7120, 2010, vol. 10, no. 3, pp. 6-12.
17. SERBIN, A. 2011. Chávez, Venezuela y la reconfiguración política de América Latina y el Caribe. Buenos Aires : Siglo XXI, 2011. 269 pp. ISBN 9789871013913.
18. SERBIN, A. 2011. Regionalismo y soberanía nacional en América Latina: los nuevos desafíos. In América Latina y el Caribe: multilateralismo vs. soberanía. La construcción de la Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños. Buenos Aires : Teseo, 2011. ISBN 9789871354832, pp. 49-98.
19. WALLERSTEIN, I. 2010. Contradictions in the Latin American Left. [online]. 2010. [cit. 2013.03.02]. Dostupné na internete: <<http://www.iwallerstein.com/contradictions-in-the-latin-american>

Postavenie jednotnej meny v teoretických koncepciách európskej integrácie a Menová spolupráca v Európe

Michal Držka

Abstrakt

V súčasnom období dlhovej krízy sa otvára otázka funkčnosti Európskej menovej únie. Hovorí sa heterogenite ekonomík, ktorá ohrozuje celý projekt spoločnej meny. Úvahy o zavedení jednotnej meny v Európe majú dlhú tradíciu a zároveň mali dostatok priestoru na svoje realizovanie. Predovšetkým ak zohľadníme ciele teoretických prístupov k integrácii, zároveň ak sa pozrieme sa do ekonomickej histórie európskeho kontinentu, nájdeme príklady spolupráce a efektívne fungujúcich menových únií. Zámerom predkladaného príspevku je určiť, ktoré teórie európskej integrácie uvažovali o zavedení jednotnej meny. Súčasťou príspevku je aj exkurz do histórie Európy, kde nájdeme dostatok príkladov úspešnej spolupráce európskych štátov, ktoré boli inšpiráciou pre formovanie samotných teórií európskej integrácie.

Kľúčové slová: menová únia, teórie európskej integrácie, federalizmu, neofunkcionalizmus

Abstract

Present debt crisis opens the question of functionality of European Monetary Union. The heterogeneity of economies is threatening the entire single currency project. Reflections on the introduction of a single currency in Europe had a long tradition and they also had enough space for realization. Especially if we take into account the objectives of theoretical approaches to integration and at the same time if we look into the economic history of the European continent, we can find examples of cooperation and effective functioning monetary unions. The aim of the present paper is to determine which theory of European integration considers establishing a single currency. Second part of the paper is the excursion into the history of Europe, where we can find plenty of examples of successful cooperation of European countries, which were the inspiration for forming of theories of European integration.

Key words: monetary union, theories of European integration, federalism, neofunctionalism

JEL: F15, F33

Úvod

Prvé myšlienky o zjednotení Európy majú svoj pôvod v období stredoveku. Vzdelanci, králi či šľachtici akými boli Pierre Dubois, Jiří z Podebrad a Maximilien de Béthune vojvoda zo Sully predkladali svoje návrhy o politickej spolupráci a inštitucionalizácii vzťahov medzi európskymi štátmi a monarchiami. Neskôr na nich nadviazali novovekí filozofovia ako Immanuel Kant či Jean-Jacques Rousseau.¹ Všetci pritom sledovali a požadovali jediný ušľachtilý cieľ, zabezpečenie trvalého mieru v Európe, mieru založenom na dialógu, na spolupráci európskych národov. Mala byť prevenciou opakujúcich sa vojenských konfliktov, ktoré si pravidelne žiadali veľké materiálne i ľudské obete.

V priebehu 20. storočia sa úvahy o integrácii a zjednotení európskych štátov formalizovali a dostávajú vedecký charakter. Predovšetkým po 2. svetovej vojne môžeme hovoriť o vzniku odboru európskych štúdií či sformovaní teórií európskej integrácie. Významné miesto v procese vzniku idey zjednotenej Európy a spoločnej meny má Francúz Jean Monnet. Je označovaný za tzv. otca Európskej únie. Na integračnom procese sa aktívne podieľal, vytýčil jeho základné rysy i univerzálne princípy. Monnetove názory a myšlienky ovplyvnili viaceré teoretické koncepcie európskej integrácie.²

V súčasnosti sa problematike teórii európskej integrácie venuje úzky okruh zahraničných autorov. Asi najucelenejšou je publikácia britského autora Bena Rosamonda *Theories of European Integration*, v ktorej je charakterizovaných viac než 15 samostatných prístupov k danej problematike. Významná je tiež kniha *Theorizing European Integration* od gréckeho autora Dimitrisa Chrysochooua, kde je európska integrácia charakterizovaná ako komplexný proces s vlastnými zákonitosťami a osobitosťami. Jednotlivé teórie sú definované implicitne a z textu publikácie ich môžeme odvodiť. V roku 2004 publikovali Antje Wiener v spolupráci s Thomasom Diezom dielo *European Integration Theory*, ktoré štruktúrou sa viac podobá Rosamondovi, ale počet analyzovaných teoretických prístupov k európskej integrácii je nižší. Popísané sú dominantné teórie federalizmu, neofunkcionalizmu, inštitucionalizmu, liberálneho intergovernmentalizmu či sociálneho konštruktivizmu. Jednou z najnovších publikácií zaoberajúcich sa otázkami európskej integrácie je dielo českého

¹ FIALA, P., PITROVÁ, M. (2003): Evropská unie, s.32.

² LIPKOVÁ, L. (2011): Európska únia, s. 149.

autora Petra Kratochvíla *Teorie evropské integrace* vydané v roku 2008. Publikácia má význam z hľadiska rozvoja skúmania problematiky v regióne strednej Európy a vďaka logickej štruktúre je prínosom aj ako vynikajúci učebný materiál.

1 Postavenie menovej únie v teóriách európskej integrácie

Integračné teórie môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Na tie, ktoré vysvetľujú osobitosti a zákonitosti európskej integrácie (pomáhajú nám bližšie pochopiť integračný proces). Príkladom môže byť inštitucionalizmus či liberálny medzivládny prístup. Druhou skupinou predstavujú teórie, ktoré dávajú procesu integrácie určitý cieľ, následne definujú postupy a procesy ako tento cieľ naplniť. Typickými príkladmi druhej skupiny teórií sú funkcionalizmus či federalizmus.

Jednotná mena predstavuje symbol. Podobne ako zástava, hymna či štátny znak predstavujú politicko-kultúrne ikony štátu tak platidlo je rovnako silným znakom ekonomickej identity. Po 2. svetovej vojne sa európska integrácia dostáva na novú kvalitatívnu úroveň. Už nejde len o teoretické úvahy, ale o reálnu snahu o celkové politické, kultúrne a hospodárske spojenie európskych štátov do jednotného homogénneho celku. V tomto procese sa menová kooperácia stala súčasťou širšieho rámca európskeho integračného procesu.

Ešte v roku 1940 vydala britská vláda vyhlásenie, v ktorom ponúkala Francúzsku vytvorenie plnej politickej a ekonomickej francúzsko-britskej únie³. V roku 1964 prvým významným krokom k hospodárskej a menovej únii (HMÚ) bolo vytvorenie Výboru guvernérov centrálnych bánk, Výboru pre strednodobú hospodársku politiku a Výboru pre rozpočtovú politiku. V roku 1969 ako výsledok Haagskeho summitu bolo prijaté Barreho memorandum⁴, ktoré vyzýva ČŠ k ďalšiemu prehĺbovaniu spolupráce a zameriava sa na počiatočné štádium formovania HMÚ – fixáciu menových kurzov.⁵ Na základe uvedeného by sa dalo predkladať, že myšlienka jednotnej meny bola od počiatku súčasťou európskej integrácie a jej teórií. Paradoxne však úvahy o spoločnom platidle nemajú osobité miesto.

Teórie, v ktorých je minimálne implicitne prítomná požiadavka jednotnej meny sú predovšetkým prístupy patriace do druhej skupiny. Menovite sa jedná o federalizmus, funkcionalizmus, neofuncionalizmus a politický realizmus.

³ GERBET, P. (2004): Budování Evropy, s. 34.

⁴ Podľa Francúza Raymonda Barreho, ktorý bol v tom čase komisárom pre hospodárske a finančné otázky.

⁵ JOVANOVIČ, M. (1997): European Economic Integration, s. 58.

2.1 Federalizmus

Federalizmus je jednou z najstarších teórií európskej integrácie usilujúcou sa o vytvorenie federácie štátov na starom kontinente, pričom federáciu chápe ako inštitucionálne usporiadanie, ktoré na seba berie formu suverénneho štátu a ktoré sa od ostatných štátov líši tým, že jeho ústredná vláda zahrňuje do svojich ústavne zakotvených rozhodovacích procedúr regionálne jednotky.⁶

Základným dokumentom európskeho federalizmu je Manifest z Ventotene z roku 1941, ktorého autormi sú Altiero Spinelli a Ernersto Rossi. Ide o radikálnu koncepciu požadujúcu vytvorenie európskej federácie a zavrnutie koncepcie unitárneho štátu. Neexistenciu medzivládnej spolupráce a princíp nezasahovania do vnútorných záležitostí štátu sú koncepcie, ktoré je nutné podľa federalistov prekonať, rovnako ako aj teritoriálne vymedzenie štátov, ktoré v minulosti spôsobilo vznik mnohých vojenských konfliktov.⁷

V roku 1946 vzniká Európska únia federalistov, ktorá v roku 1948 zvoláva tzv. Haagsky kongres, na ktorom sú prejednávané otázky budúcej spolupráce v Európe. Už tu sa ukázali vnútorné rozpory v koncepcii federalizmu. Radikálne krídlo, reprezentované Spinellim, žiadalo prudký skok, akýsi „ústavný prevrat“, ktorý zásadne zmení európsku politickú scénu. Zároveň ústrednými aktérmi tohto skoku by mali byť občania, nie politici či diplomati.⁸ Umiernené krídlo, vtedy reprezentované Monnetom, bolo zástancom gradualistickej metódy t.j. budovanie federácie pomocou malých krokov, pomaly a nenápadne za podpory politických elít jednotlivých krajín. Monnetova cesta sa nakoniec ukázala realizovateľnou.

Federalizmus na rozdiel od ostatných koncepcií integrácie nemá akademický základ a je skôr politickou filozofiou či ideológiou. Federalisti majú jasný cieľ, ale metódy jeho dosiahnutia sú koncipované len nejasne. Je im vytýkaný nedostatočný vedecký charakter. V kontexte zavedenia jednotnej meny v rámci EÚ, sa k tomuto kroku stavia federalizmus mimoriadne pozitívne, nakoľko spoločné platidlo je znakom ekonomickej a politickej únie,

⁶ KING, P. (1982): *Federalism and federations*, s. 77.

⁷ ALTIERO SPINELLI: *Manifesto di Ventotene*. [cit. 2012-22-3]. Dostupné na internete <http://www.altierospinelli.org/manifesto/en/manifesto1944en_en.html>

⁸ KRATOCHVÍL, P. (2008): *Teorie euvropské integrace*, s. 55.

ktorá je de facto cieľom federalizmu. Sám Monnet považoval hospodársku a menovú úniu za nevyhnutný krok k politickej integrácii Európy.

3.2 Funkcionalizmus

Funkcionalistická teória má svoje počiatky v medzivojnovom období, v čase keď dominantnou teóriou medzinárodných vzťahov bol idealizmus, ktorý bol založený na viere, že konfliktom v Európe je možné zabrániť vzájomnou spolupracou a vytvorením medzinárodných organizácií. Ďalšou podobnou črtou funkcionalizmu s idealistickým myslením je odsudzovanie tradičného vnímania štátu ako hlavného aktéra medzinárodnej politiky. Zároveň funkcionalisti odsudzujú usporiadanie vzťahov v Európe v medzivojnovom období, prevládajúci pacifizmus viditeľný v politike *appeasementu* bolo podľa nich potrebné obohatiť o vedeckú koncepciu prekonávania medzinárodných konfliktov.

Hlavným predstaviteľom a zakladateľom funkcionalizmu je David Mitrany (1888-1975), politológ rumunského pôvodu. Podľa neho štáty (teritoriálne vymedzené celky) nie sú schopné poskytovať efektívne statky svojim občanom v dôsledku existencie štátnych hraníc ako umelých bariér optimálneho fungovania ekonomických vzťahov. Ďalším negatívnou črtou každého štátu je okrem existencie hraníc fakt, že na čele každej krajiny stoja politici, ktorých primárnym cieľom je vlastná politická moc a na jej získanie či udržanie abstrahujú od maximalizácie úžitku celej spoločnosti. Mitrany presadzuje nahradenie politikov odborníkmi, ktorí do výkonu moci nebudú vkladať vlastné politické ambície, ale budú sa riadiť čisto technickými kritériami. Vo všeobecnosti sú funkcionalisti zástancami technokracie - vlády expertov a racionalizmu.⁹

Problematickým bodom funkcionalistickej teórie je paradox, ako túto zmenu na štátnych postoch docieľiť. Politici by len ťažko súhlasili s presunom svojich kompetencií na nadnárodnú organizáciu. Mitrany však argumentuje, že pre predstaviteľov štátnej moci je podstatná tzv. veľká politika (obrana, bezpečnosť a zahraničné vzťahy), zatiaľ čo pre funkcionalizmus sú prioritné technické oblasti každodenného života občanov - doprava, pošta, telegraf či rádiové vysielanie, ktoré nie sú politikmi vnímané ako ohrozenie vlastnej pozície a štátnej suverenity. To umožní vytvorenie organizácií funkcionálneho typu, ktoré budú racionálne riešiť technické aspekty medzinárodnej spolupráce. S rastúcim prepojením jednotlivých krajín, bude rásť aj potreba vytvárať ďalšie a ďalšie funkcionálne organizácie.

⁹ KRATOCHVÍL, P. (2008): Teorie euvropské integrace, s. 57.

De iure bude suverenita štátov zachovaná, ale de facto sa stane druhoradou, pretože podstatná časť kompetencií bude presunutá na nadnárodné organizácie a kľúčovú úlohu budú zohrávať predstavitelia technokracie a nie politici. Takýto proces rozširovania integrácie do ďalších oblastí sa označuje ako vetvenie – *ramification*. Môžeme predpokladať, že v istom bode sa spolupráca rozšíri aj do oblasti menovej a monetárnej politiky.¹⁰

Napriek tomu, že funkcionalizmus je jedným z hlavných prúdov európskej integrácie, jeho predstavitelia sa pomerne kriticky stavali k princípom fungovania ES. Ich názory sa nezhodovali s tézou vytvorenia regionálneho integračného zoskupenia tzn. geograficky vytýčenej spolupráce. Hranice ES boli určené politicko-geografickým princípom a nie funkcionalisticky. Z troch európskych spoločenstiev malo najbližšie k ideálnej predstave funkcionalistov práve Európske spoločenstvo uhlia a ocele.

2.3 Neofunkcionalizmus

V nadväznosti na teóriu funkcionalizmu sa od konca 50. rokov začína uplatňovať nový prístup k európskej integrácii – neofunkcionalizmus. Prináša viacero podstatných zmien v uvažovaní. Po prvé, kladie zvýšený dôraz na vedeckosť. Neofunkcionalisti presadzovali nutnosť vytvoriť testovateľné a overiteľné hypotézy aplikovateľné v prostredí integrujúcej sa Európy. Neofunkcionalisti majú priaznivejší názor na politiku a štát. Tvrdia, že integrácia prebieha najskôr v ekonomickej oblasti, no nepopierajú fakt, že proces je závislý od politických rozhodnutí, preto zásadným elementom celého mechanizmu sú politické elity podporujúce integračné snahy pôsobiace paralelne s nadnárodnými inštitúciami.

Najvýznamnejší neofunkcionalista Ernst Haas vo svojej práci *Zjednocovanie Európy* definoval mechanizmus, ktorý ženie celý integračný proces ako prelievanie (*spill-over*). Na základe pozorovania prvých rokov fungovania ES prišiel k záveru, že integrácia je možná a dlhodobo udržateľná iba vtedy, ak vyhovuje záujmom kľúčových aktérov. Tých definuje ako ekonomické a politické elity zúčastnených štátov. Integrácia nie je založená na idealistickom predpoklade prekonania konfliktov a večného mieru, jedná sa o čisto pragmatickú kalkuláciu vlastných ziskov, ktoré povedú z integrácie.¹¹ Jedná sa o prejav utilitarizmu – konania aktérov s cieľom maximalizácie úžitku. Akonáhle si elity uvedomia, že

¹⁰ WEINER, A.; DIEZ, T. (2009): *European Integration Theory*, s. 45.

¹¹ ROSAMOND, B.: *The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas*. [cit. 2012-11-03].

Dostupné na internete <http://wrap.warwick.ac.uk/1076/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_jepp_05.pdf>

im integrácia prináša konkrétne kvantifikovateľné výhody, potom budú podporovať ďalšie rozširovanie spolupráce o nové oblasti.

Haasova neofunkcionalistická teoréma je modelovou ukážkou európskej integrácie. Od vzniku ESUO na čele s technokratickým Vysokým úradom, cez sektorovú a geografickú koncentráciu integrácie až po výrazný príspevok elít členských štátov pre pokračovanie integračného procesu jasne potvrdzujú správnosť Haasovej teórie. Prepojenie teoretického konceptu neofunkcionalizmu s európskou integračnou praxou bolo *de facto* kodifikované ako hlavný smer budovania ES nazvaný Metóda Spoločenstva, či Monnetova metóda.¹²

Neofunkcionalisti sa k otázke vybudovania menovej únie medzi ČŠ Spoločenstva vyjadrujú kladne, v súlade s efektom prelievania. *Spill-over* efekt bude postupne zasahovať čoraz viac ekonomických oblastí približne kopírujúc fázy ekonomickej integrácie až si nakoniec vynúti harmonizáciu hospodárskych politík a menovú úniu. Problematickým bodom v ich uvažovaní zostáva abstrakcia od politickej reality, vzdania sa národnej suverenity a politickej integrácie členských štátov (ČŠ).¹³ Samotný Haas je k svojmu konceptu prelievania čoraz viac skeptický, pričom poukazuje na politickú realitu a na vzniknuté nové integračné formy, ktoré na seba priamo nenadväzujú a nezapadajú do koncepčného rámca neofunkcionalizmu.¹⁴ Problematickosť dosahovania politického konsenzu na európskej úrovni si vyžiadala uplatnenie koncepcie viacrýchlostnej Európy, ktorá deformuje neofunkcionalistickú teóriu prelievania.

2.4 Politický realizmus

Realizmus je dominantným prístupom k štúdiu medzinárodných vzťahov. Počiatky má podobne ako funkcionalizmus v medzivojnovom období. Realizmus za základnú tézu medzinárodných vzťahov považuje boj o moc. Svet nemá určený poriadok a preto je podľa realistov anarchický. Silný ovláda slabšieho a subjekty medzinárodných vzťahov sú motivované konať vo svojom záujme, správajú sa egoisticky. Realistická teória je štátocentrická čo znamená, že základnými aktérmi medzinárodných vzťahov sú suverénne národné štáty westfálskeho typu.

Realizmus vznikol ako reakcia na neúspešnú politiku idealizmu v medzivojnovom

¹² FIALA, P., PITROVÁ, M. (2003): Evropská unie, s.36.

¹³ ROSAMOND, B.: The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas. [cit. 2012-11-03]. Dostupné na internete <http://wrap.warwick.ac.uk/1076/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_jep_05.pdf >

¹⁴ KRATOCHVÍL, P. (2008) : Teorie evropské integrace, s. 92-93.

období. Predovšetkým idea integrácie a prenesenia kompetencií na medzinárodnú organizáciu sa neosvedčila nakoľko nedokázala zabrániť vypuknutiu Druhej svetovej vojny. Preto realisti zásadne odmietajú úlohu medzinárodných organizácií, nakoľko ich právomoc je len odvodená.

Na základe uvedenej charakteristiky realizmu môžeme nadobudnúť dojem, že odmietajú proces európskej integrácie. Je pravdou, že zásadne spochybňujú neofunkcionalistický spill-over efekt a nepripúšťajú stratu suverenity štátov v prospech nadnárodných inštitúcií. Napriek to realizmu akceptoval a reagoval na európsky integračný proces a zachoval si pritom vnútornú ideologickú integritu. Napríklad vznik ES a fakt, že zoskupenie dokázalo efektívne fungovať celé desaťročia, realisti odôvodňujú existenciou spoločného nepriateľa v podobe Sovietskeho zväzu.

Realizmus je svetovo uznávanou koncepciou fungovania medzinárodných vzťahov a poprední európski lídri nemohli abstrahovať od jeho princípov. Idea spoločnej európskej meny ako znaku jednoty nachádza práve v koncepcii realizmu silnú oporu. Znakom štátu a jeho ekonomickej sily je aj mena. Preto ak EÚ chce vystupovať ako aktér v medzinárodných vzťahoch, jednotná mena posilňuje jej pozíciu a dáva jej jeden z atribútov suverénneho štátu. Zároveň na inštitúcie Únie prechádza množstvo nových právomocí a pozícia národných štátov sa tak oslabuje čo dáva únií väčšiu právomoc smerom k členským štátom

3 Historické aspekty vzniku menovej únie

Ak teórie európskej integrácie nedokážu plne zdôvodniť vznik menovej únie, je potrebné pozrieť sa na ekonomickú situáciu v Európe v pred integračnom období, kde môžeme vidieť istú paralelu s povojnovým vývojom na starom kontinente. Napriek značnej politickej heterogenite, európske štáty v priebehu dlhých desaťročí uplatňovali politiku ekonomického liberalizmu vo vzájomnom obchode.

Internacionalizácia európskych ekonomík, ku ktorej dochádzalo v priebehu 19. storočia, vďaka značnej miere komplementarity a závislosti, podnietila rast vzájomného obchodu a dala vznik prvým úvahám o vytvorení menovej únie.¹⁵ Priemyselná revolúcia a s ňou súvisiaci technologický pokrok európskych štátov, dynamizácia medzinárodných vzťahov, ekonomický liberalizmus, vznik prvých transnacionálnych korporácií, budovanie a rozširovanie koloniálneho panstva, nové spôsoby dopravy, rast prepravy komodít a tovarov,

¹⁵ KUČEROVÁ, I. (2010): Hospodárske politiky v kontextu vývoje Európskej únie, s. 64.

to všetko boli faktory, ktoré odštartovali prvú etapu globalizácie. Existujúci stav vo svetovom hospodárstve vyvolával tlaky na ustanovenie systému pravidiel, ktoré by upravovali obchodno-menové vzťahy aktérov medzinárodnej výmeny. Pierre Gerbet vo svojom diele *Budovanie Európy* nazýva toto obdobie ako Európu voľného obchodu.¹⁶ V roku 1846 Veľká Británia zrušila colné poplatky, v roku 1860 bola podpísaná dohoda o voľnom obchode medzi Britániou a Francúzskom, ku ktorej sa neskôr pridali ostatné európske štáty. Je to práve v tomto období, kedy v Európe vznikajú prvé menové únie.

3.1 Zlatý štandard, Latinská a Škandinávská menová únia

Pre vývoj európskych menových vzťahov bolo významné sformovanie Zlatého štandardu, ktorý bol prvým relevantným pokusom o usporiadanie medzinárodných menových vzťahov a utvorenie univerzálneho platobného systému. Zlatý štandard fungoval v rokoch 1870 – 1914. Základným prvkom celého systému bolo zlato. Štáty sa zaviazali fixovať hodnotu svojej meny na základe obsahu drahého kovu, ktorú menová jednotka reprezentuje. Papierové peniaze a ostatné formy peňazí boli konvertibilné na zlato, ktorého cena bola fixovaná.¹⁷ Rovnako krajiny nijakým spôsobom neobmedzovali dovoz či vývoz zlata. Vzájomné výmenné kurzy medzi menami zodpovedali pomeru zlatého obsahu daných mien. Medzi hlavných protagonistov zlatého štandardu zaraďujeme Veľkú Britániu, Spojené štáty, Nemecko a Japonsko.

Za existujúceho monometalického usporiadania medzinárodného menového systému bolo pomerne jednoduché vytvoriť menovú úniu bez akejkoľvek ďalšej ekonomicko-politickej integrácie. Peniaze fungovali ako zlaté ekvivalenty a ich hodnota bola ľahko konvertibilná. Limitované množstvo zlata umožňovalo fixáciu jeho ceny a obmedzovalo celkovú peňažnú zásobu. Zlatý štandard nebol výsledkom žiadnej medzivládnej konferencie, ale bol výsledkom prirodzeného formovania medzinárodných kapitálových tokov.

Príkladom úspešnej európskej spolupráce v menovej oblasti je Latinská menová únia založená na základe parížskej konferencie v roku 1865. Zakladajúcimi členmi boli štyri krajiny, Francúzsko, Taliansko, Švajčiarsko a Belgicko, ktoré sa rozhodli zjednotiť svoje národné meny do univerzálnej platobnej jednotky. Latinská únia bola založená na

¹⁶ CHOW, J. (2003): *A History of Monetary Unions* s. 58.

¹⁷ The Encyclopedia of Economics and Liberty: Golden Standard. [cit. 2012-12-11]. Dostupné na internete <<http://economics.about.com/gi/o.htm?zi=1/XJ&zTi=1&sdn=economics&cdn=education&tm=4987&f=11&tt=2&bt=0&bts=0&zu=http%3A//www.econlib.org/library/Enc/GoldStandard.html>>

strieborných a zlatých minciach, na presne stanovenom obsahu týchto kovov v platidle a na pevne stanovenom výmennom pomere zlata a striebra (1:15,5). Vďaka tomu mala strieborná minca rovnakú hodnotu vo všetkých členských krajinách a bola univerzálnym platidlom.

Niektorí autori síce hodnotia Latinskú úniu ako odklon od zlatého štandardu k bimetalizmu,¹⁸ reálne však zlato malo vo svete i v Únii dominantné postavenie a stanovenie konvertibilného pomeru medzi zlatom a striebrom iba umožňovalo efektívne používanie oboch druhov mincí v rámci Únie.

Latinská menová únia je viacerými odborníkmi chápaná ako politický projekt Francúzska, ktoré sa snažilo o upevnenie svojej mocenskej pozície na európskom kontinente. Francúzsko vytvorením únie sledovalo oslabenie hegemonistického postavenia Veľkej Británie v medzinárodnom finančnom systéme a rovnako aj snahu o konkurenciu existujúcej menovej únie medzi Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom, ktorá fungovala v rokoch 1857 - 1918.¹⁹ Tieto francúzske ambície sa však nenaplnili.

Postupne sa k Latinskej únii pridali Španielsko, Grécko, Rumunsko, Bulharsko, Venezuela, Srbsko či Albánsko a platidlo únie bolo všeobecne uznávané. Nepochybne úspešný projekt menovej únie stroskotal na meniacom sa medzinárodnom platobnom systéme. Boli objavené nové náleziská striebra, ktoré automaticky zvyšovali jeho ponuku. Striebro sa stalo vo výmennom pomere silne nadhodnotené a deformovalo peňažný trh. Kríza a rozpad Latinskej menovej únie len kopíruje problémy medzinárodného platobného systému založenom na drahých kovoch, keď ponuka a dopyt po peniazoch boli silne ovplyvnené ťažbou, držbou, zásobami drahých kovov. Systém bol dovedy stabilný, ale pre podmienky moderného medzinárodného obchodu bol rigidný a zväzujúci. Zlatý štandard postupne prestal spĺňať kritérium adaptácie na zmeny v globálnej ekonomike, nedokázal efektívne zabezpečiť likviditu a nevzbudzoval dôveru subjektov, preto klasický zlatý štandard nebol po prvej svetovej vojne obnovený.

Ďalším európskym príkladom efektívnej spolupráce v menovej oblasti z obdobia pred prvou svetovou vojnou je Škandinávská menová únia. Bola založená v roku 1873, kedy sa zástupcovia Švédska a Dánska rozhodli fixovať svoje meny na zlato. V roku 1875 sa súčasťou únie stalo aj Nórsko, ktoré bolo súčasťou Švédska, majú však plnú vnútornú autonómiu. Výsledkom projektu bolo vytvorenie novej meny krone/krona (koruna), ktorá vo všetkých

¹⁸ BORDO, M. D., CAPIE F. (1994): Monetary Regimes in Transition, s. 70.

¹⁹ REIS, J. (1995): International Monetary Systems in Historical Perspective, s. 95.

štátoch pretrvala až do súčasnosti. Bol ustanovený výmenný pomer 0,404 g zlata na 1 korunu. Na základe zlatého obsahu boli nahradené národné meny v nasledovnom pomere: 1 koruna = 0,5 dánskeho rigsdaler = 0,25 nórskeho speciesdaler = 1 švédsky riksdaler.²⁰

Menová únia ustanovila fixné výmenné kurzy a zabezpečila monetárnu stabilitu a to aj napriek tomu, že jej členské štáty naďalej uplatňovali vlastnú hospodársku politiku. Jednotlivé meny sa stali všeobecne uznávané a akceptované v rámci celého územia únie. Rozpad politickej únie Švédska a Nórska v roku 1905 a začiatok prvej svetovej vojny znamenali koniec Škandinávskej menovej únie.

Na príklade projektov Latinskej a Škandinávskej menovej únie možno ilustrovať dve vývojové tendencie v rámci európskeho kontinentu. Prvým je fakt, že monetárna integrácia a spolupráca ako prejav medzinárodnej deľby práce nie je v Európe novým prvkom a naštartovanie menového integračného procesu po Druhej svetovej vojne bolo skôr logickou voľbou než novátorskou myšlienkou. Druhým vývojovým trendom európskej spolupráce v menovej oblasti je jeho závislosť na vývoji svetovej ekonomiky a svetového menového systému. Takáto väzba európskej integrácie na vonkajšie prostredie sa ukázala viackrát v priebehu druhej polovice 20.storočia.

Zlatý štandard ako medzinárodný systém vytváral ideálne predpoklady pre vznik menovej únie. Celkovo obdobie rokov 1870 -1914 sa zvykne označovať ako zlatý vek ekonomického liberalizmu.²¹ Mitranyho funkcionalistický koncept bol inšpirovaný práve týmto obdobím mieru a hospodárskeho blahobytu, ktoré ukončilo súperenie a rozdielne záujmy európskych štátov. Prvá v nich videl hlavnú príčinu konfliktov. Podobne aj Spinelli, hlavný predstaviteľ európskeho federalizmu, dával za vinu vznik konfliktov národným štátom.

Prvá svetová vojna, dovtedy ozbrojený konflikt nevídaných rozmerov znamenal ukončenie dlhého obdobia európskej ekonomickej konjunktúry. Devastácia ekonomík, veľká hospodárska kríza, koniec Zlatého štandardu znamenali začiatok obdobia neistoty v medzinárodných menových a obchodných vzťahoch. Nastalo obdobie dezintegrácie a protekcionizmu, ktoré vyústilo do Druhej svetovej vojny.

3.2 Situácia po 2. svetovej vojne

²⁰ CHOW, J. (2003): A History of Monetary Unions s. 154.

²¹ CHOW, J. (2003): A History of Monetary Unions s. 10.

História sa nezvykne opakovať, ale isté zákonitosti a tendencie vývoja áno. Po skončení napoleonských vojen, ekonomicky vyčerpaná Európa našla východisko v ustanovení mocenskej rovnováhy tzv. koncertu veľmocí. Krátko nato sa Európa stáva miestom liberálneho obchodu, bez colných bariér a slobodným pohybom robotníkov. Následne Európa voľného obchodu, o ktorej hovorí Gerbet zhorela v dvoch najväčších ozbrojených konfliktoch moderných dejín. Hneď po stabilizácii európskych pomerov sa opäť objavili myšlienky o rozvoji vzájomnej spolupráce. Obdobnú situáciu akú Európa zažívala v 19. storočí po napoleonských vojnách sme mohli sledovať po 2. svetovej vojne. V 50 a 60 rokoch 20. storočia po obnove vojnou zničeného kontinentu sme mohli opäť sledovať dramatický rozvoj vzájomného obchodu, vznik colnej únie, zavedenie spoločnej poľnohospodárskej politiky a s tým spojenú integráciu západoeurópskych štátov inšpirovanú neofunkcionalistickou teóriou a myšlienkami Jeana Monneta.

V priebehu prvých desaťročí integračného procesu boli otázky menovej integrácie irelevantné. Od roku 1944 fungoval Bretton-woodsky menový systém, ktorý vytváral priaznivé podmienky pre fungovanie EHS, uľahčoval medzinárodnú výmenu, stabilizoval výmenné kurzy.²² V priebehu 50.rokov splňal charakteristiku optimálneho menového systému. Od 60. rokov začali mať vyspelé ekonomiky problémy s udržaním vyrovnanej platobnej bilancie a americká vláda začínala trpieť chronickým deficitom platobnej bilancie. Dolár sa zdal byť silne nadhodnotený. Už v roku 1961 boli nútené vlády Holandska a Nemecka revalvovať svoje meny v snahe zmierniť prebytky obchodnej bilancie. V roku 1968 začalo mať vážne problémy aj Francúzsko s deficitom svojej platobnej bilancie. V tom čase už prebiehali rokovania o riešení menových otázok na úrovni Spoločenstva, ktorých výsledkom bolo už spomínané Barreho memorandu o zahájení budovania hospodárskej a menovej únie.

4 ZÁVER

Druhá svetová vojna vytvorila v Európe predpoklady pre vznik unikátneho projektu. Jean Monnet so svojou víziou zjednotenej Európy položil základy dnešnej Európskej únie. Na prekonanie historických rozporov a antagonizmu malo slúžiť nadviazanie ekonomickej spolupráce na nadnárodnej úrovni, ktorá bude riadené supranacionálnymi inštitúciami.

²² Ministerstvo financií SR: Medzinárodný menový fond. [cit. 2010- 21-2].
Dostupné na internete < <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=4501>>

Hospodárska interdependencia mala obrusovať hrany rozdielov medzi štátmi a tak dláždiť cestu politickej integrácií. Išlo o výrazný posun nakoľko aj minulosti existoval liberalizovaný obchod a spolupráca. Štáty boli nezávislými jednotkami a navzájom si hospodársky konkurovali.

V roku 1952 vzniklo ESUO, ktoré sa stalo základom budúceho integračného procesu, z ktorého vznikla EÚ. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia sa menová integrácia považovala za súčasť širokej stratégie vytvorenia jednotnej Európy. K otázke zavedenia spoločnej meny sa pozitívne stavajú teoretické integračné koncepcie federalizmu, neofunkcionalizmu či politického realizmu.

Menová spolupráca medzi európskymi štátmi má dlhú tradíciu. Začala sa spolu s rozvojom medzinárodnej del'by práce v dôsledku hospodárskych zmien v priebehu 19. storočia, ktoré tiež zvykneme označovať ako prvú etapu globalizácie. Spočiatku boli menové vzťahy založené na drahých kovoch, zlato sa stalo dominantné v medzinárodnom menovom systéme a v roku 1870 vznikol Zlatý štandard. V tomto období vznikli na území Európy dve fingujúce menové únie – Latinská a Škandinávská. Ich fungovanie nebolo podmienené hlbšou ekonomicko-politickou spoluprácou, fungovali na medzivládnom princípe.

Bretton-woodsky menový systém poskytoval stabilitu a vzbudzoval dôveru. V druhej polovici 60. rokov sa však začali objavovať jeho zjavné nedostatky. Európske elity začali uvažovať nad hlbšou monetárnou integráciou, do úvahy prichádzala alternatíva spoločnej meny. Haagsky samit mal zásadný význam pre budúci vývoj integrácie v menovej oblasti. Na Európsku menovú úniu je potrebné sa pozeráť ako na jedinečný projekt, ktorý má historický základ v menových úniách z 19. storočia, má oporu v európskych integračných koncepciách. Napriek výrazným ekonomicko-politickým problémom počas jej budovania, kedy sa integračné snahy zastavili i na celé desaťročie, je Európska menová únia realitou dnešných dní.

Použitá literatúra

1. BORDO, Michael: Monetary Regimes in Transition. Melbourne: Cambridge University Press, 1994. 173 s. ISBN 0521 – 41906 - 9
2. CHOWN, John: A History of Monetary Unions. Londýn: Routledge, 2003. 382s. ISBN 0-203-41922-7
3. ENCYCLOPEDIA OF ECONOMICS AND LIBERTY: Golden Standard. In:

- economics.about [online]. [cit. 2012-12-11]. Dostupné na internete <<http://economics.about.com/gi/o.htm?zi=1/XJ&zTi=1&sdn=economics&cdn=education&tm=4987&f=11&tt=2&bt=0&bts=0&zu=http%3A//www.econlib.org/library/Enc/GoldStandard.html>>
4. FIALA, Petr; PITROVÁ, Markéta: Evropská unie. Brno: ČDK, 2003. 743 s. ISBN 80-7325-015-2
 5. GERBET, Pierre: Budování Evropy. Paříž: Imprimerie nationale Editions, 1999. 450 s. ISBN 80-246-01111-7
 6. JOVANOVIČ, Miroslav: European economic integration. Londýn: Routhledge, 1997. 261 s. ISBN 0-415-09548-4
 7. KING, Preston: Federalism and federation. In: Google books [online]. [cit. 2012-22-3]. Dostupné na internete <http://books.google.sk/books/about/Federalism_and_Federation.html?id=7bsNAAAQAQAJ&redir_esc=y>
 8. KUČEROVÁ, Irah: Hospodářské politiky v kontextu Evropské unie. Praha: Karolinum, 2010. 366 s. ISBN 978-80-246-1628-5
 9. LIPKOVÁ, Ľudmila 2011: Európska Únia. Bratislava: SPRINT, 2006. 446 s. ISBN 80-89393-33-6
 10. MAES, Ivo: Half century of European financial integration. Brusel: Mercatorfonds, 2007. 220 s. ISBN 978-90-6153-790-8
 11. MF SR: Medzinárodný menový fond. In: finance.gov [online]. [cit. 2010-21-2]. Dostupné na internete <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=4501>>
 12. POKRIVČÁK, Ján: Medzinárodný menový systém. In: FEM SPU [online]. cit. [2012-12-11]. Dostupné na internete <www.fem.uniag.sk/Jan.Pokrivcak/doc/part12.doc>
 13. REIS, Jamie: International Monetary Systems in Historical Perspective. Londýn: Macmillan Press, 1995. 283 s. ISBN 0 - 333 - 461135-7
 14. ROSAMOND, Ben.: The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas. In: University Warwick [online]. [cit. 2012-11-03]. Dostupné na internete <http://wrap.warwick.ac.uk/1076/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_jepp_05.pdf>
 15. SIPKO, Juraj: Európska menová únia a euro. Bratislava: Elita, 1999. 427 s. ISBN 80-8044-061-1
 16. SPINELLI, Altiero: Manifesto di Ventotene. In: Altiero Spinelli [online]. [cit. 2012-22-3]. Dostupné na internete <http://www.altierospinelli.org/manifesto/en/manifesto1944en_en.html>
 17. WEINER, Antje.; DIEZ, Thomas: European Integration Theory. Oxford: Oxford press, 2009. 295 s. ISBN 978-0199226092

Štátny jazyk, ústava a rastúce jazykové požiadavky na imigrantov (príklad Nemecka)

Lubica Krempová

Abstrakt

Cieľom príspevku je zmapovať situáciu v Spolkovej republike Nemecko a jej snahy o zakotvenie nemeckého jazyka v ústave. Je to predovšetkým politická požiadavka a chceme zistiť jej opodstatnenosť. Akúkoľvek zmenu ústavy musia zvážiť predovšetkým právnici a akýkoľvek zásah do ústavy by bol náročný proces. Zaujímali sme sa aj o opodstatnenosť tohto kroku a o výsledky dlhoročného procesu okolo tejto požiadavky. V súvislosti s prisťahovalectvom nás zaujíma aj ovládanie nemeckého jazyka u imigrantov, čo je základným predpokladom začlenenia sa do spoločnosti. Hostiteľské krajiny organizujú integračné kurzy, ktoré neobsahujú len jazykovú prípravu ale aj orientačné kurzy. Sprostredkovávajú im možnosť spoznať krajinu v jej občianskych právach, povinnostiach a zvykoch, krajinu, kde je náboženská sloboda a rovnoprávnosť pohlaví. Zaujímalo nás tiež s akým úspechom sa prisťahovalci začleňujú do spoločnosti a aké následky má neovládanie štátneho jazyka.

Kľúčové slová: integrácia, prisťahovalectvo, jazykové vzdelanie, nemčina.

Abstract

The aim of our work is to map the situation in the Federal Republic of Germany in its efforts to embed the German language into the Constitution. It is primarily a political requirement and we are trying to find its justification. Any change to the constitution must be considered mainly by lawyers and any interference into the Constitution would be a difficult process. We were interested in the merits of this action and the results of the long process regarding this requirement. In relation to immigration control and we are interested in the German language of immigrants, which is a precondition for inclusion into society. Host countries organize integration courses, which do not contain only language training but also orientation courses. They mediate their opportunity to get to know the country through the civil rights and duties, customs and traditions, the country with religious freedom and gender equality. We wondered therefore whether such a success of immigrants integrates them into society and what is the result of lack of knowledge of the state language.

Key words: integration, immigration, language training, German.

JEL Klasifikácia F22

Úvod

Prist'ahovalectvo sa stáva vo vyspelých krajinách čoraz páľčivejším problémom. Obzvlášť neúnosným sa stáva v tak bohatej krajine ako je Nemecko. Najmä v poslednom čase sa sem vo veľkej miere sťahujú Rumuni a Bulhari. Neovládajú jazyk a mnohí sú bez uplatniteľného vzdelania.

Ťažisková téma práce je sociálna a ekonomická migrácia. Napríklad za prácou alebo štúdiom, prist'ahovalectvo vysoko kvalifikovaných pracovných síl, vedcov, špecialistov v nedostatočne obsadených sférach hospodárstva, spájanie rodiny a manželských partnerov po sobáší s cudzincom a ich snaha usadiť sa v štáte natrvalo. Väčšina krajín sa snaží tento proces záujemcom uľahčiť, trvá však na dostatočnom ovládaní štátneho jazyka. Organizuje rôzne jazykové kurzy a v Nemecku aj orientačné kurzy, v ktorých sú záujemcom sprostredkované vedomosti o právnom poriadku hostiteľského štátu, o jeho kultúre a histórii. Vláda poskytuje zo štátneho rozpočtu finančné zdroje a stará sa o to, aby boli všetkým záujemcom dostupné jazykové kurzy aj s možnosťou získať príslušný diplom po úspešnom zložení skúšky. Kritériá na skúšky sú striktne dané a od prist'ahovalcov sa očakáva, že budú dodržiavať zákony hostiteľského štátu a žiť životom slušného občana. V tejto práci nás zaujímalo, aké právne postavenie má štátny jazyk v Nemeckej spolkovej republike a pre porovnanie aj v niektorých ďalších krajinách, či je podchytený v ústave alebo v iných zákonoch, prípadne, či je takáto zmena ústavy potrebná aj dnes, pri členstve v Európskej únii alebo práve naopak, či sú opodstatnené narastajúce obavy, že jazyk nie je v Nemecku v dobe globalizácie dostatočne chránený.

1 Ústava a štátny jazyk v Nemeckej spolkovej republike

Nemčina nie je jazykom uzákoneným v ústave. Je len najpoužívanejším a úradným jazykom, používa sa ako štandardný a spisovný jazyk. V Spolkovej republike Nemecko je nemčina:

úradným jazykom podľa § 23 zákona o správnom konaní aj

podľa § 19 Desiatej knihy Sociálneho zákonníka,

podľa § 5 zákona o notárskom overovaní listín,

a podľa § 184 zákona o príslušnosti súdov v občianskom a trestnom práve.

Základná otázka znie, či má Spolková republika Nemecko ústavu. Možno je to zvláštna otázka, ale Nemecká spolková republika má dodnes len Základný zákon. Tento očividne plní funkciu ústavy a jeho história siaha až do 17. storočia. Pojem „Základný zákon“ sa prvýkrát objavil v 17. storočí a v jazykovede sa považuje za „kalk“ prevzatý z latinského právneho jazyka „lex fundamentalis“, teda základný zákon štátu.

Za „ústavu“ sa označuje centrálny právny dokument alebo centrálny právny stav štátu, spolkového štátu alebo zväzku štátov. Je treba rozlišovať formálny a materiálny pojem ústava. Pod ústavou sa vo formálnom zmysle myslí samotný text ústavy, tak ako je predložený v ústave a požíva zvýšenú ochranu. Naproti tomu sa pod ústavou v materiálnom zmysle rozumie celé právo štátu.

Názov „Základný zákon“ vyplýva z histórie jeho vzniku. V roku 1948 si tri západné mocnosti želali, aby ministerský predseda obsadeného územia vypracoval ústavu pre jeden západný štát. To malo uskutočniť ľudom volené zhromaždenie a následne ho prijať. Keď sa ale stretli ministerskí predsedovia západnej obsadenej zóny, dohodli sa, že rezignujú na vznik západonemeckého štátu. Hlavným dôvodom pre to bola nádej na skoré ukončenie sovietskeho obsadenia a tým aj rozdelenia Nemecka. Návrh ministrov bol taký, aby boli tri západné obsadené zóny politicky organizované ako akési provizorium. Pre zdôraznenie provizórneho charakteru sa mala voliť „Parlamentárna rada“ namiesto „Ústavodárneho zhromaždenia“. Táto mala byť poverená vypracovaním „Základného zákona pre jednotnú správu obsadených území západných mocností“.

Dôsledkom týchto historických udalostí nemecký národ do dnešného dňa nerozhodoval hlasovaním o ústave Spolkovej republiky Nemecko.

Provizórny charakter je vyjadrený v článku 146 Základného zákona: „Tento základný zákon stratí platnosť v deň, kedy do platnosti vstúpi ústava, na ktorej sa uzniesol nemecký

národ v slobodnom rozhodnutí.“ Nezvyklé na tom je, že tu ústava sama upravuje podmienky jej vlastného vystriedania a tým buduje normatívny most medzi starým a novým poriadkom. Pád múru v roku 1989 nastolil otázku, či už nadišla hodina čl. 146 Základného zákona a či je čas pre novú celonemeckú ústavu. Také boli požiadavky. V dôsledku rozvírených politických udalostí nezostal priestor pre dlhodobejšie debaty o novej ústave. Znovuzjednotenie sa uskutočnilo iným spôsobom, než sa očakával.

V skutočnosti len bývalá Nemecká demokratická republika pristúpila k Západnému Nemecku. Otázka, aký dôsledok mala táto skutočnosť na článok 146 Základného zákona, bola sporná. Najmä zástupcovia silných politických strán Kresťanskodemokratickej únie / Kresťanskosociálnej únie (CDU/CSU) zastávali názor, že je zbytočné opätovné zjednotenie, a boli za zrušenie záverečného ustanovenia. Tomu sa bránila predovšetkým Sociálnodemokratická strana Nemecka (SPD). Výsledkom bol klasický kompromis. Článok 146 Základného zákona nebol odstránený, len sa do neho vložila jedna vz'ťažná veta. Záverečné ustanovenie znie od roku 1990 takto Tento základný zákon, ktorý platí od zjednotenia a slobody Nemecka pre celý nemecký národ, stratí platnosť v deň, keď vstúpi do platnosti ústava, na ktorej sa uzniesol nemecký národ v slobodnom rozhodnutí.

Rozsiahle časti náuky o štátnom práve vychádzajú z toho, že článok 146 Základného zákona je vo svojom novom znení bezpredmetný, iní si myslia, že je táto norma neplatná. Po „Lisabonskom rozhodnutí“ Spolkového ústavného súdu nie je článok 146 Základného zákona zastaraný, ale v prípade zmeny identity Spolkovej republiky Nemecko by vyžadoval nové rozhodnutie nemeckého národa, pre ktoré by vytváral článok 146 Základného zákona nosný základ v platnom ústavnom práve. Záverečné ustanovenie si v dôsledku toho ponechá dôležitú rezervnú funkciu pre prípad, ak by nemecký národ musel alebo chcel znova určiť identitu svojho štátu. Ako príklad pre zmenu identity sa uvádza zmena Spolkovej republiky Nemecko zo suverénneho štátu na členský štát „Spojených štátov Európy“. Potiaľ má článok 146 Základného zákona na zreteli možnosť vytvoriť ústavu nerevolučnou cestou.

Uskutočnením zjednotenia Nemecka dňa 3. októbra 1990 sa stal Základný zákon po suverénnom a vedomom rozhodnutí nemeckého národa celonemeckou ústavou. Základný zákon vstúpil do platnosti v piatich nových spolkových krajinách a Východnom Berlíne. Odvtedy sa stal 3. október Dňom nemeckej jednoty. Takzvanou reformou federalizmu sa dňa 1. septembra 2006 zmenil Základný zákon. Pritom išlo o najväčšiu zmenu ústavy od vstúpenia Základného zákona do platnosti v roku 1949. Nie všetci súhlasia s týmto stavom. Považujú ho za neplatný a klamlivý. Základom pre tento údajný klam o uznaní Základného

zákona ako ústavy je článok 4, bod 1 a 6 v Zmluve o zjednotení. Článok 4 sa zaoberá zmenami Základného zákona v dôsledku pristúpenia bývalej Nemeckej demokratickej republiky k Spolkovej republike Nemecko. Preambula bola takto zmenená: Článok 4 Zmeny Základného zákona z dôvodu pristúpenia bývalej Nemeckej demokratickej republiky. Základný zákon sa pre Spolkovú republiku mení nasledovne: Preambula: „S vedomím si svojej zodpovednosti pred Bohom a ľuďmi, oduševnený vôľou, slúžiť mieru vo svete ako rovnoprávny člen v zjednotenej Európe, vytvoril nemecký národ zo svojej ústavodarnej moci tento Základný zákon.“ Článok 146 znie nasledovne: „Tento Základný zákon, ktorý platí od zavŕšenia jednoty a slobody pre celý nemecký národ, stráca platnosť v deň, keď vstúpi do platnosti ústava, na ktorej sa uzniesol celý nemecký národ v slobodnom hlasovaní.“

Odporcovia platnosti tejto novej ústavy uvádzajú, že zmena preambuly je neplatná. Odporuje Základnému zákonu v článku 20 ods. 2, ktorý výslovne zdôrazňuje, že všetka moc vychádza z ľudu. Navrhovaná zmena Základného zákona v Zmluve o zjednotení, preambule a článku 146 nie je v súlade ani s danou skutočnosťou. Vládcom tejto krajiny je ľud (čl. 20 Základného zákona) a nie ním volení zástupcovia. Pretože sa vládcu nikto nepýtal, či s tým súhlasí, aby bol Základný zákon uznaný za konečnú ústavu, zostal Základný zákon tým, čím mal podľa vôle otcov Základného zákona byť – provizóriom.

U občanov narastá volanie po novej ústave. Provizórium síce odviedlo v minulosti relatívne dobré služby ale má aj svoje slabé stránky. Týka sa to napríklad rozdelenia moci a odstúpenia výsostných práv Európskej únii. Zrieknutie sa novej ústavy sa dá akceptovať, len ak sa o ponechaní Základného zákona rozhodne v referende. Domnievame sa však, že ak je reč o ústave Spolkovej republiky Nemecko, aj keď o nej rozhodli len zástupcovia ľudu, musíme ju považovať za platnú.

2 Snahy o uzákonenie nemeckého jazyka v ústave

Zakotvenie nemeckého jazyka v ústave Nemeckej spolkovej republiky je predovšetkým politickou požiadavkou. Pohnútkou pre verejnú diskusiu sa stalo uznesenie celo nemeckého zjazdu CDU zo dňa 2.decembra 2008. Strana sa chce zasadiť za to, aby bola ústava doplnená o vetu, že štátnym jazykom Nemeckej spolkovej republiky je nemčina. S týmto návrhom sárskej CDU ale nesúhlasilo samotné vedenie strany. História týchto snáh siaha ale ďalej do minulosti. Jeden z prvých podnetov pre zakotvenie nemeckého jazyka do niektorého z článkov ústavy pochádza od düsseldorfského romanistu Fritza Niesa. Vyjadril sa k nej v zhrnutí zo zasadnutia „Európa myslí viacjazyčne“ už v roku 2004.

V júni 2006 uznal spolkový prezident Norbert Lammert, že s reformou federalizmu prišiel ten správny moment na zmenu. Žiadal, aby bola do článku 22 Ústavy doplnená veta, že štátnym jazykom je nemčina. V novinách Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung rozvil ďalej svoj názor. Podľa neho je Nemecko jedinou nemecky hovoriacou krajinou, ktorá jazyk neupravuje v ústave, hoci ho samotné má aj vo svojom názve. Túto svoju snahu nedokázal úspešne završiť, ale spustil k tomu aspoň širokú diskusiu. Zo začiatku sa zdalo, že má aj podporu predsedníčky CDU Angely Merkelovej, dnes to ale popiera. Stále sa snažil na svoje snahy upozorňovať a v septembri 2007 odovzdal členke Spolkového snemu pani Monike Grüttersovej 4544 podpisov občanov, ktoré boli za doplnenie ústavy, zozbieraných od mája 2005. V roku 2008 vyhlásil Hartmut Koschyk, predseda Zväzu nemeckého jazyka (VDS) so sídlom v Dortmunde, že nemčina patrí do ústavy. Po jeho iniciatíve a podpisovej akcii sa podarilo získať súhlas krajinskej frakcie vo Völklingene so žiadosťou adresovanou zjazdu CDU, konaného dňa 2. decembra 2008. CDU sa uzniesla na snahe zasadiť sa o to, aby bola veta: „Jazyk spolkovej republiky je nemčina“, doplnená do ústavy. Ďalej povedal: „Nemecký jazyk je zjednocujúcim putom nášho národa. Je kľúčom k integrácii“.¹

V odôvodnení sa ďalej píše, že na rozdiel od Rakúska, Lichtenštajnska alebo Švajčiarska je nemecký jazyk upravovaný len v podriadených zákonoch. Význam nemeckého jazyka si zaslúži postavenie v ústave v článku 22 vedľa národných symbolov spolkovej vlajky a hlavného mesta. Nemecký jazyk je predpokladom nie len pre vlastnú kultúrnu identitu, ale aj pre pochopenie kultúry a hodnôt spoločnosti, ako aj v zodpovednosti pre budúce generácie. Vyzdvihnutím nemeckého jazyka na úroveň ústavy vyjadrujeme význam a hodnotu nášho jazyka. Jeho ovládanie je nevyhnutným a nenahraditeľným predpokladom úspešnej integrácie občanov z iných krajín. Práve pre nich by mohlo znamenať doplnenie jazyka do ústavy určitý stimul pre pochopenie skutočnosti, že jazyková kompetencia je cestou k úspešnému presadeniu sa vo vzdelaní, a potom aj pri uplatnení v profesionálnom živote. Na túto tému prebehlo viac ankiet a prieskumov. Napríklad v roku 2009 reprezentatívny prieskum, ktorý uskutočnila Technická univerzita v Drážďanoch ukázal, že 85 percent nemeckých občanov je za zakotvenie nemeckého jazyka v Základnom zákone. Základný zákon sa legitimuje nemeckým národom, určuje Spolkovú republiku Nemecko a zabezpečuje nemeckú štátnu príslušnosť.

¹ Dostupné na internete:

<http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5jLiyakCZCBix65CXK06rViCuOUyw?docId=CNG.fb9dee2eeb380800761660184f134857.531>

Podľa vôle politikov CDU by mala byť nemčina uzákonená na úrovni ústavy. Kritika a nesúhlas s týmto názorom prišla zo strany samotnej kancelárky a šéfky CDU Angely Merkelovej. Vyjadrila poľutovanie nad týmto uznesením. „Dnes som hlasovala proti“, povedala novinárom. „Ja osobne to nepovažujem za šťastné, všetko uzákoňovať v Základnom zákone.“ Ďalšia kritika prišla zo strany Tureckej obce, časti SPD, FDP, Zelených a od vtedajšieho generálneho sekretára CSU Guttenberga.²

Proti tomuto návrhu sa dňa 8. novembra 2011 vyjadril tiež Anatol Stefanowitsch na zasadnutí Petičného výboru: „Pretože neexistuje nutnosť ukotvenia nemeckého jazyka v Základnom zákone, mala by zmena základného zákona najprv len symbolický charakter. Symbolika by pozostávala ale v signáli odčlenenia.“ Do vnútra spoločnosti by táto zmena znamenala určité odčlenenie sa od zmienených autochtónnych jazykových menšín – od celkovo 200 000 Rómov, Srbov, dánskych občanov Južného Šlesvicka a Fríska, ktorých vlasťou je Spolková republika Nemecko. So „štátnym nemeckým jazykom“ by sme im vyslali jasné posolstvo: „Vy k nám nepatríte.“

Nemčina je v Spolkovej republike úradným jazykom. Upravuje sa v niektorých zákonoch. Hoci chýba výslovné pomenovanie v Základnom zákone, jazykovedci zdieľajú názor, že nemecký jazyk už dosahuje úroveň ústavy. Nakoniec nie je náhodou, že jazykom Základného zákona je tiež nemčina.

3 Politická a právna stránka uzákonenia nemeckého jazyka v ústave

So zámerom dostať nemecký jazyk do Základného zákona začala pre jazykovedcov nová kapitola. Nezávisle od toho, či zmena Základného zákona dosiahne dvojtretinovú väčšinu v oboch komorách nemeckého parlamentu, predstavuje tento zámer výkyv v jazykovej politike a kultúre. Toto totiž nie je len jazykovo politická požiadavka, ale aj pokus o zmenu ústavy, a to vo veľmi citlivej oblasti, v takzvaných základných ústavnoprávnych rozhodnutiach. Takéto rozhodnutie bude mať dopad na štátnu moc, legislatívu, exekutívu a judikatívu, ale aj osobitným spôsobom na kultúru a vedu. Z tohto dôvodu je treba rozšíriť lingvistické hodnotenie štátneho cieľa o právne vedeckú perspektívu. Veda môže zvážiť štatút tohto cieľa a diskutovať o možných právnych dôsledkoch.

² Dostupné na internete:

http://www.focus.de/politik/deutschland/deutsch-ins-grundgesetz-merkel-bedauert-cdu-entscheidung_aid_352970.html

Rozhodujúce môže byť jazykovo-vedecké stanovisko, preto by mal byť v tomto ohľade urobený interdisciplinárny krok. Aktuálne znenie v ústave od 1. septembra 2006 je: Hlavné mesto Spolkovej republiky Nemecko je Berlín. Reprezentácia celého štátu v hlavnom meste je úlohou štátu. Bližšie sa upravuje v Spolkovom zákone.

Spolková vlajka je čierna-červená-zlatá.

Snaha je doplniť do ústavy vetu: „Jazykom Spolkovej republiky Nemecko je nemčina.“

Štátne ciele sú záujmy verejného blaha, ktoré si osvojí štát a ktorým slúži, prezentuje ústavný právnik Josef Isensee. Pre túto nutnú definíciu sa právnici rozhodli predovšetkým definovať otázku, čo je štátnym cieľom. Skúmali, aké sú rozdiely medzi právnymi normami, pravidlami a princípmi. Výsledkom je veta, že o štátny cieľ ide, ak sa dá hovoriť o právnej norme s finálnym programom. Určenie štátneho cieľa spája povinnosť štátu konať, alebo ako uviedol Spolkový ústavný súd, sociálny štátny princíp kladie štátu úlohy, ale neuvádza, ako ich má realizovať. Problémom je teda, ako konkretizovať s ohľadom na jej naplnenie a voľbu prostriedkov. Na druhej strane nemá zákonodarca na výber, či bude pri tomto štátnom ciele konať, alebo nie.

Preskúmať ústavnopolitickú potrebu a legitimitu sa podujali dve komisie. Najprv to bola Komisia znalcov, ktorá odovzdala svoj postoj v roku 1983, desať rokov na to Spoločná ústavná komisia. Padlo viacero návrhov a odporúčaní, ktorých záver bol, že je treba preskúmať potrebu a primeranosť zmeny ústavy z daného podnetu.

Viacerí právnici uviedli názory, že fakt, že nemecký jazyk nie je v ústave, ešte neznamená, že tu existuje nejaká medzera. Nemčina síce nie je spomenutá v ústave, ale už Základný zákon je spísaný v nemčine a „tvorí nemecky vytvorenú štátnosť“. Po druhé, neexistujú problémy so zvykovým právom, a po tretie, všetky spolkové krajiny okrem Hamburgu majú vo svojej Krajinskej ústave ustanovenie o podpore kultúry, ktorá zahŕňa aj jazyk. Táto skutočnosť má aj výhody. V jednotlivých krajinách žijú aj národnostné menšiny a v týchto ústavách je ošetrený aj jazyk menšín, napríklad v krajinskej ústave spolkovej krajiny Sasko je uvedený srbský jazyk.

Po štvrté, – v Zákone o správnych konaniach je takisto jednoznačne dané –“Úradným jazykom je nemčina“ a „Jazykom súdov je nemčina“. Aj samotná Európska únia upravuje jazyk a jeho zákonné postavenie. Názorov, ktoré tomuto trendu odporujú a tvrdia, že Európska únia v procese pokračujúcej integrácie ohrozuje nemecký jazyk, sa netreba báť. Na záver týchto úvah možno konštatovať, že ochrana nemeckého jazyka je už obsiahnutá v iných

platných zákonoch, napr. o kultúre a vzdelaní, - teda nedochádza k žiadnej medzere v zákonoch, ktorá by negatívne ovplyvňovali nemecký jazyk.

17 z 27 štátov Európskej únie má vo svojej ústave odsek upravujúci postavenie jazyka: Francúzsko, Španielsko, Portugalsko, Rakúsko, Belgicko, Bulharsko, Rumunsko, Estónsko, Lotyšsko, Litva, Írsko, Poľsko, Slovensko, Slovinsko, Fínsko, Malta a Cyprus. Žiadnu úpravu nemá v ústave nasledovných desať členských štátov: Dánsko, Nemecko, Grécko, Veľká Británia, Taliansko, Luxembursko, Holandsko, Švédsko, Česká republika a Maďarsko.

4 Imigračná politika Spolkovej republiky Nemecko a jej jazykové požiadavky

Imigračná politika sa v Spolkovej republike riadi Zákonom o prisťahovalectve z roku 2007 a jeho novelami. Minister Dr. Schäuble podčiarkol, že len s ozajstnou snahou o integráciu prisťahovalcov, ale aj prijímajúcej spoločnosti, sa môže podariť zblíženie. Spolková vláda podporuje začlenenie prisťahovalcov a hľadá priamy dialóg s nimi.

Niektoré z hlavných bodov Zákona o prisťahovalectve: stanoviť v zákone princíp podpory tým, že okrem štátnej podpory s integračnými kurzami na strane cudzincov sa zistí ochota integrovať sa a to účasťou na integračných kurzoch aby sa posilnila schopnosť integrovať sa úplne od začiatku a zabránilo sa manželstvám z donútenia, regulovať nasledovanie manželov zodpovedajúc smerniciam EU, a to zavedením minimálneho veku a dokladu o základných znalostiach nemčiny vytvoriť povolenie na trvalý pobyt v EU ako nový neobmedzený titul na pobyt.

V ďalšom sa dotýka tejto problematiky aj právo zotrvať v štáte. Tu sa uvádza, že občania, ktorí sa v Nemecku zdržujú už šesť rokov a majú záujem sa integrovať, ak disponujú obytnými priestormi a majú dostatočné znalosti nemeckého jazyka, dostanú najprv časovo obmedzené povolenie na pobyt a aj prístup na pracovný trh, aby mohli platiť svoje odvody.

Hlavným prostriedkom integrácie je vzdelanie. Spolková kancelárka Andrea Merkel povedala, že je treba podporovať nemecký jazyk od samého začiatku, zabezpečiť dobré vzdelanie a tým prisťahovalcom zvýšiť šancu na pracovné príležitosti.

Ďalej sa Spolková vláda zaviazala k tomu, že:

- vybuduje dostatok miest pre starostlivosť o deti do 3 rokov, čo má mať pozitívny účinok na osvojenie si nemeckého jazyka
- vyslovila sa za to, aby sa na základe demografického vývoja uvoľnili prostriedky zo štátneho rozpočtu pre zlepšenie vzdelania

- podporí výskum stavu jazyka, ktorý by mal umožniť vývoj podporných plánov pre žiačky a žiakov a vzdelávacích konceptov pre učňov
- sleduje program pre žiakov, ktorí nechcú chodiť do školy; snahou je zapojiť ich znovu do práce v škole.

Veľmi dramaticky sa vyvíja situácia u mladistvých prisťahovalcov. Zriedka nájdu učebné miesto, častejšie prerušujú svoju výuku a až 40 percent z nich sa nevyučí žiadnemu povolaniu. Vláda Spolkovej republiky Nemecka sa snaží vytvoriť podmienky, aby sa táto situácia zlepšila. Takzvané integračné kurzy predstavujú dôležitý krok k úspešnému začleneniu sa do hostiteľskej spoločnosti. Každý z integračných kurzov sa skladá z jazykového kurzu a orientačného kurzu. Trvá od 660 do 960 hodín a preberajú sa v ňom rôzne oblasti života.

Orientačný kurz navštevujú záujemcovia po jazykovom kurze. Trvá 60 hodín. Preberajú sa v ňom rôzne témy, ako napríklad: Nemecký právny systém, História a kultúra, Práva a povinnosti v Nemecku, Formy spolužitia v spoločnosti, Hodnoty, ktoré sú v Nemecku dôležité, napríklad sloboda vierovyznania, tolerancia a rovnoprávnosť. Orientačný kurz sa končí záverečným testom.

5 Goetheho inštitút a jazyková príprava

Goetheho inštitút je verejne prospešný spolok so sídlom v Mníchove a jeho poslaním je podporovať vyučovanie nemeckého jazyka v zahraničí, starať sa o medzinárodnú kultúrnu spoluprácu a sprostredkovať obsiahly aktuálny obraz o Nemecku. Je pomenovaný po nemeckom básnikovi Johannovi Wolfgangovi Goethem. Slúži tiež vzdelávaniu zahraničných učiteľov nemčiny a ponúka im štipendijne pobyty v Nemecku. Má pobočky takmer na celom svete. Už v roku 1952 dokázal otvoriť svoju prvú pobočku v gréckych Aténach a v roku 1953 začali prvé jazykové kurzy.

Po páde Železnej opony v roku 1989 rozšíril Goethe inštitút svoje aktivity viac do Východnej Európy a založil v nej mnohé nové pobočky. Už od rokov 2008 a 2009 sa nachádzajú aj v takých odľahlých miestach na zemi ako v Daressalame, Novosibirsku a v Luande. Za posledné roky má inštitút mnohé aktivity aj v Afrike. Ministerstvo zahraničných vecí Spolkovej republiky Nemecko iniciovalo „Akciu Afrika“ a poskytlo finančné prostriedky nielen pre nové projekty, inštitúty a kancelárie, ale aj pre vyučujúcich.

Ťažiskom práce Goetheho inštitútu je vyučovanie kurzov pod názvom „Nemčina ako cudzí jazyk“. Zahŕňa okrem uskutočňovania kurzov nemčiny a skúšok aj vypracovanie

učebných materiálov, ako aj ďalšie vzdelávanie učiteľov nemčiny. Poskytuje ročne okolo 1700 štipendií. Zúčastňuje sa aj vedeckého výskumu a jazykovo politických iniciatív. Projekt „Jazyky bez hraníc“ obsahoval v rokoch 2008 a 2009 podujatia pre multilingvalitu. Goetheho inštitút je ústredným partnerom pre iniciatívu „Školy: partner budúcnosti“. Tento projekt podporovaný Ministerstvom zahraničných vecí spája 1500 partnerských škôl v Nemecku a dopĺňa tak sieť zahraničných škôl na celom svete. Tieto ponúkajú Nemecký jazykový diplom.

Jazykové diplomy a certifikáty z nemeckého jazyka predstavujú základnú podmienku pre štúdium na vysokých školách v nemecky hovoriacich krajinách aj pre našich študentov a vyžadujú sa aj pri ich záujme o štátne občianstvo. Najprv sa musia preukázať úspešným zložením testov a dostatočnými jazykovými znalosťami nemeckého jazyka. Goetheho inštitút má svoje pobočky v takmer 150 krajinách celého sveta a teda sú tieto skúšky a ich kurzy prístupné každému.

Jednotlivé pobočky Goetheho inštitútu majú aj kompetenciu skúšať úroveň nemeckého jazyka a hodnotiť. Pri úspešnom zložení skúšok udeľuje certifikáty a vysvedčenia. Na Slovensku je takýchto skúškových miest osem. Ak sa takéto skúšky konajú mimo objekt Goetheho inštitútu, tak majú vždy odborný dohľad. Hlavné centrum je v Bratislave, ďalšie spolupracujúce inštitúcie, ktoré získali licencie, sú v Banskej Bystrici na RK Centrum Univers, v Komárne, Košiciach, Nitre, Prešove a Trenčíne.

V našej profesionálnej praxi sa nám dostal do rúk napríklad aj Rakúsky a Nemecký certifikát. Rakúska skúška sa uskutočnila v Centre skúšok Rakúskeho inštitútu v Bratislave, na ktorom sa uvádza: „Certifikát z nemeckého jazyka je spoločne vytvorená skúška týchto nosných inštitúcií: Rakúskeho jazykového diplomu z nemeckého jazyka (ÖSD), Goetheho inštitútu (GI), telc Language Tests, Lern- und Forschungszentrum Fremdsprachen der Universität Freiburg (*Centrum učenia a výskumu cudzích jazykov Univerzity vo Freiburgu*)“.

Skúšky a vzdelávacie aktivity z nemeckého jazyka sa uskutočňujú aj vo Švajčiarsku a to na týchto úrovniach: Centrálna skúška stredného stupňa, Malý nemecký jazykový diplom, Centrálna skúška vyššieho stupňa, Veľký nemecký jazykový diplom, Jazykový diplom na Zürišskej obchodnej komore, Záverečná skúška Európskeho referenčného rámca pre jazyky

úroveň B2. Vo Švajčiarsku je Skúškové centrum Goetheho inštitútu na Obchodnej odbornej škole, Spitalstrasse 11, 2502 Biel-Bienne.³

³ Dostupné na internete:

http://www.redcross.ch/activities/health/hocc/pdf/redcross_D02A02B_sprachk.pdf

Záver

V tomto príspevku sme sa dotkli veľmi citlivej témy – prist'ahovalectva. Nezaoberali sme sa politickou ani bezpečnostnou migráciou, ako sú vojny a prírodné katastrofy alebo porušovanie ľudských práv. Venovali sme sa prist'ahovalectvu zo sociálnych dôvodov ako spájanie rodín, nasledovanie manžela alebo manželky, z ekonomických dôvodov ako migrácia za prácou, keď uchádzač môže vytvoriť nové pracovné miesta, alebo v hostiteľskej krajine investovať, prist'ahovanie špičkových vedeckých pracovníkov a podobne. Problémy začínajú, keď mladiství potrebujú vzdelanie, musia navštevovať školu a napriek podpore hostiteľského štátu nie sú ochotní postaviť sa pozitívne k týmto požiadavkám. Občas nie sú ochotní ani akceptovať právny stav v štáte a cudziu kultúru. Hostiteľský štát je podľa smerníc Európskej únie povinný a obvykle sa aj snaží o podporu ich začlenenia sa do spoločnosti. Niekedy u záujemcov nie je ochota navštevovať školu, ukončiť vzdelanie alebo absolvovať integračné kurzy a správať sa podľa zákonov hostiteľskej krajiny, jej predpisov a zvyklostí, rešpektovať jej slobody, napríklad slobodu vierovyznania a rovnoprávnosť pohlaví. Štáty Európskej únie majú do detailov vypracované požiadavky na udelenie trvalého pobytu alebo štátneho občianstva. Tieto sú na jednej strane striktné dodržiavané, na druhej strane sa aj sám štát usiluje vychádzať uchádzačom v ústrety a pomáhať im v ich úsilí. Všetko je to finančne náročné a zaťažuje štátny rozpočet. Vzniká bludný kruh. Prvým predpokladom je v zásade jazyková príprava, ktorú štát veľmi dobre zabezpečuje a je každému prístupná. Goetheho inštitút poskytuje jazykové kurzy, vystavuje aj potrebné diplomy a certifikáty. Tieto vedú vyškolení vysokoškolsky vzdelaní pedagógovia. Kritériá hodnotenia skúšok sú striktné dané.

Pri snahe o podchytenie nemeckého jazyka ako štátneho jazyka v ústave boli mnohí zástancovia za a predovšetkým mnohí právnici proti tomuto návrhu. Vyžadovalo by to totiž zmenu ústavy a právne expertízy preukázali, že nemecký jazyk je už chránený inými zákonmi a to nielen na národnej úrovni ale aj v rámci Európskej únie. Úsilie o zmenu ústavy v tomto bode nebolo nakoniec akceptované a podľa nášho názoru, je to tak správne. Myslíme, že išlo o čisté politikum, ktoré by niekomu možno prinieslo do tábora sympatizantov, ale stálo by veľa peňazí a zbytočnej nervozity.

Použitá literatúra:

1. BAHNA M. 2011. Migrácia zo Slovenska po vstupe do Európskej únie. Bratislava: VEDA, 219 s. ISBN: 9788022411967
2. BALUŠEK, M. 1996. Umenie diplomacie. Bratislava: Belimex, 1996. ISBN 80-85327-17-1
3. BALVÍN J. 2012. Pedagogika, andragogika a multikulturalita. Praha: Radix, 2012. 236 s. ISBN: 9788086798073
4. COHN-BENDIT, D. : Dostupné na internete:
<http://de.wikipedia.org/wiki/Multikulturalismus>
5. GESTELAND, R.R.: Global Business Behaviour, Erfolgreiches Verhalten und Verhandeln im internationalen Geschäft. Freiburg: Freiburger Graphische Betriebe, Freiburg i.Brs., 1999. 272 s.
6. ŠTICA P. 2011. Migrace a státní suverenita. Oprávnění a hranice přistěhovalecké politiky z pohledu křesťanské sociální etiky. Hradec Králové: Pavel Mervart, 2011. 324 s. ISBN: 9788087378755
7. LAMMERT N. 2011. Lammert will Deutsch im Grundgesetz verankern. In Die Welt. [online]. Berlín. [09.05.2012] Dostupné na internete:
<http://www.welt.de/politik/deutschland/article12379672/Lammert-will-Deutsch-im-Grundgesetz-verankern.html>
8. SCHEU H. 2011. Migrace a kulturní konflikty. Praha: Auditorium, 2011. 322 s. ISBN: 9788087284070
9. SARTORI G. 2011, Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti. Praha: Dokořán, 2011. 146 s. ISBN: 9788073633806
10. Spolkový úrad pre migráciu a utečencov. 2011. Integrationskurse. Berlín. [20.07.2012] Dostupné na internete:
<http://www.bamf.de/DE/Willkommen/DeutschLernen/Integrationskurse/InhaltAblauf/InhaltAblauf-node.html>
11. Technická univerzita Drážďany. 2000. 60 rokov Základného zákona. [online]. Drážďany. [01.03.2013] Dostupné na internete:
http://tudresden.de/die_tu_dresden/fakultaeten/philosophische_fakultaet/ifpw/poltheo/zvd/news/Bericht_60%20Jahre%20Grundgesetz.pdf

Politický systém Iránskej islamskej republiky

Martin Šálek

Abstrakt:

V poslednom období je v rámci medzinárodnej politiky veľká pozornosť upriamená na Iránsku islamskú republiku. Či už to je kvôli kontroverznému jadrovému programu alebo napríklad podpore režimu v Sýrii, iránsky režim sa v súčasnosti dá považovať za významného aktéra na Blízkom východe. Znalosť jeho politického systému by mala dopomôcť k väčšiemu porozumeniu fungovania režimu.

Kľúčové slová: islamská republika, inštitúcie, islamská vláda

Abstract:

In recent period, Islamic republic of Iran gets close attention in the area of international politics. Because of its controversial nuclear programme, or its support for regime in Syria, iranian regime can nowadays be considered as important regional actor in the Middle eastern region. Knowledge of its political system should help to better understand the functioning of the regime.

Key words: islamic republic, institutions, islamic government

JEL: N45

Úvod

Vznik iránskej islamskej republiky je možné datovať od marca 1979. Po odchode posledného iránskeho šáha Mohameda Rezu Páhlavího v januári toho istého roku sa do krajiny vrátil ajatolláh¹ Ruholláh Musavi Chomejní. Ten bol veľkou časťou národa vnímaný ako symbol odporu voči šáhovej autoritárskej vláde. Chomejní, odborník na islamské právo a šiítsku mystiku žil od roku 1964 v exile, kam ho prinútil odísť šáh po tom, čo niekoľkokrát verejne kritizoval jeho vládnutie ako konanie v rozpore s islamom. Väčšinu času strávil v Iraku, konkrétne v meste Nadžaf, ktoré je popri meste Karbalá a iránskom Qomme jedným z najvýznamnejších stredísk šiítskej teológie. V roku 1970 tu na základe svojich prednášok

¹ Ajatolláh je vysoká pozícia v hierarchii duchovenstva šiítskeho islamu a v preklade z arabčiny znamená „Božie znamenie“

zostavil dielo nazvané „Islamská vláda: Suverenita teológov“². Základom tohto diela je myšlienka, že do návratu skrytého imáma Mehdího má pravovernú islamskú (v tomto zmysle šiítsku) komunitu viesť znalec islamského práva tzv. „fákíh“.³ Toto si vyžaduje bližšie vysvetlenie.

Po smrti moslimského proroka Mohameda nastal konflikt medzi jeho manželkou Aišou a jeho zaťom Alím. Moslimská komunita sa tak rozdelila. Prívrženci Alího tvrdili, že len priamy potomok proroka a jeho potomkovia majú legitimitu na vodcovstvo moslimského spoločenstva.⁴ Označenie šiít je taktiež odvodené od názvu „šiát Alí“ v preklade strana Alího.⁵ Na druhej strane jeho odporcovia uznávali vodcov zvolených komunitou. Po Alího zavraždení vládli šiítskej komunite ďalší imámovia⁶, teda priami potomkovia Alího (medzi najznámejších patrili Hussein alebo Džafar). Až dvanásty imám Mahdí v roku 941 záhadne zmizol. Šiíti dodnes očakávajú jeho návrat, ktorý má na svet priniesť spasenie.

Islamisti verní Chomejnímu neboli zďaleka jedinou opozičnou silou voči šáhovi, podarilo sa mu však pretlačiť svojich spojencov do novej vlády, ktorá vznikla po páde posledného šáhom vymenovaného premiéra vo februári 1979. Na konci marca pod Chomejního vplyvom vláda vypísala referendum o štátnom zriadení. Voliči mali na výber medzi zachovaním monarchie (aj keď šáh aj s rodinou boli v tom období už v exile) alebo vznikom „islamskej republiky“. Chomejní vo svojom diele totiž označil monarchiu za neislamský systém: „Islam považuje monarchiu a dedičné nástupníctvo za zlé a neplatné“.⁷

Nakoniec sa 98% voličov vyslovilo za vznik islamskej republiky.⁸ Význam tohto pojmu však vtedy ešte nebol jasný. Chomejní však trval na tom, aby sa základom republiky stalo dielo Islamská vláda.⁹ Preto zriadil ústavodarné zhromaždenie, ktoré malo za cieľ pripraviť pre krajinu novú ústavu. Pôvodná iránska ústava platila od roku 1906 a zakotvila princíp konštitučnej monarchie. Šáhovia z dynastie Páhlaví ju však príliš nedodržiavali a väčšinu času vládli absolutisticky. Chomejní tvrdil, že na dosiahnutie víťazstva islamu je nutné očistiť zákony a politický systém od vplyvu cudzincov (pôvodná ústava bola inšpirovaná Belgickom).

² V perštine „Hakumate islámí: Velayate fákíh“

³ GOMBÁR, str. 122

⁴ ARMSTRONGOVÁ, str. 74

⁵ ARMSTRONGOVÁ, str. 75

⁶ Vodcovia komunity

⁷ CHOMEJNÍ, str. 10

⁸ Daniel, str. 188

⁹ MOHADESSIN, str. 17

Referendum prebehlo 3.decembra 1979 a bolo čiastočne bojkotované zo strany ľavice a menšín pre silný vplyv šiítskej viery¹⁰. Spomedzi zúčastnených však 99,5% hlasovalo za návrh.¹¹ Pre Chomejního bol vytvorený inštitút „Rahbara“ duchovného vodcu štátu. Jednalo sa o najvyššiu pozíciu v politickom systéme. Ináč ústava zakotvovala poloprezidentské zriadenie na spôsob Francúzska.¹² Po Chomejního smrti následne 28.júla 1989 prebehlo referendum o ústavných zmenách. Reforma ústavy zrušila úrad premiéra a zakotvila prezidentský systém.¹³ V súčasnej podobe má ústava 177 článkov a zakotvuje nižšie uvedené politické inštitúcie.

1 Politické inštitúcie

1.1 Najvyšší vodca

Po referende v decembri 1979 bol ajatolláh Chomejní zvolený do funkcie „Rahbara“, duchovného vodcu Iránskej islamskej republiky. Zároveň disponoval titulom „Válí fakíh“, čo by sa dalo preložiť ako najvyšší odborník (na islamské právo). Prakticky určoval vnútornú aj zahraničnú politiku krajiny a zároveň dával krokom vlády náboženskú legitimitu. Keď sa dostal do sporov s prvým zvoleným prezidentom Iránu Abollhasanom Bani Sadrom, donútil ho odstúpiť a ten následne odišiel z krajiny.

Chomejní zomrel 4.júna 1989 a režim potreboval zvoliť náhradu. Dlhodobou bol za Chomejního nástupcu považovaný ajatolláh Montazerí. Ten bol však v marci 1989 vylúčený kvôli kritike Chomejního spôsobu vládnutia.¹⁴ Nakoniec združenie expertov zvolilo za nového Rahbara úradujúceho prezidenta Alího Chameneího. Stalo sa to napriek tomu, že Chameneí ako duchovný nedisponoval titulom ajatolláh.¹⁵ Keďže však väčšina ajatolláhov bola vysokého veku alebo úplne nesúhlasili s Chomejního ideológiou, bol Chameneí vybraný ako kompromisný kandidát a titul ajatolláh mu bol udelený Združením odborníkov. Dovtedy disponoval len titulom hodžatoleslám, ktorý je v šiítskej hierarchii nižšie. Chameneí zastáva úrad Rahbara do súčasnosti.

¹⁰ Napríklad suniti, ktorých je v Iráne niečo okolo 8%, ale v islamskom svete majú väčšinu, považujú učenie o návrate skrytého imáma za rúhanie sa

¹¹ DANIEL, str. 193

¹² ANSARI, str. 279

¹³ GOMBÁR, str. 125

¹⁴ GOMBÁR, str. 125

¹⁵ MOHADESSIN, str. 27

Rahbar je teda najvyšším vodcom Iránskej islamskej republiky. Medzi jeho právomoci patrí napríklad určovanie smerovania vnútornej a zahraničnej politiky. Ďalej je hlavným veliteľom ozbrojených síl a rieši kompetenčné spory medzi jednotlivými inštitúciami. Rahbar je taktiež veliteľom tzv. „Islamských revolučných gárd“. Tie boli zriadené na príkaz Chomejního v máji 1979 ako protiváha iránskych ozbrojených síl, ktorým nedôveroval. Gardy majú vlastné pozemné, námorné aj letecké oddiely a takisto majú pod dohľadom balistické strely.¹⁶ Špecializujú sa predovšetkým na špeciálne operácie a výcvik spriatelenejších militantných organizácií (napríklad libanonský Hizballáh). Sú lojálne Rahbarovi a nespádajú pod velenie ozbrojených síl. Ich počet sa odhaduje na okolo 125 000.¹⁷ Rahbar má taktiež v kompetenciách menovanie a odvolanie prezidenta, ministrov, vysokých štátnych úradníkov a taktiež polovicu členov Dozornej rady.

1.2 Združenie odborníkov

Združenie odborníkov¹⁸ je kolektívny orgán, ktorého hlavnou kompetenciou je kontrola činnosti Rahbara (vykonávaná skôr formálne) a v prípade jeho smrti má za úlohu zvoliť nového. Jej členmi sú všetko významní islamskí duchovní. Všetkých 86 členov je volených v priamych voľbách obyvateľstvom. Momentálne je na čele bývalý prezident Alí Akbar Hašémí Rafsandžání. Orgán môže plniť aj poradnú funkciu.

1.3 Prezident a vláda

Keďže Irán nemá od reforiem v roku 1989 post predsedu vlády, na čele vlády a výkonnej moci stojí prezident. Za prezidenta môže kandidovať občan, ktorého odsúhlasí Dozorná rada. V podmienkach kandidatúry sa uvádza, že kandidátom musí byť muž a moslim, ktorý je lojálny systému islamskej republiky.¹⁹ V prípade, že žiadny z kandidátov nezíska viac ako 50% hlasov v prvom kole priamej voľby, nasleduje druhé kolo, kam postupujú dvaja najsilnejší kandidáti. Funkčné obdobie prezidenta je štyri roky, pričom vo funkcii môže byť maximálne dve po sebe nasledujúce obdobia. Po zvolení dáva Rahbarovi návrhy na posty ministrov. Prezident aj vláda vykonávajú politiku štátu, významné kroky však konzultujú s Rahbarom. S doterajších šiestich iránskych prezidentov boli traja duchovní

¹⁶ bbc.co.uk/middleeast/profile: Irans revolutionary guards

¹⁷ bbc.co.uk/middleeast/profile: Irans revolutionary guards

¹⁸ V anglicko-jazyčnej literatúre „Assembly of experts“

¹⁹ ALEM, str. 46

a traja laici. Momentálne je prezidentom kontroverzný Mahmúd Ahmadinedžád, ktorému v roku 2013 skončí druhé funkčné obdobie.

1.4 Dozorná rada

Dozorná rada²⁰ je orgánom, ktorý pozostáva s 12-tich právnikov, z ktorých sú šiesti menovaní Rahbarom a ostatní parlamentom na odporúčanie ministra spravodlivosti. Rahbarom vymenovaní členovia sú duchovní, parlament zase dosadzuje laikov. Dozorná rada plní dve kľúčové úlohy. Jednak posudzuje všetky zákony schválené v parlamente z hľadiska toho, či sú v súlade s ústavou, islamom a doktrínou „islamskej vlády“. Z tohto hľadiska pôsobí ako niečo na spôsob hornej komory parlamentu (Senát bol v Iráne zrušený ústavou z roku 1979), ktorá má absolútne právo veta. Druhou významnou funkciou je odsúhlasovanie kandidátov pri prezidentských a parlamentných voľbách, ako aj pri voľbách do Združenia odborníkov. Pri kandidátoch sa posudzuje najmä miera lojality k zriadeniu, zbožnosť, morálny profil a podobne.²¹ Pokiaľ rada nájde prekážky, kandidát je z volieb vylúčený.²²

1.5 Parlament

Oficiálny názov iránskeho parlamentu je „Islamské poradné zhromaždenie“. Ajatolláh Chomejní vo svojom diele pôvodne existenciu parlamentu nepripúšťal. Ako napísal: „Nikto nemá právo navrhovať zákony a žiadne iné zákony nesmú byť navrhované okrem zákonov božích.“²³ Z praktického hľadiska však bolo vytvorenie legislatívneho orgánu nevyhnutné. Jednokomorový parlament má 290 kresiel. Poslanci sú volení vo všeobecných voľbách dvojkolovým väčšinovým systémom. Päť kresiel v parlamente je rezervovaných pre náboženské menšiny. Dve kreslá obsadzujú arménski kresťania, jedno kreslo si delia asýrski a chaldejskí katolíci a po jednom majú aj Židia a zoroastrijci.²⁴ Tieto menšiny sa však môžu uchádzať aj o iné kreslá. Národnostné menšiny ako Kurdi, Azerbajdžanci alebo Balúčovia kreslá vyčlenené nemajú. Podobne ako pri iných voľbách, aj tu schvaľuje kandidátov Dozorná rada. Kandidáti musia spĺňať podmienky ako napríklad byť zbožným moslimom (okrem

²⁰ V anglicko-jazyčnej literatúre „Guardian council“

²¹ ALEM, str. 36

²² V poslednom období bývajú vylučovaní prevažne reformne zmýšľajúci kandidáti a to aj v prípade, že už predtým zastávali významné štátne funkcie.

²³ CHOMEJNÍ, str. 29

²⁴ ALEM, str. 32

príslušníkov iných vier) alebo vyznávať doktrínu islamskej vlády.²⁵ Medzi základné úlohy parlamentu patrí tvorba legislatívy, kontrola činnosti vlády (vrátane vyslovovania dôvery) alebo schvaľovanie medzinárodných zmlúv. V prípade, že sa poslanci dostanú do sporu s Dozornou radou, môžu sa obrátiť na tzv. Poradnú radu²⁶, ktorá vo veci vydá stanovisko.

2 Politické subjekty

Politické strany a organizácie sa môžu deliť podľa rôznych kritérií, napríklad podľa vzťahu k štátu a zriadeniu. Najvýznamnejším je pravdepodobne to, či fungujú na legálnej báze.

2.1 Legálne politické subjekty

Po vzniku islamskej republiky bola najsilnejšou politickou stranou Chomejním podporovaná Strana islamskej republiky. Jej členmi bolo niekoľko premiérov, prezidentov²⁷ a značná časť poslancov parlamentu v období 1980-1987. Tí sa podieľali na premene Iránu na islamskú republiku a zavádzali doktrínu Islamskej vlády. Strana bola v júni 1987 rozpustená s odôvodnením, že už splnila svoj cieľ.²⁸ V súčasnosti sa kandidáti na poslanecké kreslá spájajú do rôznych aliancií podľa toho, či sa považujú za skôr konzervatívnych alebo skôr reformných. Konzervatívci vo všeobecnosti podporujú „ideály islamskej revolúcie“. To znamená veľký vplyv náboženstva v spoločnosti, uplatňovanie ideálov Islamskej vlády v politike a konfrontačnú politiku smerom do zahraničia. Reformisti propagujú skôr liberálnejšie spoločenské pomery (to ale neznamená podporu sekulárnemu štátu) a uvoľňovanie napätia medzi Iránom a Západom.

Koalície môžu fungovať v rôznych časových obdobiach, niektoré sa rozpadnú alebo pretransformujú po jednom volebnom období, iné vydržia dlhšie. Nejedná sa však o klasické politické strany s hierarchiou a uceleným programom a medzi jednotlivými členmi existujú názorové rozdiely. Medzi najznámejšie konzervatívne aliancie patria v súčasnosti napríklad Spoločnosť bojujúcich duchovných, Front islamskej revolučnej stability alebo Zjednotený front konzervatívco. Reformistické aliancie zahŕňajú Demokratickú koalíciu reformistov alebo Koalíciu práce.

²⁵ ALEM, str. 36

²⁶ V anglicko-jazyčnej literatúre „Expediency council“

²⁷ Mohamed Alí Radžái a Alí Chameneí

²⁸ ARJOMAND, str. 169

2.2 Nelegálne subjekty

Vzhľadom na autoritársky charakter iránskeho režimu však veľa neislamistických politických zoskupení funguje v ilegalite alebo v exile. Na zvrhnutí monarchie sa v roku 1979 podieľala celá škála politických organizácií od islamistov, cez marxistov až po sekulárnych nacionalistov. Medzi najvýznamnejšie zakázané organizácie patria Ľudoví mudžahedíni²⁹. Organizácia vznikla v roku 1965 a spájala v sebe myšlienky islamu a marxizmu.³⁰ Proti šáhovmu režimu viedla aj ozbrojenú kampaň. Jej spojenectvo s Chomejním nevydržalo dlho a už v roku 1981 rozbehla ozbrojenú kampaň aj proti islamskej republike. Jej vedenie následne odišlo z krajiny. Počas iracko-iránskej vojny (1980-1988) dokonca bojovali na strane Iraku. V súčasnosti predstavujú jednu z najvýznamnejších opozičných frakcií voči režimu islamskej republiky. Ďalšou organizáciou sú Ľudoví fedajíni³¹. Tí pôsobili v minulosti ako militantná marxistická organizácia. V súčasnosti je však ich vplyv slabý. Strana Tudeh bola zakázaná v roku 1983 a predstavuje klasickú marxisticko-leninistickú komunistickú stranu. Národný front, založený v roku 1947, bol vplyvnou národne-sekulárnou stranou predovšetkým v 50-tych rokoch. Po prevrate v roku 1953 (keď šáh za asistencie Spojených štátov a Veľkej Británie zosadil vládu Národného frontu) ho šáh Mohamed Reza Páhľaví zakázal. Front sa podieľal na vytvorení prvej porevolučnej vlády, ale neskôr boli jeho predstavitelia zbavení funkcií. Rovnako dopadlo Iránske hnutie slobody, ktoré sa od Národného frontu odčlenilo v 60-tych rokoch a bolo orientované viac religiózne. Za práva Kurdov sa zasadzuje ľavicová Demokratická strana iránskeho Kurdistanu. Spolu s Ľudovými mudžahedínmi tvorí táto strana Národnú radu iránskeho odboja.³²

Okrem toho pôsobia v Iráne ešte rôzne prorežimné organizácie ako milície Basídž a Ansare-Hizballáh, ktoré slúžia režimu k demonštrácii sily a neoficiálnej represii opozičných skupín. Napríklad rozháňajú opozičné stretnutia a fyzicky napadajú ich účastníkov, takže nemusia zasahovať oficiálne represívne zložky. Ich členmi sú väčšinou religiózne založení muži pochádzajúci z nižších spoločenských vrstiev, ktorým z členstva v týchto organizáciách plynú rôzne materiálne výhody, prípadne veteráni Revolučných gárd.

²⁹ V preklade „bojovníci“

³⁰ GOMBÁR, str. 139

³¹ V preklade „tí, čo sa obetujú“

³² ncr-iran.org

Záver

Napriek tomu, že v politickom systéme Iránskej islamskej republiky existujú voľby a pripúšťa sa existencia rôznych politických frakcií, nie je ho možné klasifikovať ako demokratický. Pokiaľ sa jednotlivci alebo skupina odklonia od myšlienky Islamskej vlády a suverenity teológov, tak sú v lepšom prípade len vylúčení z politického procesu, v horšom môžu byť postihovaní represívnymi zločkami. Aj bývalí vplyvní politici môžu byť vylúčení z volieb alebo dokonca uväznení (ako napríklad bývalý premiér a neúspešný kandidát na prezidenta Mir-Hossein Musaví), pokiaľ požadujú reformu systému. Prezidentské voľby v roku 2009 dokonca priniesli obvinenia z falšovania výsledkov v prospech konzervatívneho kandidáta Mahmúda Ahmadinedžáda.. Prívrženci ideológie islamskej vlády majú zatiaľ moc pevne v rukách, preto sa nateraz zdá, že komplexnejšia zmena systému môže nastať iba pri zásahu zvonka (vojenský zásah, prípadne hospodárska izolácia). Pri pohľade na udalosti v arabskom svete a spomienke na takzvané „Zelené hnutie“ z roku 2009 (išlo prevažne o koalíciu mládeže a reformistov) sa nedá úplne vylúčiť ani možnosť transformácie zvnútra. Koniec koncov aj revolúcia v roku 1979 prišla z pohľadu vonkajšieho sveta ako úplne nečakaná udalosť.

Použitá literatúra:

1. ALEM, Y.- *Duality by Design (The Iranian electoral system)*, IFES, Washington D.C. 2011, ISBN 1-931459-59-2
2. ANSARI, A.- *Modern Iran*, Pearson-Longman, Harlow 2007, ISBN 978-1-4058-4084-2
3. ARJOMAND, S.A.- *The turban for the crown (The islamic revolution in Iran)*, Oxford university press, New York 1988, ISBN 87-15231
4. ARMSTRONGOVÁ, K.- *Islam*, Slovart, Bratislava 2002, ISBN – 80 7145-683-7
5. DANIEL, E.L.- *The history of Iran*, Greenwood Press, Westport 2001, ISBN 0-313-30731-8
6. GOMBÁR, E.- *Dramatický pulmesic (Syrie, Libye a Iran v procesu transformace)*, Karolinum, Praha 2001, ISBN 80-246-0370-5
7. KHOMEINI, R.M.- *Islamic government (Governance of the jurists)*, The Institute for compilation and publication of Imam Khomeinis Works, Teherán
8. MOHADDESSIN, M.- *Islamic fundamentalism (The new global threat)*, Seven locks press, Washington D.C. 2001, ISBN 0-929765-22-2

Elektronické zdroje: bbc.co.uk/middleeast

majlis.ir/constitution-of-the-islamic-republic-of-iran

ncr-iran.org

Informácie o autoroch

Ing. Marek Csabay, PhD.
Fakulta ekonómie a podnikania
Paneurópska vysoká škola
marek.csabay@uninova.sk

Ing. Martin Grančay, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Martin.grancay@euba.sk

Ing. Viliam Pajtinka
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Viliam.pajtinka@euba.sk

Ing. Ján Bocora
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
jan.bocora@euba.sk

Ing. Mgr. Soňa Danišová
Katedra anglického jazyka, Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
sona.danisova@gmail.com

Ing. Lukáš Holas
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
lukas.holas@euba.sk

Ing. Mykhaylo Kunychka
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Mykhaylo.kunychka@euba.sk

Ing. Chalotorn Sinproh
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
chalotorn.sinproh@euba.sk

Ing. Marián Šabo
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
marian.sabo@euba.sk

Ing. Michal Držka
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
michal.drzka@euba.sk

Mgr. Ľubica Krempová
Kulíškova 9
8208 Bratislava
Tel.: 0905736645
lubica.krempova@gmail.com

PhDr. Martin Šálek
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
martin.salek@euba.sk

Pokyny pre prispievateľov

Riadkovanie:	1,5
Písmo v texte:	12 b. Times New Roman, zarovnaný
Veľkosť strany:	A4 (21cm x 29,7cm)
Okraje:	štandardné 2,5cm pre všetky strany
Dĺžka príspevku:	minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu
Bez hlavičiek a číslovania strán.	

Názov príspevku (14b. Times New Roman - hrubé)

Meno a priezvisko autora
(12b. Times New Roman – hrubé, kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)

Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

JEL Klasifikácia: Q40, Q30

Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman)

1 Nadpisy (kapitoly) častí textu (14b. Times New Roman, hrubé, od kraja, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly)

1. 1 Podnadpisy (12b. Times New Roman, hrubé, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly)

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (12b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie na stred)

Obr. 1 Názov

Graf 1 Názov

Zdroj: ... (New Times Roman 10)

Zarovnanie obrázkov a tabuliek na stred.

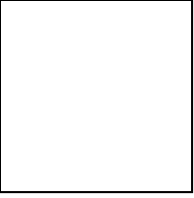
Záver (14b. Times New Roman, hrubé)

Použitá literatúra: (14b. Times New Roman, hrubé)

Alfabetické zoradenie referencií. Mená priezviská autorov VEĽKÝMI PÍSMENAMI.

Informácie o autorovi (12b. Times New Roman, Hrubé)

Text (12b. Times New Roman), jednoduché riadkovanie (meno, priezvisko, tituly, názov inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail)

ISSN 1339-3502